

Pohjois-Pohjanmaan arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventointi

Ehdotus valtakunnallisesti ja maakunnallisesti
arvokkaiksi maisema-alueiksi 11.12.2014

Pohjois-Pohjanmaan arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventointi

Ehdotus valtakunnallisesti ja maakunnallisesti
arvokkaiksi maisema-alueiksi 11.12.2014

Pohjois-Pohjanmaan liitto, Kaisa Mäkinieki

Kannen kuvat:

Kaisa Mäkineniemi, Pohjois-Pohjanmaan liitto, 2013-2014.

Muut kuvat:

Kaisa Mäkineniemi, Pohjois-Pohjanmaan liitto, 2013–2014, jollei toisin mainita.

B:78

ISBN 978-952-5731-39-2 (ePub)

ISSN 1236-8393

Sisältö

1. Työn tausta ja tavoitteet.....	7
1.1. Työskentelytapa.....	7
1.2. Lähtötiedot	8
1.2.1. Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet Pohjois-Pohjanmaalla vuoden 1995 periaatepäätöksen mukaan	8
1.2.2. Maakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet Pohjois-Pohjanmaalla vuosina 1997 ja 2001 julkaistujen luetteloiden mukaan.....	9
1.2.3. RKY 2009 -kohdeluettelosta pois rajatut RKY 1993 -kohteet Pohjois-Pohjanmaalla	9
1.2.4. MRKY-inventoinnin kohteet	11
1.3. Valmisteluvaihe ja inventoitujen kohteiden valinta.....	11
1.3.1. Pohjois-Pohjanmaan alueelle tyypilliset maisemat.....	11
1.3.2. Päivitys- ja täydennysinventoinnissa tarkasteltavat maisema-alueet Pohjois-Pohjanmaalla.....	13
1.4. Inventointi ja käytetyt aineistot	14
1.5. Maastotyöt	15
1.6. Maisema-alueiden arviointi.....	15
1.7. Maisema-alueiden rajaukset ja rajausten muutokset.....	15
1.8. Päällekkäisyydet RKY 2009 -luettelon kanssa	16
2. Pohjois-Pohjanmaan maisemamaakunnat ja maisemaseudut.....	17
2.1. Suomenselkä.....	17
2.2. Keski-Pohjanmaan jokiseutu ja rannikko.....	18
2.3. Pohjois-Pohjanmaan jokiseutu ja rannikko.....	18
2.4. Pohjois-Pohjanmaan nevalakeuden seutu	18
2.5. Kainuun vaaraseutu	19
2.6. Kuusamon vaaraseutu	19
3. Inventoidut kohteet ja arvoluokat	20
4. Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet Pohjois-Pohjanmaalla – maisema-alueiden kuvaukset... 25	25
4.1. Suomenselkä.....	27
4.2. Keski-Pohjanmaan jokiseutu ja rannikko.....	33
4.3. Pohjois-Pohjanmaan jokiseutu ja rannikko.....	41
4.4. Pohjois-Pohjanmaan nevalakeuden seutu	53
4.5. Kainuun vaaraseutu	62
4.6. Kuusamon vaaraseutu	68
5. Maakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet Pohjois-Pohjanmaalla – maisema-alueiden kuvaukset 77	77
5.1. Suomenselkä.....	77
5.2. Keski-Pohjanmaan jokiseutu ja rannikko.....	104
5.3. Pohjois-Pohjanmaan jokiseutu ja rannikko.....	122
5.4. Pohjois-Pohjanmaan nevalakeuden seutu	190
5.5. Kainuun vaaraseutu	218
5.6. Kuusamon vaaraseutu	228

Johdanto

Pohjois-Pohjanmaalla maisema-alueiden inventoinnit on toteutettu kokonaisuutena, johon kuuluvat sekä valtakunnallisesti että maakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitys- ja täydennysinventoinnit. Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventoinnit valmistuivat vuoden 2013 lopulla ja maakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventoinnit vuoden 2014 lopulla.

Maisemainventointeja on tehty osittain rinnan vuonna 2014 aloitettujen maakunnallisesti arvokkaiden rakennettujen kulttuuriympäristöjen inventointien kanssa. Rakennettujen kulttuuriympäristöjen inventoinnit jatkuvat edelleen vuodelle 2015, ja maakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden valikoima saattaa niiden pohjalta edelleen täydentyä.

Tässä raportissa on esitetty työn tausta ja tavoitteet, luettelo kaikista inventoiduista kohteista sekä valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaiksi ehdotettujen maisema-alueiden kuvaukset ja kartat.

1 Työn tausta ja tavoitteet

Inventoinnin tavoitteena on ollut arvokkaiden maisema-alueiden päivystarkastelu Pohjois-Pohjanmaalla. Inventointi on osa ympäristöministeriön käynnistämää valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitys- ja täydennysinventointia, joka on tehty koko Suomen alueella vuosina 2010–2014.

Vuosina 2013–2015 toteutettavaan työhön kuuluvat sekä valtakunnallisesti että maakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitys- ja täydennysinventoinnit.

Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden inventoinnissa lähtökohtana ovat valtioneuvoston vuonna 1995 tekemän päätöksen mukaiset 156 valtakunnallista maisema-aluetta. Kun kartoitukset on tehty kaikissa maakunnissa, valtioneuvosto tekee valtakunnallisesti arvokkaista maisema-alueista uuden päätöksen, joka korvaa päätöksen vuodelta 1995. Maakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden inventoinneissa lähtökohtina ovat maakunnissa tehdyt maisemainventoinnit. Pohjois-Pohjanmaalla koko maakunnan alueen kattava arvokkaiden maisema-alueiden inventointi on tehty edellisen kerran 1990-luvulla.

Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivytysinventointi on toteutettu ympäristöministeriön ohjauksessa. Ohjeistuksen mukaisesti inventoinnin päätavoitteena on ollut tarkistaa aluevalikoima sekä alueiden arvoluokka ja rajaukset vastaamaan uudistuneita maisemanhoidon toteuttamis- ja ohjausjärjestelmiä. Näitä ovat muun muassa maankäyttö- ja rakennuslaki (132/1999) ja siihen sisältyvät valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet, luonnonsuojelulaki (1096/1996), maatalouden ympäristötuen järjestelmät sekä eurooppalaisen maisemayleissopimus (173/2006). Maisema-alueilla turvataan edustavien ja elinvoimaisten maaseutumaisemien säilyminen. Maankäyttö- ja rakennuslaissa olevat valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet edellyttävät, että arvokkaat maisema-alueet otetaan huomioon alueiden käytössä. Ne tulevat muun muassa sisällyttää maakuntakaavoihin.

Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden inventointien yhteydessä on inventoitu myös maakunnallisesti arvokkaat alueet. Niistä päättäminen kuuluu maakuntien liitoille. Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden inventoin-

neissa on keskitytty ympäristöministeriön toimesta laaditun inventointiohjeen mukaisesti maaseudun kulttuurimaisemiin, erityisesti viljelymaisemiin, niihin liittyvään asutukseen, vanhaan tiestöön ja kulttuuriperintöön sekä mahdollisesti jonkin muun alkutuotantoon liittyvän elinkeinon synnyttämiin maisemiin. Keskeisiä ovat perinteisessä asussa säilyneet, elinvoimaiset, luonnoltaan ja kulttuuriperinnöltään monipuoliset alueet. Maisema-alueet ovat visuaalisesti selvästi hahmottuvia, eheitä kokonaisuuksia. Päivytysinventointiin eivät kuulu alkuperäistä luontoa koskevat kohteet, metsätalouskohteet ja perinnemaisemat. Kohdevalikoimaan mukaan otettavia alueita voivat kuitenkin olla kulttuurihistoriallisesti huomattavat maisemanähtävyydet.

Maakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden inventoinnissa on kiinnitetty huomiota paitsi maaseudun kulttuurimaisemiin ja maisemanähtävyyksiin, myös rakennettua maisemaa edustaviin kohteisiin. Ne ovat rakennettua ympäristöä edustavia laajoja kokonaisuuksia.

Valtakunnallisesti maaseutumaisemien selvitystä on ohjannut ympäristöministeriön asettama työryhmä, jossa ovat edustettuina ympäristöministeriö, maa- ja metsätalousministeriö, Suomen ympäristökeskus, Metsähallitus, Museovirasto, ELY-keskukset ja maakuntien liitot.

Pohjois-Pohjanmaalla työtä on ohjannut Pohjois-Pohjanmaan liiton koordinoima, Pohjois-Pohjanmaan ympäristökeskuksen (nykyisin ELY-keskuksen) esityksestä vuonna 2003 perustettu Pohjois-Pohjanmaan maisematoimikunta. Maisematoimikunnassa ovat edustettuina Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskus, Pohjois-Pohjanmaan liitto, ProAgria Oulu, Oulun yliopiston arkkitehtuurin osasto, Oulun yliopiston maantieteen laitos, Metsähallitus, Pohjois-Pohjanmaan metsäkeskus ja Oulun seudun ammattikorkeakoulu. Inventointityöstä on vastannut arkkitehti TkT Kaisa Mäkinie Pohjois-Pohjanmaan liitosta.

1.1. TYÖSKENTELYTAPA

Inventoinnissa on käyty ensisijaisesti läpi Pohjois-Pohjanmaan alueella sijaitsevat valtakunnallisesti ja maakunnallisesti merkittäviksi määritellyt maisema-alueet, niiden nykytila, arvo-

luokat ja rajaukset. Tarkastelussa on kiinnitetty huomiota maisema-alueilla edellisen inventoinnin jälkeen tapahtuneisiin muutoksiin ja niiden vaikutuksiin alueiden rajauksiin ja arvoihin. Lisäksi on käyty läpi valtakunnallisesti merkittävien kulttuuriympäristöjen päivitysinventoinnissa (RKY 2009) valikoimasta pois jätetyt kulttuurimaisema-alueet ja arvioitu ne osana maisema-alueiden inventointia. Sekä valtakunnallisesti että maakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventointi on käynnistetty yhtä aikaa vuoden 2013 alussa.

Inventointityö pohjautuu ympäristöministeriön toimesta valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventointia varten laadittuun inventointiohjeeseen, *Inventointiohje – Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventoinnit – maaseudun kulttuurimaisemat ja maisemanähtävyydet* (Ympäristöministeriö, MAPIO-työryhmä, 10/2010). Ohjeistuksella pyritään inventointien yhteismitallisuuteen ja vertailtavuuteen.

Inventointiohjeen mukaisesti työ koostuu neljästä vaiheesta:

1. Valmisteluvaihe – valitaan inventoitavat kohteet ja tiedotetaan hankkeesta
2. Inventointi – kerätään tiedot inventoitavista kohteista
3. Maastokäynti – täydennetään ja täsmennetään inventointitietoja visuaalisten havaintojen pohjalta
4. Loppuarviointi – arvioidaan alueet perustuen edellisiin vaiheisiin, ehdotetaan ja perustellaan arvoluokka sekä kirjotetaan aluekuvaukset ja piirretään aluerajaukset

Inventointityössä on toiminut ohjausryhmänä Pohjois-Pohjanmaan maisematoimikunta. Maisematoimikunnassa on keskusteltu työstä ja sen sisällöstä inventoinnin eri vaiheissa. Inventoinnin pohjalta laaditut ehdotukset kohdevalikoimaksi, aluekuvauksiksi ja aluerajauksiksi on esitelty maisematoimikunnassa, ja toimikunnassa käydyn keskustelun pohjalta on määritelty lopullinen ehdotus valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaiksi maisema-alueiksi Pohjois-Pohjanmaalla.

1.2. LÄHTÖTIEDOT

Pohjois-Pohjanmaalla on aiempien inventointien mukaan 11 valtakunnallisesti ja 46 maakunnallisesti arvokasta maisema-aluetta.

Valtakunnallisesti arvokkaita maisema-alueita ovat valtioneuvoston vuoden 1995 periaatepäätöksessä nimetyt 156 aluetta. Nämä alueet ovat valtakunnallisia alueidenkäyttötavoitteita koskevassa valtioneuvoston päätöksessä (30.11.2000) kulttuuri- ja luonnonperintöä koskevissa erityistavoitteissa tarkoitettuja alueiden käytön suunnittelun lähtökohtia. Valtakunnallisesti arvokkaiksi määritellyt maisema-alueet edustavat maise-
mamaakunnalleen tyypillisiä tai muuten edustavia maisemia,

joilla on huomattavaa valtakunnallista merkitystä. Ne ilmentävät korkeita luonnon, kulttuurin ja maiseman arvoja. Luettelo valtakunnallisesti arvokkaista maisema-alueista on esitetty Valtioneuvoston periaatepäätöksessä valtakunnallisesti arvokkaista maisema-alueista ja maisemanhoidon kehittämisestä (1.5.1995) ja julkaisussa *Arvokkaat maisema-alueet. Maisema-alueityöryhmän mietintö II* (Mietintö 66/1992, ympäristöministeriö, ympäristönsuojeluosasto, 1993).

Maakunnallisesti merkittävät maisema-alueet ovat asiantuntijaviranomaisten määrittelemiä maakunnallista ominaisuutta ja maakunnallisia erityispiirteitä ilmentäviä maisemia. Ne kuvastavat oman maakuntansa identiteettiä ja sisäistä monimuotoisuutta. Luettelot maakunnallisesti merkittävistä kohteista on esitetty julkaisuissa *Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* (Pohjois-Pohjanmaan liitto, 1997) ja *Keski-Pohjanmaan arvokkaat maisema- ja kulttuurialueet* (Keski-Pohjanmaan liitto, 2001).

Valtakunnallisesti ja maakunnallisesti merkittävien maisema-alueiden luetteloiden ohella päivitysinventoinnin lähtötietoina on otettu huomioon ne vuoden 1993 inventoinnissa valtakunnallisesti merkittäviksi rakennetuiksi kulttuuriympäristöiksi (RKY 1993) määritellyt kohteet, joiden arvot ovat enemmän kulttuurimaisemaan kuin rakennettuun ympäristöön liittyviä, ja jotka on siksi jätetty pois vuoden 2009 inventoinnissa laaditusta kohdevalikoimasta (RKY 2009). Kohteet on esitetty julkaisussa *Rakennettu kulttuuriympäristö. Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt* (Museovirasto, ympäristöministeriö, 1993) ja sähköisessä muodossa *Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY* (http://www.rky.fi/read/asp/r_default.aspx).

Inventointityö on toteutettu päivitysinventointina. Inventoinnissa on huomioitu lähtökohtaisesti kaikki maakunnan alueella sijaitsevat, aikaisemmin joko valtakunnallisesti tai maakunnallisesti arvokkaiksi maisema-alueiksi määritellyt kohteet. Lisäksi lähtötietoina on otettu huomioon soveltuvin osin kohteita, jotka aikaisemmissa inventoinneissa on määritelty maakunnallisesti arvokkaiksi rakennetuiksi kulttuuriympäristöiksi (MRKY).

1.2.1. Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet Pohjois-Pohjanmaalla vuoden 1995 periaatepäätöksen mukaan

- Aittojärvi – Kyngäs (Pudasjärvi)
- Hailuoto (Hailuoto)
- Iijoen keskijuoksun kulttuurimaisema (Pudasjärvi, Taivalkoski)
- Kalajokilaakso (Nivala, Ylivieska, Haapajärvi)
- Kuusamon kosket (Kuusamo)
- Limingan lakeus (Kempele, Liminka, Lumijoki, Oulu,

- Tyrnävä)
- Määttälänvaara – Vuotunki (Kuusamo)
- Oulujoen laakso (Muhos, Oulu)
- Reisjärven Keskikylä – Kangaskylä (Reisjärvi)
- Tyrjärven kulttuurimaisemat (Taivalkoski)
- Virkkula (Kuusamo)

1.2.2. Maakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet Pohjois-Pohjanmaalla vuosina 1997 ja 2001 julkaistujen luettelujen mukaan

- Ahmas – Rokua (Muhos, Utajärvi)
- Alaviirteen saaristo (Kalajoki)
- Heikkilä (Kuusamo)
- Hiekkasärkät – Rahja (Kalajoki)
- Himangankylä (Kalajoki)
- Himangan peltoalue (Kalajoki)
- Iijoen alajuoksu (Oulu)
- Iijoen suu (Ii)
- Iivaara (Kuusamo)
- Joki-Kokko (Oulu)
- Juorkuna (Utajärvi)
- Kalapudas – Vaikkola (Merijärvi, Oulainen)
- Kallat (Kalajoki)
- Kantokylä – Törmäsenvaara (Kuusamo)
- Kiiminkijoen Koiteli (Oulu)
- Kollaja (Pudasjärvi)
- Krunnit (Ii)
- Kuivajoen pohjoisranta (Ii)
- Kurkijärvi (Kuusamo)
- Maakannuskarinlahti ja Meksinkallio (Kalajoki)
- Malisensuon asutusalue (Pudasjärvi)
- Malisjokivarsi – Erkkilä (Nivala)
- Mankila – Sipola (Siikalatva, Siikajoki)
- Miilurannan asutusalue (Kärsämäki) – on myös RKY 1993-kohde
- Mustikkamäki – Sulkakylä (Haapavesi)
- Oulujoen suisto (Oulu)
- Oulujokivarsi – Lähtevänoja (Utajärvi)
- Pitkäsenkylä – Tynkä (Kalajoki)
- Purnuvaara (Kuusamo)
- Pyhäjoen suu (Pyhäjoki)
- Pyhäjärven alue (Pyhäjärvi)
- Pyhäkoski (Merijärvi, Pyhäjoki)
- Rahjan saaristo (Kalajoki)
- Raumankari – Sautinkari (Kalajoki)
- Revonlahti (Siikajoki)
- Siika- ja Neittävänjokivarsi (Siikalatva)
- Siikajoen suu (Siikajoki)
- Särkijärvi (Utajärvi)
- Taivalkosken kirkonkylä (Taivalkoski)
- Tavastkenkä (Pyhäntä)

- Vaitiniemi (Haapavesi)
- Vanha Meri-Raaha (Raaha)
- Vanhakirkko – Jyrinki (Sievi)
- Vasaraperä (Kuusamo)
- Virkkunen (Taivalkoski)
- Yli-Vuotto (Oulu)

1.2.3. RKY 2009 -kohdeluettelosta pois rajatut RKY 1993 -kohteet Pohjois-Pohjanmaalla

PÄIVITYSINVENTOINNINNA HUOMIOON OTETUT RKY 1993 -KOHTEET

RKY 2009 -kohdeluettelosta pois rajatuista RKY 1993 -kohdeista on otettu maisema-alueiden päivitysinventoinnissa huomioon kulttuurimaisemakokonaisuudet. Rakennettua kulttuuriympäristöä edustavat pienialaiset kokonaisuudet on rajattu inventoinnin ulkopuolelle¹. Inventointiin on otettu mukaan seuraavat kohteet²:

- Alpuan kyläraitti ja viljelymaisema (Raaha)
- Kuivaniemen kirkonkylä (Ii)
- Maalimaan rakennusryhmä (Oulu)
- Miilurannan asutustilakylä (Kärsämäki) – on myös maakunnallisesti arvokas maisema-alue
- Olhavan kylä (Ii)
- Olkijoen rauhanpirtti ja jokimaisema (Raaha)
- Salonpään kylä (Oulu)
- Somerovaaran asutustilakylä (Oulu)
- Taipaleenharju (Pudasjärvi)
- Tavastkengän kulttuurimaisema Siikajokivarressa (Pyhäntä) – on myös maakunnallisesti arvokas maisema-alue
- Talusperän kulttuurimaisema (Merijärvi)
- Vaitinniemen kulttuurimaisema, Ainali – on myös maakunnallisesti arvokas maisema-alue
- Vanhakirkko – Jyrinki kulttuurimaisema Vääräjoen varrella – on myös maakunnallisesti arvokas maisema-alue
- Venetpalon kylä (Kärsämäki)
- Viitamäen viljelymaisema (Pyhäntä)
- Ängeslevän Ylipää (Tyrnävä)

Näiden kohteiden ohella päivitysinventoinnissa ovat mukana ne RKY 2009 -kohdeluettelosta pois rajatut RKY 1993 -kohteet, jotka sijaitsevat joko valtakunnallisesti tai maakunnallisesti arvokkailla maisema-alueilla. Ne on otettu huomioon osana maisema-alueiden inventointia.

1 Osa maisema-alueiden päivitysinventoinnista pois rajatuista kohteista tullaan jatkossa huomioimaan maakunnallisesti arvokkaiden rakennettujen kulttuuriympäristöjen päivitysinventoinnin yhteydessä.

2 Kohteiden valinnassa on huomioitu Pohjois-Pohjanmaan liitossa laadittu selvitys Pohjois-Pohjanmaan maakuntakaavan uudistuksen selvityksiä. Valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaiden maisemien päivitysinventointi – valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen rajamuutosten suhde uudistustyöhön (Pohjois-Pohjanmaan liitto, 2012).

VALTAKUNNALLISESTI ARVOKKAILLA MAISEMA-ALUEILLA SIJAITSEVAT RKY 1993 -KOHTEET

- Alatemmeksen kulttuurimaisema (Liminka) sisältyy kokonaisuudessaan Limingan lakeuden alueeseen
- Elkonniemi, Parviainen (Taivalkoski) sisältyy kokonaisuudessaan Iijoen keskijuoksun kulttuurimaisema-alueeseen
- Jurmunkylä (Taivalkoski) sisältyy kokonaisuudessaan Iijoen keskijuoksun kulttuurimaisema-alueeseen
- Kangaskylän viljelymaisema (Reisjärvi) sisältyy Reisjärven Keskikylä – Kangaskylä -alueeseen
- Keskikylä ja Kantin vallit (Reisjärvi) sisältyy kokonaisuudessaan Reisjärven Keskikylä – Kangaskylä -alueeseen
- Lapinkylän kulttuurimaisema (Lumijoki) sisältyy Limingan lakeuden alueeseen
- Liminganjokivarren maisemakokonaisuus (Liminka) sisältyy Limingan lakeuden alueeseen
- Lumijoen rantamaisema (Lumijoki) sisältyy kokonaisuudessaan Limingan lakeuden alueeseen
- Määttälänvaara (Kuusamo) sisältyy kokonaisuudessaan Määttälänvaara – Vuotunki -alueeseen
- Oulujoen kulttuurimaisema välillä Laitasaari – Laukka (Muhos) sisältyy Oulujoen laakson alueeseen
- Oulujokivarren maisemakokonaisuus (Oulu) alueen itäosa sisältyy Oulujoen laakson alueeseen
- Pyhäkosken voimalaitos ja Leppiniemen asuntoalue (Muhos) sisältyvät Oulujoen laakson alueeseen
- Riekinrannan kulttuurimaisema (Pudasjärvi) sisältyy kokonaisuudessaan Aittojärvi – Kyngäs -alueeseen
- Tyrnävänjoen viljelymaisema kirkonkylältä Keskikylälle (Tyrnävä) sisältyy kokonaisuudessaan Limingan lakeuden alueeseen
- Tyrämäen kylä (Taivalkoski) sisältyy kokonaisuudessaan Tyrjärven kulttuurimaisemat -alueeseen
- Viljelymaisema välillä Lumijoki – Liminka (Liminka, Lumijoki) sisältyy Limingan lakeuden alueeseen
- Ängeslevän Alakylä (Tyrnävä) sisältyy kokonaisuudessaan Limingan lakeuden alueeseen
- Kalajokilaakson kulttuurimaisema välillä Pitkäsenkylä – Nuoranperä – Hihnanperä (Kalajoki) kuuluu maakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen Pitkäsenkylä – Tynkä
- Kaukon kalalanssi, Pohjankylä (Pyhäjoki) kuuluu maakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen Pyhäjoen suu
- Miilurannan asutustilakylä (Kärsämäki) on kokonaisuutena maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Miilurannan asutusalue
- Mustikkamäen viljelysaukea (Haapavesi) kuuluu maakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen Mustikkamäki – Sulkakylä
- Nikolan talo ja kulttuurimaisema (Siikajoki) kuuluu maakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen Siikajoen suu
- Pihkalanrannan kulttuurimaisema Siikajokivarressa (Siikalatva) kuuluu maakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen Siika- ja Neittävänjokivarsi
- Pohjoisrannan kylä (Ii) kuuluu maakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen Kuivajoen pohjoisranta
- Pyhäjärven kirkonkylä (Pyhäjärvi) kuuluu maakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen Pyhäjärven alue
- Päckilänkankaan kylä (Ii) kuuluu maakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen Iijoen suu
- Raumankarin kulttuuriympäristö ja Lestijokisuu (Kalajoki) on kokonaisuutena valtakunnallisesti arvokas kohde³ Raumankari – Sautinkari
- Revonlahden kirkko (Siikajoki) kuuluu maakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen Revonlahti
- Siikajokivarren kulttuurimaisema kirkonkylän kohdalla (Siikajoki) kuuluu maakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen Siikajoen suu
- Tavastkengän kulttuurimaisema Siikajokivarressa (Pyhäntä) on maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Tavastkenkä
- Vaikkolan kulttuurimaisema Petäjäskoskella (Oulainen) kuuluu maakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen Kalapudas – Vaikkola
- Vaitinniemen kulttuurimaisema, Ainali (Haapavesi) on maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Vaitiniemi
- Vanhakirkko – Jyrinki kulttuurimaisema Vääräjoen varrella (Sievi) on kokonaisuutena maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Vanhakirkko – Jyrinki
- Vuohtomäki – Vuohtoniemi, vaaraviljelymaisema (Pyhäjärvi) kuuluu maakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen Pyhäjärven alue
- Ylirannan kulttuurimaisema Iijokitörmällä (Ii) kuuluu

MAAKUNNALLISESTI ARVOKKAILLA MAISEMA-ALUEILLA SIJAITSEVAT RKY 1993 -KOHTEET

- Iin Hamina ja Iijoen Karhusaari (Ii) kuuluu maakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen Iijoen suu
- Iin rautatieasema ympäristöineen (Ii) kuuluu maakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen Iijoen suu
- Jakkukylä ja Jakkuranta Iijoen molemmin puolin (Oulu) kuuluu maakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen Iijoen alajuoksu
- Jokipuojin kalaranta, kirkonkylä (Pyhäjoki) kuuluu maakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen Pyhäjoen suu

³ Kohde on määritelty valtakunnallisesti arvokkaaksi julkaisussa *Keski-Pohjanmaan arvokkaat maisema- ja kulttuurialueet* (Keski-Pohjanmaan liitto, 2001). Se ei ole mukana valtakunnallisesti merkittävien maisema-alueiden luetteloissa (Valtioneuvoston periaatepäätös valtakunnallisesti arvokkaista maisema-alueista ja maisemanhoidon kehittämistä (1.5.1995); *Arvokkaat maisema-alueet. Maisema-alueityöryhmän mietintö II* (Mietintö 66/1992, ympäristöministeriö, ympäristönsuojeluosasto, 1993)).

maakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen Iijoen suu

1.2.4. MRKY-inventoinnin kohteet

Pohjois-Pohjanmaalla on aloitettu vuonna 2014 maakunnallisesti arvokkaiden rakennettujen kulttuuriympäristöjen (MRKY) päivytysinventointi. Työ jatkuu edelleen vuonna 2015. Inventoinnissa käydään läpi, päivitetään ja täydennetään maakunnallisesti arvokkaiksi määriteltyjen rakennettua kulttuuriympäristöä edustavien kohteiden valikoima sekä kohteiden nykytila, arvoluokat ja rajaukset. Päivytysinventoinnissa lähtötietoina ovat luettelot maakunnallisesti merkittävistä kohteista, jotka on esitetty julkaisuissa *Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1. Oulun kaupunki-seutu, Iijokisuu, Oulujokilaakso, Koillismaan seutukunta* (Pohjois-Pohjanmaan seutukaavaliitto, 1993), *Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 2. Lakeus, Siikalatva, Raahen seutukunta* (Pohjois-Pohjanmaan seutukaavaliitto, 1993), *Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 3. Oulaisten – Haapaveden seutukunta, Ylivieskan seutukunta, Haapajärven – Pyhäsalmen seutukunta* (Pohjois-Pohjanmaan seutukaavaliitto, 1993).

Päivytysinventoinnissa tarkastellaan maakunnallisesti arvokkaina maisema-alueina niitä kohteita, jotka 1990-luvun inventoinnissa on otettu mukaan luetteloon maisemallisin perustein, ja jotka on määritelty luetteloissa miljöökohdeksi (M) tai maisemakokonaisuudeksi (MK)⁴. Myös ne kohteet, joissa maakunnallisen merkittävyyden perusteena ovat päivytysinventoinnin mukaan ennen muuta maisemalle tyypilliset (eivät niinkään rakennetulle kulttuuriympäristölle tyypilliset) ominaispiirteet ja arvot, otetaan mukaan maakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden luetteloon. Tiedot päivytysinventoinnissa maakunnallisesti arvokkaiksi rakennetuiksi kulttuuriympäristöiksi (MRKY) määritellyistä kohteista kirjataan Kiitoski-sovellukseen.⁵

1.3. VALMISTELUVAIHE JA INVENTOITUIJEN KOHTEIDEN VALINTA

Vuosina 2013–2014 toteutetussa päivytysinventoinnissa tarkasteltavia kohteita on yhteensä 99. Mukana on 11 valtakunnallisesti arvokasta maisema-aluetta, 46 maakunnallisesti arvokasta maisema-aluetta, 16 RKY 1993-kohdetta⁶ ja 16 MRKY-kohdetta sekä 14 uutta kohdetta.

Kohdevalikoimaa täydentävät uudet kohteet on valittu siten, että niissä tulevat esiin Pohjois-Pohjanmaan alueen maisema-

seuduille ja alueelle tyypillisille maisemille luonteenomaiset piirteet. Uusina kohteina inventointiin on otettu mukaan mm. asutustilakylä sekä suomaisemia, jotka ovat olennainen osa pohjoispohjalaista kulttuurimaisemaa. Kohteissa on mukana myös rakennettua maisemaa (taajamamaisemia, matkailumaisemia ja tiemaisemia) edustavia maisemakokonaisuuksia.

Inventoinnista on inventointiohjeen mukaisesti rajattu pääsääntöisesti pois ne kohteet, jotka ovat mukana valtakunnallisesti merkittävien kulttuuriympäristöjen RKY 2009 luettelossa.

1.3.1. Pohjois-Pohjanmaan alueelle tyypilliset maisemat

MAASEUDUN KULTTUURIMAISEMAT

Maaseudun kulttuurimaisemiin kuuluu pääasiassa maatalouden vaikutuksesta syntyneitä viljelysmaisemia sekä muiden alkutuotantoon liittyvien elinkeinojen (mm. kalastus, hylkeenpyynti, poronhoito) vaikutuksesta syntyneitä maisemia. Maaseudun kulttuurimaisemissa yhdistyvät toisiinsa vesistöt (meri, joet ja järvet), maatalousalueet (viljelys- ja laidunalueet), rakennukset ja rakennelmat ja niiden muodostamat kokonaisuudet (kylät ja taajamat, yksittäiset rakennukset ja pihapiirit, muut rakennelmat) sekä tiestö (tiet ja muut kulureitit, sillat).

Maaseudun kulttuurimaisemiin sisältyy rakennettua kulttuuriympäristöä edustavia kylä- ja taajama-alueita, valtakunnallisesti merkittäviksi rakennetuiksi kulttuuriympäristöiksi (RKY) määriteltyjä alueita ja kohteita, muinaisjäänneksiä ja perinnemaisemakohteita.

Pohjois-Pohjanmaalla maatalouden vaikutuksesta syntyneet maisemat sijaitsevat tyypillisesti vesistöjen varsilla, maaperältään ja olosuhteiltaan viljelykseen parhaiten soveltuvilla alueilla. Maakunnan länsiosissa viljelysalueet ja asutus sijaitsevat jokilaaksoissa yhtenäisinä nauhoina, paikoin kapeina vesistöihin tukeutuvina vyöhykkeinä, paikoin laajoina viljelytasankoina. Maakunnan pohjois- ja itäosissa viljelysalueiden ja asutuksen muodostamat maisemakokonaisuudet ovat usein pienialaisia, asumattomien metsä- ja suoalueiden toisistaan erottamia. Monin paikoin vanhat asuinpaikat ja viljelysalueet sijaitsevat vesistöjen rannoilla edelleen samoilla paikoilla kuin vakinaisen asutuksen muodostumisen aikaan 1400- ja 1500-luvuilla.

Maaseudun kulttuurimaisemiin kuuluvat asutustilakylät. Asutustilakylät ovat ns. hallinnollisia maisematyyppisiä, niiden perustamisesta ja sijainnista päätettiin hallinnollisin perustein. Asutustoimintaa ovat 1900-luvun kuluessa ohjanneet mm. laki vuokra-alueiden lunastamisesta eli torpparilaki 1918, laki maan hankkimisesta asutustarkoituksiin eli Lex Kallio 1922,

4 Miljöökohde (M) on selvästi rajautuva lähimaisema (esim. katutila, pihapiiri, tieosuus, pienialainen viljelys). Maisemakokonaisuus (MK) on luonteelta tarkkailupaikalta (tie, ranta, talo, maaston kohouma) näkyvä laaja maisema. (Esim. *Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 3* 1993, 18).

5 https://www.kulttuuriymparisto.fi/netsovellus/pp/pp_default.aspx (29.9.2014).

6 Osa kohteista on mukana sekä maakunnallisesti merkittävien maisema-alueiden luettelossa että RKY 1993-kohdeluettelossa.

pika-asutuslaki 1940 ja maanhankintalaki 1945.⁷ Niistä jälleerakennuskaudella eli sotien jälkeen 1940-luvun lopulla ja 1950-luvulla raivatut ja rakennetut asutustilakylät ovat olennainen osa pohjoispohjalaista kulttuuriympäristöä. Ne eroavat usein vanhoista maaseutukylistä maisemalliselta sijainniltaan. Ne sijaitsevat harvoin vesistöjen varsilla, ne on usein rakennettu tasaiseen maastoon metsä- ja suovaltaisille alueille. Jälleerakennuskauden rakennukset, joiden rakentamista on ohjattu mallipiirustusten avulla, erottuvat kulttuuriympäristössä omaa aikaansa edustavana kerroksena.

Pohjois-Pohjanmaalle tyypillisiä maaseudun kulttuurimaisemiin kuuluvia maisemia ovat rannikkoalueiden ja saariston kulttuurimaisemat, jokisuistojen kulttuurimaisemat, jokilaaksojen kulttuurimaisemat, lakeuden kulttuurimaisemat, vaara-asutus, järvenranta-asutus ja asutustilakylät. Valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaiksi kohteiksi on valittu maisema-alueita, jotka ovat edustavimpia esimerkkejä maakunnalle tyypillisistä maisemista.

Maaseudun kulttuurimaisema-alueiden arvottamisessa on kiinnitetty huomiota toisaalta maiseman historialliseen kerroksellisuuteen, toisaalta maiseman elinvoimaisuuteen. Menneistä ajoista kertovat pitkään, usein satoja vuosia, viljelyskäytössä olleet vanhat peltoalueet sekä vanha tiestö ja talonpoikaista rakentamisen perinnettä edustava rakennuskanta. Perinteiset julkiset rakennukset, kuten kirkot ja tapulit, erottuvat maisemassa merkkirakennuksina. Tämän päivän elinvoimainen maatalousmaisema ilmentää nykyiselle maataloudelle tyypillisiä piirteitä. Maatalousmaisemaan kuuluvat perinteisen rakennuskannan ohella mm. uudet tuotantorakennukset, kuten navetat, konesuojat, kuivurit ja rehusiilot. Toisaalta monet maatalousmaisemaan perinteisesti kuuluneet rakennukset, kuten ladot, ovat kadonneet tarpeettomina. Arvokkaaksi määrittelyssä maaseudun kulttuurimaisemassa vanha ja uusi rakentaminen muodostavat kerroksellisen, harmonisen ja elinvoimaisen kokonaisuuden.

Ympäristöministeriön inventointiohjeen mukaan valtakunnallisesti arvokkaalla maisema-alueella pitkät kulttuurivaikutukset ovat yhä näkyvissä. Alueella tai alueen lähellä on mahdollisesti muinaisjäännöksiä. Vanhaa rakennuskantaa on jäljellä ja se on hyvin hoidettua. Uudempi rakennuskanta sijoittuu luonteville vyöhykkeille ja soveltuu hyvin maisemaan noudattaen perinteistä, alueelle tyypillistä sijaintia. Pellot ovat olleet pitkään viljelyssä ja viljely jatkuu yhä aktiivisena. Monipuolinen maaseutu ympäristö on leimaa-antava piirre: karjaa laitumilla, metsäsaarekkeita, niittyjä, puukujanteita. Perinteisiin elinkeinoihin liittyviä rakennelmia on näkyvissä: myllyt, kalakopit, laiturit, nuottakodat jne. Alue edustaa elävää maaseutua. Maisemakuva on eheä ja alue visuaalisesti hyvin hahmottu-

va kokonaisuus.⁸ Samat ominaispiirteet ovat tyypillisiä myös maakunnallisesti arvokkaille maaseudun kulttuurimaisemille.

MAISEMANÄHTÄVYYDET

Ympäristöministeriön inventointiohjeen mukaan valtakunnallisesti arvokkaat maisemanähtävyydet ovat koko maassa hyvin tunnettuja, maisemiltaan ainutkertaisia ja kulttuurihistoriallisesti huomattavia kohteita, joissa erityistä huomiota kiinnitetään maisemakuvaan ja luonnonpiirteisiin. Maisemanähtävyydet ovat usein myös vetovoimaisia matkailukohteita.⁹

Pohjois-Pohjanmaan alueelle tyypillisiä maisemanähtävyyksiä ovat rannikkoalueiden ja saariston maisemanähtävyydet, suomalaiset ja vaaramaisemat. Maisemanähtävyyksien luonne ja ominaispiirteet vaihtelevat maakunnan eri osissa. Pohjanlahden rannikolla maisemalle ovat ominaisia laakeat ranta-alueet ja maankohoamisen myötä muodostuneet sukkessiovyöhykkeet, Pohjois-Pohjanmaan nevalakeuden alueella avoimet suomalaiset ja Kainuun ja Kuusamon vaaramaan alueella jylhät vaaramaisemat.

Koko maakunnan alueella maisemassa ovat näkyvissä jääkauden vaikutukset. Maisemassa näkyy mannerjäätikön kulutus-korkokuva. Jääkauden muodostumia Pohjois-Pohjanmaalla ovat laajat tasaiset savikkoalueet, soraiset ja hiekkaiset ranta-kerrostumat, drumliinit ja harjut.

Inventoinnissa on huomioitu suoluonnon ja suomaisemien merkitys olennaisena ja luonteenomaisena osana pohjoispohjalaista maisemaa. Esimerkiksi Pohjois-Pohjanmaan nevalakeuden alueella yli puolet maa-alasta on suota. Inventoinnissa on otettu huomioon luontoarvoiltaan merkittävät suoalueet sekä ne suoalueet, joihin liittyy myös kulttuurihistoriaa.

Vaaramaisemiin liittyy usein myös kulttuuripiirteitä, kuten matkailua, retkeilyä ja asutusta. Maisemanähtävyyksinä inventoinnissa on otettu huomioon luontoarvoiltaan merkittävät vaaramaisemat. Matkailukäytössä olevat arvokkaat vaaramaisemat on arvioitu rakennettua maisemaa edustavina kohteina.

RAKENNETUT MAISEMAT

Tässä inventoinnissa kohdevalikoimaa on laajennettu, ja inventointiin on otettu mukaan myös rakennettua maisemaa edustavia kohteita. Rakennettuihin maisemiin kuuluu rakennettua ympäristöä edustavia laajoja maisemakokonaisuuksia. Rakennettua maisemaa edustavina maisemina inventointiin on otettu mukaan taajamamaisemat, matkailumaisemat ja tiemaisemat. Kohteiden valinnassa on kiinnitetty huomiota maakunnalle tyypillisiin piirteisiin sekä rakentamisen merkitykseen

7 Esim. Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 12.

8 Inventointiohje 2010, 14.

9 Inventointiohje 2010, 14.

osana maisemaa. Tavoitteena on ollut valita mukaan kohteita, jotka ovat edustavimpia esimerkkejä alueelle tyyppillisistä rakennetuista maisemista.

Rakennettua maisemaa edustavien kohteiden arvioinnissa on kiinnitetty huomiota ympäristön laatuun, rakentamisen sopeutumiseen maisemaan ja sen ominaispiirteisiin. Arvokkaiksi määritellyille kohteille on ominaista historiallinen kerroksellisuus ja elinvoimaisuus. Rakentaminen sijoittuu maisemaan muodostaen laadukkaan, harmonisen kokonaisuuden. Olennaista on, että rakentaminen vahvistaa ja luo paikan henkeä – rakentaminen ja sen suhde maisemaan luo lisäarvoja ja tekee paikasta paikan.

Taajamamaisemiin kuuluu rakennettua ympäristöä edustavia laajoja kokonaisuuksia. Rajausta maaseudun kulttuurimaisemiksi luokiteltavien kohteiden ja taajamamaisemiksi luokiteltavien kohteiden välillä on osin tulkinnanvarainen ja häilyvä – taajamamaisemiin voi sisältyä myös viljelysalueita, ja moniin maaseudun kulttuurimaisemaa edustaviin maisema-alueisiin sisältyy taajamamaisemiksi luokiteltavia aluekokonaisuuksia. Pieniä taajamamaisemakokonaisuuksia voidaan tarkastella myös RKY-kohteina.

Moniin päivitysinventoinnissa lähtötietoina huomioon otettaviin maaseudun viljelysmaisemiin sisältyy laajoja taajama-alueita. Esimerkiksi valtakunnallisesti arvokkaalla Limingan lakeuden alueella sijaitsevat Limingan, Lumijoen ja Tyrnävän taajamat, ja Oulujoen laakson alueella Muhoksen taajama. Päivitysinventoinnissa maaseudun kulttuurimaisemissa sijaitsevia taajama-alueita tarkastellaan osana laajaa maisemakokonaisuutta. Inventoinnissa kiinnitetään huomiota taajama-alueiden ominaispiirteisiin, niiden historiaan ja merkitykseen osana maisemakokonaisuutta eri aikoina, niiden sijaintiin maisemassa sekä rakennetun ympäristön ja maiseman välisiin suhteisiin. Useimmiten taajama-alueet ovat olennainen osa arvokasta, historiallisesti kerroksellista ja elinvoimaisista maisemaa. Arvokkaiksi määritellyillä maisema-alueilla taajamien suunnittelun ja kehittämisen tulisi tapahtua maisema-alueelle tyyppilliset ominaispiirteet ja arvot huomioonottavalla ja niitä tukevalla ja vahvistavalla tavalla. Toisaalta maisema-alueelle määritelty status ei saisi liikaa haitata tai estää taajamien kehittämistä.

Arvokkaiksi määritellyt maisema-alueet kuvastavat kulttuurimaisemaa aikojen kuluessa muokanneiden elinkeinojen moninaisuutta sekä kertovat maisemien ja elinkeinojen keskinäisestä erilaisuudesta eri puolilla maata. Myös pitkään jatkuneen matkailuelinkeinon muokkaamaa maisemaa voidaan pitää arvokkaana, samaan tapaan kuin maatalouden muokkaamaa maisemaa. Matkailumaisemat on otettu inventoinnissa huomioon arvokkaina, paikallisen ja alueellisen identiteetin kannalta merkittävänä kohteina. Useimmissa matkailu-

kohteissa korostuu luonnonympäristön merkitys. Arvokkaiksi määritellyt matkailumaisemat ovat elinvoimaisia kokonaisuuksia, joissa rakentaminen ja maisema muodostavat laadukkaan, omaleimaisen, identiteetiltään vahvan kokonaisuuden. Tielinjaukset ovat usein vanhimpia kulttuurimaisemassa edelleen olemassa olevia kerroksia. Pohjois-Pohjanmaalla vanhat maantiet on rakennettu 1700- ja 1800-luvuilla. Nykyiset tiet on monin paikoin rakennettu vanhojen tielinjausten pohjalle. Vanhat tielinjoukset ilmentävät kulttuurimaisemalle ominaista historiallista jatkuvuutta. Tieympäristön ominaispiirteet ovat kuitenkin aikojen kuluessa muuttuneet, teitä on kunnossapito- ja parannustöiden yhteydessä oikaistu, levennetty, tasattu ja korotettu. Tiemaisemakohteissa tie toimii maisema-alueen runkona. Tiemaisemien arvottamisessa on kiinnitetty huomiota tien sijaintiin suhteessa maastoon ja asutukseen sekä tieltä avautuviin näkymiin. Arvokkaiksi määritellyissä kohteissa tie ja sitä ympäröivä maisema muodostavat sopusoinnituksen, kerroksellisen kokonaisuuden.

Useilla maaseudun kulttuurimaisemaa edustavilla maisema-alueilla ovat näkyvissä voimatalouden vaikutukset maisemaan. Esimerkiksi Oulujoen varrella voimalaitokset ja voimalinjat ovat nykyään olennainen osa maisemaa. Oulujoen voimalaitokset kuuluvat valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi RKY 2009 määriteltyyn kokonaisuuteen Oulujoen ja Sotkamon reitin voimalaitokset. Samaa tapaan kuin voimalaitokset, tuulivoimalat muodostavat näkyvän osan maisemaa. Tulevaisuudessa myös tuulivoiman rakentamisen vaikutukset maisemaan lisääntyvät. Myös tuulivoimarakentaminen voidaan nähdä maiseman elinvoimaisuuden kannalta merkittävänä. Samaa tapaan kuin voimalaitokset, maisemaan onnistuneesti sijoitetut tuulivoimalat ja tuulivoimala-alueet voivat hahmottaa omaleimaisuutta ja paikallista identiteettiä muodostavina kokonaisuuksina.

ARKEOLOGISET MAISEMAT

Arkeologisina maisemakokonaisuuksina päivitysinventoinnissa on huomioitu ne arkeologiset kohteet, joilla on huomattavaa merkitystä osana maisemaa. Näissä kohteissa maisemakuvassa ja maastossa on edelleen näkyvissä alueen tai paikan historiasta kertovia merkkejä menneisyydestä. Kiinteät muinaisjäännökset on Suomessa rauhoitettu muinaismuistolailalla.

1.3.2. Päivitys- ja täydennysinventoinnissa tarkasteltavat maisema-alueet Pohjois-Pohjanmaalla

MAASEUDUN KULTTUURIMAISEMAT

Rannikkoalueiden ja saariston kulttuurimaisemat

- Alpuan kyläraitti ja viljelymaisema (Raahe)
- Hailuoto (Hailuoto)

- Salonpään kylä (Oulu)

Jokisuistojen kulttuurimaisemat

- Iijoen suu (Ii)
- Himankakylä (Kalajoki)
- Kuivajoen pohjoisranta (Ii)
- Kuivaniemen kirkonkylä (Ii)
- Olhavan kylä (Ii)
- Pyhäjoen suu (Pyhäjoki)
- Siikajoen suu (Siikajoki)

Jokilaaksojen kulttuurimaisemat

- Himangan peltoalue (Kalajoki)
- Iijoen alajuoksu (Oulu)
- Iijoen keskijuoksun kulttuurimaisema (Pudasjärvi, Taivalkoski)
- Joki-Kokko (Oulu)
- Kalajokilaakso (Haapajärvi, Nivala, Ylivieska)
- Kalapudas – Vaikkola (Merijärvi, Oulainen)
- Kiiminkijoen Koiteli (Oulu)
- Kollaja (Pudasjärvi)
- Maalimaan rakennusryhmä (Oulu)
- Malisjokivarsi – Erkkilä (Nivala)
- Mankila – Sipola (Siikalatva, Siikajoki)
- Mustikkamäki – Sulkakylä (Haapavesi)
- Olkijoen rauhanpirtti ja jokimaisema (Raahe)
- Oulujoen laakso (Muhos, Oulu)
- Oulujokivarsi – Lähtevänoja (Utajärvi)
- Pitkäsenkylä – Tynkä (Kalajoki)
- Pyhäkoski (Merijärvi, Pyhäjoki)
- Revonlahti (Siikajoki)
- Siika- ja Neittävänjokivarsi (Siikalatva)
- Talusperän kulttuurimaisema (Merijärvi)
- Tavastkenkä (Pyhäntä)
- Vanhakirkko – Jyrinki (Sievi)
- Venetpalon kylä (Kärsämäki)
- Viitamäen viljelymaisema (Pyhäntä)

Lakeuden kulttuurimaisemat

- Limingan lakeus (Kempele, Liminka, Lumijoki, Oulu, Tyrnävä)
- Ängeslevän Ylipää (Tyrnävä)

Järvenranta-asutus

- Aittojärvi – Kyngäs (Pudasjärvi)
- Ahmas (Muhos, Utajärvi)
- Juorkuna (Utajärvi)
- Kurkijärvi (Kuusamo)
- Pyhäjärven alue (Pyhäjärvi)
- Reisjärven Keskikylä – Kangaskylä (Reisjärvi)
- Särkijärvi (Utajärvi)
- Vaitiniemi (Haapavesi)
- Virkkunen (Taivalkoski)
- Yli-Vuotto (Oulu)

Vaara-asutus

- Heikkilä (Kuusamo)
- Kantokylä – Törmäsenvaara (Kuusamo)

- Määttälänvaara (Kuusamo)
- Purnuvaara (Kuusamo)
- Taipaleenharju (Pudasjärvi)
- Tyrjäjärven kulttuurimaisemat (Taivalkoski)
- Virkkula (Kuusamo)
- Vasaraperä (Kuusamo)

Asutustilakylät

- Jaalanka (Pudasjärvi)
- Malisensuo (Pudasjärvi)
- Miiluranta (Kärsämäki)
- Pärjänsuo (Pudasjärvi)
- Ruuhensuo (Pudasjärvi)
- Somerovaara (Oulu)

MAISEMANÄHTÄVYYDET

Rannikkoalueiden ja saariston maisemanähtävyydet

- Hailuoto (Hailuoto)
- Krunnit (Ii)
- Alaviirteen saaristo (Kalajoki)
- Maakannuskarinlahti ja Meksinkallio (Kalajoki)
- Rahjan saaristo (Kalajoki)
- Vanha Meri-Raahe (Raahe)

Vaaramaisemat

- Iivaara (Kuusamo)
- Kuusamon kosket (Kuusamo)
- Rokua (Muhos, Utajärvi)

Suomaisemat

- Hirvisuo (Oulu, Pudasjärvi)
- Olvassuo (Pudasjärvi, Utajärvi)

RAKENNETUT MAISEMAT

Taajamamaisemat

- Taivalkosken kirkonkylä (Taivalkoski)

Matkailumaisemat

- Hiekkasärkät (Kalajoki)
- Kiiminkijoen Koiteli (Oulu)
- Rokua (Muhos, Utajärvi)
- Ruka (Kuusamo)

Tiemaisemat

- Liikasenvaarantie (Kuusamo)
- Pohjantie, Kontinkangas – Laanila (Oulu)
- Syötteen maisematie (Pudasjärvi)

ARKEOLOGISET MAISEMAT

- Kastellin jätinkirkko (Raahe)
- Kurimon ruukin alue (Utajärvi)

1.4. INVENTOINTI JA KÄYTETYT AINEIS- TOT

Tietojen keräämisessä on hyödynnetty SYKE:ssä maisema-alueiden päivytysinventointeja varten laadittua MA-PA-paikkatietopakettia, aikaisemmin laadittuja luontoa ja kulttuuriympäristöä koskevia inventointeja, alue- ja paikallishistoriikkeja sekä eri-ikäisiä kartta-aineistoja.

Kohteista on laadittu ympäristöministeriön ohjeiden mukaisesti aluekuvaukset. Valtakunnallisesti arvokkaiksi ehdotettavien maisema-alueiden aluekuvaukset on esitetty tämän raportin luvussa 4 ja maakunnallisesti arvokkaiden alueiden kuvaukset luvussa 5.

Inventointivaiheessa valtakunnallisesti arvokkaiksi esitetyistä kohteista on koottu inventointitiedot ympäristöministeriössä päivytysinventointeja varten laadituille inventointilomakkeille.

1.5. MAASTOTYÖT

Maastotyöt on tehty kaikissa päivytysinventoinnissa mukana olevissa kohteissa kesän ja syksyn 2013 sekä kevään, kesän ja syksyn 2014 kuluessa. Maastokäyntien tarkoituksena on ollut inventointitietojen täydentäminen, visuaalisen maisemakuvan hahmottaminen ja kohteiden lopullinen arviointi.

Maastossa otetut valokuvat löytyvät Pohjois-Pohjanmaan liitolta ja Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskukselta sähköisessä muodossa.

1.6. MAISEMA-ALUEIDEN ARVIOINTI

Maisema-alueiden arviointi on tehty inventointitietojen ja maastoanalyysien pohjalta. Arvioinnissa on kiinnitetty huomiota inventointiohjeessa esitetyn mukaisesti seuraaviin asioihin:

- luonto, luonnonarvot ja luonnon monimuotoisuus
- maiseman ja maankäytön historiallinen kehitys ja sen jatkuvuus
- kulttuuripiirteiden edustavuus, harvinaisuus, säilyneisyys ja alkuperäisyys
- symboli- ja identiteettiarvot (tapahtumapaikat, historialliset tapahtumat, alueen väestölle merkittävät piirteet)
- alueen elinvoimaisuus ja nykyinen toimivuus
- maisemakuvan yhtenäisyys, eheys ja vaikuttavuus
- maisemamaakunnan erityispiirteet (maisema-alue alueellisten erityispiirteiden kuvaajana)
- maisemahäiriöt ja luonnonarvoja alentavat vauriot ja uhkatekijät
- päällekkäisyydet RKY 2009 -listauksen kanssa

Valtakunnallisesti arvokkaiksi määritellyt maisema-alueet edustavat maisemamaakunnalleen tyypillisiä maisemia, joilla

on huomattavaa valtakunnallista merkitystä. Maakunnallisesti arvokkaat alueet edustavat maisemamaakunnalleen tyypillisiä maisemia sekä maakunnan sisäisiä erityispiirteitä.

Maisema-alueiden arviointi on tehty kokonaisuutena – kohteiden arvioinnissa ja keskinäisessä vertailussa ovat olleet mukana aiempien inventointien perustella valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaiksi maisema-alueiksi määritellyt kohteet, RKY 2009 -kohdeluettelosta pois rajatuista RKY 1993 -kohteista päivytysinventoinnissa huomioon otetut kulttuurimaisemakokonaisuudet, maakunnallisesti arvokkaiden rakennettujen kulttuuriympäristöjen (MRKY) päivytysinventoinnissa läpi käyty miljöokohteiksi (M) tai maisemakokonaisuuksiksi (MK) määritellyt kohteet sekä päivytysinventointiin mukaan otetut uudet kohteet.

Inventoinnissa peruseriaatteena on ollut, ettei kohteita karsita pois ilman päteviä perusteita. Kohteita on esitetty poistavaksi vain, jos maisemassa on tapahtunut selkeästi sen arvoa laskevia muutoksia. Inventointiohjeen mukaan maisema-alueen arvoa saattavat laskea esimerkiksi maisemaan ilmaantuneet merkittävät häiriötekijät tai se, että pitkän kulttuurihistorian merkit ovat kadonneet tai katoamassa, suuria peltoaloja on umpeutunut ja otettu muuhun maisemakuvaa merkittävästi muuttavaan käyttöön. Maisemahäiriö on myös, että maisemakuvaan sopimatonta rakentamista on paljon, jolloin maiseman yleisilmeestä on tullut hajanainen. Maisemahäiriöt voivat olla joko pysyviä, palautuvia tai muuttuvia. Palautuvia häiriöitä ovat mm. metsänhakuut, ja niitä tulee arvioida kevyemmin kuin pysyviä. Muuttuvia maisemahäiriöitä ovat esimerkiksi soranottokohteet, joiden käyttöön liittyy maisemointivelvoite käytön loputtua. Tällaisten kohteiden maisemallisen merkityksen arvioinnissa tulee nykytilan lisäksi huomioida lopputilanne.¹⁰

1.7. MAISEMA-ALUEIDEN RAJAUKSET JA RAJAUSTEN MUUTOKSET

Maisema-alueiden rajauksissa tavoitteena on ollut yhtenäisten aluekokonaisuuksien hahmottaminen. Rajauksissa on noudatettu maisemarakenteen näkyvissä olevia luontevia rajoja, joita ovat mm. avointa viljelymaisemaa rajaavat yhtenäiset metsäiset reunavyöhykkeet, selänneiden lakialueet, vesistöt sekä ihmisen luomat rakenteet, kuten tiet tai taajamien reuna-alueet.

Rajaukset on määritelty maastoanalyysin ja kartta-analyysien perusteella: rajaukset on pyritty määrittelemään mahdollisimman tarkasti maastossa, ja maastotietoja on täydennetty ja tarkennettu kartta-analyysillä. Käytännössä maastossa on liikuttu alueilla, joilla on mahdollista kulkea teitä myöten. Tietömillä metsäalueilla ei ole ollut mahdollista käydä. Esimerkiksi viljelymaisemaa rajaavien reunavyöhykkeiden ja selännealu-

¹⁰ Inventointiohje 2010, 12.

eiden rajaukset on määritelty maastossa hahmottuvien näkymien sekä karttataarkastelun pohjalta. Maisema-alueita ei ole tarkasteltu vesistöistä käsin.

Päivitysinventoinnin yhteydessä alueiden rajauksiin on tehty pääasiassa tarkennuksia olemassa olevan tilanteen pohjalta, eli rajaukset on päivitetty olemassa olevan tilanteen mukaisiksi. Useimmilla maisema-alueilla rajaukset ovat jossain määrin laajentuneet. Valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaiksi ehdotetut maaseudun kulttuurimaisemat ovat elinvoimaisia maatalousalueita, joilla viljelyskäytössä olevat peltoalueet ovat edellisen, 1990-luvulla tehdyn inventoinnin jälkeen laajentuneet, jolloin myös maisema-alueiden rajaukset ovat laajentuneet olemassa olevien viljelysalueiden rajausten mukaisiksi. Monin paikoin rajauksia on myös tarkennettu ja laajennettu siten, että maisema-aluekokonaisuuksiin on otettu mukaan maisema-alueita rajaavat reunavyöhykkeet, kuten esimerkiksi viljelysalueita rajaavien selännealueiden reuna- ja lakialueet.

Valtakunnallisesti arvokkaiksi ehdotetuilla maisema-alueilla Reisjärven kulttuurimaisemien, Kalajokilaakson kulttuurimaiseman, Limingan lakeuden kulttuurimaiseman, Oulujokilaakson kulttuurimaiseman, Iijokivarren kulttuuri- ja luonnonmaisemien, Tyrjärven kulttuurimaiseman ja Määttälänvaaran kulttuurimaiseman maisema-alueiden rajauksia on tarkennettu paikoin siten, että maisema-aluekokonaisuuksiin on otettu mukaan viljelysmaisemaa rajaavia, taustamaisemina merkittäviä selännealueita. Virkkulan kulttuurimaisema ja Rukan vaarajono -alueella rajausta on muutettu päivitysinventoinnin perusteella siten, että aluekokonaisuuteen sisältyvät myös Rukatunturi ja Pyhävaara. Oulankajoen ja Kitkajoen koskimaisemat -maisema-alueeseen on rajattu mukaan jokiympäristö huomattavasti aikaisempaa laajemmalta alueelta.

Kartoilla on esitetty maisema-alueiden vanhat ja uudet rajaukset. Rajausten muutokset on perusteltu aluekuvauksissa.

1.8. PÄÄLLEKKÄISYYDET RKY 2009 -LUETTELOON KANSSA

Pääsääntöisesti inventoinnin ulkopuolelle on rajattu ne kohteet, jotka on määritelty valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi (RKY 2009). Näitä kohteita ovat Kallat (Kalajoki), ja Oulujoen suisto (Oulu). Määttälänvaara – Vuotunki -maisema-alueeseen kuuluva Vuotungin kylä Kuusamossa on kokonaisuudessaan määritelty RKY 2009-kohteeksi, joten se on rajattu pois maisema-alueesta. Valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi määritelty Kalaputaan kylä on rajattu maakunnallisesti arvokkaan maisema-alueen Petäjäsken kulttuurimaisema Pyhäjokivarressa ulkopuolelle. Poikkeuksena muista on Hailuoto, joka on kokonaisuudessaan määritelty sekä valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi (RKY 2009) että

valtakunnallisesti arvokkaaksi maisema-alueeksi.

Useilla maisema-alueilla sijaitsee pienialaisia RKY 2009-luettelossa mukana olevia kohteita. Ne ovat kuitenkin joko yksittäisiä rakennuksia ja pihapiirejä tai selvästi maisema-alueita pienialaisempia alueita, jotka eivät vaikuta maisema-alueiden rajauksiin. Ne hahmottuvat maisemassa kokonaisuutta elävöittävinä yksityiskohtina.

Valtakunnallisesti arvokkaalla Aittojärvi – Kyngäs -alueella sijaitsee RKY 2009-kohteeseen pyramidikattoiset kesänaveetat kuuluva Mannila. Hiekkasärkät – Rahja -alueella on RKY 2009-kokonaisuuteen Pohjanmaan rantatie kuuluva Alajoen tie. Kalajokilaakson alueella sijaitsevat RKY 2009-kohteet Vähäkankaan kyläraitti, Kyösti ja Kalervo Kallion talot -kokonaisuuteen kuuluvat Heikkilä ja Pajari Nivalan taajamassa sekä Köyhänperän latoalue. Limingan lakeuden alueella sijaitsevat RKY 2009-kohteet Kankaanpääntien kylämaisema, Lapinkylän tuulimyllyt -kokonaisuuteen kuuluvat Penttilän, Erkkilän, Granlundin ja Kyrön tuulimyllyt, Pohjanmaan rantatie -kokonaisuuteen kuuluva Äijänseläntie, Limingan kirkko ympäristöineen, Limingan ranta, Ala-Temmeksen jokivarsitalot sekä Tyrnävän meijerikatu. Oulujoen laakson alueella sijaitsevat RKY 2009-kohteet Päivärinteen parantola, Muhoksen kirkko, museosiltoihin kuuluva Ponkilan silta sekä kokonaisuuteen Oulujoen ja Sotkamon reitin voimalaitokset kuuluvat Pyhäkoski ja Montta sekä Pikkaralan sähköasema ja muuntamo.

Maakunnallisesti arvokkaan Ahmasjärven kulttuurimaisema-alueen halki kulkee RKY 2009-kohde Keisarin tie. Iijoen suun kulttuurimaisemat -alueella sijaitsevat RKY 2009-kohteet Akolan tila, Iin Haminan vanha satama- ja kauppapaikka sekä Pohjanmaan rantatie-kokonaisuuteen kuuluvat Kantolantie, Hiivalantie ja Ojakyläntie. Kruunien alueella on RKY 2009-kohde Ulkokruunin majakka- ja luotsiyhdyskunta. Kuivajoen suun kulttuurimaisema-alueella kulkee Pohjanmaan rantatie-kokonaisuuteen kuuluva Huttulantie – Vanhatie. Mankilan – Sipolan kulttuurimaisemat Siikajokivarressa -alueella sijaitsevat RKY 2009-kohteet Rantsilan kirkko ja vanha raitti sekä Vareksen tila. Mustikkamäen – Sulkakylän kulttuurimaisema ja Haapajärven rannat -alueella sijaitsee RKY 2009-kohde Haapaveden kotitalousoppilaitos ja Mustikkamäen viljelymaisema. Pyhäjoen suun maisema-alueella sijaitsevat kokonaisuuteen Museosilta kuuluva Etelänkylän Isosilta, kokonaisuuteen Pyhäjoen kalarannat kuuluvat Jokipuojin kalaranta ja Kaukon kalalanssi sekä Pohjanmaan rantatiehen kuuluva Vanhatie. Raahan saaristo ja rantamaisemat -alueella sijaitsevat Iso-Kraaselin ja Taskun tunnusmajakat sekä Raahan Pekkatori ja ruutukaava-alueen puutalokorttelit. Siikajoen suun kulttuurimaisema-alueella sijaitsevat RKY 2009-kohteet Nikolan umpipiha, Pohjanmaan rantatiehen kuuluvat Vanha maantie – Kirkkotie ja Klingsporintie sekä Siikajoen kirkko ympäristöineen. Syötteen maisematien alueella sijaitsee Naamangan kylä.

2 Pohjois-Pohjanmaan maisemamaakunnat ja maisemaseudut

Pohjois-Pohjanmaan alueelle tyypillisiin maisemiin kuuluu toisistaan ominaispiirteiltään huomattavasti poikkeavia maisemia: niitä ovat mm. Perämeren laakeat rannikkoalueet, selvärajaiset jokilaaksot, nevalakeuden suoalueet ja Koillismaan jylhät vaaramaisemat. Maakunnan länsiosissa maisemalle ovat luonteenomaisia Perämereen laskevat joet, asutut ja viljellyt jokilaaksot ja niiden väleihin rajautuvat karut ja harvaanasutut selännealueet. Alueellisia erityispiirteinä erottuvat Limingan lakeuden alueen ja Kalajokilaakson laajat alavat viljelysalueet. Maakunnan keskiosat ovat suovaltaista vedenjakaja-alueita, harva asutus ja pienialaiset viljelysalueet keskittyvät vesistöjen rannoille. Koillisosat ovat jylhää vaaramaisemaa, asutus on harvaa vaara-asutusta. Pohjois-Pohjanmaan alueelle tyypillisiä arvokkaita luontotyyppejä ovat Perämeren maankohoamisrannikon luonto, aapasuoloonto sekä vanhat havumetsävyöhykkeen luonnonmetsät.

Valtakunnallisessa maisemamaakuntajaossa Pohjois-Pohjanmaa sijaitsee kolmen maisemamaakunnan – Suomenselän, Pohjanmaan sekä Kainuun ja Kuusamon vaaramaan – alueella. Niistä Pohjanmaan maisemamaakunta jakautuu Pohjois-Pohjanmaan maakunnan alueella kolmeen maisemaseutuun: Keskipohjanmaan jokiseutuun ja rannikkoon, Pohjois-Pohjanmaan jokiseutuun ja rannikkoon sekä Pohjois-Pohjanmaan nevalakeuden seutuun. Kainuun ja Kuusamon vaaramaa jakautuu kahteen maisemaseutuun: Kainuun vaaraseutuun ja Kuusamon vaaraseutuun.¹¹

Maisema-aluetyöryhmän mietinnössä (1993) esitetty jako maisemamaakuntiin ja maisemaseutuihin on Pohjois-Pohjanmaan alueella tarkoituksenmukainen ja kuvaa hyvin alueen maisemaseuduille tyypillisiä ominaispiirteitä sekä seutujen keskinäisiä eroavaisuuksia. Tässä päivitysinventoinnissa Pohjois-Pohjanmaan maakunta on jaettu mietinnössä esitetyn jaon mukaisesti kuuteen maisemaseutuun, jotka ovat: Suomenselkä, Keski-Pohjanmaan jokiseutu ja rannikko, Pohjois-Pohjanmaan jokiseutu ja rannikko, Pohjois-Pohjanmaan nevalakeuden seutu, Kainuun vaaraseutu ja Kuusamon vaaraseutu.

2.1. SUOMENSELKÄ

Suomenselkä on karu ja laakea vedenjakajaseutu, jolla maasto on joko suhteellisen tasaista tai korkeussuhteiltaan vaihtelevaa ja kumpuilevaa, korkeuserot ovat kuitenkin pieniä. Koko alueella vallitsee mannerjäätikön kulutuskorkokuva. Maa on yleensä moreenin peitossa, paikoin alueella on laajoja kumpuilevia drumliinikenttiä. Pohjanlahden rannikolle suuntautuvien jokien latva-alueilla on savi- ja silttikerrostumia.¹²

Kasvillisuudeltaan koko Suomenselkä on ympäristöönsä karumpaa. Metsät ovat tyypiltään karuja puolukkatyyppin mäntykankaita. Alueen pohjoisosissa puustosta suuri osa on lehtipuuta. Soita on huomattavan paljon, keskimäärin puolet alueen maa-alasta. Tyypiltään useimmat niistä ovat Pohjanmaan aapasoitaa. Alueella on pienehköjä järviä ja suolampareita sekä muutamia isompia järvioltoja. Suomaiden halki luitertelee ruskeavetisiä puroja ja latvajokia.¹³

Alueen asutus on harvaa. Viljelyskäytössä olevaa peltoalaa on niukalti, ja suuri osa siitä on keskittynyt jokien latvoille. Kylät ovat pieniä ja sijaitsevat laaksoissa ja vesistöjen tuntumassa tai selänteiden rinteillä. Perinteinen mäki- ja vaara-asutus ulottuu Suomenselän keskiosiin asti. Alueelle ominaisia takamaiden piirteitä kuvaa myös se, että vanhaa rakennuskantaa on olemassa varsin vähän. Pika-asutuksen aikana seudulle muutti paljon väestöä, ja monet alueen kylät on kokonaan tuolloin rakennettu.¹⁴

Suomenselän alueelle tyypillisiä maisemia ovat järvenrantakylät, mäki- ja vaara-asutus, jokilaaksojen latvoilla sijaitsevat pienet kylät sekä asutustoiminnan seurauksena syntyneet kylät.

2.2. KESKI-POHJANMAAN JOKISEUTU JA RANNIKKO

Pohjanmaan alueella vaihtelevat mannerjäätikön muovaamat moreenialueet sekä jäätikköjokien sedimentaation tulokset syntyneet loivapiirteiset alueet. Keski- ja Pohjois-Pohjan-

11 *Maisemanhoito* 1992, 31–38.

12 *Maisemanhoito* 1992, 31.

13 *Maisemanhoito* 1992, 31.

14 *Maisemanhoito* 1992, 31.

maan vaihtumisyöhykkeellä on paljon pieniä kalliokohoumia, kumpumoreeneja ja kumpareisia drumliinikenttiä. Jokilaaksoissa on viljavia savikkoalueita.¹⁵

Alue kuuluu keskiboreaaliseen kasvillisuusvyöhykkeeseen. Jokilaaksoissa viljovat savikkoalueet on raivattu pelloiksi. Selännealueilla luonnonkasvillisuuden yleisilme on karu. Alueella on runsaasti soita, niitä on peltoviljelyn ulkopuolelle jäävästä maa-alasta lähes tai selvästi yli puolet. Metsien määrä on soita vähäisempi, ne ovat enimmäkseen kivikkoisten moreenimaiden huonokasvuisia kuivahkoja puolukkatyyppin männikköjä. Rannikkoalueilla on myös kuusikkoja, ja kasvillisuus on muutenkin rehevämpää ja monipuolisempaa.¹⁶

Maisemalle tyypillisiä piirteitä ovat suurehkot joet ja selvärajaiset jokilaaksot, ja niiden väliin rajautuvat karut ja soiset selännealueet. Asutus ja viljelyalueet keskittyvät jokien varsille, selännealueilla asutus on harvaa. Asutus on perinteisesti sijoittunut nauhamaisesti jokien ja niitä myötäilevien teiden varsille. Jokilaaksojen kylät ovat pitkiä, tiheydeltään vaihtelevia rivikyliä. Jokien yläjuoksilla asutus sijoittuu yleensä jokilaaksojen reunoilla oleville kumpareille, pellot sijaitsevat asutuksen ja jokien väliin rajautuvilla alavilla alueilla. Jokien keski- ja alajuoksilla rakennukset sijaitsevat jokien töyräillä.¹⁷

Kalajoen kohdalla erityispiirteinä ovat mereen saakka työntyville harjujaksoille muodostuneet laajat soraiset ja hiekkaiset rantakerrostumat. Rannikolla näitä hiekkaranta-alueita dyynikenttineen on otettu matkailulinkeineen käyttöön.¹⁸

Alueelle tyypillisiä maisemia ovat jokien suistoalueiden ja jokilaaksojen asutus ja viljelymaisemat sekä rannikon hiekkaiset rantakerrostumat ja dyynikentät.

2.3. POHJOIS-POHJANMAAN JOKISEUTU JA RANNIKKO

Pohjanmaan alueella vaihtelevat mannerjäätikön muovaamat moreenialueet sekä jäätikköjokien sedimentaation tuloksena syntyneet loivapiirteiset alueet. Maasto on suhteellisen tasaista. Mannerjäätikön kerrostamien moreenialueiden ohella laajoilla alueilla on tasaisia savikkoalueita tai sora- ja hietikkoalueita, joille ovat tunnusomaisia laajat muinaiset rantavallikentät. Rannikolla ja Hailuodossa on laajoja dyynikenttiä.¹⁹ Alue kuuluu keskiboreaaliseen kasvillisuusvyöhykkeeseen. Alueella on runsaasti aapasoita. Kasvillisuuden yleisilme on karu, mutta seudulla on paljon erikoisia kasvillisuustyyppisiä. Metsät ovat enimmäkseen puolukkatyyppin männikköjä, koirvun osuus lisääntyy kohti pohjoista. Rannikkoalueella näkyvät

maankohoamisen myötä muodostuneet kasvillisuusvyöhykkeet. Alueelle tyypillisiä ovat laidunnetut rantaniityt. Rannikolla kasvillisuus on omaleimaista, ja lajistossa on olosuhteisiin sopeutuneita endeemisiä kasvilajeja. Hailuodon rannoilla on laajoja rantaniittyjä ja lepikoita.²⁰

Pohjois-Pohjanmaan jokiseudun ja rannikon alueelle tyypillisiä piirteitä ovat mereen laskevat joet ja jokilaaksoissa sijaitsevat kapeat viljelyn maan vyöhykkeet. Viljelymaan osuus vähenee kohti pohjoista. Järviä alueella on hyvin vähän. Jokilaaksoissa kylät sijaitsevat usein pienillä kumpareilla. Asutusta on myös jokien rantamilla. Limingan seudulla viljelyalueet muodostavat poikkeuksellisen laajan viljelylakeuden. Laaja Hailuodon saari on omaleimainen maisemallinen kokonaisuus.²¹

Alueelle tyypillisiä maisemia ovat jokien suistoalueiden ja jokilaaksojen asutus ja viljelymaisemat, lakeuden alueen laajat viljelymaisemat ja rantaniityt sekä rannikkoalueen maankohoamisalueet, rantakerrostumat ja dyynikentät.

2.4. POHJOIS-POHJANMAAN NEVALAKEUDEN SEUTU

Pohjois-Pohjanmaan nevalakeuden seudulla maasto on suhteellisen tasaista. Korkeusvaihtelut ovat vähäisiä alueen itärajalle saakka, missä topografia alkaa nopeasti jyrkettä kohti Kainuun vaaramaita. Alueen poikki kulkee muutama harjujakso.²²

Nevalakeuden seudulla on erämaa-alueita ja laajoja vetisiä aapasoita. Reilusti yli puolet alueen maa-alasta on suota, ja loppu on lähes kokonaan metsää. Alueella on jokia ja jonkin verran järviä.²³

Asutus on harvaa ja viljelyalueiden osuus maa-alasta on vähäinen. Viljelyalueet keskittyvät jokien varsille ja järvien rannoille. Vesistöjen varsilla on pääasiassa yksittäisasutusta sekä pieniä kyliä ja taajamia. Nevalakeuden alueelle on eri asutuslakien perusteella muodostettu paljon asutustiloja.²⁴

Nevalakeuden seudulle tyypillisiä maisemia ovat jokivarsikylät ja järvenrantakylät viljelyalueineen, asutustoiminnan seurauksena syntyneet asutustilakylät sekä laajat avoimet aapasualueet.

2.5. KAINUUN VAARASEUTU

Kainuun vaaraseudulla maisemassa ovat näkyvissä mannerjäätikön aiheuttamat jäljet. Alueen länsipuoliskon kautta pohjoiseen kulkee jylhä vaarajakso, jonka korkeimmat huiput ovat

15 *Maisemanhoito* 1992, 34.

16 *Maisemanhoito* 1992, 34.

17 *Maisemanhoito* 1992, 34.

18 *Maisemanhoito* 1992, 34.

19 *Maisemanhoito* 1992, 35.

20 *Maisemanhoito* 1992, 35.

21 *Maisemanhoito* 1992, 35.

22 *Maisemanhoito* 1992, 35–36.

23 *Maisemanhoito* 1992, 35–36.

24 *Maisemanhoito* 1992, 35–36.

Iso-Syöte ja Iivaara. Alueen länsirajalla maasto laskee jyrkästi Pohjois-Pohjanmaan nevalakeudelle ja Oulujärven seudulle. Alueen itäosassa maasto on varsin alavaa ja korkeussuhteitaan vaihtelevaa moreenimaata, jossa näkyy mannerjäätikön aiheuttama kasaantumiskorkokuva. Drumliinikentät ja kumpuilevat moreenimaat, kalliomaat, ruhjelaaksot ja harjujaksot vaihtelevat ja juovittavat maiseman luode-kaakko-suuntaiseksi.²⁵

Seudulla on paljon suuria reittimäisiä järvivesistöjä ja pienempiä järviä sekä puroja ja jokia. Soita on paikoin yli puolet maa-alasta, valtaosa niistä on tyypiltään Pohjanmaan aapasoi-ta. Seutu kuuluu pohjoisboreaaliseen kasvillisuusvyöhykkeeseen. Metsät ovat enimmäkseen melko karuja puolukka-mustikkatyypisiä mäntyvaltaisia kankaita. Laakeassa maastossa on paljon märkiä suometsiä. Vaarojen rinteillä ja niiden juurilla on monin paikoin reheviä kuusimetsiä ja lettosoi-ta.²⁶

Asutus alueella on harvaa ja pellot ovat pieniä. Asutus ja viljelykset sijaitsevat vaarojen rinteillä ja vesistöjen varsilla. Suuri osa peltoalasta on raivattu varsin myöhään, pika-asutustoiminnan yhteydessä.²⁷

Seudulle tyypillisiä maisemia ovat vaaramaisemat, järvien rannoilla ja vaarojen rinteillä sijaitsevat kylät viljelysalueineen sekä asutustilakylät.

2.6. KUUSAMON VAARASEUTU

Kuusamon vaaraseudulla maisemat ovat kauttaaltaan jylhiä, maanpinnan muodot ovat jyrkkäpiirteisen vaaramaisia. Samoin kuin Kainuun vaaraseudulla maisemassa ovat selvästi näkyvissä mannerjäätikön vaikutuksesta syntyneet jäljet. Pinnanmuodoille ovat tyypillisiä vaarat, luode-kaakko -suuntaiset drumliinikentät sekä luode-kaakko -suuntaiset ja länsi-itä -suuntaiset selväpiirteiset harjujaksot. Seudulla on useita suuria järviä sekä pieniä järviä, jokia ja puroja. Jääkauden jäljet näkyvät selvästi järvien muodoissa. Soita on paljon, ne ovat tyypiltään Peräpohjolan aapasoi-ta ja alueellisesti tyypillisiä Kuusamon rинnesoi-ta.²⁸

Seutu kuuluu kokonaisuudessaan pohjoisboreaaliseen kasvillisuusvyöhykkeeseen. Metsät ovat yleensä karuhkoja variksenmarja-puolukkatyyppin tai variksenmarja-mustikkatyypin kuusikoita. Karussa luonnossa on paikoin myös rehevää kasvillisuutta, lehtoja, lettosoi-ta ja niittyjä. Korkeimpien vaarojen laella ja kylmien rotkolaaksojen kallioseinämillä on myös tunturikasvillisuutta.²⁹

Harva asutus sijoittuu vaarojen rinteille sekä järvien nimille ja kannaksille. Seudun eteläosassa on myös vaara-asutusta.³⁰

Alueelle tyypillisiä maisemia ovat vaaramaisemat sekä vaarojen rinteillä ja järvien niemillä ja kannaksilla sijaitsevat kylät viljelysalueineen.

25 *Maisemanhoito* 1992, 37.

26 *Maisemanhoito* 1992, 37.

27 *Maisemanhoito* 1992, 37.

28 *Maisemanhoito* 1992, 37–38.

29 *Maisemanhoito* 1992, 37–38.

30 *Maisemanhoito* 1992, 37–38.

3 Inventoidut kohteet ja arvoluokat

Tässä luettelossa on esitetty kaikki maisema-alueiden päivitysinventoinnissa huomioon otetut kohteet Pohjois-Pohjanmaalla.

Maisema-alueen nimi (vanha nimi sulkeissa)	Kunta	Arvoluokka vanha / uusi MV = valtakunnallinen MM = maakunnallinen MU = uusi kohde RKY 1993 = RKY-pudokas MRKY = maakunnallinen RKY-kohde
--	--------------	--

SUOMENSELKÄ

Miilurannan asutusmaisema (Miiluranta)	Kärsämäki	RKY 1993, MM / MV
Reisjärven kulttuurimaisemat (Reisjärven Keskikylä – Kangaskylä)	Reisjärvi	MV / MV
Ahokylän kulttuurimaisema (Ahokylä)	Pyhäntä	MRKY / MM
Alarannan kulttuurimaisema (Alaranta)	Kärsämäki	MRKY / MM
Hautajoen kulttuurimaisema (Hautajoki)	Kärsämäki	MRKY / MM
Hyvölänrannan kulttuurimaisema (Hyvölänranta)	Siikalatva	MRKY / MM
Junnonojan – Koskenrannan kulttuurimaisema Lamujokivarressa (Junnonoja – Laakkola, Koskenranta, Launola)	Siikalatva	MRKY / MM
Pihkalanrannan – Mäläskän kulttuurimaisemat Siika- ja Neittävänjokivarvilla (Siika- ja Neittävänjokivarsi)	Siikalatva	MM / MM
Pyhäjärven kulttuurimaisemat (Pyhäjärven alue)	Pyhäjärvi	MM / MM
Tavastkengän kulttuurimaisema (Tavastkenkä)	Pyhäntä	RKY 1993, MM / MM
Venetpalon kulttuurimaisema	Kärsämäki	RKY 1993 / MM
Viitamäen kulttuurimaisema (Viitamäen viljelymaisema)	Pyhäntä	RKY 1993 / MM
Ylipään – Karjalahdenrannan kulttuurimaisemat Kalajokivarressa	Haapajärvi	MU / MM

KESKI-POHJANMAAN JOKISEUTU JA RANNIKKO

Kalajoen Hiekkasärkät ja Rahjan saaristo (Hiekkasärkät – Rahja)	Kalajoki	MM / MV
Kalajokilaakson kulttuurimaisema (Kalajokilaakso)	Haapajärvi, Nivala, Ylivieska	MV / MV
Alaviirteen saaristo ja Maakannuskarinlahti (Maakannuskarinlahti ja Meksinkallio)	Kalajoki	MM / MM
Evijärven ja Vääräjokilaakson kulttuurimaisemat	Sievi	MU / MM
Himangan kulttuurimaisema Lestijokivarressa		

(Himangan peltoalue)	Kalajoki	MM / MM
Himankakylän raitti ja kalasatama (Himankakylä)	Kalajoki	MM / MRKY
Malisjokivarren kulttuurimaisema (Malisjokivarshi – Erkkilä)	Nivala	MM / MM
Pitkäsenkylän – Tyngän kulttuurimaisemat Kalajokivarressa (Pitkäsenkylä – Tynkä)	Kalajoki	MM / MM
Vanhakirkon – Jyringin kulttuurimaisemat Vääräjokivarressa (Vanhakirkko – Jyrinki)	Sievi	MM / MM

POHJOIS-POHJANMAAN JOKISEUTU JA RANNIKKO

Hailuoto (Hailuoto)	Hailuoto	MV / MV
Limingan lakeuden kulttuurimaisema (Limingan lakeus)	Kempele, Liminka, Lumijoki, Oulu, Tyrnävä	MV / MV
Oulujokilaakson kulttuurimaisema (Oulujoen laakso)	Muhos, Oulu	MV / MV
Alpuan raitti	Raahe	RKY 1993 / MRKY
Huumolan – Niemelän kulttuurimaisema Siikajokivarressa (Huumola)	Siikajoki	MRKY / MM
Iijoen suun kulttuurimaisemat (Iijoen suu)	Ii	MM / MM
Jakkukylän kulttuurimaisema Iijokivarressa (Iijoen alajuoksu, Jakkukylä ja Jakkuranta Iijoen molemmin puolin)	Oulu	RKY 1993, MM / MM
Karjalankylän – Hökänrannan kulttuurimaisemat Iijokivarressa (Iijoen alajuoksu)	Oulu	MM / MM
Kastellin jätinkirkko	Raahe	MU / MM
Koitelinkoski ja Huttukylän kulttuurimaisema Kiiminkijokivarressa (Kiiminkijoen Koiteli)	Oulu	MM / MM
Krunnit (Krunnit)	Ii	MM / MM
Kuivajoen suun kulttuurimaisema (Kuivajoen pohjoisranta, Kuivaniemen kirkonkylä)	Ii	RKY 1993, MM / MM
Luohuan kulttuurimaisema (Luohua)	Siikajoki	MRKY / MM
Maalismaa (Maalismaan rakennusryhmä)	Oulu	RKY 1993 / MRKY
Mankilan – Sipolan kulttuurimaisema Siikajokivarressa (Mankila – Sipola)	Siikalatva, Siikajoki	MM / MM
Mieluskylän kulttuurimaisema (Mieluskylän viljelysmaisema)	Haapavesi	MRKY / MM
Mustikkamäen – Sulkakylän kulttuurimaisema ja Haapajärven rannat (Mustikkamäki – Sulkakylä)	Haapavesi	MM / MM
Olhavan kylä/kulttuurimaisema	Ii	RKY 1993 / kesken
Olkijoen rauhanpirtti ja jokimaisema	Raahe	RKY 1993 / -
Parhalahden kulttuurimaisema	Pyhäjoki	MU / MM
Pattijoen kulttuurimaisema	Raahe	MU / MM
Petäjäskosken kulttuurimaisema Pyhäjokivarressa (Kalapudas – Vaikkola)	Merijärvi, Oulainen	MM / MM
Piipsjärven kulttuurimaisema (Piipsjärven viljelysmaisema)	Oulainen	MRKY / MM
Pohjantie, Kontinkangas – Laanila	Oulu	MU / MM
Pyhäjoen suun kulttuurimaisema (Pyhäjoen suu)	Pyhäjoki	MM / MM
Pyhäkosken kulttuurimaisema Pyhäjokivarressa (Pyhäkoski)	Merijärvi, Pyhäjoki	MM / MM

Raahen saaristo ja rantamaisemat (Vanha Meri-Raaha)	Raaha	MM / MM
Revonlahden kulttuurimaisema Siikajokivarressa (Revonlahti)	Siikajoki	MM / MM
Salonpää (Salonpään kylä)	Oulu	RKY 1993 / MRKY
Sanginjokivarren kulttuuri- ja luonnonmaisemat (Sanginjokivarsi)	Muhos, Oulu	MRKY / MM
Siikajoen suun kulttuurimaisema (Siikajoen suu)	Siikajoki	MM / MM
Somerovaara (Somerovaara)	Oulu	RKY 1993 / MRKY
Talusperä (Talusperän kulttuurimaisema)	Merijärvi	RKY 1993 / MRKY
Vaitiniemen kulttuurimaisema (Vaitiniemi – Ainali)	Haapavesi	RKY 1993, MM / MM
Vatjusjärven kulttuurimaisema (Vatjusjärvi)	Haapavesi	MRKY / MM
Viitastenjärven rantamaisema (Viitanen)	Siikalatva	MRKY / MM
Ylipään kulttuurimaisema (Ylipää)	Lumijoki	MRKY / MM
Ängeslevän Ylipään kulttuurimaisema (Ängeslevän Ylipää)	Tyrnävä	RKY 1993 / MM

POHJOIS-POHJANMAAN NEVALAKEUDEN SEUTU

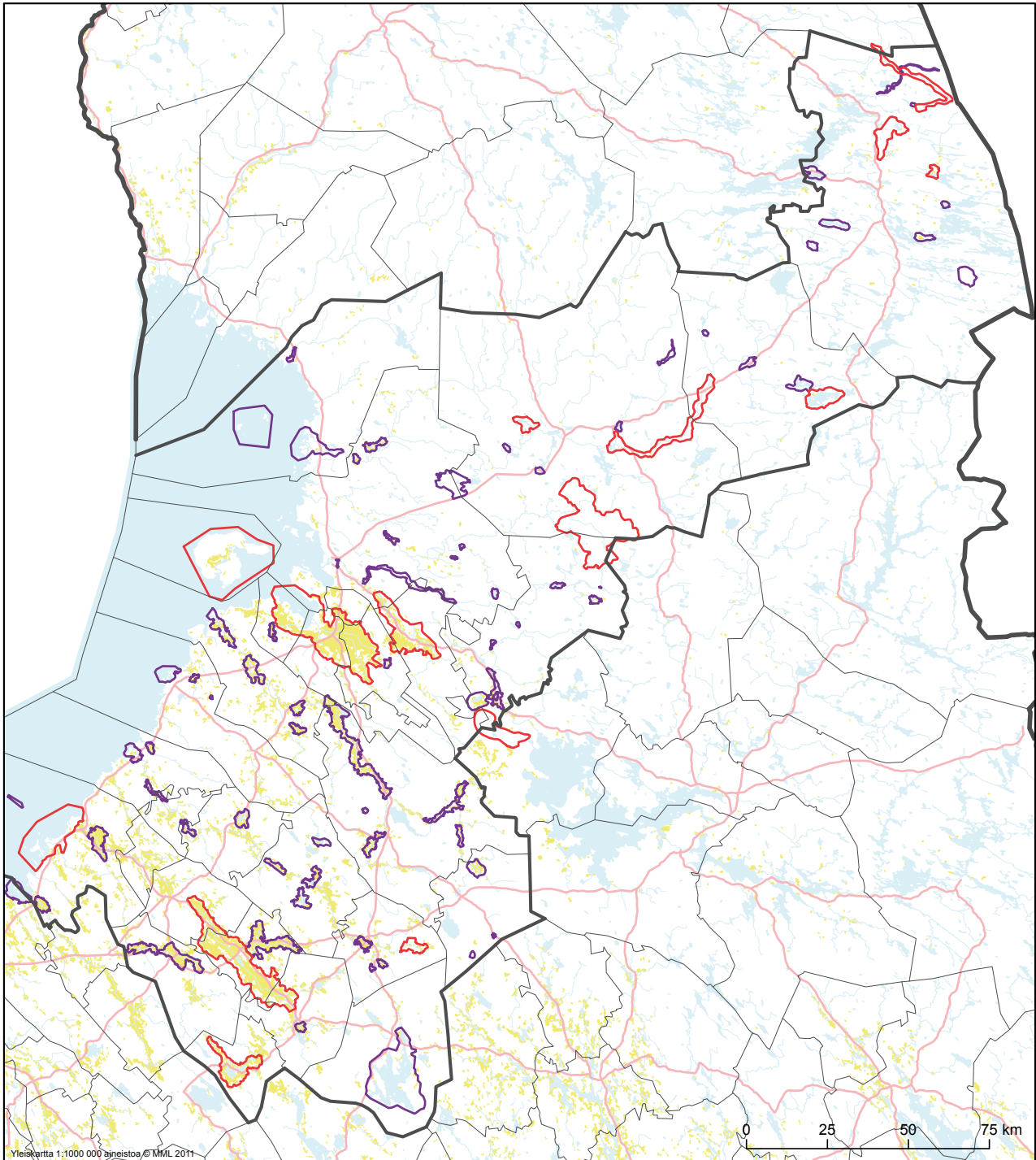
Aittojärven ja Livojokivarren kulttuurimaisema (Aittojärvi – Kyngäs)	Pudasjärvi	MV / MV
Olvassuo	Pudasjärvi, Utajärvi	MU / MV
Rokuanvaara (Ahmas – Rokua)	Muhos, Utajärvi	MM / MV
Ahmasjärven kulttuurimaisema (Ahmas)	Muhos, Utajärvi	MM / MM
Hirvisuo	Oulu, Pudasjärvi	MU / MM
Joki-Kokon kulttuurimaisema (Joki-Kokko)	Oulu	MM / MM
Juopulin kulttuurimaisema (Juopuli)	Oulu	MRKY / MM
Juorkunan kulttuurimaisema (Juorkuna)	Utajärvi	MM / MM
Kemilän kulttuurimaisema (Kemilä)	Utajärvi	MRKY / MM
Kollajan kulttuurimaisema Iijokivarressa (Kollaja)	Pudasjärvi	MM / MM
Kurimon ruukin alue	Utajärvi	RKY 1993, MM / MM
Oulujokivarren ja Lähtevänojavarren kulttuurimaisemat (Oulujokivarsi – Lähtevänoja)	Utajärvi	MM / MM
Pärjänsuo	Pudasjärvi	MU / MRKY
Sanginkylän kulttuurimaisema (Sanginkylä)	Utajärvi	MRKY / MM
Särkijärven kulttuurimaisema (Särkijärvi)	Utajärvi	MM / MM
Taipaleenharjun kulttuurimaisema (Taipaleenharju)	Pudasjärvi	RKY 1993 / MM
Yli-Vuotton kulttuurimaisema	Oulu	MM / MM

KAINUUN VAARASEUTU

Iijokivarren kulttuuri- ja luonnonmaisemat (Iijoen keskijuoksun kulttuurimaisema)	Pudasjärvi, Taivalkoski	MV / MV
Tyräjärven kulttuurimaisema (Tyräjärven kulttuurimaisemat)	Taivalkoski	MV / MV
Jaalangan asutustilakylä	Pudasjärvi	MU / -
Jokijärven kulttuurimaisema	Taivalkoski	MM / MM
Korentojärven rantamaisemat	Pudasjärvi	MU / MM
Malisensuo	Pudasjärvi	MM / MRKY
Syötteen maisemat	Pudasjärvi	MU / MM
Taivalkosken kirkonkylä	Taivalkoski	MM / MM
Virkkusen kulttuurimaisema (Virkkunen)	Taivalkoski	MM / MM

KUUSAMON VAARASEUTU

Määttälänvaaran kulttuurimaisema (Määttälänvaara – Vuotunki)	Kuusamo	MV, RKY 1993 / MV
Oulankajoen ja Kitkajoen koskimaisemat (Kuusamon kosket)	Kuusamo	MV / MV
Virkkulan kulttuurimaisema ja Rukan vaarajono (Virkkula)	Kuusamo	MV / MV
Heikkilän kulttuurimaisema (Heikkilä)	Kuusamo	MM / MM
Iivaara (Iivaara)	Kuusamo	MM / MM
Juuman kulttuurimaisema	Kuusamo	MU / MM
Kantokylän ja Törmäsenvaaran kulttuurimaisemat (Kantokylä – Törmäsenvaara)	Kuusamo	MM / MM
Kurkijärven kulttuurimaisemat (Kurkijärvi)	Kuusamo	MM / MM
Liikasenvaarantie	Kuusamo	MU / MM
Purnuvaaran kulttuurimaisema (Purnuvaara)	Kuusamo	MM / MM
Vasaraperän kulttuurimaisema (Vasaraperä)	Kuusamo	MM / MM

Arvokkaiksi ehdotetut maisema-alueet Pohjois-Pohjanmaalla

- Valtakunnallisesti arvokkaaksi ehdotettu maisema-alue, päivitysinventointi 2013
- Maakunnallisesti arvokkaaksi ehdotettu maisema-alue, päivitysinventointi 2013 - 2014

4 Valtakunnallisesti arvok- kaat maisema-alueet Pohjois-Pohjanmaalla – maisema-alueiden kuvaukset

PÄIVITYSINVENTOINNIN PERUSTEELLA VALTAKUNNALLISESTI ARVOKKAIKSI MAISEMA-ALUEIKSI POHJOIS-POHJANMAALLA EHDOTETAAN SEURAAVIA KOHTEITA:

Aittojärven ja Livojokivarren kulttuurimaisema (Pudasjärvi)

- Aittojärvi – Kyngäs. Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue

Hailuoto (Hailuoto)

- Hailuoto. Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue

Iijokivarren kulttuuri- ja luonnonmaisemat (Pudasjärvi, Taivalkoski)

- Iijoen keskijuoksun kulttuurimaisema. Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue

Kalajoen Hiekkasärkät ja Rahjan saaristo (Kalajoki)

- Hiekkasärkät – Rahja. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue

Kalajokilaakson kulttuurimaisema (Haapajärvi, Nivala, Ylivieska)

- Kalajokilaakso. Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue

Limingan lakeuden kulttuurimaisema (Kempele, Liminka, Lumijoki, Oulu, Tyrnävä)

- Limingan lakeus. Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue

Miilurannan asutusmaisema (Kärsämäki)

- Miilurannan asutustilakylä. Valtakunnallisesti merkittävä kulttuurihistoriallinen ympäristö (RKY 1993).
Miilurannan asutusalue. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue

Määttälänvaaran kulttuurimaisema (Kuusamo)

- Määttälänvaara – Vuotunki. Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue

Olvassuo (Pudasjärvi, Utajärvi, Puolanka)

- Uusi kohde

Oulankajoen ja Kitkajoen koskimaisemat (Kuusamo)

- Kuusamon kosket. Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue

Oulujokilaakson kulttuurimaisema (Muhos, Oulu)

- Oulujoen laakso. Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue

Reisjärven kulttuurimaisemat (Reisjärvi)

- Reisjärven Keskikylä – Kangaskylä. Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue

Rokuanvaara (Muhos, Utajärvi, Vaala)

- Ahmas – Rokua. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue

Tyräjärven kulttuurimaisema (Taivalkoski)

- Tyräjärven kulttuurimaisemat. Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue

Virkkulan kulttuurimaisema ja Rukan vaarajono (Kuusamo)

- Virkkula. Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue

Luettelossa on esitetty valtakunnallisesti arvokkaiksi esitettävien maisema-alueiden (uudet) nimet ja sijaintikunnat sekä niiden alla kohdekohtaisesti maisema-alueiden aikaisemmat nimet ja arvoluokat. Muutamien maisema-alueiden nimiä on tarkennettu maisema-alueita havainnollisemmin ja tarkemmin kuvaaviksi.

Valtakunnallisesti arvokkaiksi ehdotettavien maisema-alueiden luetteloa on täydennetty, mukaan on otettu neljä uutta kohdetta: Kalajoen Hiekkasärkät ja Rahjan saaristo, Miilurannan asutusmaisema, Olvassuo ja Rokuanvaara. Valtaosa Rokuanvaaran maisema-alueesta sijaitsee Kainuussa Vaalan kunnassa. Rokuanvaara on Kainuussa tehdyssä päivitysinventoinnissa esitetty valtakunnallisesti arvokkaaksi maisema-alueeksi.

Kohteista Aittojärven ja Livojokivarren kulttuurimaisema, Iijokivarren kulttuuri- ja luonnonmaisemat, Kalajokilaakson kulttuurimaisema, Limingan lakeuden kulttuurimaisema, Miilurannan asutusmaisema, Määttälänvaaran kulttuurimaisema, Oulujokilaakson kulttuurimaisema, Reisjärven kulttuurimaisemat sekä Tyräjärven kulttuurimaisema edustavat pääpiirteiltään maaseudun kulttuurimaisemia, Hailuoto, Kalajoen Hiekkasärkät ja Rahjan saaristo, Olvassuo, Oulankajoen ja Kitkajoen koskimaisemat, Rokuanvaara sekä Virkkulan kulttuurimaisema ja Rukan vaarajono maisemanähtävyyksiä. Useissa kohteissa yhdistyvät ja sulautuvat toisiinsa maaseudun kulttuurimaisemille, maisemanähtävyyksille, luonnonmaisemille ja erämaamaisemille, matkailumaisemille ja taajamamaisemille ominaiset piirteet.

4.1. SUOMENSELKÄ

MIILURANNAN ASUTUSMAISEMA

Maisema-alueen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Miilurannan asutustilakylä. Valtakunnallisesti merkittävä kulttuurihistoriallinen ympäristö (RKY 1993).
Miilurannan asutusalue. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue (Pohjois-Pohjanmaan liitto, 1997).

Kunta: Kärsämäki

Kuvailu

Miilurannan asutustilakylässä asutus ja viljelyalueet sijaitsivat Kärsämäenjoen varressa. Eloisasti mutkitteleva joki virtaa kapeassa uomassa. Maasto on tasaista ja alavaa. Kylää ympäröivät laajat suovaltaiset alueet, Kärsämäenneva, Karkuneva, Paalinneva ja Kivineva, ja matalat kankaat, Leskisenkangas, Räntälänkangas ja Marjokangas. Kylän pohjois- ja luoteispuolella sijaitsivat Lehtonevan ja Pihlajanevan turvetuotantoalueet, kylän eteläpuolella Kärsämäennevan turvetuotantoalue. Maisema-alueella, sen keskellä, on Lehtoniemen luonnonsuojelualue.

Miilurannan asutustilakylä on Suomen suurimpia sotien jälkeen perustettuja asutusalueita. Se on edustava esimerkki sotien jälkeisestä, vuoden 1945 maanhankintalain pohjalta toteutetusta asutustoiminnasta. Asutustoiminnan myötä Suomeen perustettiin noin 100 000 uutta viljelytilaa, asuntoviljelytilaa, asuntotonttia, joita luovutettiin siirtoväelle, sotainvalideille, sotaaleskille ja sotaorvoille sekä perheellisille rintamamiehille. Asutustoiminnan tarkoituksena

oli lisätä elintarviketuotantoa ja asuttaa kodittomaksi joutunut väestönosa.³¹ Kylän syntyhistoriasta kertoo myös paikallinen nimistö, alueella sijaitsee mm. Hauliperä. Enimmillään kylässä oli 77 asuttua taloa, kaksi kauppaa ja koulu, asukkaita oli yli 400.³²

Miiluranta sijaitsee maaseudun vanhoille kylille tyypilliseen tapaan joen varrella, mikä poikkeaa asutuskylille useimmiten tyypillisistä ominaispiirteistä. Rakenteeltaan ja suhteeltaan maisemaan kylä muistuttaa vanhoja, vuosisatojen kuluessa syntyneitä maaseutukyliä, asutus ja viljelyalueet tukeutuvat selvästi jokeen.

Viljelyalueet sijaitsivat Kärsämäenjoen varsilla yhtenäisinä, selkeärajaisina lohkoina. Paikoin peltojen lomassa on laajoja, edelleen käytössä olevia laidunalueita. Viljelykäytössä olevan peltoalan määrä on 1990-luvulla toteutetun maisemainventoinnin jälkeen lisääntynyt. Jokea myötäilevä viljelysvyöhyke ei ole yhtenäinen vaan paikoin metsien katkoma, maisemako-

³¹ Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 34.

³² Kemi (toim.) 1998, 16.

konaisuudelle ovat tyypillisiä paikoin viljelysalueiden lomaan pääteiden varsille saakka työntyvät metsäalueet.

Jokea reunustavat molemmin puolin tiet, Pohjoispuolentie ja Eteläpuolentie. Keskellä kylää joen yli johtaa Välitie. Tiet myötäilevät jokea, mutta ne ovat linjauksiltaan asutustilakylille tyypilliseen tapaan suoraviivaiset. Teitä myöten avautuu pitkiä, viljelysalueiden ja metsäalueiden rajaamia näkymiä.

Kylä on rakenteeltaan harvempaan rakennettu kuin perinteiset vanhat maaseutukylät, mikä on asutuskylille tyypillinen piirre. Asutus tukeutuu vahvasti jokeen, pihapiirit sijaitsevat jokitorvilla. Tyypillisesti ne sijaitsevat joen mutkissa pienillä niemikkeillä. Nykyään pihapiirit ovat rehevän kasvillisuuden ympäröimiä. Omaleimainen erityispiirre kylässä ovat teiltä pihapiireihin avoimien pelto- ja laidunalueiden halki johtavat koivukujat. Pihapiirien muodoissa yhdistyy pohjoispohjalainen rakentamisen perinne sekä asutuskylille tyypilliset piirteet. Useat pihapiireistä ovat kulmista avoimia, muodoiltaan epäsäännöllisiä neliöpihoja, muutamissa pihapiireissä rakennukset sijaitsevat L-muodostelmassa pihapiirin kahdella sivulla. Pihapiirejä rajaavat asuinrakennusten ohella talousrakennukset. Pääosa kylän rakennuksista on rakennettu 1950-luvun alussa. Jälleenrakennuskaudelle ominaiseen tapaan ne on rakennettu tyyppiipiirustusten mukaisesti, ja ne edustavat kaikki samaa tyyppiä.³³

Maisemalle on paikoin ominaista pusikoituminen, minkä seurauksena näkymät ovat muuttuneet ja paikoin kadonneet. Pihapiirejä ympäröivän kasvillisuuden rehevyys peittää näkymiä joen yli. Kapea ja runsaan kasvillisuuden reunustama joki erottuu maisemassa polveilevana vehreänä nauhana, mikä voidaan nähdä myös kylämaisemalle nykyään tyypillisenä ominaispiirteenä.

Arviointiteksti

Miilurannassa Kärämäenjoki, jokea ympäröivät viljelysalueet, jokeen tukeutuva asutus, joen molemmin puolin kulkevat tiet ja teiltä pihapiireihin johtavat puukujanteet muodostavat elinvoimaisen, jälleenrakennuskautta ja asutustoimintaa edustavan maisemallisen kokonaisuuden. Kyläkuva on yhtenäinen ja omaleimainen.

Miiluranta on edustava esimerkki vuoden 1945 maanhankintalain pohjalta perustetusta asutuksesta. Se on esimerkki asutustilakylästä hallinnollisena maisemana ja kertoo sotienjälkeisestä raivaajatyöstä. Toisaalta Miiluranta on asutustilakylänä omaleimainen kokonaisuus, jolla on ainutlaatuisuusarvoa: kokonaisuudessa sulautuvat yhteen jälleenrakennuskauden asutustilakylille yleisesti tyypilliset piirteet, kuten tyyppitalot

ja kokonaisrakenne, Pohjois-Pohjanmaan maaseutukylille perinteisesti tyypilliset piirteet, kuten sijainti joen varressa ja pihapiirien muodot, sekä omat erityispiirteet, kuten koivukujat.

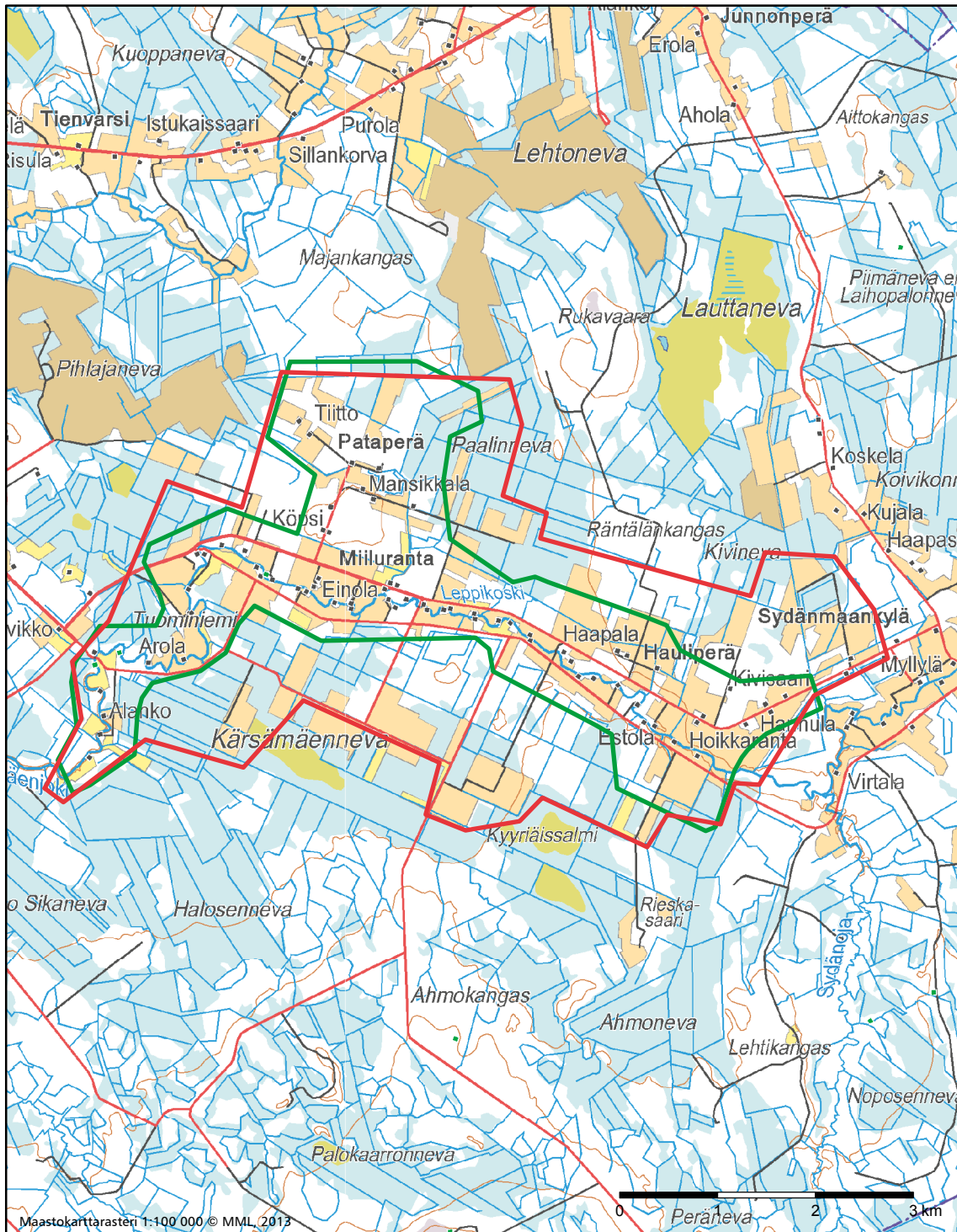
Kylä on säilyttänyt elinvoimaisuutensa hyvin, toisin kuin monet asutuskylistä. Viljelyksessä olevien peltoalueiden pinta-ala on 1990-luvun jälkeen kasvanut selvästi. Kylä on merkittävältä osin edelleen asuttu. Miilurannassa on runsaasti jälleenrakennuskauden rakennusperintöä, sekä asuinrakennuksia että talousrakennuksia. Rakennukset edustavat oman aikansa rakentamiselle tyypillisiä piirteitä. Ne ovat varsin hyväkuntoisia ja niille alun perin tyypilliset ominaispiirteet ovat hyvin säilyneet.

Rajaus

Maisema-aluekokonaisuuteen kuuluvat Miilurannan asutustilakylän Kärämäenjokeen tukeutuva asutus ja jokea reunustavat, metsäalueiden selkeästi rajaamat viljelysalueet.³⁴ Kyläkokonaisuuteen kuuluvat kylän pohjoispuolella sijaitseva Pataperä ja joen varressa sijaitseva Hauliperä.

33 Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 34.

34 Vertaa Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 35.

Maastokarttarasteri 1:100 000 © MML 2013

Miilurannan asutusmaisema

- Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2013
- Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, valtioneuvoston periaatepäätös 1995
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

REISJÄRVEN KULTTUURIMAISEMAT

Maisema-alueen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Reisjärven Keskikylä – Kangaskylä. Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (valtioneuvoston periaatepäätös 1995).

Kunta: Reisjärvi

Kuvailu

Maisema-alueella näkyvät Suomenselän maisemaseudulle tyyppilliset ominaispiirteet. Maasto on mäkistä, kumpuilevaa ja pienipiirteistä, pienien kumpareiden ja harjanteiden väleissä on laakeita suovaltaisia alueita, pieniä järviä ja lampia. Maastonmuodoissa ja järvien muodoissa näkyy selvästi mannerjäätikön luode-kaakko -suuntainen kulutuskorkokuva. Omaleimaisena piirteenä maisemassa erottuu alueen halki luode-kaakko -suunnassa kulkeva harju. Maisema-alueen pohjoispuolella on maastonmuodoiltaan kumpuilevia lähes asumattomia metsäalueita ja lounaispuolella laajoja suoalueita. Keskikylän koillispuolella Kalajanjoen varrella on laajaa tasaista viljelysmaisemaa – paikalla sijainnut suuri Kalajanjärvi on aikanaan kuivatettu ja otettu viljelyskäyttöön.

Maisema-alue sijaitsee toisiinsa yhdistyvien järvien, Reisjärven, Vuohjärven, Kiljanjärven, Kangaspäänjärven ja Saarisen, ympärillä. Vesistöihin tukeutuvia viljelysalueita ympäröivät laajat harvaanasutut metsä- ja suoalueet.

Viljelysalueet ja asutus keskittyvät järvien ja niitä toisiinsa yhdistävien jokien varsille ja järvien välisille matalille harjanteille ja kannaksille. Viljelysmaisemalle on ominaista pienipiirtei-

syys. Alueen itäosissa maisemakuvalle luonteenomaisia ovat kumpuilevat peltoalueet ja peltojen väleihin rajautuvat pienet metsäsaarekkeet. Laajimmat yhtenäiset viljelysalueet sijaitsevat Vuohjärven ympärillä ja Kotijoen varsilla. Vuohjärven eteläpuolella viljelysalueet avautuvat tasaiseksi ja avaraksi peltomaisemaksi, jolle tyyppillisiä ovat pitkät näkymät peltojen yli järvelle. Kiljanjärven ja Kangaspäänjärven välisellä alueella viljelysalueet sijaitsevat Vuohjärven ja Kiljanjärven välistä luoteeseen kulkevan harjun rinteillä Kotijoen ympärillä.

Maisema-alueella on ollut esihistoriallisella ajalla runsaasti asutusta. Järvien rannoilla ja järviä toisiinsa yhdistävien jokien varsilla on useita kivi- ja pronssikautisia ja pronssikautisia asuinpaikkoja sekä pyyntikuoppia.

Reisjärven seudulle alkoi syntyä vakinaista asutusta 1550-luvulla. Vesiteitä pitkin saapuneet uudisasukkaat perustivat talonsa järvien rannoille, parhaille talonpaikoille. Pellot raivatettiin parhaiten viljelykseen soveltuville rantamaille ja vesistöjen varsilla olleilta luonnonniityiltä saatiin heinää karjalle.³⁵

Asutuskeskittyminen maisema-alueella erottuvat Reisjärven

³⁵ Maijala (toim.) 1987, 45, 59.

vanha kirkonkylä, nykyinen kunnan keskustaajama, sekä Kangaskylä, Paavolanmäki, Ollikkamäki, Leppälahti, Kellonmäki, Aholanmäki, Kinnulanranta, Savolanniemi, Vasaramäki, Lahdenmäki, Suonerä, Penttimäki, Hylkiranta, Räisälänmäki ja Kalaja. Kylien ominaispiirteissä yhdistyvät itäsuomalaisen mäkiasutuksen ja länsisuomalaisten rivikylien piirteet. Maatilojen pihapiirit sijaitsevat tyypillisesti vesistöjen tuntumassa viljelysalueiden ympäröimänä, joko taloryhminä pienillä kumpareilla tai harjanteiden rinteillä maastonmuotoja myötäilevinä nauhoina. Pihapiireissä rakennukset sijaitsevat neliskulmaisen pihamaan ympärillä. Maisemaa elävöittävät rakennusryhmien välissä olevat viljelysalueet ja pienet metsiköt.

Reisjärven kirkonkylä sijaitsee poikkeuksellisen kauniilla paikalla maisemallisessa solmukohdassa Vuohantajärven, Reisjärven ja Kiljanjärven välisellä kannaksella. Sille tyypillinen erityispiirre ovat taajaman keskustan, järvimaisemien ja viljelysalueiden välille avautuvat pitkät näkymät. Maisemallisista lähtökohdista johtuen taajaman keskusta-alue on pienikokoinen ja selkeästi hahmottuva. Tärkeimpänä maamerkinä maisemassa erottuu keskeisellä ja näkyvällä paikalla sijaitsevan kirkon torni. Taajama on osa viljelysmaisemaa, viljelyskäytössä olevat peltoalueet ulottuvat ihan taajaman keskustaan saakka. Taajaman keskustan ympärille rakennetuilla asuinalueilla viljelysalueiden ja rakennettujen alueiden väliset reunapinnat ovat paikoin rikkonaiset.

Maisema-alueella on runsaasti kulttuurihistoriallisesti merkittäviksi kohteiksi määriteltyjä rakennuksia ja niiden muodostamia kokonaisuuksia.³⁶ Maisema-alueella sijaitsevat valtakunnallisesti merkittäviksi kohteiksi (RKY 1993) määritellyt Kangaskylän viljelymaisema sekä Keskikylä ja Kantin vallit.³⁷

Arviointiteksti

Kokonaisuus on edustava esimerkki maaseudun kulttuurimaisemasta Suomenselän alueella. Maisema-alueen arvot perustuvat sen merkitykseen pitkän ajan kuluessa muodostuneena kerroksellisena, perinteisenä ja edelleen elinvoimaisena maatalousalueena. Maatalouden elinvoimaisuudesta kertoo viljelysalueiden laajentuminen edelleen 1990-luvulla tehdyn inventoinnin jälkeen.

Reisjärvi on ollut pitkään kuuluisa erityisesti kauniista järvimaisemistaan. Maisema-alueella kumpuilevat maastonmuodot, viljelyskäytössä olevat peltoalueet, pienet metsäsaarekkeet, kulttuurihistoriallisesti arvokkaat rakennukset ja viljelysmaiseman halki kulkevat eloisesti kaartuilevat tiet muodostavat yhdessä pienipiirteisen, vaikuttavan kokonaisuuden. Maisemalle ovat tyypillisiä avointen peltoalueiden yli järville

avautuvat vaihtelevat näkymät. Maisema-alueen identiteetin kannalta merkittäviä erityispiirteitä ovat maisemaa hallitsevat kolmen järven – Reisjärven, Vuohantajärven ja Kiljanjärven – muodostama kokonaisuus sekä järvien välistä luoteeseen kulkeva harjuselänne.

Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluvat Reisjärven, Vuohantajärven, Kiljanjärven, Kangaspäänjärven ja Saarisen ympärillä sijaitseva asutus ja viljelysalueet. Rajauksessa maisema-alueeseen on otettu mukaan viljelysalueita rajaavien, taustamaisemina merkittävien selännealueiden reuna- ja lakialueet. Maisema-alueen luoteisosassa sijaitseva Norssinjärvi ja sitä ympäröivät alueet eivät enää hahmotu valtakunnallisesti arvokkaana maisema-alueena, joten ne on jätetty rajauksen ulkopuolelle.

³⁶ Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 3 1993, 143–150. Maakunnallisesti arvokkaiden kohteiden päivytysinventoinnit on aloitettu Pohjois-Pohjanmaalla syksyllä 2013.

³⁷ Rakennettu kulttuuriympäristö 1993, 250.

Reisjärven kulttuurimaisemat

- Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2013
- Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, valtioneuvoston periaatepäätös 1995
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

4.2. KESKI-POHJANMAAN JOKISEUTU JA RANNIKKO

KALAJOEN HIEKKASÄRKÄT JA RAHJAN SAARISTO

Maisema-alueen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Hiekkasärkät – Rahja. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue (*Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997*).

Kunta: Kalajoki

Kuvailu

Kalajoen Hiekkasärkkien alue sijaitsee Pohjanlahden rannikolla, Kalajoen ja Siiponjoen väliin rajautuvalla alueella. Hiekkasärkkien lounaispuolella sijaitseva Rahjan saaristo on ainoa varsinainen saaristo Pohjois-Pohjanmaan Perämeren rannikolla.

Hiekkasärkkien ja Rahjan saariston alueella maisemalle ovat ominaisia maankohoamisen ja eroosion seurauksena syntyneet erityispiirteet. Maisema-alueelle luonteenomainen ja omaleimaisuutta luova piirre on rannikon dyynialue, noin kolme kilometriä pitkä ja 300–500 metriä leveä rantahietikko, joka on syntynyt maankohoamisen, aallokon ja tuulen yhteisvaikutuksen tuloksena. Alueella on erilaisia rantamuodostumia, kuten eroosiotörmä, rantavalleja, vedenalaisia särkkiä ja kynnyksiä.

Maisema-alueen pohjoisosassa Leton alueella, Kalajoen suiston länsipuolella, maisema on laakeaa ja alavaa, alueen keskia eteläosissa rantavallit ja hiekkatörmät ovat paikoin korkeita. Alueen keskiosassa ranta-alueita rajaavat rannikon muo-

toja myötäilevät rantavallit – Maristonpakat, Tahkokorvanpakat, Herrainpakat, Tuomipakat ja Viitapakat. Maisemalle ovat tyypillisiä korkeilta rantatörmiltä merelle avautuvat laajat avoimet näkymät.

Rahjan saariston alue on tyypillistä maankohoamisalueen saaristorannikkoa. Alue on kaikki meriluonnon vyöhykkeet sisältävä kokonaisuus, johon kuuluu geologisesti, linnustollisesti ja kasvistollisesti arvokkaita kohteita. Vesiluonnoltaan alue on monimuotoinen, siihen kuuluu saaristo, jokisuu sekä eri kehitysvaiheessa olevia glo-järviä ja fladoja. Saaristossa on runsaasti laajoja, maisemallisesti häiriöttömiä, lähes luonnontilaisia ranta-alueita. Yksittäisiä, lähimaisemaltaan merkittävimpiä kohteita ovat vesistöön rajautuvat kallioalueet, korkeat lohkarikkorannat, suojaisat jyrkkärantaiset poukamat, saaristokoivikot, laajat rantaniityt sekä perinnemaisemat. Suurimpien saarten sisäosissa maisemallisesti merkittäviä ovat etenkin kitukasvuiset kalliomänniköt, laajat avoimet pirunpellot sekä avosuot.³⁸

38 Keski-Pohjanmaan arvokkaat maisema- ja kulttuurialueet 2001, 38.

Maisema-alueella on runsaasti suojeltua luontoa edustavia kohteita ja kokonaisuuksia. Hiekkasärkkien alueella sijaitsevat Natura-alueet Kalajoen suisto, Maristonpakat, Vihas-Keihäslahti ja Siiponjoki. Hiekkasärkkien lounaispuolella sijaitseva Rahjan saaristo on Natura-alue sekä kansainvälisesti arvokas lintualue (IBA). Kalajoen suisto ja Rahjan saaristo kuuluvat rantojensuojeluohjelmaan. Siiponjoen suisto kuuluu lintuasiensuojeluohjelmaan. Maisema-alueella sijaitsevat luonnonsuojelualueet Kalajoen-Vihaslahden luonnonsuojelualue, Keskuskarin hiekkaranta ja dyyni, Leton dyynit ja merenrantaniitty, Pohjanreiän merenrantaniitty, Siiponjoen luonnonsuojelualue sekä Vihaspauhan hiekkaranta ja dyynialue. Hiekkasärkkien alueen etelälaidalla maiseman halki tiukkoina mutkina kiemurteleva Siiponjoki on suojeltu koskiensuojelulain nojalla. Maisema-alueella sijaitsevat arvokkaat tuuli- ja rantakerrostumat Letto, Maristonpakat, Vihaspauha, Hietasärkät, Keskuskari, Viitapakat, Kirkkomaanmetsä ja Hietakaarat.

Alueella on muinaisjäännöksiä historialliselta ajalta Rahjan saaristossa Pappilankarissa, Hevoskarissa, Ryöpäksessä ja Hyönässä sekä mantereella Siiponjoen varrella. Alueella on mm. pyyntitukikohtia, kuoppia, kivirakenteita, röykkiöitä, kaivantoja, puolustusvarustuksia, tervahautaa ja piilopirtti. Vihaslahdessa on vedenalaisena muinaisjäännöksenä aluksen hylky.

Hiekkasärkkien alueella on pitkä historia matkailukohteena. Alun perin Tuomipakkoina tunnettu alue oli tunnettu retkikohde jo 1800-luvun lopulla. Pakoille kokoonnuttiin alkuväestöstä nauttimaan tuomien kukinnasta ja erityisesti vietämään juhannusta. Hiekkasärkkien merkitys matkailukohteena alkoi lisääntyä 1920-luvulla. Aluetta kutsuttiin nimellä ”Pohjanmaan Riviera”. Se oli suosittu kohde varsinkin kesäisin. Sinne perustettiin myyntikojuja matkailijoita varten, ja 1930-luvulla avattiin alueen ensimmäinen hotelli, ravintola- ja matkustajakoti Hilman hotelli. Kalajoen kunta alkoi aktiivisesti kehittää Hiekkasärkkien aluetta matkailukohteena 1960-luvun alussa. Kunnan toimesta sinne rakennettiin tietö sekä palveluita ja leirintäalue. Hiekkasärkille laadittu yleisuunnitelma valmistui vuonna 1970.³⁹ Alueelle on rakennettu lomamökkejä 1970-luvulta lähtien. Nykyään Hiekkasärkkien alueella on mm. majoitus-, ravintola- ja vapaa-ajanviettopalveluita sekä retkeily- ja luontoreittejä.

Hiekkasärkkien alueella eri-ikäiset matkailukäyttöön rakennetut rakennukset ovat olennainen osa maisemaa. Matkailurakentaminen keskittyy dyynialueen ja rannikkoa myötäilevän valtatie 8 väliin rajautuvalla alueella. Rakennetulle kulttuuriympäristölle on ominaista kerroksellisuus. Alueen keski-osassa hiekkarannan kohdalla, Tuomipakkojen ja Tahkokorvan väliin rajautuvalla alueella, kookkaat hotelli- ja ravinto-

larakennukset sijaitsevat harjanteen huipulla lähes yhtenäisenä nauhana. Rakennukset erottuvat maisemassa maamerkkirakennuksina. Ne hallitsevat voimakkaasti maisemaa, mutta viestivät osaltaan myös alueen elinvoimaisuudesta matkailukohteena. Rannoilla Leton, Vihaspauhan, Vihasniemen, Tahkokorvan, Sonninnokan, Tiironnokan ja Harjavan alueilla sekä mäntymetsän peittämällä rantavalleilla on eri-ikäisiä loma-asuntoja. Vanhimmat loma-asunnoista ovat peräisin 1900-luvun alusta, uusimmat viime vuosilta.

Rahjan saaristossa maankohoamisilmiö on vuosisatojen kuluessa muuttanut maisemaa huomattavasti ja vaikuttanut elinkeinoihin: kalastus- ja satamapaikat ovat vaihtuneet samalla kun maata on paljastunut lisää maanviljelykselle. Maa kohoaa edelleen lähes metrin sadassa vuodessa.

Rahjan saariston korkeimmat kohdat paljastuivat luodoiksi ja pieniksi saariksi rautakauden loppupuolella noin 700-luvulla. Saaria käytettiin pysyvinä kalastustukikohtina 1200-luvulta alkaen. Keskiajalta aina 1900-luvulle saakka Rahjan saaristo oli merkittävää kalastus- ja hylkeenpyyntialuetta, joista merkkeinä saarissa on vieläkin nähtävillä tomtningeja, muinaisia kalastustukikohtia. Vakituista asutusta, pieniä torppia peltotilkuineen, muodostui isoimmille saarille 1700-luvulla, jolloin merestä paljastuneet lieju- ja sedimenttipohjaiset lahdet mahdollistivat pienimuotoisen maanviljelyn. Muutoin saaristo oli kallioinen, kivikkoinen ja vaikeakulkuinen. Kalastuksen ohella saaria hyödynnettiin lampaiden ja hevosten laidunnukseen, saarista korjattiin heinää ja hakattiin puuta.⁴⁰

Perinteisen saaristolaiskulttuurin jäljet näkyvät Rahjan saaristossa perinnebiotooppeina sekä idyllisinä kalastajakylinä, joissa vanhimmat rakennukset ovat yli satavuotiaita.⁴¹ Rahjan saaristossa sijaitsevat Rahjan Pappilankarin, Isorannan, Roukalan kylän, Kapellinrannan ja Kapellinkankaan inventoidut perinnemaisemat.⁴² Alueella on kalastussatamapaikkoja ja kalastajakyliä mm. Rahjankylässä Puojinniemessä, Pöllässä, Lepäessä ja Hyönässä.⁴³

Rahjalla on satamapaikkana pitkä historia. Nykyisen sataman tienoilla sijainneeseen Mansikkaniemeen perustettiin vuonna 1873 Kalajoen Varvi ja Laiva Seura, ja yhtiön toimesta rakennettiin mm. kuuluisa Kalaja-laiva. Kunta ehdotti paikkaa ”syväsatamaksi” jo vuonna 1878. Satamatoiminnan painopiste siirtyi 1800-luvun lopulla vähitellen Jokisuulta Ryöppäeseen, josta tuli keskeinen vientisatama. Nykyisen Kainuun sataman rakennustyöt aloitettiin 1960-luvulla. Rahjan satama on nykyään Pohjois-Suomen tärkein ja Suomen kuudenneksi

39 Kyllönen 1980, 425–426, 488; *Hiekkasärkkien historia*, <http://www.visitkalajoki.fi/fi/meren-kavijoille/kalajoen-meriselitys/hiekkasärkkien-historia#II> (16.10.2013).

40 <http://www.vanhaplassi.fi/index.php/kohteet/kalastusmuseo/4-lisaetietoruudut/lisaetietoja/98-rahjansaaristo> (21.11.2013).

41 *Keski-Pohjanmaan arvokkaat maisema- ja kulttuurialueet* 2001, 38.

42 *Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997, 44.

43 *Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997, 44.

suurin puutavaran vientisatama.⁴⁴ Rahjan sataman historialta kertovat nykyään rappeutuneissa olevat kivi- ja hirsirakenteiset möljät.⁴⁵

Maisema-alueella on sekä valtakunnallisesti että maakunnallisesti arvokkaiksi määriteltyjä rakennettua kulttuuriympäristöä edustavia kohteita. Alueella on RKY 2009-kokonaisuuteen Pohjanmaan rantatie kuuluva Alajoentie. Rahjan alueella on useita kulttuurihistoriallisesti merkittäviä rakennuksia ja niiden muodostamia kokonaisuuksia.⁴⁶ Ulkosaaristossa Hiekkasärkkien ja Rahjan saariston edustalla, parinkymmenen kilometrin etäisyydellä rannikosta, sijaitsevat Maakalla ja Ulkokalla, jotka ovat olleet kalastajien tukikohtana jo 1500-luvun lopulta lähtien. Kallankarien kalastajatukikohta on määritelty valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi (RKY 2009). Vaikka Kallankarit eivät kuulu maisema-alueeseen, ne ovat olennainen osa maisema-alueen edustalla avautuvaa merialuetta.

Arviointiteksti

Kalajoen Hiekkasärkkien alue on huomattava ja tunnettu maisemanähtävyys ja matkailukohde, ja sellaisena valtakunnallisesti merkittävä. Alueen arvot perustuvat luonnonmaisemalle tyypillisiin ainutlaatuisiin erityispiirteisiin sekä alueen pitkään historiaan tunnettuna matkailukohteena. Arvokas luonnonmaisema ja elinvoimainen matkailumaisema muodostavat omaleimaisen, vaikuttavan ja identiteettitään vahvan kokonaisuuden. Kerroksellinen rakennettu kulttuuriympäristö kertoo loma- ja matkailurakentamisen historiasta aina 1900-luvun alusta nykypäiviin saakka.

Rahjan saariston alueella yhdistyy monipuolinen saaristoluo-

to perinteiseen saaristolaiskulttuuriin elinkeinoineen. Rahjan saaristo on yksi edustavimmista ja monipuolisimmista maankohoamisrannikon suojelualueista. Kokonaisuuteen kuuluu geologisesti, linnustollisesti ja kasvistollisesti arvokkaita kohteita. Luonnonympäristölle on ominaista monimuotoisuus. Perinteisestä saaristolaiskulttuurista kertovat kalastussatamat, kalastajakylät ja perinnemaisemat. Niihin liittyy historiallisia ja kulttuurihistoriallisia arvoja. Alue on vanha ja edelleen merkittävä satamapaikka.

Sekä luonnonympäristölle että kulttuuriympäristölle on ominaista historiallinen kerroksellisuus. Alueen luonnonmaisemassa näkyvät hyvin pitkän ajan kuluessa tapahtuneet maankohoamisen ja eroosion vaikutukset. Hiekkasärkkien alueella luonto dominoi maisemakuvaa matkailurakentamisesta huolimatta.

Rajaus

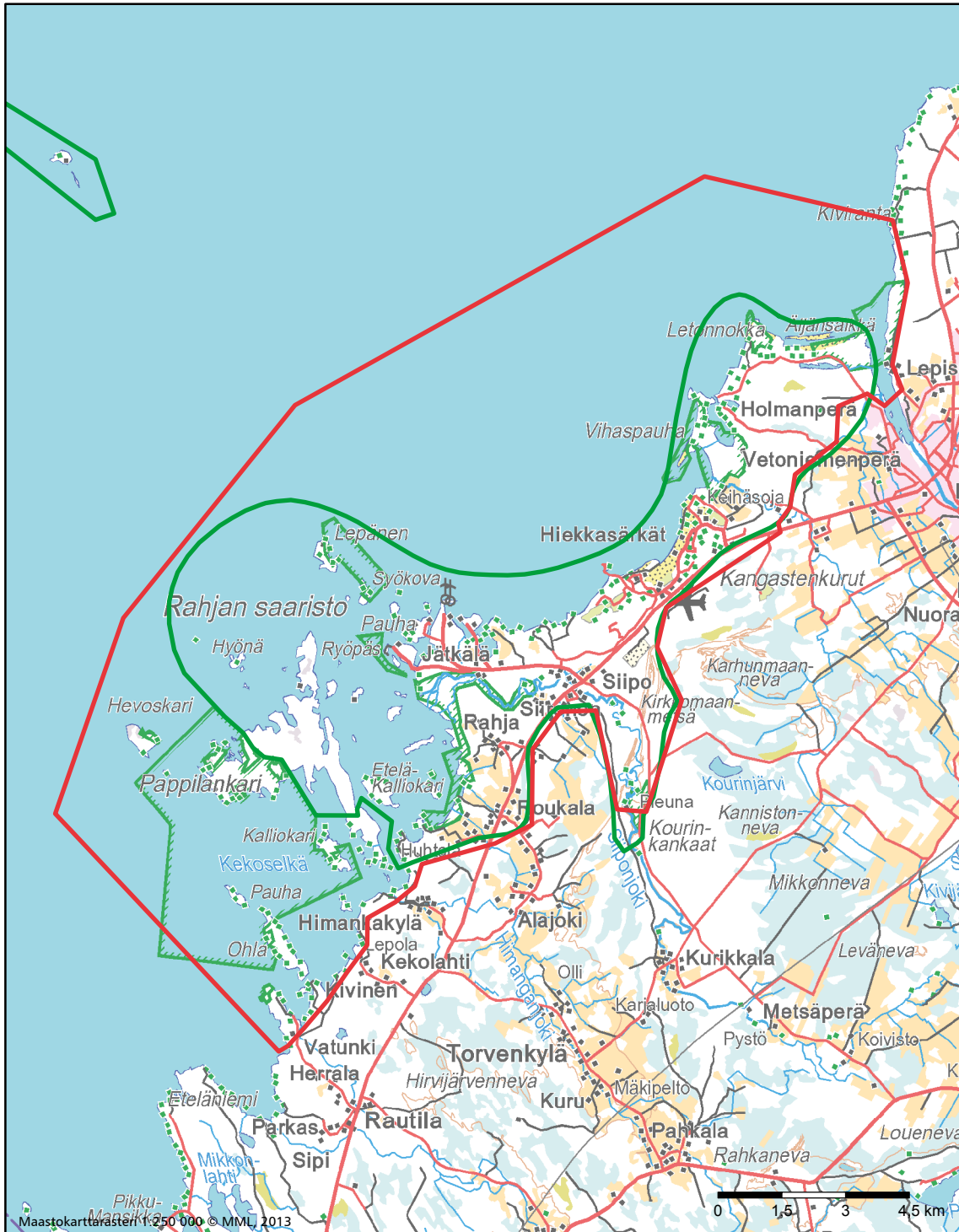
Maisema-aluekokonaisuuteen kuuluvat rannikkoalueet Kalajokisuiston eteläpuolella. Maisema-alueen rajaus noudattaa pääpiirteissään maakunnallisesti merkittävien maisema-alueiden Hiekkasärkät – Rahja sekä Rahjan saaristo rajauksia.⁴⁷

44 Alajoki & Salo 2005, 84–85.

45 Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 44.

46 Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 3 1993, 91–93. Maakunnallisesti arvokkaiden kohteiden päivytysinventoinnit on aloitettu Pohjois-Pohjanmaalla syksyllä 2013.

47 Vertaa Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 45; Keski-Pohjanmaan arvokkaat maisema- ja kulttuurialueet 2001, 44.

Kalajoen Hiekkasärkät ja Rahjan saaristo

- Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2013
- Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, valtioneuvoston periaatepäätös 1995
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

KALAJOKILAAKSON KULTTUURIMAISEMA

Maisema-alueen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Kalajokilaakso. Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (valtioneuvoston periaatepäätös 1995).

Kunta: Haapajärvi, Nivala, Ylivieska

Kuvailu

Kalajokilaakso on Ylivieskan ja Haapajärven taajamien väliin rajautuvalla alueella laakea ja leveä. Maisema avautuu laajana ja silmänkantamattomiin jatkuvana. Alueen keskellä sijaitsevan Nivalan taajaman länsipuolella jokilaakson leveys on paikoin jopa yhdeksän kilometriä.⁴⁸

Maisema-alue on pääosin hyvin selvärajainen ja hahmottuu yhtenäisenä kokonaisuutena. Jokilaaksoon on kerrostunut laajalle alueelle hienojakoisia maalajeja. Jokilaaksoa rajaavat karut, kiviset moreenimaat, joilla peruskallio on hyvin lähellä maanpintaa. Joen eteläpuolella laaksoa reunustavat selännealueet ovat selvärajaisemmat ja korkeammalle kohoavat kuin joen pohjoispuolella.

Maisema-alueen runkona on kaakosta luoteeseen kohti Pohjanlahtea virtaava Kalajoki, joka Nivalan taajaman kohdalla avautuu kolmen kilometrin pituiseksi ja kilometrin levyiseksi Pidisjärveksi. Pohjanmaan jokien tavoin Kalajoen veden määrä vaihtelee suuresti: kesäaikana jokiuoma voi olla lähes kuiva, ja keväällä tulva saattaa peittää laajoja alueita. Tulvien

rajoittamiseksi joen pääuomaa on perattu ja pengerrytetty. Kalajokeen laskee useita kapeita jokia, kuten Sorvojanoja, Pylväsoja, Ainasoja ja Settijoki. Nivalan taajaman kohdalla Pidisjärveen laskee voimakkaasti mutkitteleva Malisjoki.

Maisema on vallitsevalta osaltaan kulttuurivaikutteista, luonnonmaisemaa ei juuri ole nähtävissä. Maisema-alueella sijaitsevat luonnonsuojelualueet Kolmisten luonnonsuojelualueet sekä Virtain palstan iso saari.

Kalajokilaakson valtakunnallisesti arvokkaalla maisema-alueella on useita kivikautisia asuinpaikkoja. Alueen luoteisosassa ne sijaitsevat hajallaan jokilaakson alueella, osa niistä sijaitsee jokilaakson reunoilla varsin etäällä joesta. Järvikylässä Pidisjärven eteläpuolella on useiden kohteiden muodostama rypäs kivikautisia asuinpaikkoja sekä Mönkönsaaren lapinrauniot, esihistoriallisen ajan hautapaikka. Hemminkankaalla on historiallisen ajan raudanvalmistuspaikka. Maisema-alueen kaakkoispäässä Oksavassa asuinpaikat sijaitsevat Kalajoen ja kapean Kortejärven rannoilla.

Alue on vanhaa viljelysseutua. Kalajokilaaksoon alkoi muodostua pysyvää asutusta 1500-luvun puolivälin jälkeen. Peltoalueet raivattiin viljaville maille jokilaaksoon. Asutus muo-

⁴⁸ Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 38.

toutui pitkiksi rivikyliksi ja harvoiksi nauhoiksi Kalajoen ja sen sivujokien varsille. Aikojen kuluessa viljelyalueet laajentuivat jokivarresta kohti erämaita. Peltopinta-alaa kasvatettiin myös järviä laskemalla ja soita kuivaamalla. Viljelymaisema kuvasti maataloudessa tapahtuneita muutoksia, ja ihmistyön jäljen merkitys maisemassa lisääntyi maatalouden kehittymisen myötä. Aikanaan alueella harrastettiin kaskiviljelyä, pelto-
viljelyä ja karjataloutta. Kaskiviljely ja laidunnus lisäsivät luonnon monimuotoisuutta ja synnyttivät uusia maisematyyppejä, kuten ahoja, lehtoja ja lehtipuuvaltaisia metsiköitä. Karjatalouden maisemaan kuuluivat tiheät pystyaidat, joilla karjan pääsy viljelyksille estettiin. Peltoheinän viljelyn myötä maisemaan ilmestyivät heinäladot. Maatalouden teknillinen ja taloudellinen kehitys toi maisemaan omat muutoksensa.⁴⁹

Nykyään viljelyksessä olevat peltoalueet reunustavat Kalajokea yhtenäisenä leveänä nauhana. Viljelyalueiden ominaispiirteet ilmentävät tämän päivän elinvoimaista maataloutta. Peltoalueet ympäröivät jokea laajoina yhtenäisinä lohkoina. Maisemaan kuuluvat mm. maatilojen isokokoiset tuotantorakennukset. Perinteiseen maatalousmaisemaan aikanaan kuuluneet ladot ovat vähitellen katoamassa, ja maisemaa täplittävät muovitetut pyöröpaalit. Vanhastaan maatalousmaisemalle ominaiset sarkaojat, rantalaitumet, hakamaat, luonnonniityt ja metsälaitumet ovat nykyään lähes tyystin kadonneet.

Asutus keskittyy jokilaakson reuna-alueille, joen molemmin puolin viljelylakeuden ja sitä rajaavien metsäalueiden vaihteluvyöhykkeen tuntumassa kulkevien maanteiden varsille. Myös viljelyalueiden keskellä jokivarressa on yksittäisiä maatiilojen pihapiirejä ja muutamien vierekkäisten pihapiirien muodostamia kokonaisuuksia. Nauhamainen asutus muodostaa jokilaaksoon selvästi erillisiä kyliä. Muita suurempina erottuvat Haapajärven luoteispuolella Kalajokeen laskevan Settijoen varrella sijaitseva Oksava, Jokikylä ja Ojakylä, Haapaperä, Pidisjärven lounaispuolella sijaitseva Järvikylä, Ojalanperä ja Paloperä, Ypyä, Kalajoen vastakkaisilla rannoilla sijaitsevat Jaakolanranta ja Padinki sekä Raudaskylä ja Vähäkangas. Kylät ovat rakentuneet maisemalle ominaisten piirteiden pohjalta keskenään erityyppisiksi. Vähäkangas, Haapaperä ja Järvikylä ovat jokilaakson laidalla sitä rajaavien selänteiden reuna-alueilla sijaitsevia, selkeästi tiestöön tukeutuvia nauhakyliä. Raudaskylä sijaitsee joen eteläpuolella laajalla moreenikumpareella. Ypyän kylä on rakentunut jokilaakson keskellä sijaitseville, laajojen viljelyalueiden ympäröimille pienille kumpareille. Jaakolanrannassa ja Jokikylässä asutus keskittyy Kalajoen varsille.⁵⁰

Maisema-alueen keskuksena erottuu Pidisjärven koillisrannalla matalalla moreeniselänteellä sijaitseva Nivalan taajama. Taajama-alue on edellisen maisemainventoinnin laatimisen jälkeen selvästi laajentunut, keskustan ympärille on rakennettu

mm. kaupallisia palveluita ja pienteollisuutta. Taajaman kaakkoispuolelle on rakennettu uusia laajoja asuinalueita. Niiden lomaan rajautuu paikoin edelleen viljelyskäytössä olevia peltolohkoja. Taajama ei ulotu Pidisjärven rantaan saakka, järveä ympäröivät viljelyalueet, mikä korostaa sen merkitystä ja näkyvyyttä maisemassa. Taajaman kasvu ja kehitys kertoo osaltaan alueen elinvoimaisuudesta.

Maisema-alueelle sijoittuu muutamia pienialaisia perinnemaisemia ja perinnebiotooppeja. Vaikka alueet ovat kooltaan suppeita, ne rikastuttavat maisemaa ja alueen luonnon monimuotoisuutta merkittävästi. Maakunnallisesti arvokkaita perinnemaisemia alueella ovat Myllykangas ja Kotilan niityt.⁵¹

Maisema-alueella sijaitsevat Vähäkankaan kyläraitti, Kyösti ja Kalervo Kallion talot -kokonaisuuteen kuuluvat presidentti Kyösti Kallion isännöimän suurtilan pihapiiri Heikkilä sekä kuvanveistäjä Kalervo Kallion rakennuttama Pajari Nivalan taajamassa sekä Köyhänperän latoalue on määritelty valtakunnallisesti merkittäviksi rakennetuiksi kulttuuriympäristöiksi (RKY 2009).⁵² Maisema-alueella on runsaasti maakunnallisesti arvokkaita rakennusperintö- ja kulttuuriympäristökohteita ja -kokonaisuuksia.⁵³

Arviointiteksti

Kalajokilaakson kulttuurimaisema on edustava esimerkki Keski-Pohjanmaan jokiseudun ja rannikon alueelle tyypillisestä jokilaakson kulttuurimaisemasta. Maisemakuva on yhtenäinen, eheä ja vaikuttava. Maisema-alueen arvot perustuvat alueen omaleimaisiin erityispiirteisiin ja edustavuuteen sekä alueen merkitykseen perinteisenä ja kerroksellisenä, edelleen erittäin elinvoimaisena maatalousmaisemana. Maisema-alueella on runsaasti kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti arvokasta, talonpoikaista rakentamisen perinnettä edustavaa rakennuskantaa. Alueella ja sen tuntumassa sijaitsevat kasvavat taajamat, Nivala, Ylivieska ja Haapajärvi, kertovat osaltaan alueen elinvoimaisuudesta.

Maisema-alueelle tyypillinen, ainutlaatuinen ja omaleimaisuutta luova erityispiirre on Kalajokea leveänä vyöhykkeenä reunustavan kulttuurimaiseman laajuus ja avoimuus. Maisema-alueelle ovat tyypillisiä pitkät ja laajat, silmänkantamattomat näkymät. Maisema-alueen avoimuus korostaa maamerkeiksi hahmottuvien rakennusten ja rakennelmien merkitystä maisemakuvassa. Kauas näkyvinä, perinteisinä maamerkeinä maisemassa erottuvat edelleen kirkkojen korkeat torninhuiput.

51 Keski-Pohjanmaan perinnebiotoopit 1999, 37–38, 89–90.

52 Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY. http://www.rky.fi/read/asp/r_default.aspx (7.10.2013).

53 Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 3 1993, 67–75, 94–102, 112–122. Maakunnallisesti arvokkaiden kohteiden päivytysoinventoinnit on aloitettu Pohjois-Pohjanmaalla syksyllä 2013.

49 Kalajokilaakson kotiseutulukemisto 2004, 106; Kaukoniemi & Tikkanen 1996, 7–9.

50 Vertaa Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 38–39.

Pidisjärven koillisrannalla sijaitseva, viljelysmaiseman kolmelta suunnalta ympäröimä Nivalan taajama erottuu maisema-alueen keskuksena. Nivalan taajamalla on pitkä historia merkittävänä osana Kalajokilaakson asutusta ja maisemaa. Kasvavassa taajamassa mm. liikerakentaminen sekä taajamaa ympäröivät asuinalueet ja työpaikka-alueet kertovat osaltaan alueen elinvoimaisuudesta, ja ne ovat olennainen osa muuttuvaa kulttuurimaisemaa. Nivalan taajamassa sijaitsevaan valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi (RKY 2009) määriteltyyn kohteeseen Kyösti ja Kalervo Kallion talot kuuluvat Heikkilä ja Pajari sijaitsevat keskeisellä ja näkyvällä paikalla taajaman ja sitä ympäröivien viljelysalueiden halki kiemurtelevan Malisjoen varrella. Heikkilän piha-alueita ympäröivät viljelysalueet, jotka taajaman luoteispuolelta avautuvat jokilaakson levyiseksi laajaksi viljelytasangoksi.

Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluvat Kalajokilaakson kulttuurimaisemat Ylivieskan ja Haapajärven taajamien väliin rajautuvalla alueella. Maisema-alueeseen kuuluvat Kalajokea ympäröivät viljelysalueet sekä jokilaaksoja reunustavien selännealueiden reuna-alueet. Rajausta on paikoin laajennettu, maisema-alueeseen on otettu mukaan taustamaisemana merkittävien selännealueiden reuna- ja lakialueet. Karvoskylä hahmotuu osaksi maisemakokonaisuutta, joten se on otettu mukaan maisema-alueeseen.

Maisema-alueen rajausta on inventoinnin yhteydessä muutettu siten, että alueeseen on rajattu kuuluvaksi myös Pidisjärven koillispuolella keskellä maisema-aluetta sijaitseva Nivalan taajama. Taajama on olennainen osa maisema-aluekokonaisuutta. Viljelysalueiden ympäröimänä se näkyy avoimessa maisemassa laajalle ja kauas. Keskellä taajamaa sijaitsevan kirkon torni erottuu pitkän matkan päästä näkyvänä maamerkinä. Taajaman ja sitä ympäröivän viljelysmaiseman väliset reuna-alueet ovat avoimessa maisemassa avautuvien näkymien taustamaisemina merkittäviä.

Kalajokilaakson kulttuurimaisema

- Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2013
- Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, valtioneuvoston periaatepäätös 1995
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

4.3. POHJOIS-POHJANMAAN JOKISEUTU JA RANNIKKO

HAILUOTO

Maisema-alueen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Hailuoto. Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (valtioneuvoston periaatepäätös 1995).

Hailuoto. Valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö (RKY 2009).

Kunta: Hailuoto

Kuva: Kalle Hellström

Kuvailu

Hailuoto on Perämeren suurin saari. Se on syntynyt maankohoamisen tuloksena: ensimmäiset Hailuodon pohjoisosan harjanteet kohosivat meren pinnalle 1800–1900 vuotta sitten. Aikojen kuluessa merestä kohosi kolme kookasta saarta – Luoto, Hanhinen ja Santonen – sekä useita pieniä saaria, jotka yhdistyivät yhdeksi kookkaaksi saareksi, Hailuodoksi. Nykyään Hailuodon korkein kohta, Hyypänmäki, on 32 metriä korkea. Saaren halki Hyypänmäeltä Marjaniemeen kulkee 15 km pitkä harjuselänne. Maankohoamisen ohella maaperän muotoihin ovat vaikuttaneet veden virtailujen liikuttama hiekka ja kuivuvan hiekan siirtyilyt tuulessa.⁵⁴

Maisemassa ja kasvillisuudessa näkyvät epäsäännöllisen meriveden korkeusvaihtelun ja maankohoamisilmion vaikutukset. Kasvillisuudelle ovat ominaisia rantaviivan siirtymisen seurauksena syntyneet sukkessiovyöhykkeet. Saaressa on runsaasti kotoperäisiä kasvilajeja ja uhanalaisia lajeja.⁵⁵

Hailuodon pohjoisosassa on kuivia, jäkäläpohjaisia, hiekalla kasvavia männiköitä. Tuulen vaikutus näkyy saaren länsi- ja pohjoisrannoilla paikoin kilometrien mittaisina harjanteina ja hiekkakinoksina. Saaren eteläosissa on laajoja niittyjä ja vehmaita lehtimetsiä. Saaren kaakkoisosissa Syökärin alueella on hieskoivikkoja, haavikkoja ja tuomi- ja pihlajalehtoja. Hailuodolle tyypillisiä erityispiirteitä ovat lentohiekkavallit ja rantavallit sekä lentohiekkavallien salpaamat glojjarvet. Luonnonmaisemaa rikastuttavat myös Hanhisjärvensuon – Härkinnevan suolakeus, vanhat keidassuot, nuoret lampisoistumat ja Hannuksen rehevä tervaleppäluhta.⁵⁶

Hailuodossa sijaitsevat Natura 2000-alueet Hailuoto pohjoisranta, Härkinneva – Hanhisjärvensuo, Isomatala – Maasyvänlahti, Kirkkosalmi sekä Ojakylänlahti ja Kengänkari. Hailuodon ranta-alueet kuuluvat kansainvälisesti arvokkaaseen lintualueeseen (IBA) Oulun seudun kerääntymisalue. Arvokkaita tuuli- ja rantakerrostumia Hailuodossa ovat Hyypänmäki, Hui-kunkangas, Karvo, Mäntyniemi, Isomäki, Marjaniemi, Pajuperä,

⁵⁴ Merilä 2003, 11–15.

⁵⁵ Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 54.

⁵⁶ Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 54.

Huilunnokka ja Sunikari. Saarella on useita luonnonsuojeluohjelma-alueita: Hailuodon pohjoisosien harjualue Marjaniemi – Hiidenniemi kuuluu harjajensuojeluohjelmaan, ja Hailuodon ranta-alueet (Isomatalla – Kirkkosalmi) kuuluvat lintuvesien-suojeluohjelmaan. Lisäksi saarella on lukuisa määrä luonnonsuojelualueita, kuten Ojakylänlahden-Kengänkarin-Ontonpe-
rän, Hannuksenrannan-Pohjoisrannan, Hailuodon seurakun-
nan, Havulan, Kuljunsivun, Nikulan, Marjaniemen, Mattilan, Rantakarin, Riestenkuljun, Takarannan ja Vätelän luonnonsuojelualueet.

Kulttuurimaiseman ominaispiirteiden muodostumiseen ovat aikojen mittaan vaikuttaneet saarella harjoitetut elinkeinot, maatalous, kalastus ja hylkeenpyynti sekä merenkulku. Arvioidaan, että jo 800-luvulla Hailuodon saari tarjosi levähdyspaikan Perämeren rannikon kalastajille. Saarelle syntyi pysyvää asutusta vuoden 1050 paikkeilla. Pysyvä maatalouden harjoittaminen alkoi 1200-luvulla. Vuosisatojen kuluessa vedestä vapautuneita ranta-alueita raivattiin viljelysmaaksi.⁵⁷

Aina 1900-luvun puoliväliin saakka saari oli kokonaisuudessaan maatalouskäytössä. Luonnonmaat olivat niitty- ja laidunkäytössä. Saarella harjoitettiin niittytaloutta ja kasvatettiin karjaa ja lampaita. Kulttuurimaisemaan kuuluivat rantaniitty, nummet, hakamaat ja kuivat kentät. Vapaan laiduntamisen loppumisen jälkeen vanhat niitty- ja laidunmaat ovat kasvaneet umpeen, ja maiseman avoimuus on vähentynyt. Niitty- ja laiduntalouden päättymisen jälkeen tarpeettomiksi jääneet rakennukset ja rakenteet, kuten niittymökit, kesänavetat, niityladot ja pystyaidat, edustavat katoamassa olevaa rakennusperintöä.⁵⁸ Jäänteinä niittytalouden ajasta Hailuodossa on useita perinnemaisemakohteita. Valtakunnallisesti arvokkaita ovat Kaaranselkä, Tömpän niitty ja Pökönokka, maakunnallisesti arvokkaita Viinikan niitty, Virpiniemen nummi ja Rautalletto. Paikallisesti arvokkaita ovat Iso Härkäsäikkä, Pirttipera – Koninnokka, Mäntyniemen nummi, Valtasenkari, Pajupe-
rän kalamökkikylä ja Kirkonkylän kentät.⁵⁹

Hailuodossa viljelysalueet ja asutus keskittyvät nauhamaisena kokonaisuutena Kirkkosalmen ja Ojakylänlahden rannalle. Viljelysmaisemalle ominainen erityispiirre on sen pieni-
piirteisyys. Hailuodossa maanjako perustui aina 2000-luvun vaihteen tienoille saakka 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa toteutettuun isojakoon. Vanhan pirstaleisen maanjaon seurauksena viljelysmaisemaan kuuluu monimuotoisia pelto-
kuvioita, kenttiä, ketoja, kujanteita, puuryhmiä ja pieniä metsiköitä, jotka elävöittävät maisemaa. Maatalousmaisema on elinvoimaista, välillä metsittymään päässeitä pakettipeltoja on otettu 1990-luvulla takaisin viljelykseen ja myös uusia pelto-
alueita on otettu käyttöön.⁶⁰

Asutus tukeutuu saaren halki Huikusta Marjaniemeen johta-
vaan tiehen. Asutus on nauhamainen kokonaisuus, jossa tihen-
tyminä erottuvat Ojakylä, Keskikylä ja Kirkonkylä. Kylissä on paljon talonpoikaista rakentamisen perinnettä edustavia rakennuksia, joista useat on määritelty maakunnallisesti merkittäviksi.⁶¹ Pihapiirit sijaitsevat tiiviisti tien varressa tai peltojen keskellä. Hailuodolle tyypilliseen tapaan talot sijaitsevat kahden tai kolmen talon ryhmissä, ja monissa ryhmissä taloilla on yhteinen pihamaa. Pihapiireissä asuinrakennukset ja talousrakennuksista puoji, talli ja navetta sijaitsevat nelikulmisen, kulmista avoimen pihapiirin ympärillä, ja riihikenttä sijaitsee etäämmällä pihamaalta. Usean talon yhteispihamailla pihapiirin ympärillä on useita asuinrakennuksia. Usein yhteispihamaista on pyritty eroon sijoittamalla kuisti asuinrakennuksen toiselle puolelle, jonne on sittemmin muodostunut uusi pihapiiri.⁶² Kulttuurimaisemalle aina 1900-luvun alkupuolelle saakka ominaisista tuulimyllyistä jäljellä on edelleen kolme.⁶³ Avoimille paikoille sijoitettuina ne erottuvat maamerkeinä maisemassa.

Vaikka vanhaa rakennuskantaa on huomattavan paljon, kokonaisuutena rakennuskannalle on ominaista kerroksellisuus. Tämä näkyy varsinkin Hailuodon keskustassa, missä perinteinen talonpoikainen rakennusperintö ja 1900-luvun jälkipuoliskon rakennusperintö sekoittuvat. Maatilojen pihapiireissä on nykyaikaisia kookkaita karjarakennuksia ja konehalleja. Saarella on paljon 1900-luvun lopulla rakennettuja vapaa-ajan asuntoja.

Saarelle tyypillistä omaleimaista rakennusperintöä edustavat Marjaniemen, Pajupe-
rän, Fiskin Sunikarin, Korkean Sunikarin ja Ison Sunikarin, Rautaleton ja Matikanniemen kalamökkikylät sekä Marjaniemen entisen luotsiaseman rakennukset. Monet kalamökkikylien rakennuksista ovat käyttämättöminä rapistumassa ja katoamassa kulttuurimaisemasta. Marjaniemessä valtaosa kalamökkikylän rakennuksista on korjattu loma-asuntokäyttöön, mikä on muuttanut rakennusten ominaispiirteitä ja kalastajakyläksi rakentuneen kokonaisuuden luonnetta. Marjaniemessä majakka, luotsiaseman rakennukset, luotsihotelli sekä satama aallonmurtajineen ja tuulivoimaloineen muodostavat yhdessä omaleimaisen, kerroksellisen kokonaisuuden.

Sekä Marjaniemessä että Santosessa satama-alueilla aallonmurtajilla sijaitsevat tuulivoimalat hahmottuvat osana kerroksellista ja monimuotoista, aikojen kuluessa muuttuvaa kulttuurimaisemaa. Hailuodossa sijaitseville tuulivoimaloille on ominaista melko pieni koko, joten ne eivät liiallisesti hallitse avointa ja laakeaa maisemaa. Santosessa lauttarannassa sijait-

57 Pohjois-Pohjanmaan perinnemaisemat 1997, 51–60; Merilä 2003, 12–13, 20–21.

58 Merilä 2003, 12–13, 20–24, 47.

59 Pohjois-Pohjanmaan perinnemaisemat 1997, 51–60.

60 Merilä 2003, 20–22.

61 Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet I 1993, 63–75. Maakunnallisesti arvokkaiden kohteiden päivitysinventoinnit on aloitettu Pohjois-Pohjanmaalla syksyllä 2013.

62 Merilä 2003, 52.

63 Merilä 2003, 62–63.

Kuva: Kalle Hellström

sevat tuulivoimalat näkyvät avoimessa maisemassa kauas Hailuodon saapumisesta viestivinä maamerkkeinä.

Saaren merellisestä historiasta kertovat merimerkit ja majakat. Ne erottuvat maisemassa maamerkkeinä. Ensimmäiset tunnusmajakat eli pookit rakennettiin 1770-luvulla. Hailuodon vanhin säilynyt merimerkki on vuonna 1858 rakennettu Keskiniemen tunnusmajakka, joka tunnetaan myös nimellä Karvon pooki. Se sijaitsee Keskiniemessä Hailuodon pohjoisrannalla. Marjaniemessä sijaitseva majakka on rakennettu vuonna 1872.

Muinaisjäännöksiä Hailuodossa ovat keskiaikainen Hailuodon vanhan kirkon paikka sekä Hyypänmäellä sijaitsevat hakkaukset historialliselta ajalta. Hailuodon ja Kellon välisellä merialueella on useita alusten hylkyjä historialliselta ajalta, mm. Deux Celina ja Sophia Maria.

Arviointiteksti

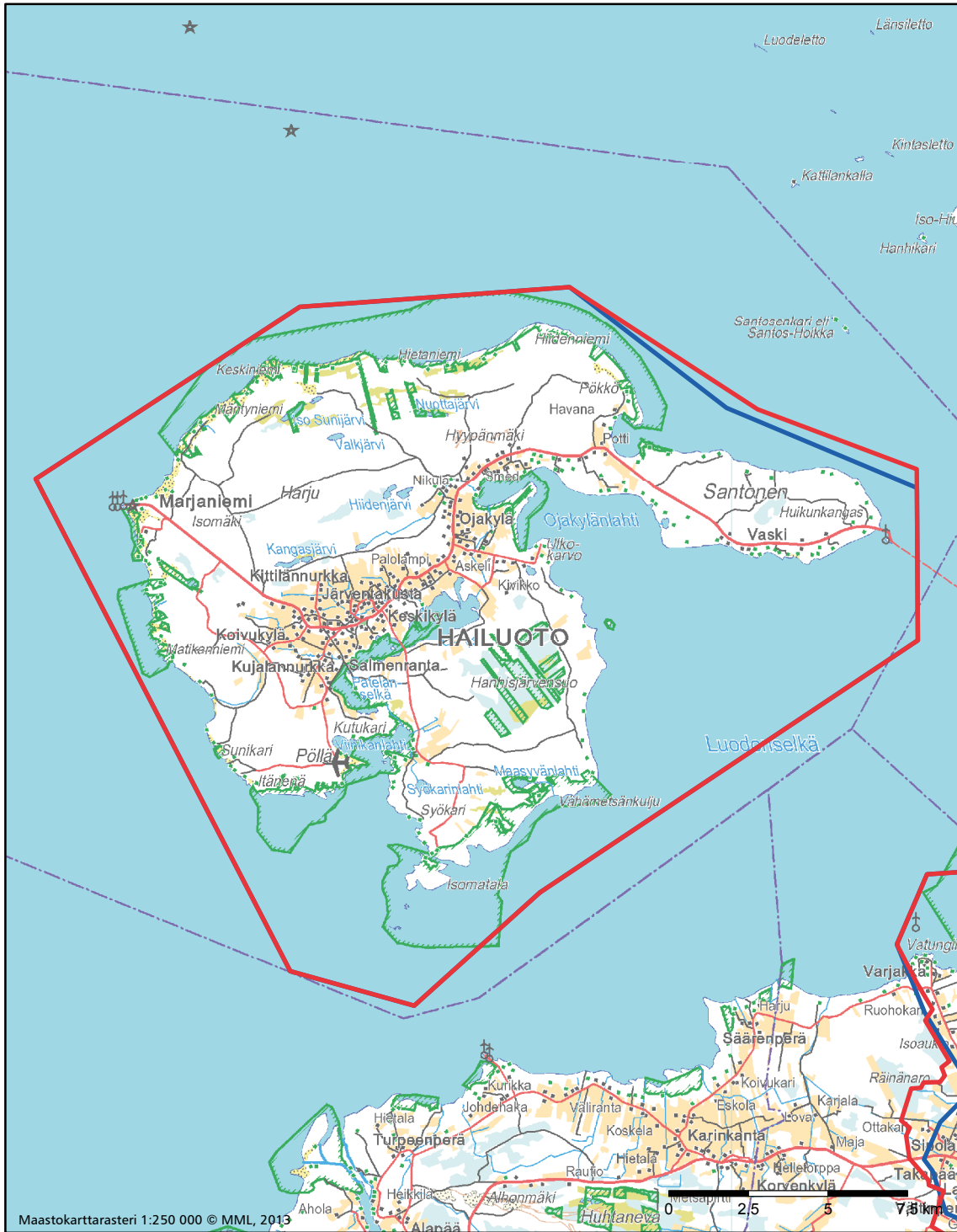
Hailuoto on määritelty kansallismaisemaksi. Hailuodon saari ympäröivine merialueineen on arvokas ja omaleimainen kokonaisuus. Hailuodolla on erittäin vahva erityisluonne ja identiteetti. Alueen omaleimaisuus ja arvot perustuvat satojen vuosien kuluessa muodostuneeseen kulttuurimaisemaan ja sille tyypillisiin erityispiirteisiin. Kulttuurimaisemaan liittyy monipuolisia kulttuurihistoriallisia arvoja ja luonnonarvoja. Hailuodolla on arvoa myös matkailukohteena.

Hailuodossa maankohoamisen seurauksena muodostunut ja alati muuttuva luonnonmaisema sekä elinkeinojen muokkaama kulttuurimaisema muodostavat kerroksellisen, erityispiirteiltään ainutlaatuisen kokonaisuuden. Kulttuurimaisemassa yhdistyvät toisiinsa maatalouden muokkaama maisema ja ta-

lonpoikaista rakentamisen perinnettä edustava rakennuskanta paikallisine erityispiirteineen, vanhat kalamökkikylät, merenkulkuun ja sen historiaan liittyvät rakennukset ja rakennelmat sekä uusi matkailu- ja lomarakentaminen.

Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluvat Hailuodon saari kokonaisuudessaan sekä sitä ympäröivät merialueet.

Hailuoto

- Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2013
- Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, valtioneuvoston periaatepäätös 1995
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

LIMINGAN LAKEUDEN KULTTUURIMASEMA

Maisema-alueen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Limingan lakeus. Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (valtioneuvoston periaatepäätös 1995).

Kunta: Kempele, Liminka, Lumijoki, Oulu, Tyrnävä

Kuvailu

Limingan lakeuden maisema-alue sijaitsee Pohjanlahden rannikolla Liminganlahden kaakkoispuolella. Maisema-alue on laaja, laakea ja tasainen. Limingan lakeus on yksi maamme suurimpia tasankoja. Maanpinta nousee kymmenen metriä merenpinnan yläpuolelle vasta 15 km päässä merenrannasta.⁶⁴ Tasaisen maiseman halki virtaavat Liminganlahteen laskevat kapeat joet: Lumijoki, Vanha Liminganjoki, Temmesjoki, Tyrnävänjoki ja Ängeslevänjoki.

Maisema-alue on vanhaa meren pohjaa. Rannikolla ja kapeiden jokien varsilla on hienojakoisia maalajeja. Alueella yleisin maalaji on savi, jota esiintyy paikoin jopa 50 metrin paksuisina kerroksina.⁶⁵ Maisema-alueen reunoilla on karkeareakeisia maalajeja.

Limingan lakeuden laajaa viljelytasankoa reunustavat koillisessa meren vetäytyessä syntyneet rantavallit, lounaassa loivasti kumpuileva selännealue. Alueen kaakkoisosissa jokien varsia myötäilevien viljelyalueiden lomaan rajautuu laajoja suovaltaisia alueita. Maisemalle on ominaista avoimuus sekä

pitkät ja laajat, monin paikoin silmäkantamattomat näkymät.

Maisemakokonaisuuteen kuuluu Liminganlahden alue. Liminganlahden rannikolla rantaviiva muuttuu ja siirtyy maankohoamisen seurauksena. Rannikolla erityispiirteensä näkyvät maankohoamisrannikolle luonteenomaiset kasvillisuuden sukkessiovyöhykkeet.

Rantaniittyjen merkitys maisemassa on huomattava. Maankohoamisen myötä muodostunut laaja tasankoalue on aikanaan ollut laajojen rantaniittyjen peitossa. Suurin osa niistä on aikojen kuluessa raivattu pelloiksi. Alueella on kuitenkin edelleen runsaasti pajukkoisia niittyjä, joiden viljelyä vaikeuttaa maaperän liiallinen kosteus ja suolapitoisuus.⁶⁶ Liminganlahden rannikolla on luonnonniittyjä, jotka on määritelty arvokkaiksi perinnemaisemakohteiksi. Alueen inventoituja perinnemaisemia ovat mm. Nenännokan ja Mäntyvaaran niityt sekä Purnunnokka Oulunsalossa (Oulussa), Nenän niitty Kempeleessä, Vanhan Liminganjokivarren niitty Limingassa, Pitkänokka Lumijoella sekä Ängeslevänjokivarren niitty Tyrnävällä.⁶⁷

Valtaosa maisema-alueesta kuuluu kansainvälisesti arvokkaa-

64 Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 58–59.

65 Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 58–59.

66 Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 58–59.

67 Pohjois-Pohjanmaan perinnemaisemat 1997, 125–128, 223–224.

seen lintualueeseen (IBA), Oulun seudun kerääntymisalue. Liminganlahti on Natura-alueita ja Ramsar-alueita (Ramsar 34), suojelun perusteena ovat linnusto- ja luontotyytit.

Esihistoriallisella ajalla Limingan lakeuden alue oli vielä veden alla, joten siellä on hyvin vähän arkeologista kulttuuriperintöä edustavia kohteita. Esihistorialliselta ajalta peräisin olevat asuinpaikat sijaitsevat huomattavasti kauempana sisämaassa selännealueiden reunoilla, selvästi Limingan lakeuden maisema-alueen rajojen ulkopuolella. Maisema-alueen reunalla Lumijoen ja Temmesjoen varret olivat 1500-luvulla verraten tiheään asutut.⁶⁸ Keskiajalla Limingan pitäjän ulottui Pohjanlahden rannikolta nykyiselle itärajalle saakka. Pitäjän suurin kylä oli Limingan kylä.⁶⁹

Limingan seudulla oli pysyvää asutusta jo 1300-luvulla. Vanhimmat viljelysalueet ja asuinpaikat sijaitsivat pitkinä ja kapeina nauhamaisina kokonaisuuksina jokien varsilla. Liminganjoen ja Temmesjoen varret olivat 1500-luvulla verraten tiheään asutut.⁶⁸ Keskiajalla Limingan pitäjän ulottui Pohjanlahden rannikolta nykyiselle itärajalle saakka. Pitäjän suurin kylä oli Limingan kylä.⁶⁹

Limingan niityt ovat olleet omaleimaisena ja arvokkaana tunnettu maisema-alue jo kauan. Limingan lakeuteen kuuluvia laajoja niittyalueita ja niille ominaisia näkymiä ovat ylistäneet mm. luonnontutkija Carl von Linné 1730-luvulla ja maantieteilijä ja professori Iivari Leiviskä 1920-luvulla.⁷⁰ Limingan niittyjen mainetta loi karjatalouden voimakas kehitys 1700-luvulla. Tuolloin laajoilta luonnonniityiltä niitettiin heinää karjan rehuksi, ja Liminkaan tuli heinänteko-ajan työväkeä Etelä-Suomesta asti. Niittytaloutta jatkui 1950-luvulle saakka.⁷¹

Limingan lakeus on hyvin vanhaa ja edelleen erittäin elinvoimaista maatalousmaisemaa. Alueen pääelinkeinoiksi vakiintuivat keskiajalla maanviljely ja karjanhoito – alueella oli laajoja, hedelmällisiä, viljelykseen hyvin sopivia maita ja rantaniityt soveltuivat hyvin karjan laidunalueiksi. Peltoalaa kasvatettiin myös suoviljelyllä ja soita raivaamalla. Karjatalouden merkitys näkyi myös osuustoiminnassa: Limingan ja Tyrnävän osuusmeijerit olivat 1900-luvun alussa merkittäviä tuotantolaitoksia, ja kookkaat, keskeisillä paikoilla kylissä sijaitsevat meijerirakennukset erottuivat maisemassa maamerkkeinä.

Nykyään viljelyksessä olevat peltoalueet muodostavat laajan, avoimen maisemakokonaisuuden, joka on yksi Suomen laajimpia yhtenäisiä viljelysalueita. Viljelysmaisemassa näkyvät maataloudessa aikojen kuluessa tapahtuneet muutokset. Esimerkiksi aikaisemmin maisema-alueelle luonteenomaiseksi piirteeksi hahmottuneet lukuisat ladot ovat katoamassa maisemasta tarpeettomina.

Asutus keskittyy kapeina nauhoina jokien ja pääteiden varsille. Merkittävimpiä asutus- ja palvelukeskittymiä alueella ovat jokien varsilla sijaitsevat Limingan, Lumijoen ja Tyrnävän taajamat. Taajama-alueet ovat 1900-luvun lopulla ja 2000-luvun alussa laajentuneet, keskusta-alueiden ympärille on rakennettu laajoja asuinalueita. Taajamat ovat luonteva osa maisemakokonaisuutta. Niiden reuna-alueilla asutus ja viljelysalueet lomittuvat toisiinsa, paikoin asutuksen lomaan rajautuu edelleen viljelyskäytössä olevia peltoalueita. Viheralueet pehmentävät paikoin asuinalueiden ja viljelysalueiden välisiä reunapintoja. Asutustihentymänä erottuvat myös Ala-Temmes, Ängeslevä ja Murto.

Maisema-alueella on runsaasti vanhaa, talonpoikaista rakentamisen perinnettä edustavaa rakennuskantaa. Kulttuurihistoriallisesti merkittäviä rakennuksia ja niiden muodostamia kokonaisuuksia on mm. Ängeslevän- ja Tyrnävänjokivarsilla, Ala-Temmeksellä, Keskikylässä, Hirvasniemessä, Virkkulassa, Rantakylässä, Lapinkylässä sekä Limingan, Lumijoen ja Tyrnävän kirkonkylissä.⁷² Valtakunnallisesti merkittäviksi rakennetuiksi kulttuuriympäristöiksi (RKY 2009) määritellyjä kohteita ovat Kankaanpääntien kylämaisema, Lapinkylän tuulimyllyt -kokonaisuuteen kuuluvat Penttilän, Erkkilän, Granlundin ja Kyrön tuulimyllyt, Pohjanmaan rantatie -kokonaisuuteen kuuluva Äijänseläntie, Limingan kirkko ympäristöineen, Limingan ranta, Ala-Temmesen jokivarsitalot sekä Tyrnävän meijerikatu.⁷³

Limingan lakeuden alueella rakennetulle kulttuuriympäristölle kokonaisuutena on ominaista kerroksellisuus. Maatalousmaisemaan kuuluvat vanhojen, talonpoikaista rakentamisen perinnettä edustavien rakennusten ohella myös nykymaaloudelle tyypilliset kookkaat ja korkeat tuotantorakennukset. Limingan lakeuden avoimessa ja alavassa maisematilassa kauas näkyvinä maamerkkirakennuksina erottuvat perinteisten maamerkkirakennusten, kuten kirkkojen ja tuulimyllyjen, ohella maatilojen konehallit, karjasuojat, viljankuivaimot ja rehuosiilot.

Maisema-alueen halki kulkee vilkasliikenteinen valtakunnallinen päätie, valtatie 4. Valtatieltä avautuu komeita, laajoja näkymiä ympäröiville viljelysalueille. Valtatien varrella Tupokselalla on liikerakentamista, ja sen määrä on tulevaisuudessa edelleen lisääntymässä. Avoimen viljelysalueen ympäröivät liikerakennukset ja varsinkin niiden korkeat mainostornit näkyvät avoimessa ja tasaisessa maisemassa maamerkkeinä laajalle ja kauas. Samaan tapaan Limingassa uusien liikerakennusten rakentaminen näkyvällä ja liikenteellisesti keskeisellä paikalla sijaitsevalla Liminganportin alueella valtatie 8 varrella vai-

68 Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 58–59.

69 Kuorilehto 2013, 9–11.

70 Kuorilehto 2013, 3.

71 Hämeenaho et al. 1993, 22–23.

72 Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 2 1993, 25–47, 60–75. Maakunnallisesti arvokkaiden kohteiden päivytysinventointi on aloitettu Pohjois-Pohjanmaalla syksyllä 2013.

73 Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY, 2009. http://www.rky.fi/read/asp/r_default.aspx (9.9.2013).

kuttaa maiseman ominaispiirteisiin. Toisaalta liikerakentaminen kertoo osaltaan alueen elinvoimaisuudesta, ja liikerakennukset ovat olennainen osa muuttuvaa kulttuurimaisemaa.

Arviointiteksti

Limingan lakeuden maisema-alue on laaja, omaleimainen ja monipuolinen kokonaisuus. Maisemalle tyypillisiä ominaispiirteitä ja alueen merkittävimpiä identiteettitekijöitä ovat elinvoimaiset maatalousalueet ja taajama-alueet sekä Liminganlahden luonnonympäristö, rannikon maankohoamisalueet ja sukkessiovyöhykkeet. Avoimelle ja alavalle maisema-alueelle tyypillinen, omaleimaisuutta luova erityispiirre ovat pitkät ja laajat, paikoin silmänkantamattomat näkymät. Maisemakuva on pääpiirteissään yhtenäinen ja vaikuttava. Liminganlahden alue on kansainvälisesti arvokas luontokohde, johon liittyy merkittäviä luontoarvoja.

Maisema-alueen arvot perustuvat sen pitkään historiaan elinvoimaisena, yhtenäisenä ja omaleimaisena viljelysmaisemana ja erityispiirteistään tunnettuna maisemanähtävyytenä. Kulttuurimaisemalle ominaiset laajat peltoalueet, maiseman halki kapeissa uomissa kiemurtelevat joet, jokivarsia myötäilevä asutus ja vanha tiestö sekä taajama-alueet muodostavat kerroksellisen kokonaisuuden. Viljelysmaisemassa jokien varilla on runsaasti vanhaa, talonpoikaista rakentamisen perinnettä edustavaa rakennuskantaa, johon liittyy historiallisia, rakennushistoriallisia ja maisemallisia arvoja. Alueella on useita valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaita kohteita ja kokonaisuuksia.

Maisema-alueen halki kulkevat vilkasliikenteiset päätiet, valtatie 4 ja valtatie 8. Limingan lakeuden kulttuurimaisema avautuu teille laajana, alavana ja avoimena kokonaisuutena. Teiltä niitä ympäröivään kulttuurimaisemaan avautuvat näkymät ovat tiemaisemassa vahva omaleimaisuutta luova erityispiirre.

Rajaus

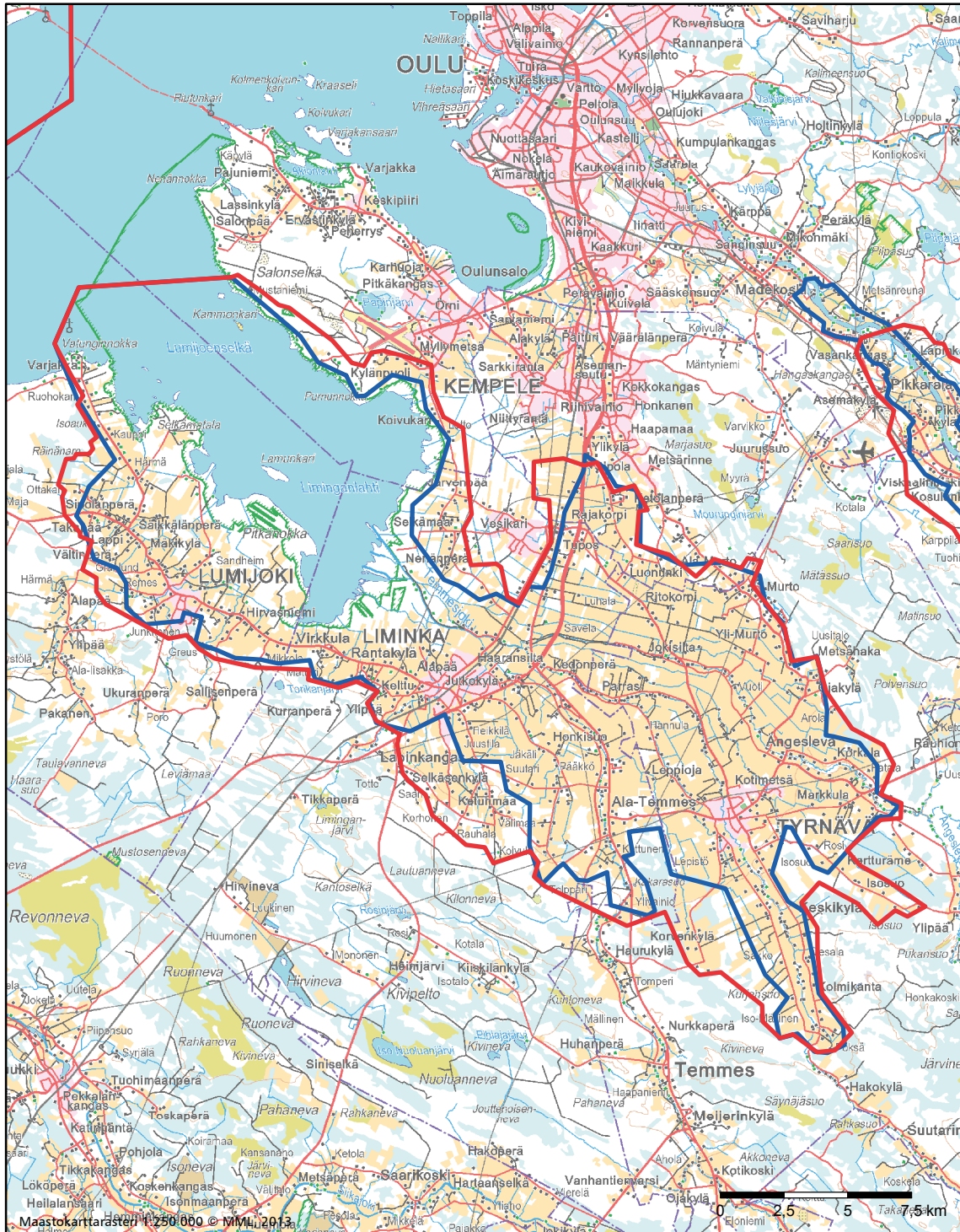
Maisemakokonaisuuteen kuuluvat Liminganlahden kaakkois- ja lounaispuolella tasaisen maisema-alueen halki virtaavien jokien ympärillä sijaitsevat laajat, avoimet viljelysalueet, niiden keskellä sijaitsevat taajamat sekä Liminganlahti ja sen ranta-alueet.

Maisema-alueen rajauksiin on tehty paikoin tarkistuksia. Laajoja viljelysalueita reunustavat taustametsät muodostavat maisema-alueelle selkeän rajan. Maisema-alueen rajausta on tarkennettu siten, että taustametsien reuna-alueet tulevat mukaan maisema-alueeseen. Lapinkankaan – Selkäsenkylän – Ketunmaan alue hahmottuu osaksi maisemakokonaisuutta, joten se on rajattu mukaan maisema-alueeseen. Aikaisemmassa inven-

toinnissa alue oli määritelty maakunnallisesti arvokkaaksi⁷⁴. Tupoksen pohjoispuolella valtatie 4 varrella avoimen peltomaiseman ja metsäalueen raja hahmottuu maisemallisena porttikohtana. Maisema-alueeseen on otettu mukaan valtatie molemmin puolin rajaavat viljelysalueet. Liminganlahden pohjois- ja itärannoilla maisema-alueen rajauksia on tarkistettu, rajauksissa on huomioitu rannikolta lahdelle ja lahdelta rannoille paikoin avautuvat näkymät sekä rannikon sukkessiovyöhykkeet. Oulunsalossa lahden pohjoisrannalla maisema-alueeseen on rajattu mukaan ranta-alueita reunustavan metsän reuna sekä Kylänpuolen rannan tuntumassa sijaitsevat viljelysalueet, Limingan pohjoispuolella Nenänperällä ja Selkämaalla maisema-alueeseen on otettu mukaan rannan ja sitä myötäilevän tien välissä sijaitsevat ranta-alueet ja viljelysalueet.

74 Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 60–61.

Limingan lakeuden kulttuurimaisema

- Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2013
- Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, valtioneuvoston periaatepäätös 1995
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

OULUJOKILAAKSON KULTTUURIMAISEMA

Maisema-alueen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Oulujoen laakso. Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (valtioneuvoston periaatepäätös 1995).

Kunta: Muhos, Oulu

Kuvailu

Maisema-alue tukeutuu kaakko-luode-suunnassa maiseman halki virtaavaan Oulujokeen ja siihen Muhoksen taajaman kohdalla laskevaan kapeaan Muhosjokeen. Oulujoki virtaa matalassa uomassa. Muhosjoen kanjoni on paikoin yli 20 m syvä.⁷⁵ Jokien risteyskohdan pohjoispuolella Oulujoki tekee jyrkän mutkan ja laajentuu Muhoslammeksi ja Montanlammeksi.

Jokilaakso on Muhoksen taajaman luoteispuolella kapea ja selkeästi rajautuva. Pohjoispuolella jokilaaksoa rajaa selkeä metsäinen selännealue. Maisema on voimakkaasti kumpuilevaa. Paikoin korkeimmilta paikoilta avautuu vaihtelevia näkymiä joelle sekä joen yli sen toisella puolella näkyvään viljelysmaisemaan. Joen eteläpuolella on avointa peltomaisemaa, jota rytmittävät kunnat, kankareet, metsäsaarekkeet ja syvät purouomat. Muhoksen taajaman lounaispuolella jokilaakso laajenee alavaksi ja avoimeksi viljelys- ja metsäalaksi, jolla maisemalle ovat ominaisia avoimet, pitkät ja laajat näkymät. Oulujokilaaksoa erottaa Limingan lakeuden viljelys- ja metsäalasta matala vedenjakajaselänne.⁷⁶

Muhoksen taajama sijaitsee savikivistä koostuvan ns. Muhoksen muodostuman alueella. Muodostuman paksuus on 475 m ja maalajikerroksen paksuus 53 m. Graniittinen peruskallio on runsaan 500 m syvyydessä. Oulujoen mutkassa on Kieksin konglomeraattipaljastuma, joka on rauhoitettu luonnonsuojelulain nojalla.⁷⁷

Muhoksen taajaman eteläpuolella sijaitsevat alavat viljelysalueet kuuluvat kansainvälisesti arvokkaaseen lintualueeseen (IBA), Oulun seudun kerääntymisalue. Pyhäkosken voimalaitoksen tuntumassa Oulujoen pohjoisrannalla sijaitsevat Pyhäkosken luonnonsuojelualueet, Pyhäkosken arvokas kallioalue sekä lehtojensuojeluohjelmaan kuuluvat Pyhäkosken lehdot.

Oulujoen laaksossa on jälkiä esihistoriallisen ajan asutuksesta. Esihistorialliselta ajalta peräisin olevat asuinpaikat sijaitsevat jokilaaksoa rajaavien selännealueiden reunoilla. Muhoksen tienoilla maisema-alueen kaakkoisosassa asuinpaikat ovat kivikautisia, maisema-alueen keskiosassa varhaismetallikautisia. Alueen luoteisosassa lähempänä rannikkoa asuinpaikat ovat peräisin varhaismetallikaudelta, pronssikaudelta tai historialliselta ajalta.

⁷⁵ Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 62.

⁷⁶ Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 62.

⁷⁷ Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 62.

Oulujokilaakson pysyvä asutus alkoi muodostua 1300-luvulla. Varhaisin asutus sijoittui lämpimille ja kuiville rantatöyräille joen partaille harvana, nauhamaisena kokonaisuutena.⁷⁸ Asutus lisääntyi ja viljelysaluheet laajentuivat ajan mittaan. 1900-luvun alussa Oulujokea reunusti yhtämittäinen asutusvyö varakkaine taloineen ja hyvin hoidettuine peltoineen ja niittyineen. Jokilaaksoa ympäröivät autiot saloseudut.⁷⁹

Nykyään viljelyksessä olevat peltoalueet reunustavat Oulujokea yhtenäisenä nauhana. Maisema on kumpuilevaa, maisemakuvultaan vaihtelevaa ja monivivahteista. Sille ovat tyypillisiä joelle ja sen yli avautuvat vaihtelevat näkymät, maamerkkeinä hahmottuvat kulttuurihistoriallisesti arvokkaat rakennukset sekä viljelysmaiseman ympäröimiin pihapiireihin johtavat puukujat. Viljelysmaisema on elinvoimaista. Monin paikoin viljelysaluheet ovat 1990-luvun jälkeen laajentuneet.

Oulujokivarressa vanha asutus tukeutuu maastonmuotoihin, jokeen ja jokiuomaa myötäileviin vanhoihin maanteihin. Maisemassa erottuu edelleen selvästi Oulujoen eteläpuolella kulkevan vanhan, alun perin jo 1610-luvulla valmistuneen Oulu – Kajaani -maantien linjaus. Alueen nykyiset maantiet noudattavat monin paikoin vanhan tien 1700- ja 1800-luvuilla laadituille kartoille merkittyä linjausta. Alueella on paikoin käytöstä poistuneita sekä mm. pihateinä ja metsäautoteinä toimivia tieosuuksia, joilla on edelleen näkyvissä vanhalle tielle aikanaan ominainen mittakaava.⁸⁰ Asuinpaikat sijaitsevat joen partaalla sekä jokea reunustavien kumpareiden ja selännealueiden jokea kohti viettävillä rinteillä. Paikoin asutus reunustaa jokea pitkänä katkeamattomana nauhana. Yhtenäisinä kyläkokonaisuuksina ja asutustihentyminä erottuvat Pikkaraisen kylä, Päivärinne, Kosulankylä – Rova, Laitasaari – Laukka, Riihikylä – Soso, Kopsa, Laitilankylä – Lehtoselkä, Suokylä ja Hyrkäs.

Jokivarressa vanhat, talonpoikasta rakentamisen perinnettä edustavat rakennukset ja 1900-luvulla rakennetut rakennukset muodostavat kerroksellisen kokonaisuuden. Uusi rakentaminen sopii pääsääntöisesti hyvin maisemaan, vaikka rakennusten ominaispiirteet poikkeavat vanhalla rakennuskannalla tyypillisistä piirteistä. Poikkeuksena ovat muutamat Muhoksen taajamaa ympäröivillä alueilla sijaitsevat asuinalueet. Muhoksen taajamaa hallitsee pääasiassa 1900-luvun jälkipuoliskon kuluessa rakennettu rakennuskanta. Taajaman alueella on myös maakunnallisesti arvokkaiksi määriteltyjä rakennuksia ja pihapiirejä, joihin liittyy historiallisia, rakennushistoriallisia ja maisemallisia arvoja⁸¹.

Maisema-alueella sijaitsevat valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt (RKY 2009) Päivärinteen parantola, Muhoksen kirkko, museosiltoihin kuuluva Ponkilan silta sekä kokonaisuutena Oulujoen ja Sotkamon reitin voimalaitokset kuuluvat Pyhäkoski ja Montta sekä Pikkaralan sähköasema ja muuntamo.⁸² Alueella on myös lukuisia maakunnallisesti arvokkaita rakennusperinne- ja kulttuuriympäristökohteita.⁸³

Oulujokilaakson maisema-alueella sijaitsevat Oulujoen voimalaitokset, Montta ja Pyhäkoski, ja niihin liittyvät patorakennelmat sekä voimalaitoksille johtavat voimajohtolinjat ovat olennainen osa maisemaa. Voimalaitosten rakentaminen muutti aikanaan huomattavasti jokimaisemaa. 1900-luvun jälkipuoliskon kuluessa voimalaitoksista ja niihin liittyvistä rakennelmista on tullut merkittävä osa kulttuurimaisemaa. Ne kertovat osaltaan sotien jälkeen tapahtuneesta kasvusta ja taloudellisesta kehityksestä. Nykyään ne hahmottuvat Oulujoen maisemalle luonteenomaisina erityispiirteinä ja identiteettitekijöinä.

Arviointiteksti

Oulujokilaakson maisema-alue on sekä historiallisesti että maisemallisesti monivivahteinen kokonaisuus. Se on edustava esimerkki Oulujokivarren vanhasta, historiallisesti kerroksellisesta, edelleen elinvoimaisesta maisemasta. Alueella yhdistyvät maaseudun kulttuurimaisema, taajamamaisema ja voimatalouden muokkaama maisema.

Oulujokilaaksossa maaseudun kulttuurimaisemalle tyypillisiä erityispiirteitä ovat kumpuilevat viljelysaluheet, maisemassa maamerkkeinä erottuvat vanhat rakennukset ja pihapiirit sekä viljelysalueille ja jokimaisemaan avautuvat vaihtelevat näkymät. Maisema-alueella sijaitseva viljelysmaiseman ympäröimä Muhoksen taajama on olennainen osa maisema-aluetta.

Maisema-alueen runkona toimiva Oulujoki on historiallisesti arvokas vesiväylä. Maisema-alueen ominaispiirteet ilmentävät joen merkitystä eri aikoina. Joki on ollut tärkeä kulkuväylä, jonka varrelle viljelykseen parhaiten soveltuvat maat ja asutus ovat aikojen kuluessa sijoittuneet. Vanhaan joki tunnettiin lohijokena, lohennynti on jokilaakson elinkeinoista vanhin. 1600-luvulta aina 1900-luvun alkuun saakka Oulujoki oli merkittävä tervan kuljetusreitti, ja 1800-luvulla joki toimi tukkien uittoväylänä. Oulujoella ja sen koskilla on ollut merkitystä myös matkailukohteina.

Jokiympäristöön ovat 1940- ja 1950-luvuilta lähtien kuuluneet voimalaitokset. Arkkitehti Aarne Ervin suunnittelemat Mon-

78 Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 62.

79 Lackman et al. 2002, 213.

80 Oulu – Kajaani -maantie Oulussa ja Muhoksella 1785, 2004.

81 Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1 1993, 30–62, 150–164. Maakunnallisesti arvokkaiden kohteiden päivytysoinventointi aloitettu Pohjois-Pohjanmaalla syksyllä 2013.

82 Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY, 2009. http://www.rky.fi/read/asp/r_default.aspx (9.10.2013).

83 Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1 1993, 30–62, 150–164.

tan voimalaitos sekä Pyhäkosken voimalaitos ja sen lähistöllä sijaitseva Leppiniemen asuinalue ovat historiallisesti, rakennushistoriallisesti ja maisemallisesti arvokkaita. Voimatalouden rakennukset ja rakenteet hahmottuvat alueelle ominaisina identiteettitekijöinä.

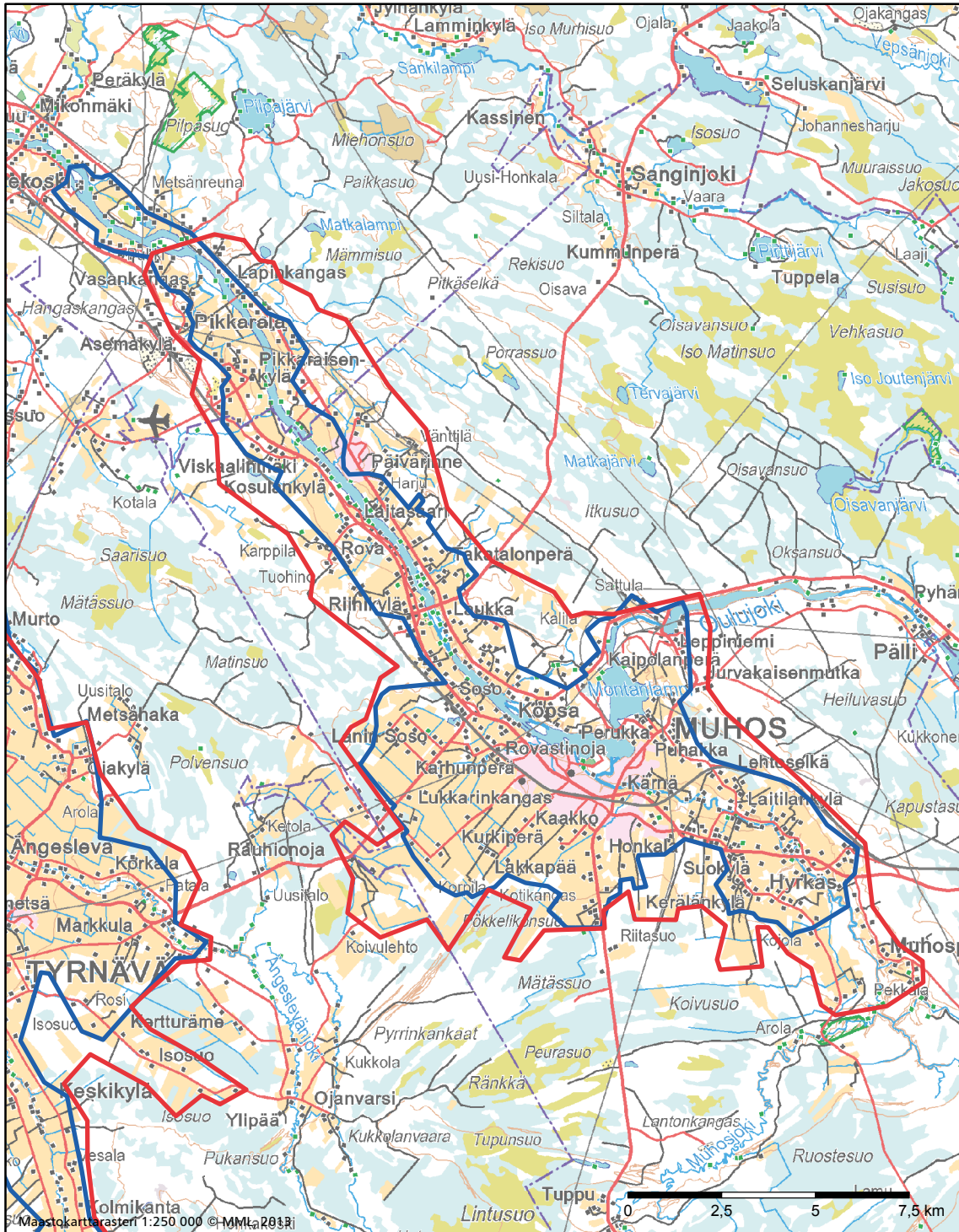
Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluvat Oulujokea ja Muhosjokea ympäröivät viljelysmaisemat Pikkaralan ja Hyrkäksen kylien väliin rajautuvalla alueella, Muhoksen taajaman alue sekä Pyhäkosken ja Montan voimalaitosalueet.

Oulujokivarressa maisema-alueen rajausta on tarkennettu siten, että kokonaisuuteen on otettu mukaan jokilaaksoa reunustavien selännealueiden reuna- ja lakialueet. Selännealueet näkyvät kauas ja laajalle jokilaaksoon ja sen poikki avautuvien näkymien taustamaisemina.

Maisema-alueen luoteisosassa alueen rajausta on tarkennettu. Oulujoen Turkansaaressa sijaitseva Turkansaaren ulkomuseo, joka on määritelty valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi (RKY 2009), on rajattu maisema-alueen ulkopuolelle, maisema-alueen raja sijaitsee Lapinsaaren kohdalla Pikkaralan kylän luoteispuolella.

Oulujokilaakson kulttuurimaisema

- Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2013
- Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, valtioneuvoston periaatepäätös 1995
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

4.4. POHJOIS-POHJANMAAN NEVALAKEUDEN SEUTU

AITTOJÄRVEN JA LIVOJOKIVARREN KULTTUURIMAISEMA

Maisema-alueen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Aittojärvi – Kyngäs. Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (valtioneuvoston periaatepäätös 1995).

Kunta: Pudasjärvi

Kuva: Taimi Mahosenaho

Kuvailu

Maisemakokonaisuus sijaitsee Pohjois-Pohjanmaan nevalakeuden seudulla. Pääpiirteisään alueen pinnanmuodostus on laakeaa. Järvien ja jokiuomien ympärillä on harjanteita ja pieniä kumpareita, jotka elävöittävät tasaista maisemaa. Pudasjärven ja Aittojärven pohjoispuolitse kulkee harjumuodostuma. Paikoin harju on jyrkkärinteinen ja selänmäinen, paikoin laakea ja kangasmaainen. Aittojärven länsipäässä on luode-kaakko-suuntainen harju, Siljakangas. Harjun puoleinen ranta on karua hiekkarantaa, joten sillä rannalla ei ole juuri viljelyksiä. Kangas on porojen laidunalueita.⁸⁴ Maisema-alueen ympärillä on laajoja suoalueita. Soiden aluejaossa maisema-alue kuuluu Pohjois-Pohjanmaan aapasuovyöhykkeeseen.

Maisema-alueeseen kuuluvat Iijokeen laskeva Livojoki, joka tekee Kynkään kylän pohjoispuolella tiukan mutkan, sekä kaksi järveä, Aittojärvi ja Ypykkäjärvi. Aittojärvi on yhteydessä Livojokeen Aitto-ojan kautta, ja Ypykkäjärvi laskee Iijokeen Isojär-

ven kautta kulkevien purojen välityksellä. Livojoessa on Kynkään kylän kohdalla vapaana virtaava Kynkäänkoski.

Suuri osa ranta-alueista on asumatonta luonnonmaisemaa tulvaniittyineen, soineen ja metsineen. Tulvan ulottuvilla olevilla alavilla rannoilla kasvipeite on rehevää. Alueella on tulvaniittyjä, jotka niiton loputtua ovat pensoittumassa, pensaikkoisia luhtia, lettorämettä, hieskoivuvaltaisia runsasruohoisia tulvametsiä sekä lehtomaisia kangasmetsiä tavanomaisten kangasmetsätyyppien ohella. Laajimmat tulvaniityt ovat Härmänjoen ja Siikahaaran väliin rajautuvassa Livonsaaressa. Aittojärven rannoilla on myös karuja hiekkarantoja.

Iijokivarressa on ollut asutusta jo esihistoriallisella ajalla. Maisema-alueella Aittojärven ympärillä on useita kivikautisia asuinpaikkoja ja pyyntikuoppia. Seudulle alkoi muodostua pysyvää asutusta 1500- ja 1600-lukujen kuluessa. Asutus sijoittui hedelmällisille viljelykelpoisille maille kulkureitteinä toimivien vesistöjen varsille ja järvien rannoille.⁸⁵

84 Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 100.

85 Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 100.

Kuva: Taimi Mahosenaho

Aittojärven ympärillä ja Livojokivarressa asutus ja viljelysalueet sijaitsevat maisemassa pieninä, selkeästi rajautuvina ja maastonmuotoihin tukeutuvina kokonaisuuksina. Asutus sijaitsee vesistöjen – järvien ja jokien – rannoilla maiseman korkeimmilla kohdilla harjanteilla ja kumpareilla, viljelysalueet rinteillä asutuksen ympärillä. Aittojärven pohjoispuolella sijaitsevassa Aittojärven kylässä asutus ja pienet peltoalueet sijaitsevat yhtenäisenä ja selkeärajaisena kokonaisuutena rannan myötäisellä harjanteella. Aittojärven etelärannalla on muutamien pihapiirien ja niitä ympäröivien pienten peltoalueiden muodostama kokonaisuus. Ypykkäjärvellä asutus ja viljelysalueet keskittyvät järven ympärillä sijaitseville kumpareille. Kynkään kylässä asutus on sijoittunut Livojoen varteen ja teiden varsille, kylässä on myös uudehkoa asutusta.

Maisema-alueella sijaitsee valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi (RKY 2009) määriteltyyn kokonaisuuteen pyramidikattoiset kesänavetat kuuluva Mannila.⁸⁶ Maisema-alueella on myös maakunnallisesti arvokkaiksi määriteltyjä kohteita.⁸⁷

Arviointiteksti

Maisema-alue edustaa Pohjois-Pohjanmaan nevalakeudelle tyypillistä järvenranta-asutusta. Maisemakokonaisuus on pienipiirteinen. Kylät erottuvat maisemassa selkeärajaisina erillisinä kokonaisuuksina. Aittojärven kylässä ja Ypykkäjärvellä on säilynyt vanhaa, perinteistä rakennuskantaa, johon liittyy rakennushistoriallisia ja maisemallisia arvoja. Harjanteilta avautuu näkymiä järville.

Maisema-alueen elinvoimaisuus viljelysmaisemana on edellisen inventoinnin laatimisen jälkeen 1990- ja 2000-lukujen

mittaan selvästi vähentynyt. Viljelyskäytössä olevien peltoalueiden määrä on vähentynyt erityisesti Kynkään kylässä Livojoen varsilla. Viljelyksestä poistuneet peltoalueet ovat vähitellen kasvamassa umpeen, mikä vaikuttaa maisemakuvaan ja maisema-alueelle ominaisiin näkymiin. Osa alueella sijaitsevista vanhoista rakennuksista on huonokuntoisia. Paikallisilla asukkailla on kuitenkin paljon kiinnostusta ja intoa aloittaa maiseman hoito, jotta alue voisi säilyä valtakunnallisesti arvokkaana maisema-alueena.

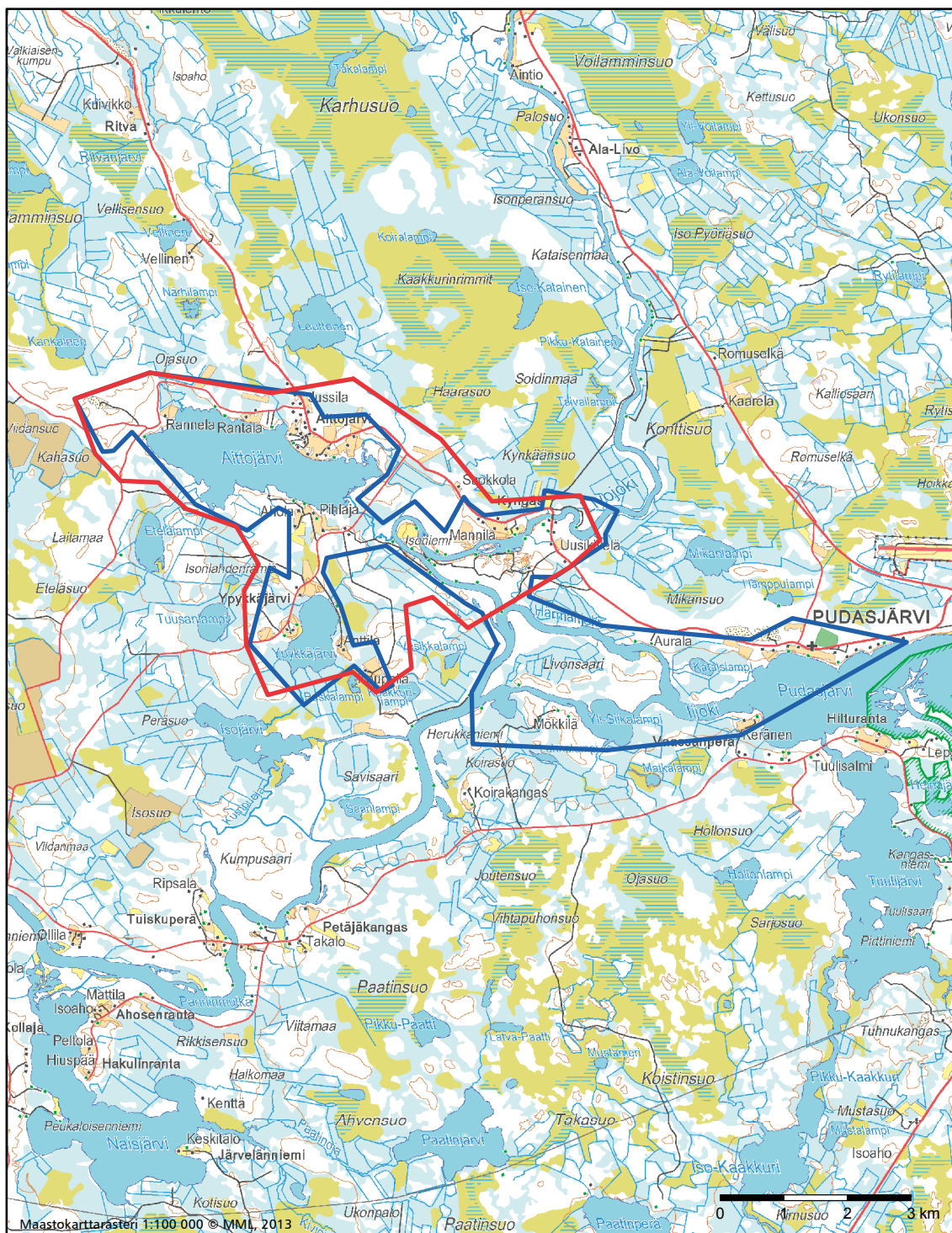
Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluvat Aittojärvi ja sen pohjoisrannalla sijaitseva Aittojärven kylä, Aittojärven eteläpuolella sijaitsevat viljelysalueet ja asutus, Ypykkäjärvellä ja sen ympärillä sijaitsevat viljelysalueet ja asutus sekä Livojoen varrella sijaitseva Kynkään kylä. Maisema-aluekokonaisuuteen on rajattu mukaan taustamaisemina merkittäviä selännealueita.

Maisema-alueen rajausta on inventoinnin perusteella tarkennettu. Pudasjärven kirkonkylä ja Hilturanta, jotka kuuluvat valtakunnallisesti arvokkaaksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi RKY 2009 määriteltyyn kokonaisuuteen Pudasjärven kirkkomaisema, eivät hahmotu osaksi maisema-alueita, joten ne on rajattu maisema-aluekokonaisuuden ulkopuolelle. Pudasjärven kirkonkylän ja Kynkään kylän välissä Iijoen haarojen, Siikahaaran ja Härmänjoen, ympärillä on laajoja suovaltaisia alueita, jotka eivät hahmotu valtakunnallisesti arvokkaiksi maisema-alueiksi.

⁸⁶ Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY, 2009. http://www.rky.fi/read/asp/r_default.aspx (9.10.2013).

⁸⁷ Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1 1993, 192. Maakunnallisesti arvokkaiden kohteiden päivytysinventoinnit on aloitettu Pohjois-Pohjanmaalla syksyllä 2013.

Aittojärven ja Livojokivarren kulttuurimaisema

- Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2013
- Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, valtioneuvoston periaatepäätös 1995
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

OLVASSUO

Maisema-alueen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Uusi kohde

Kunta: Pudasjärvi, Utajärvi, (Puolanka)

Kuva: Miisa Pietilä

Kuvailu

Olvassuon alue sijaitsee Pohjois-Pohjanmaan ja Kainuun maakuntien rajalla. Alue on laaja erämainen maisemallinen kokonaisuus, johon kuuluu useita suursoita ja Palovaara – Käväsvaaran pitkä harjujakso. Alueen soita ovat mm. Olvassuo, Oravisuo, Näätäsuo, Verkkolamminsuu, Koirasuo, Ahmasuo, Viimasuo, Iso Karkusuo, Kärppäsuo ja Leväsuo. Pääosa soista on aapasoitia. Ne ovat paikoin hyvin märkiä ja vaikeakulkuisia, paikoin niiden keskellä on moreenisaarekkeita sekä kapeita, pitkiä ja matalia hiekkaharjanteita⁸⁸. Soiden halki virtaavat kapeat Piltuanjoki ja Nuorittajoki, jotka kuuluvat Kii-minkijoen vesistöalueeseen. Alueella on muutamia pienehköjä järviä ja lampia.

Maastonmuodot ovat tasaisia ja alavia. Laajaa suoaluetta reunustavat matalat vaarat ja harjanteet. Suoalueen halki kulkee itä-länsisuuntainen harjujakso, johon kuuluvat Kälväsvaara ja Kirkkaanlamminharju sekä Iso Palovaara ja Petäjävaara. Harjujakso on reunamuodostuman luonteinen selänne, jonka korkein kohta Isolla Palovaaralla on 190 m. Muodostumaan kuuluu erilaisia harjanteita, rantavalleja ja suppia sekä Isolla

Palovaaralla myös dyynejä ja rantakivikoita. Harjualueella on paljon erikorkuisia rantaterasseja.⁸⁹ Pohjoisessa suoaluetta rajaavat Syrjävaara ja Kiviharju.

Maisema-alue on pääosin aapasoiden ja kivennäismaasaarekkeiden muodostamaa mosaiikkia. Valtaosa alueen metsistä (lukuun ottamatta metsätalouden aluetta) on luonnontilaisia ja suojelullisesti arvokkaita. Soiden linnusto on monipuolinen ja edustava aapasoiden yleisimmistä lajeista harvinaisiin erämaisiin lajeihin. Laajan erämaaluonnon ansiosta alueen lajistoon kuuluvat myös suurpedot. Etenkin lähteisillä, rehevillä lettoalueilla esiintyy useita vaateliaita ja uhanalaisia kasvilajeja.⁹⁰

Maisema-alue on valtaosaltaan suojelualuetta. Olvassuo on Natura 2000-aluetta, Natura-alueen keskuksena on Olvassuon luonnonpuisto. Olvassuo on mm. IBA-alue ja Euroopan neuvoston soidensuojeluohjelmakohde sekä kansainvälisen soidensuojeluohjelman Project Telma -kohde. Se kuuluu kansainväliseen kosteikkoluontoa suojelemaan RAMSAR-ohjelmaan. Olvassuo on erityisen merkittävä linnustonsuojelu-kohde (SPA) sekä luontotyyppien ja lajien suojelun kan-

88 Rautiainen 2006, 4.

89 Rautiainen 2006, 4.

90 *Metsähallituksen selvitys Olvassuon kansallispuiston perustamisedellytyksistä* 2013, 9.

nalta tärkeä alue (SCI). Natura-alueeseen kuuluvat myös Kälvasvaaran ja Iso Palovaaran harjijensuojeluohjelma-alueet. Natura-alueen länsiosassa on pieni yksityinen Ryömän luonnonsuojelualue. Alueella sijaitsevat soidensuojelualueet Oravisuo-Näätäsuo-Sammakkosuo ja Leväsuo-Kärppäsuo. Olvassuon alueella vallitsevista luontotyypeistä aapa- ja keidassuot on luokiteltu edustavuudeltaan ja luonnontilaltaan pääosin parhaaseen mahdolliseen luokkaan.⁹¹

Olvassuolla ja sen lähiympäristöllä on pitkä historia paikallisten ihmisten nautinta-alueena. Alueella on edelleen nähtävissä vanhoja pitkospuureittejä ja polkuja, jotka ovat toimineet yhdysreitteinä talolta toiselle. Aluetta on käytetty eräalueena, siellä on poltettu tervaa ja siellä on useita vanhoja tulva-, suo- ja rantaniittyjä.⁹² Suolla on jälkiä esihistoriallisen ajan asutuksesta Iso Olvasjärven rannalla sekä Piltuanjoen varrella. Vanhimmat asuinpaikat ovat mahdollisesti jopa ajalta 7000 eaa. Piltuanjokivarressa ja Kälvasvaaran reunalla Kirkaslammien ympärillä on useita historialliselta ajalta peräisin olevia tervahautoja. Lisäksi alueella on niittylatojen, niittysaunojen, hautapirttien ja savotta/uittokämppien jäänteitä sekä muutamia pyyntikuoppia, jotka kertovat alueella aikanaan harjoitetuista elinkeinoista. Olvassuon suo- ja jokivarsiniittyjä niitettiin vielä 1940-luvulla, ja erämaataloja asuttiin 1960-luvulle saakka. Olvassuon arvokkaimmat perinnemaisemat sijaitsevat Leväjoen ja Piltuanjoen varressa. Myös alueen paikannimistö, kuten esim. Kärppäsuu, Ahmasuo ja Oravisuo, kertoo alueen käytön historiasta.⁹³

Alueella on edelleen huomattava porotalousmerkitys hyvien laidunmaiden ja porokarjien käsittelyyn sopivien paikkojen ansiosta. Kälvasvaara on tunnettu poroerotuspaikka. Luonnontuotosta lukuun ottamatta alueella metsästetään. Metsästystapa on tietömyyden ja vaikeakulkuisuuden takia perinteinen.

Olvassuolla on merkitystä retkeilykohteena. Suolla on kaksi lyhyttä luontopolkua: Sammakkosuon luontopolku ja Kirkaslammien luontopolku. Reittien varsilla on opastauluja ja retkeilyä palvelevia rakennuksia ja rakennelmia, kuten laavuja ja lintutorneja.⁹⁴ Iso Kirkaslampi on nimensä mukaisesti kirkasvetinen ja syvä, ja soveltuu harrastajasukeltamiseen.

Arviointiteksti

Pohjois-Pohjanmaan on soiden maakunta, ja Pohjois-Pohjanmaan nevalakeuden alueella suomalaiset ovat olennainen osa maisemakuvaa. Olvassuo on merkittävä, poikkeuksellisen laaja, erämainen ja eheä esimerkki Pohjois-Pohjanmaan ne-

valakeuden alueelle tyypillisestä aapasuoluonnosta. Se on maisemakokonaisuutena ja maisemanähtävyytenä ainutlaatuinen ja edustava. Olvassuo edustaa ensisijaisesti luonnonmaisemaa, mutta suolla on myös kulttuuriarvoja. Olvassuota on esitetty kansallispuistoksi, ja sitä on tarkoitus kehittää luontomatkalukohteena.

Olvassuohon liittyy huomattavia ja monipuolisia luontoarvoja sekä kulttuurihistoriallisia arvoja. Erityisesti aapasuot ja pohjavesivaikutteiset lettosuot ovat valtakunnallisesti arvokkaita. Alueen tärkeimpiä luontoarvoja ovat laajat ja yhtenäiset suoalueet ja harvinainen suokasvillisuus, luonnontilainen metsäluonto, erityisesti koivulettöjen runsaus ja vanhat ikimetsät, sekä harvinainen ja uhanalainen kasvi- ja eläinlajisto, johon kuuluvat mm. suurlinnusto ja suurpedot. Suolla on nähtävissä alueelle tyypillistä kulttuuriperintöä pitkältä ajankaksolta, aina esihistorialliselta ajalta lähtien.

Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluvat yhtenäisen laajan suoalueen muodostavat suot: Olvassuo, Oravisuo, Näätäsuu, Verkkolaminsuo, Koirasuo, Ahmasuo, Viimasuo, Iso Karkusuo, Kärppäsuu ja Leväsuu. Maisema-alueen rajaus noudattaa pääpiirteissään kansallispuistoksi esitetyn alueen rajausta, mukaan luettuna Olvassuon luonnontuotiston alue. Maisema-alueeseen on rajattu mukaan alavaa suomaisemaa reunustavia selännealueita, vaaroja ja harjanteita.

Kuva: Miisa Pietilä

91 Metsähallituksen selvitys Olvassuon kansallispuiston perustamisedellytyksistä 2013, 5-6.

92 Rautiainen 2006, 5.

93 Metsähallituksen selvitys Olvassuon kansallispuiston perustamisedellytyksistä 2013, 12; Rautiainen 2006, 5.

94 Metsähallituksen selvitys Olvassuon kansallispuiston perustamisedellytyksistä 2013, 13.

Olvassuo

- Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2013
- Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, valtioneuvoston periaatepäätös 1995
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

ROKUANVAARA

Maisema-alueen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Ahmas – Rokua. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue (Pohjois-Pohjanmaan liitto, 1997).

Kunta: Muhos, Utajärvi, Vaala

Kuvailu

Rokuanvaara on alavan suomalaisen keskellä kohoava, noin 20 km pitkä ja 5 km leveä harju- ja dyynimuodostuma. Se on osa Sotkamosta Oulujärven kautta Hailuotoon ulottuvaa harjuksoa, joka muodostui viimeisen jääkauden vetäytyessä, mutta Rokuan näkyvimmit pinnanmuodot muodostuivat vasta, kun maasto nousi veden pinnan yläpuolelle. Alueella on lukuisia kirkasvetisiä järviä, jääkauden synnyttämiä suppia ja Itämeren varhaisempien vaiheiden rantavalleja.⁹⁵

Rokuanvaara säilyi pitkään asumattomana, koska se ei karuutensa vuoksi sovi viljelyyn. Rokuan karuissa kangasmetsissä maata peittävät laajat, valkeina hohtavat jäkäläkankaat. Ne olivat aikanaan porolaitumina, aina 1800-luvun puoliväliin saakka.⁹⁶

Rokuanvaaran länsirinteellä kulkee pohjois-eteläsuuntainen Keisarin tie, joka rakennettiin 1600-luvulla yhdistämään Kajaanin ja Oulun linnoja. Tie kulki Oulusta Säräisniemelle Oulujärven länsirannalle, josta matka kohti Kajaania jatkui Oulujärven yli joko vesitse tai jätitse. Keisarin tie kulkee Säräisnie-

men kylästä Rokuan harjuvyöhykkeen etelälaitaa Neittävälle ja Rokuanjärven eteläpuolitse nykyisen Rokuan kansallispuiston rajalla edelleen Muhokselle.⁹⁷

Rokuanvaara hahmottuu osin matkailumaisemana. Vaaran pohjoislaidalla on majoitus-, kylpylä- ja kuntoutuspalveluita sekä lomarakentamista.

Rokuanvaaran etelälaidalla sijaitsee Rokuan kansallispuisto, jonka metsät ovat luonnontilaisia vanhoja männiköitä. Rokuanvaara on osa laajempaa Rokuan Geopark-alueita. Geoparkit ovat UNESCO:n suojeluksessa olevia, ainutlaatuisia geologisia kohteita.⁹⁸

Arviointiteksti

Valtaosa Rokuanvaaran maisema-aluekokonaisuudesta sijaitsee Kainuun maakunnassa Vaalan kunnassa. Rokuanvaaraa on Kainuussa tehdyssä päivitysinventoinnissa esitetty valtakunnallisesti arvokkaaksi maisema-alueeksi.

Rokuanvaara on ainutlaatuinen harju- ja dyynimuodostuma.

95 Muhonen & Savolainen 2013.

96 Muhonen & Savolainen 2013.

97 Muhonen & Savolainen 2013.

98 Muhonen & Savolainen 2013.

Se on osa harjuksoja, joka ulottuu Sotkamosta Oulujärven kautta aina Pohjanlahden rannikolle ja Hailuotoon saakka. Rokuanvaaran arvot perustuvat sen harjuluonnolle ominaisiin erityispiirteisiin. Rokualla kaikki harjuluonnon ominaispiirteet ovat kehittyneet poikkeuksellisen laajoiksi ja selkeiksi. Rokuanvaaralla on erityisen paljon teräväpiirteisiä suppakuoppia. Niistä huomattavin on Syvyydenkaivo, joka on pinta-alaltaan Suomen suurin suppa. Useissa suppakuopissa on karuja, kirkasvetisiä järviä tai lampia. Suppien ja dyynien rinteillä ta-

vataan erikoisia kasvillisuustyyppejä. Lakialueiden karut jäkäläköt ovat Suomen mittakaavassa ainutlaatuiset.⁹⁹

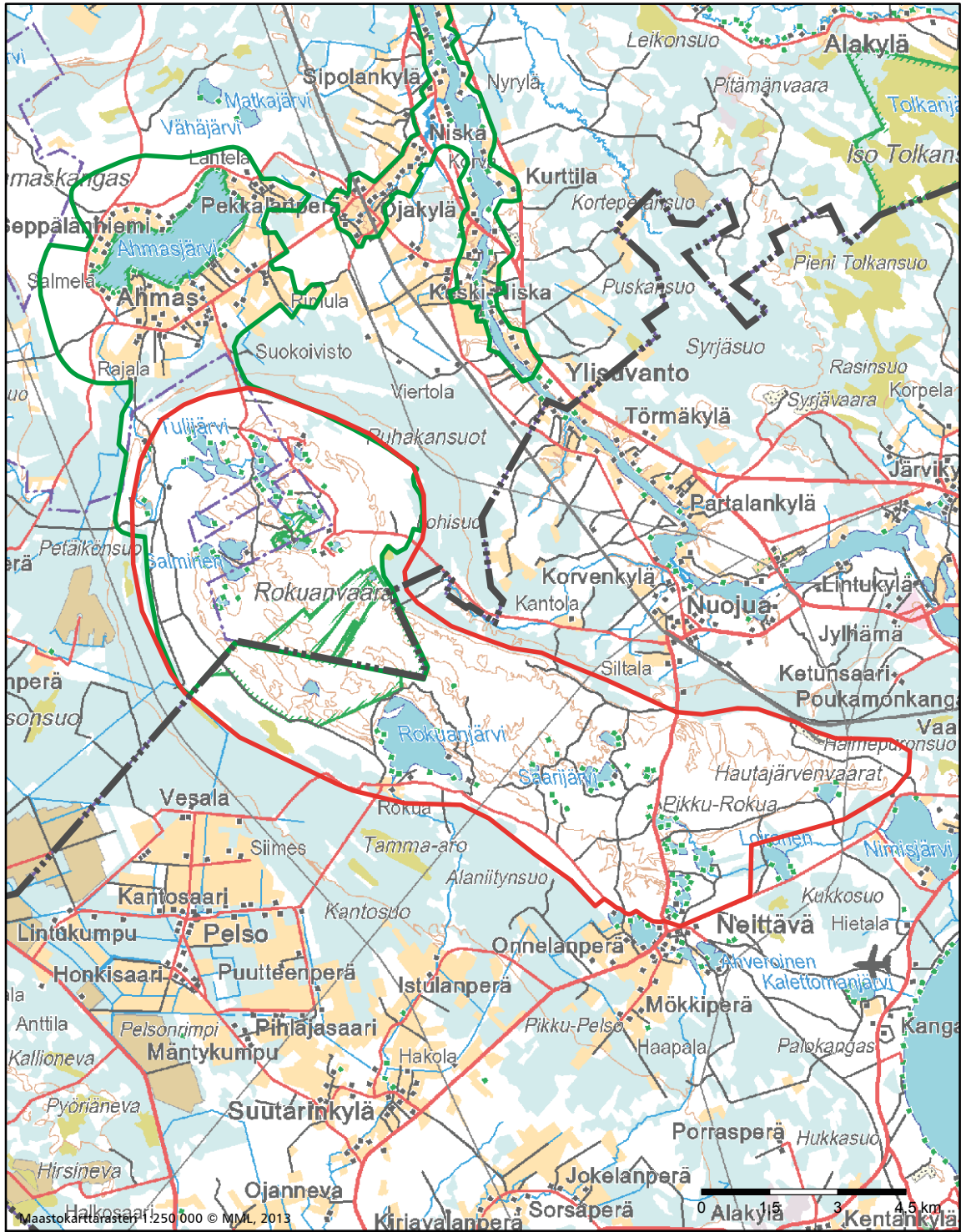
Rajaus

Maisema-alueen rajaus noudattaa Kainuun arvokkaiden maisema-alueiden inventoinnin yhteydessä määriteltyä rajausta.

99 Muhonen & Savolainen 2013.

Kuva: Kalle Hellström

Rokuanvaara

- Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2013
- Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, valtioneuvoston periaatepäätös 1995
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

4.5. KAINUUN VAARASEUTU

IJOKIVARREN KULTTUURI- JA LUONNONMAISEMAT

Maisema-alueen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Iijoen keskijuoksun kulttuurimaisema. Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (valtioneuvoston periaatepäätös 1995).

Kunta: Pudasjärvi, Taivalkoski

Kuvailu

Maisema-alueen runkona on kapeassa uomassa virtaava, eloisasti mutkitteleva Iijoki. Joelle ovat luonteenomaisia lukuisat kosket, virtapaikat ja suvannot. Joki putoaa noin 50 km matkalla noin 60 m. Joki laajenee monin paikoin lammiksi, maisema-alueella sijaitsevat Jurmunlampi, Kellolampi, Lapinlampi ja Kurjenlampi. Iijoen vesistön keski- ja yläosat on suojeltu koskiensuojelulailla.

Jokilaakso on kapea. Sitä ympäröi kumpuileva vaaramaisema. Maisema-alue sijaitsee kahden maisemaseudun, Pohjois-Pohjanmaan nevalakeuden seudun ja Kainuun vaaraseudun, vaihettumisalueella. Maisema-alueen länsipäässä Sotkajärveä ympäröivillä alueilla maisema on nevalakeuden seudulle tyyppilliseen tapaan loivapiirteistä ja suovaltaista. Sotkajärven itäpuolella maiseman pinnanmuodot muuttuvat Kainuun vaaraseudulle ominaisiksi kumpuileviksi moreenimaiksi. Sotkajärveltä itään avautuvia näkymiä hallitsevat jokilaakson molemmin puolin kohoavat Hirvasvaara ja Sotkavaara. Joen varsilla korkeimpina maastonkohtina kumpuilevassa vaaramaisemassa erottuvat Kokkovaara, Näätävaara, Pisamovaara ja Lapin-

vaara sekä jokilaaksoa nauhamaisena rivistönä reunustavat Iso Kellovaara, Pikku Kellovaara, Koivukulma, Koivukangas, Haapuanvaara, Toinenvaara, Ketunpesäharju, Käpylautakangas, Kisosvaara ja Kuivikkovaara.

Iijoen varressa on paikoin rantaniittyjä ja tulvametsiä. Joessa on useassa kohdassa pieniä niittysaaria. Maisema-alueella sijaitsevat valtakunnallisesti arvokkaat perinnemaisemakohteet Haukiojan suun – Kurjenlammen laidunniitty ja Jurmun tulvasaaret, maakunnallisesti arvokkaat Kurjenkosken tulvaniittysaaret, Sotkajärven Pöllänjokisuisto ja Puiroonsaari sekä paikallisesti arvokkaat Kurjenlammen tulvaniittysaaret, Kellonlammen tulvaniittysaaret, Kurjen Säkkisen rantalaidun, Vasikkasaari ja Kotiniemi, Takasaari ja Pajalan niitty.¹⁰⁰

Sotkajärvi on poikkeuksellisen edustava sisämaan suistojärvi. Se on matala, rehevä ja laajoilta alueilta vesiniittyjen vallassa. Järveä ympäröivät suot, niityt, luhdat ja tulvametsät. Sotkajärvi on valtakunnallisesti arvokas lintujärvi, se on Natura-alueita ja kuuluu Sotkajärvi ja Helkalansuo – Kalettomansuo Na-

¹⁰⁰ Pohjois-Pohjanmaan perinnemaisemat 1997, 148–161, 205–215.

tura 2000-alueeseen (SPA/SCI) sekä valtakunnalliseen lintuvesien suojeleuohjelmaan. Jurmunlammen pohjois- ja koillisranta kuuluvat arvokkaaseen Pahkakurun – Porraslammin-kankaan harjualueeseen, joka rajoittuu jyrkänteinä Jurmunlampeen. Jurmunlammessa on harvinaisen hyvin kehittynyt sisämaan delta. Jurmunlampi kuuluu Natura 2000-alueeseen Pahkakuru – Jurmunlampi (SCI).

Iijokivarressa on ollut asutusta jo kivikaudella. Esihistoriallista ja historiallista aikaa edustavat kohteet sijaitsevat lähellä jokea. Maisema-alueen länsiosassa Sotkajärven ympäristössä on kivikautisia asuinpaikkoja ja pyyntikuoppia. Iijoen varrella on muutamia kivikautisia asuinpaikkoja ja kuoppia sekä useita historiallista aikaa edustavia tervahautoja.

Saamelaiset antoivat aikanaan nykyiselle Iijolle nimeksi Iddjijohka, Yöjoki, ja suomalaisasukkaat käänsivät nimen myöhemmin Iijoksi. Seutu oli hämäläisten eräaluetta yli tuhat vuotta sitten, ja Perämeren rannikon asukkaat käyttivät aluetta eräretkillään 1200-luvulta alkaen.¹⁰¹ Iijoen varsille muodostui vakinaista asutusta 1500-luvun lopulta lähtien.¹⁰² Asutuksen sijaintiin vaikuttivat joen tarjoamat liikkumis- ja kalastusmahdollisuudet sekä viljelyyn ja karjan laiduntamiseen sopivien maa-alueiden sijainti joen varrella. Asutus sijoittui hedelmällisille viljelykelpoisille maille kulkureitteinä toimivien vesistöjen varsille ja järvien rannoille. 1600-luvun alussa pysyvää asutusta oli mm. Sotkajärven ja Kuren kylissä.

Ennen tieyhteyksien rakentamista Iijoki oli tärkeä kuljetusreitti. Aikanaan se oli tärkeä idän ja lännen välinen kulkureitti, jota käyttivät mm. vienalaiset ja pohjalaiset. Se on ollut myös merkittävä puutavaran uittoväylä aina 1900-luvun lopulle saakka.

Asutus Iijoen varrella ei ole yhtenäistä, vaan se sijoittuu pieniin, asumattomien jokiosuuskien toisistaan erottamiin kyliin. Joen varrella sijaitsevia kyläkokonaisuuksia ovat Hirvaskoski, Sotka, Ervasti, Kurki, Yli-Kurki, Haapua, Elkonniemi, Parviainen, Hautakylä ja Jurmu. Kylien lisäksi jokivarressa on yksittäisiä tiloja ja muutamien tilojen muodostamia asutusryppäitä viljelyksineen. Perinteinen asutus sijaitsee Iijoen törmillä lähellä jokea, joen kulkua myötäilevien maanteiden varsilla sekä teiden ja joen väliin rajautuvilla alueilla. Suuri osa rakennuksista on peräisin sotia edeltävältä ajalta. Alueella sijaitsevia maakunnallisesti arvokkaita rakennusperinne- ja kulttuuriympäristökohteita ovat Sotkan maisemakokonaisuus, Hirvaskosken ruukin alue ja Hirvaskosken rukoushuone Pudasjärvellä sekä Jurmun kylä ja Elkonniemi Jurmun Parviasesa Taivalkoskella.¹⁰³ Jokivarteen on viime aikoina rakennettu myös vapaa-ajanasuntoja, jotka kaikki eivät ominaispiirteil-

tään sopeudu ympäristöönsä.

Iijoen pohjoispuolella jokiuomaa ja maastonmuotoja myötäillen kulkevalta maantieltä avautuu vaihtelevia näkymiä joen varressa sijaitseviin kyliin. Paikoin tie kulkee lähellä jokea. Joen yli kulkevat sillat erottuvat maisemassa solmukohtina.

Asutusta ympäröivät viljelysalueet ovat pinta-alaltaan melko pieniä. Joen varressa on avoimia viljelykäytössä olevia peltoja ja niittyjä. Paikoin viljelysalueet sijaitsevat joen rannoilla vastapäätä toisiaan, ja kapean joen yli avautuvat näkymät elävöittävät maisemakuvaa. Maatalouden muutosten ja rantaniityjen hoidon lopettamisen myötä niityt ja osa pelloista on kasvassa umpeen, mikä muuttaa maisemaa. Paikoin viljelysalueet ovat 1900-luvun lopulla ja 2000-luvun alussa myös laajentuneet.

Arviointiteksti

Iijokivarsi on vaikuttava ja arvokas maisemakokonaisuus, johon liittyy runsaasti sekä luonnonarvoja että kulttuurihistoriallisia arvoja. Maisema-alue on edustava esimerkki Iijokivarren harvasta, erämaiden katkomasta asutuksesta. Maisema-alueella yhdistyvät toisiinsa luonnonmaisemat ja maaseudun kulttuurimaisemat. Kokonaisuus muodostuu Iijokea harvana nauhana reunustavista ja luonnonmaisemien toisistaan erottamista pienistä kylistä ja asutuskeskittymistä viljelysalueineen. Kyläkoko- naisuuksille ja viljelysmaisemille on ominaista pienipiirteisyyttä. Kylissä on talonpoikaista rakentamisen perinnettä edustavia, kulttuurihistoriallisesti arvokkaita rakennuksia. Oluennaisena osana maisemakokonaisuuteen kuuluvat asumattomat alueet, erämaat, metsäalueet ja suot joen varressa.

Maisema-alueen runkona on historiallisesti ja maisemallisesti arvokas Iijoki. Iijolla on historiallista merkitystä kulkuväylänä, uittoväylänä, matkailukohteena ja virkistyskäytössä. Jokimaisemaa elävöittävät kosket, virtapaikat ja suvanot. Iijoen vesistöön kuuluva Sotkajärvi on luontoarvoiltaan merkittävä ja monipuolinen kokonaisuus.

Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluvat Iijoki ja sitä tiiviisti reunustavat kylät viljelysalueineen. Lounaassa maisema-alue rajautuu Sotkajärven ympäristöön, koillisessa Jurmun kylän pohjoispuolelle.

Maisema-alueen rajausta on täsmennetty paikoin siten, että maisema-alueeseen on otettu mukaan jokilaaksoa rajaavat, taustamaisemana merkittävät vaarat ja kumpareet. Sotkajärven pohjoispuolella sijaitseva Hirvaskosken kylä on otettu mukaan maisema-aluekokonaisuuteen. Hirvaskoski on edustava esimerkki alueelle tyypillisestä maaseudun viljelysmaisemasta. Kylässä on rakennushistoriallisesti ja maisemallisesti arvokasta rakennuskantaa.

101 Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 100.

102 Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1 1993, 202.

103 Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1 1993, 190–208. Maakunnallisesti arvokkaiden kohteiden päivytysinventoinnit on aloitettu Pohjois-Pohjanmaalla syksyllä 2013.

Iijokivarren kulttuuri- ja luonnonmaisemat

- Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2013
- Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, valtioneuvoston periaatepäätös 1995
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

TYRÄJÄRVEN KULTTUURIMASEMA

Maisema-alueen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Tyräjärven kulttuurimaisemat. Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (valtioneuvoston periaatepäätös 1995). Tyräjärvi – Jokijärvi. Valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet (Pohjois-Pohjanmaan liitto, 1997).

Kunta: Taivalkoski

Kuvailu

Maisema-alueella ovat näkyvissä Kainuun vaaraseudulle ominaiset piirteet. Seudulle tyypillisiä ovat kumpuilevat moreeni-maat ja soiden runsas määrä. Alueella on suuria reittimäisiä järvivesistöjä, pienempiä järviä, puroja ja jokia. Alue on harvaan asuttua. Asutus sijaitsee vesistöjen rannoilla, kumpareilla ja vaarojen rinteillä.

Maisema-alue keskittyy Tyräjärven ympärille. Noin 2500 ha laajuinen Tyräjärvi kuuluu Iijoen vesistöön. Tyräjärveä ympäröi kumpuileva vaaraisema, vaarojen ja kumpareiden välissä on alavia suovaltaisia alueita. Järveä ympäröivät Vasikkavaara, Tyrävaara, Hiltusenvaara ja Hyvävaara. Maisemassa selkeimmin erottuu Tyräjärven pohjoispuolella sijaitseva muita vaaroja korkeampi ja laajempi Tyrävaara.

Tyräjärven ja sen lähistöllä sijaitsevien järvien rannoilla on useita muinaisjäännöksiä. Maisema-alueella on muutama kivikautinen asuinpaikka. Tyräjärven ja Koviojärven välisessä salmessa on esihistorialliselta ajalta peräisin oleva lapinpato.

Tyräjärvellä asutus tukeutuu selkeästi maastonmuotoihin.

Asutus ja viljelyalueet sijaitsevat Tyräjärven pohjoisrannoilla, vaarojen etelään kohti järveä viettävillä rinteillä. Vaarojen väliin rajautuu asumattomia suovaltaisia alueita. Järven eteläpuoliset rannat ovat harvaan asuttuja.

Tyräjärven luoteisrannalla sijaitseva Tyrämäen kylä on kokonaisuutena tiivis ja selvästi hahmottuva. Kylällä on pitkä historia, vanhimmat kylän tiloista on perustettu jo 1600-luvulla. Pienipiirteisessä kulttuurimaisemassa kumpuileva viljelysmäisema, talonpoikaista rakentamisen perinnettä edustava rakennuskanta, eloisesti kaartuileva kylänraitti sekä raittia myöten ja raitilta järvelle avautuvat näkymät muodostavat omaleimaisen kokonaisuuden. Viljelyalueet sijaitsevat Tyrämäen laella, missä korkeimmalla kohdalla maamerkinä erottuu vanha tuulimylly. Pihapiirit sijaitsevat Tyrämäkeä kiertävän, järven rantaa myötäilevän vanhan kylätien varressa. Paikoin raitti kulkee pihapiirien läpi, asuinrakennukset ja talousrakennukset sijaitsevat tien eri puolilla. Osa vanhoista, kulttuurihistoriallisesti arvokkaista rakennuksista on huonokuntoisia, mikä uhkaa kylälle ominaisten arvojen säilymistä.

Tyrävaaran kylä on maisemallisesti upea kokonaisuus. Asutus sijaitsee järven pohjoispuolella vaaran etelärinteellä, maaston-

muotoja mukaillen kulkevan maantien ja järven väliin rajautuvalla alueella. Viljelyalueet ulottuvat paikoin järven rantaan saakka. Rakentaminen tukeutuu tiehen väljänä, nauhamaisena kokonaisuutena. Kylässä on hyvin säilynyttä perinteistä rakennuskantaa ja paljon myös uutta rakennuskantaa.

Hutunniemessä asutus ja viljelyalueet keskittyvät Hutunvaaran länsirinteelle järveen työntyvälle kapeakarkiselle niemelle. Järven koilliskulmassa Pahkoniemessä on viljelyalueita ja asutusta järven rannassa, etelään järveä kohti viettävällä rinteellä.

Tyräjärven ympärillä sijaitsevilla kylillä viljelykäytössä olevien peltoalueiden määrä on kylien laidoilla ja ranta-alueilla jonkin verran vähentynyt 1990-luvulta lähtien. Maatalouden merkitys elinkeinona näkyy kuitenkin edelleen selkeästi maisemassa. Viljelymaisemalle on ominaista elinvoimaisuus ja omaleimaisuus.

Arviointiteksti

Tyräjärven maisemakokonaisuus on maisemakavaltaan vaikuttava ja edustava esimerkki Kainuun vaaraseudulle tyyppillisistä maisemista. Maisema-alueella yhdistyvät toisiinsa luonnonmaisema ja maaseudun viljelymaisema. Alueelle ominaisia piirteitä ovat vanhat, pitkään viljelykäytössä olleet peltoalueet ja talonpoikaista rakentamisen perinnettä edustavat rakennukset.

Tyräjärven pohjoispuolella sijaitsevat kylät, Tyrämäki ja Tyrävaara, ovat edustavia esimerkkejä Kainuun vaaraseudulle tyyppillisestä vaara- ja järvenranta-asutuksesta. Kylissä on runsaasti vanhaa, kulttuurihistoriallisesti arvokasta rakennuskantaa. Tyrävaaran kylästä avautuvat poikkeuksellisen upeat pitkät ja laajat näkymät Tyräjärvelle. Tyräjärvi on maisemallisesti komea järvi. Järvessä on lukuisia erikokoisia, luonteeltaan erämaisia saaria.

Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluvat Tyräjärvi ja sitä ympäröivillä vaaroilla sijaitsevat kyläkokonaisuudet, Tyrämäki, Tyrävaara ja Hutunniemi. Maisema-alueen rajausta on tarkennettu, rajaukseen on otettu mukaan järvi kokonaisuudessaan sekä maisema-alueen taustamaisemina merkittävät selännealueet. Tyräjärven luoteispuolella sijaitseva Jokijärvi on maakunnallisesti arvokas maisema-alue.

Tyräjärven kulttuurimaisema

- Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2013
- Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, valtioneuvoston periaatepäätös 1995
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

4.6. KUUSAMON VAARASEUTU

OULANKAJOEN JA KITKAJOEN KOSKIMAISEMAT

Maisema-alueen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Kuusamon kosket. Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (valtioneuvoston periaatepäätös 1995).
Oulanka – Kitka. Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997).

Kunta: Kuusamo

Kuvailu

Oulankajoki ja Kitkajoki virtaavat jylhäpiirteisessä vaaramaisemassa Kuusamon koillisosassa. Joet kuuluvat Venäjän puolella sijaitsevaan Paanajärveen laskevaan Koutajoen vesistöön. Maisema-alue on osa Oulangan kansallispuistoa. Oulanka- ja Kitkajokien maisemalle tyypillisiä erityispiirteitä ovat rotkolaaksot, kosket ja putoukset. Jokia ympäröivät pitkään luonnontilassa olleet metsät.

Kitkajoessa Ala-Juumajärven itäpuolella sijaitsevat Niskakosken, Myllykosken, Aalokkokosken ja Jyrävän kosket. Jyrävässä joki virtaa yhdessä maamme suurimmista rotkomuodostumista useiden kilometrien matkalla lähes yhtämittaisena koskenä. Ala-Juumajärven pohjoisrannalla oleva Juuman kylä on maakunnallisesti arvokas maisema-alue.

Oulankajoki virtaa Kitkajokea avoimemmassa laaksossa voimakkaasti mutkitellen. Joen uoma on muuttanut ajoittain paikkaansa ja jokilaaksolle ovat tyypillisiä vanhat, sivuutetut uomanpätät. Oulankajoessa on useita koskia, joista suurin

on Kiutakönkään putous. Sen pohjoispuolella sijaitsevat Hepokoski, Taivalköngäs ja Oulanganköngäs.

Oulankajoen ja Kitkajoen koskimaisemat -maisema-aluekokonaisuus kuuluu Oulangan kansallispuistoon. Se on Ramsar-aluetta ja Natura 2000-aluetta (Oulanka, SPA/SCI). Maisema-alueella on runsaasti arvokkaita luontokohteita. Alue kuuluu Oulanka – Sukerijärven kansainvälisesti arvokkaaseen lintualueeseen. Oulankajokilaaksossa olevat hiekkamuodostumat kuuluvat valtakunnalliseen harjijensuojeluohjelmaan. Jyrävänjärven ympärillä on arvokas kallioalue Jyrävänjärven kalliot ja Pessanvaaran arvokas tuulikerrostuma. Koutajoen vesistön valuma-alueet on suojeltu koskiensuojelulailla. Oulanka- ja Kitkajokien alue on kasvistoltaan arvokas ja omaleimainen. Kasvistollisesti arvokkain alue on Jyrävän läheisyydessä sijaitseva Juuman vuomat. Siellä rotkojen poikkeuksellisissa ilmasto-olosuhteissa on säilynyt arvokasta reliktikasvillisuutta.¹⁰⁴

¹⁰⁴ Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 148.

Kiutakönkäällä Oulankajoen varrella sekä Savilammen pohjoisrannalla on useita kivikautisia asuinpaikkoja. Ne sijaitsevat aivan joen partaalla. Maisema-alueen lähistöllä Kitkajoen varrella Yli-Juumajärven ja Ala-Juumajärven rannoilla on useita kivikautisia asuinpaikkoja ja pyyntikuoppia.

Jokimaisemiin liittyy myös kulttuurihistoriaa. Oulankajokea on käytetty 1900-luvun alussa Venäjälle myydyin puutavaran uittoväylänä. Tuolloin metsää on hakattu myös Oulankajokeen laskevan Kulmakkopuron varresta. Alueella on edelleen jäljellä jälkiä metsätöistä, mm. savottakämppien raunioita.¹⁰⁵

Maisema-alueella sijaitsevat valtakunnallisesti arvokkaat perinnemaisemakohteet Rytipuron paiseniitty, Haaralammen tulvaniitty, Kiutakankaan niityt ja Isoniemi sekä maakunnallisesti arvokkaat Runsuniitty ja Kiutavaaran tulvaniittysaari. Niityillä on useita latoja. Jokien varsilla on myös paikallisesti arvokkaita perinnemaisemakohteita.¹⁰⁶

Kuusamon kosket liittivät myös voimatalouden rakentamisen historiaan. Kitkajoen koskiosuuksista käytiin voimatalousyhtiöiden välistä kamppailua 1950-luvulla. 1960-luvun kuluessa koskisota muuttui voimatalouden ja luonnonsuojelun väliseksi kiistaksi. Lopullinen päätös Kuusamon koskisodalle oli vuonna 1987 säädetty koskiensuojelulaki.

Arviointiteksti

Oulankajoen ja Kitkajoen koskien arvot perustuvat alueen luonnonmaisemalle tyypillisiin erityispiirteisiin. Jokimaisemat jylhine rotkolaaksoineen ja putouksineen ovat olennainen osa Kuusamon vaaraseudun monipuolista maisemaa. Koskimaisemat ovat Kuusamossa myös merkittävä identiteetti- ja imagotekijä. Oulankajoen luonnonmaisemat ja kulttuuri- maisemat on nimetty yhdeksi Suomen kansallismaisemista. Kohteeseen liittyy myös kulttuurihistoriallisia arvoja. Maisema-alueella jokien varsilla on perinnemaisemakohteita ja niittylatoja.

Koskilla on merkitystä matkailukohteena. Tunnettu retkeilyreitti, Karhunkierros, kulkee jokien vartta myöten Savilammelta Kiutakönkäällä ja edelleen Juumaan. Karhunkierros-reitti on historiallisesti arvokas retkeilyreitti. Se merkittiin maastoon 1950-luvun puolivälissä. Se linjattiin osittain vanhoille poromiesten ja kalamiesten reiteille, ja reitin varrella olevia poromiesten ja metsäyhtiöiden kämppiä otettiin retkeilijöiden käyttöön. Mittava virkistyskäyttö kuluttaa ulkoilureitin lähimaastoa.

Rajaus

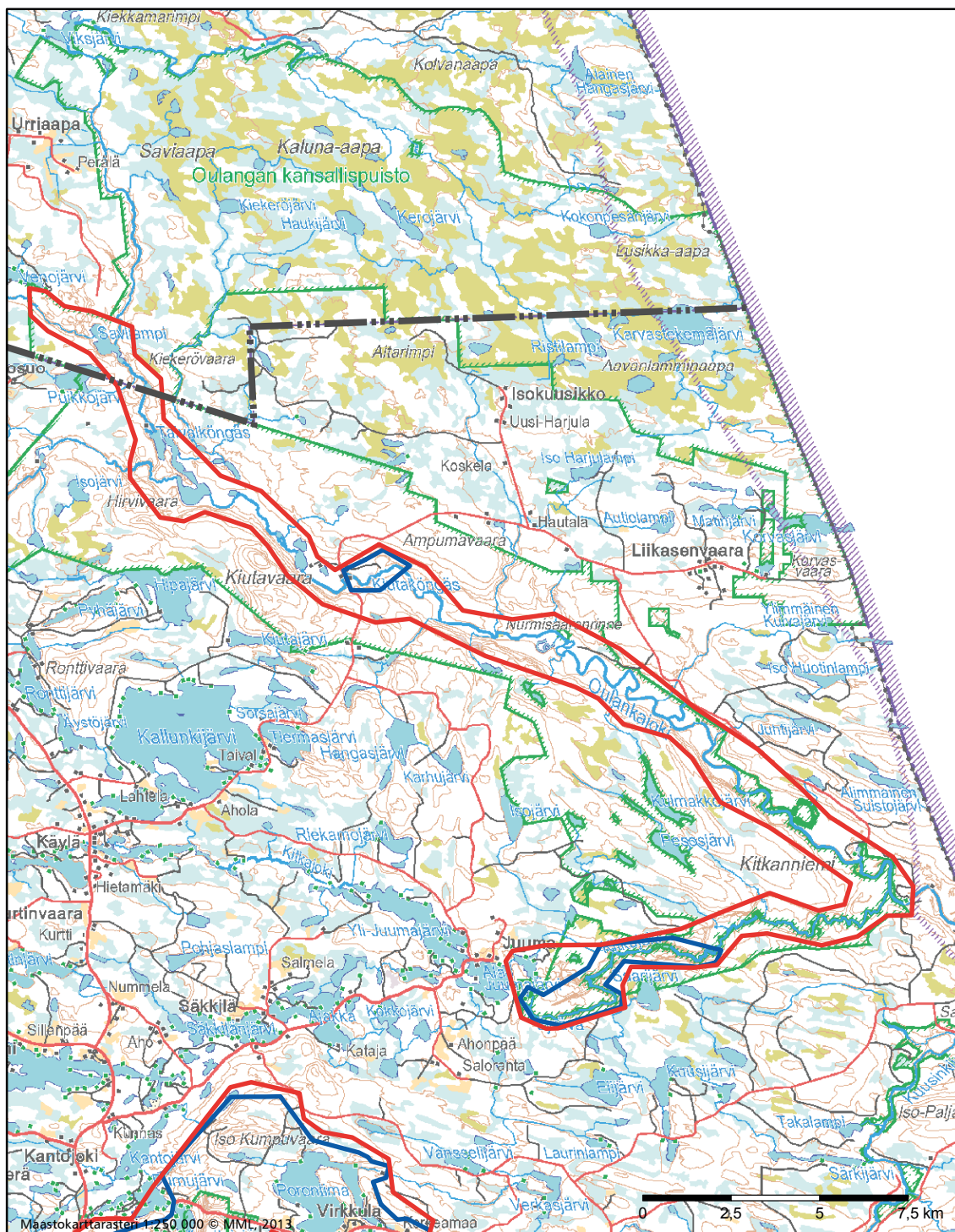
Maisema-alueen rajauksia on merkittävästi laajennettu. Maisemakokonaisuuteen kuuluvat Oulankajoki Oulangankönkäällä itään ja Kitkajoki Juumasta itään, idässä maisema-alue rajautuu jokien yhtymäkohtaan. Maisema-alueeseen on rajattu mukaan jokia reunustavia selännealueita, polkuverkostoja ja perinnemaisemakohteita. Valtaosa maisema-alueesta sijaitsee Oulangan kansallispuiston alueella. Osa maisema-alueesta sijaitsee Lapin maakunnassa Sallan kunnan alueella.

Kuva: Kalle Hellström

¹⁰⁵ Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 148.

¹⁰⁶ Pohjois-Pohjanmaan perinnemaisemat 1997, 90–120.

Oulankajoen ja Kitkajoen koskimaisemat

- Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2013
- Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, valtioneuvoston periaatepäätös 1995
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

MÄÄTTÄLÄNVAARAN KULTTUURIMAISEMA

Maisema-alueen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Määttälänvaara – Vuotunki. Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (valtioneuvoston periaatepäätös 1995).

Määttälänvaara. Valtakunnallisesti merkittävä kulttuurihistoriallinen ympäristö (RKY 1993).

Vuotungin kylä. Valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö (RKY 2009).

Kunta: Kuusamo

Kuvailu

Määttälänvaaran kylä sijaitsee Kuusamon itäosassa. Maiseman muodoissa näkyy selvästi mannerjäätikön aiheuttama luode-kaakko -suuntainen kulutuskorkokuva. Maisemassa vaihtelevat muodoiltaan rikkonaiset järviolueet ja luode-kaakko -suuntaiset vaarajaksot. Vesistöjen muodoille ovat tyypillisiä pitkänomaiset lahdet ja pitkät ja kapeat, teräväkärkiset niemet.

Kylä sijaitsee Suininkijärven pohjoispuolella Määttälänvaaralla. Suininkijärvessä on pieniä luonnontilaisia saaria. Järveä ympäröi vaaramaisema. Määttälänvaaran kylän ympärillä sijaitsevat Veskelvaara, korkeudeltaan 350 m merenpinnasta, sekä sitä matalammat Kautiaisenaho, Soukkeloaho, Piippuaho ja Pitkäselänne. Metsäinen Veskelvaara näkyy Suiningin etelärannalta kylää kohti avautuvan näkymän taustana.

Suininki kuuluu valtakunnalliseen rantojensuojeluohjelmaan. Suininki on Natura 2000-alue (SPA/SCI). Kylän edustalla ranta-alueella on Kylänniemi, noin 200 m pitkä hiekkasärkkämuodostuma.

Alueella on ollut asutusta esihistorialliselta ajalta lähtien. Esihistoriallisen ajan muinaisjäännöksiä on alueen eteläosassa Suininkijärven rannalla. Suiningin Ruumissaarella on historiallisen ajan hautapaikkoja.

Kylässä asutus ja viljelysalueet sijaitsevat Määttälänvaaran järveä kohti viettävällä rinteellä. Asutus sijaitsee maastonmuotoja myötäilevän vanhan kylätien, Alatien, varrella. Kylässä on runsaasti arvokasta, talonpoikaista rakentamisen perinnettä edustavaa rakennuskantaa. Maakunnallisesti merkittäviksi kohteiksi on määritelty Alatalo, Härkönen ja Uutela¹⁰⁷. Pihapiirit ovat perusmuodoiltaan pohjoispohjalaiselle rakentamisen perinteelle tyypilliseen tapaan nelikulmaisia, kulmista avoimia ja joko kolmelta tai neljältä sivulta rakennusten rajaamia. Pihapiirien muodoissa näkyvät myös sijaintipaikan vaikutukset: rakennukset on sovitettu maastoon järveä kohti viettävän rinteiden muotoja mukailleen. Pihapiirejä ympäröivät edelleen viljelyskäytössä olevat peltoalueet sekä niittyalueet.

¹⁰⁷ Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1 1993, 184. Maakunnallisesti arvokkaiden kohteiden päivitysinventoinnit on aloitettu Pohjois-Pohjanmaalla syksyllä 2013.

Hallitsematon uudisrakentaminen muodostaa merkittävimmän uhkatekijän maiseman ominaispiirteiden ja arvojen säilymiselle. Keskeisille ja näkyville paikoille edellisten vuosikymmenien kuluessa rakennetut uudisrakennukset eivät kaikki sopeudu ominaispiirteiltään kokonaisuuteen. Järven rannassa on muutamia loma-asuntoja, jotka ovat lehtipuuvaltaisen rantametsikön suojassa.

Arviointiteksti

Määttälänvaaran kylässä maisemakokonaisuudelle ominaiset arvot pohjautuvat luonnonmaiseman ja kulttuurimaiseman ominaispiirteisiin, asutuksen pitkään historiaan ja paikalliseen omaleimaisuuteen. Kylä on edustava esimerkki Koillismaan rivikylämäisestä vaaranlakiasutuksesta. Se on pienikokoinen, pienipiirteinen ja elinvoimainen kokonaisuus. Perinteinen koillismaalainen viljelysmaisema ja kylässä sijaitsevat talonpoikaista rakentamisen perinnettä edustavat rakennukset muodostavat vaikuttavan kokonaisuuden. Kylämaisemalle ovat ominaisia komeat näkymät kylästä Suininkijärvelle sekä järveltä ja sen takaa Määttälänvaaran rinteillä sijaitsevaan kylään. Kylän taustamaisemana näkyvä Veskelvaara on olennainen osa maisemakokonaisuutta.

Rajaus

Maisemakokonaisuuteen kuuluu Määttälänvaaran kylä, kylän luoteispuolella sijaitseva taustamaisemana merkittävä Veskelvaara sekä kylän eteläpuolella Suininkijärven ranta-alueet ja järvessä sijaitsevat saaret.

Alueen rajaus on määritelty päivitysinventoinnin perusteella aikaisemmasta rajauksesta poikkeavaksi. Määttälänvaaran kylä hahmottuu selkeästi omana erillisenä kokonaisuutenaan. Määttälänvaaran pohjoispuolella sijaitseva Vuotungin kylä on määritelty valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi RKY 2009, joten se on rajattu maisema-alueen ulkopuolelle. Määttälänvaaran ja Vuotungin väliin rajautuvalla alueella sijaitsevat viljelysalueet eivät hahmotu osaksi Määttälänvaaran kylää, eikä niillä ole merkitystä valtakunnallisesti arvokkaana maaseudun kulttuurimaisemana.

Kuva: Kalle Hellström

Mänttälänvaaran kulttuurimaisema

- Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2013
- Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, valtioneuvoston periaatepäätös 1995
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

VIRKKULAN KULTTUURIMAISEMA JA RUKAN VAARAJONO

Maisema-alueen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Virkkula. Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (valtioneuvoston periaatepäätös 1995).

Virkkula – Ruka. Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997).

Kunta: Kuusamo

Kuvailu

Maisema-alueella näkyy Kuusamon vaaraseudulle ominainen jylhyys. Maisemassa vaihtelevat vaarat ja niiden väleissä sijaitsevat järvet ja jokikanjonit. Maastonmuodoissa näkyy mannerjäätikön vaikutuksesta syntynyt luode-kaakkosuuntaisuus. Maisema-aluetta hallitsee lounas-koillisuuntainen vaarajono, johon kuuluvat Pyhävaara, Rukatunturi, Valtavaara, Väliavaara, Valkeaisenvaara, Pessarivaara, Konttainen, Massorivaara, Hopeavaara ja Iso Kumpuvaara. Ruka-Valtavaara on Pohjois-Pohjanmaan korkein alue, Rukan korkeus on 500 m ja Valtavaaran korkeus 492 m merenpinnasta. Korkeusero vaarajakson juurella oleviin järviin on noin 200 m. Erityisen jyrkkiä kohtia ovat Rukan Juhannuskallio ja Konttaisen länsirinne. Juhannuskallion pahta on maisemallisesti arvokas jyrkänne, Rukatunturin maisemallinen tunnus, ja se on rauhoitettu luonnonsuojelulain nojalla. Vaarojen välissä on useita pieniä järviä ja lampia, niistä suurimpia ovat Konttaisjärvi, Ala-Pessari ja Ylä-Pessari.

Vaarajonon rinteet viettävät kohti niiden itäpuolella sijaitsevaa Porontimajärveä. Järveä jakaa kahteen osaan Koirakallion hallitsema Pitkäniemi. Järven itäisen osan muodostavan Pitkä-

lahden rannat ovat hyvin jyrkät ja paikoin kallioiset. Jyrkänreitä on varsinkin järven koillisreunalla Porontimajoen suussa.

Rukan – Valtavaaran alue sijaitsee valtaosaltaan muuta Kuusamo korkeammalla, joten siellä on paljon erilaisia luontotyyppisiä. Valtavaaran suojelualueella on paljaita kallioita, kuumetsiä sekä soisia painanteita. Kallioperän kalkkipitoisuudesta sekä pienilmaston kosteusoloista johtuen alueen kasvilisuus on rehevää ja lajisto monipuolista. Tunturikasvien kirjo on laaja, alueella on tyypillisiä etelävuori-kallioita, joiden olosuhteet vastaavat alppikasvien vaatimuksia. Näillä kallioilla kasvaa Suomessa ainutlaatuinen pohjoisten ja eteläisten lajien sekoitus. Tunturivihvilä, sielikkö, kurjenkanerva ja riekonmarja ovat Valtavaaralla esiintyviä tunturikasveja.

Maisema-alueella on useita suojelualueita. Valtavaara kuuluu Natura 2000-alueeseen Valtavaara – Pyhävaara (SPA/SCI) sekä kansainvälisesti arvokkaaseen lintualueeseen Valtavaara – Pyhävaara (IBA). Maisema-alueen pohjoisosassa sijaitsevat Natura 2000-alueet Kumpuvaaran suot (SCI). Porontimajärvestä erkaneva Myllylampi ja Porontimajokea reunustavat Joenniskankalliot kuuluvat Natura 2000-alueeseen Valtavaara – Pyhävaara. Maisema-alueella sijaitsevat erittäin arvokkaat kal-

lioalueet Vattuvaara – Porontiman kanjoni, Konttainen – Mosorinvaara ja Valtavaara – Valkeisenvaara.

Rukatunturilla on pitkä historia matkailu- ja laskettelukohteena. Nykyään se on kansainvälisesti merkittävä matkailukohde. Ruka alkoi saada merkitystä matkailukohteena jo 1930–1940-luvuilla. Tuolloin alueella harrastettiin murtomaahiihtoa ja ”mutkamäenlaskua”. Ruka alkoi kehittyä laskettelukohteeksi 1950-luvulla. Tunturiin raivattiin ensimmäinen laskettelurinne 1950-luvun puolivälissä. Tämä rinne on ajan mittaan laajentunut nykyiseksi eturinteeksi. Rukalla pidettiin ensimmäiset pujottelukilpailut vuonna 1955. Tunturiin rakennettiin ensimmäinen hiihtohissi sekä ensimmäiset majoitus- ja ravintolatilat 1950-luvun puolivälin jälkeen. Rinnealueet laajentuivat tunturin takana oleville alueille 1960-luvun alkupuoliskon kuluessa. Rukan suuri hyppyrämäki on valmistunut vuonna 1964. 1900-luvun lopulla ja 2000-luvun alussa Rukan alueelle rakennettiin uusia rinteitä ja hissejä, matkailu- ja majoituspalvelurakennuksia sekä lomarakennuksia.¹⁰⁸ Nykyään Rukalla on 34 laskettelurinnettä, 21 hissiä ja kaksi hyppyrämäkeä sekä majoitus- palvelu- ja ravintolarakennuksia. Maisemassa etäälle näkyvä tehokas rakentaminen keskittyy varsin suppealle alueelle Rukan kylään tunturin länsirinteelle. Maastonmuotoja on muokattu voimakkaasti tunturin länsipuolella Rukan kylän yläpuolella sijaitsevilla rinteillä.

Valtavaaran, Konttaisen ja Ison Kumpuvaaran alueet ovat säilyneet luonnontilaisina. Merkittävä retkeilyreitti, Karhunkierros, kulkee Rukan, Valtavaaran ja Konttaisen maastoja Oulangan kansallispuistoon. Karhunkierros-reitti merkittiin maastoon 1950-luvun puolivälissä. Reitin merkitsemisellä oli suojellullinen tarkoitus, sen avulla retkeilijät ohjattiin käyttämään samoja polkuja ja vältettiin luonnonympäristön kulumista.¹⁰⁹ Se linjattiin osittain vanhoille poromiesten ja kalamiesten reiteille, ja reitin varrella olevia poromiesten ja metsäyhtiöiden kämppiä otettiin retkeilijöiden käyttöön.

Virkkulan kylä on pieni, selkeästi hahmotettava kokonaisuus. Se sijaitsee Porontimajärven rannalla Pitkäniemen eteläosassa. Viljelysalueet ja asutus sijaitsevat vaaran laella ja sen Porontimajärvelle ja Pikku-Porontimajärvelle viettävillä rinteillä. Kylässä on 1800-luvun, 1930-luvun ja 1950- ja 1960-lukujen asuinrakennuksia talousrakennuksineen. Korkeimmalla kohdalla sijaitseva Ylänteen talo erottuu maisemassa maamerkkirakennuksena. Se on hieno esimerkki 1800-luvun koillismaalaisesta rakennustyylistä. Pihapiirissä on asuinrakennuksen lisäksi useita vanhoja talousrakennuksia. Pihapiirejä ympäröivät pelto- ja niittyalueet. Virkkulan kylään on edellisten vuosikymmenien kuluessa rakennettu muutamia uusia asuinrakennuksia, jotka eivät ominaispiirteiltään ja sijainniltaan suhteessa maisemaan sovi kokonaisuuteen parhaalla mahdollisella tavalla.

Arviointiteksti

Maisema-alue, johon kuuluvat Pyhävaaralta Iso Kumpuvaaralle ulottuva vaarajono ja Virkkulan kylä viljelysalueineen on maisemakuvaltaan monimuotoinen ja vaikuttava kokonaisuus. Maisema-alueella yhdistyvät toisiinsa erämaamaisemalle, matkailumaisemalle ja maaseudun kulttuurimaisemalle ominaiset piirteet. Vaarajono on maisemallisesti erittäin arvokas kokonaisuus. Sen korkein huippu, Rukatunturi, on suurmaisemaa hallitseva maamerkki, joka näkyy kauas.

Valtavaaran ja Konttaisen erämaamaisemat ovat alueen identiteetin ja imagon kannalta merkittävä erityispiirre. Alueen luonnonympäristö on monimuotoista, alueella on paljon erilaisia luontotyyppisiä. Lajisto on monipuolista, ja alueella kasvaa myös harvinaisia kasvilajeja.

Rukatunturi on paitsi merkittävä maisemanähtävyys, myös kansainvälisesti tunnettu matkailukeskus, ja sillä on matkailu- ja talviurheilukeskuksena pitkä historia. Matkailutoimintojen alueella maiseman arvot pohjautuvat alueen elinvoimaisuuteen matkailukohteena. Matkailualueen sijainti valtakunnallisesti arvokkaalla maisema-alueella on paitsi vahvuus ja voimavara, myös identiteetti- ja imagotekijänä merkittävä.

Virkkulan kylä on komea ja edustava esimerkki Kuusamon vaaramaan kannas- ja mäki-asutuksesta. Kylässä on paljon talonpoikasta rakentamisen perinnettä edustavia arvokkaita rakennuksia. Kylälle ovat tyypillisiä jyhkeät ja omaleimaiset erämaaja vaaramaisemat Porontimajärven yli Rukan, Valtavaaran ja Konttaisen suuntaan.

Rajaus

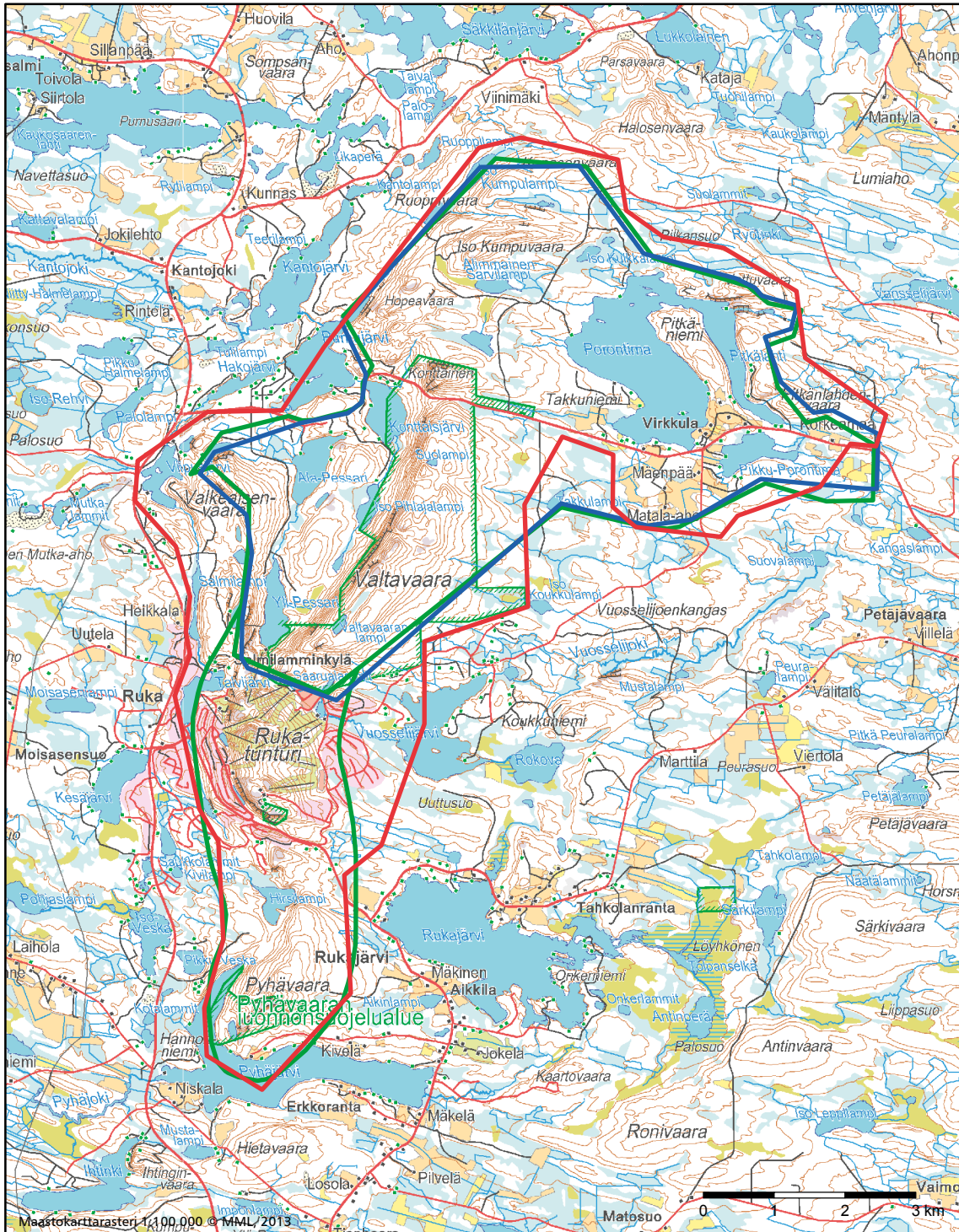
Maisemakokonaisuuteen kuuluvat Pyhävaaran, Rukatunturin, Valtavaaran, Konttaisen ja Ison Kumpuvaaran muodostama vaarajono sekä sen koillispuolella Porontimajärven rannalla sijaitseva Virkkulan kylä. Alueen rajausta on muutettu siten, että aluekokonaisuuteen on otettu mukaan Rukatunturi ja Pyhävaara, jotka ovat olennainen osa yhtenäistä, lounas-koillisuuntaista vaarajonoa.

Valtakunnallisesti arvokkaaksi esitetyn maisema-alueen rajausta noudattaa pääpiirteissään edellisen inventoinnin yhteydessä määriteltyä Virkkula – Ruka-maisema-alueen rajausta.¹¹⁰ Tuolloin alueesta osa oli määritelty valtakunnallisesti ja osa maakunnallisesti arvokkaaksi. Mainittua rajausta on inventoinnin perusteella paikoin tarkennettu maastonmuotojen ja maiseman ominaispiirteiden perusteella.

108 Selkospitäjistä luonto- ja matkailukaupungiksi 2006, 60–61.

109 Selkospitäjistä luonto- ja matkailukaupungiksi 2006, 61.

110 Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 135.

Virkkulan kulttuurimaisema ja Rukan vaarajono

- Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2013
- Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue, valtioneuvoston periaatepäätös 1995
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

5 Maakunnallisesti arvok- kaat maisema-alueet Pohjois-Pohjanmaalla – maisema-alueiden kuvaukset

5.1. SUOMENSELKÄ

AHOKYLÄN KULTTUURIMASEMA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Ahokylä. Maakunnallisesti merkittävä kohde (*Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1993*).

Kunta: Pyhäntä

Kuvailu

Ahokylän kulttuurimaisemakokonaisuus sijaitsee Pyhännältä Iisalmeen johtavan maantien varrella. Viljelysalueet ja asutus sijaitsevat laajojen tasaisten suovaltaisten maisemien ympäröimällä kankaalla. Ahokylän ympärillä sijaitsevat laajat Lamminnevan ja Ahmonsuon turvetuotantoalueet.

Maisema-alue on pinta-alaltaan pieni ja selkeästi rajautuva kokonaisuus. Pihapiirit sijaitsevat yksittäisinä ja pieninä rykelmi-

nä tien varrella ja viljelysalueiden keskellä. Pellot ympäröivät asutusta pieninä lohkoina. Ahokylässä on paitsi vanhoja perinteisiä talonpoikaisrakennuksia, myös jälleenrakennuskauden rakennuksia. Vaikka rakennukset ovat itsessään melko vaatimattomia, ne muodostavat yhdessä mielenkiintoisen, kerroksellisen kokonaisuuden.

Arviointiteksti

Ahokylä on pienipiirteinen, idyllinen esimerkki Suomenselän

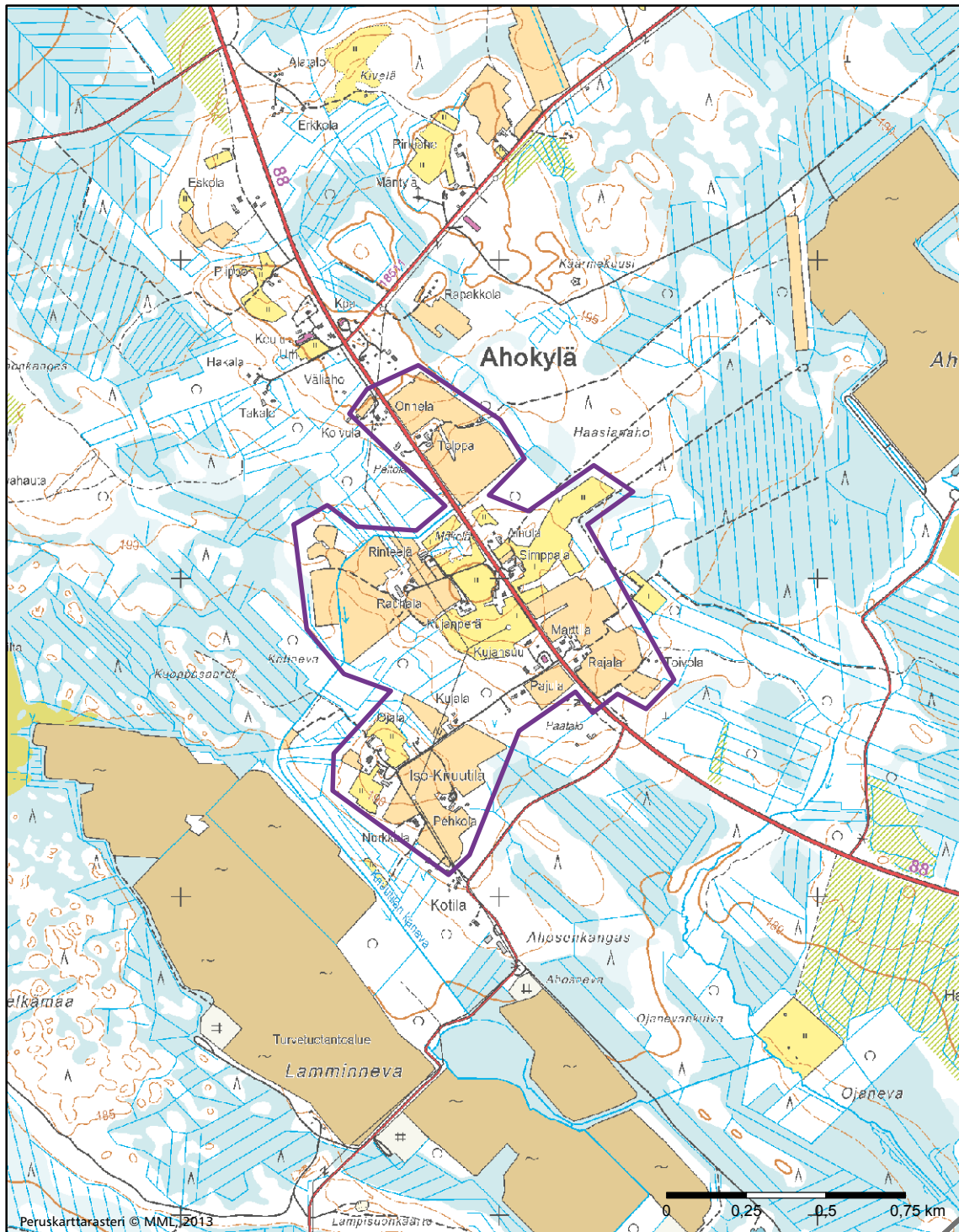
alueelle tyypillisestä mäki-asutuksesta. Kumpuileva maisema, pienialaiset viljelysalueet ja vanhat pihapiirit kertovat maaseudun maisemien historiasta.

Valtaosa rakennuksista on melko tavanomaisia maaseudun rakennuksia. Yhdessä viljelysalueiden kanssa ne kuitenkin muodostavat maakunnallisesti arvokkaan kokonaisuuden. Kylässä on myös kulttuurihistoriallisesti arvokasta rakennuskantaa.

Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluu maaseudun kulttuurimaisemia edustava kokonaisuus Ahokylässä Pyhännältä Iisalmeen johtavan tien varrella.

Ahokylän kulttuurimaisema

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

ALARANNAN KULTTUURIMAISEMA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Alaranta. Maakunnallisesti arvokas kohde (*Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1993*).

Kunta: Käsämäki

Kuvailu

Alarannan kulttuurimaisema sijaitsee Pyhäjoen varrella Käsämäen kirkonkylän lounaispuolella. Maastonmuodot ovat varsin tasaisia ja loivapiirteisiä. Jokilaaksoa reunustavat suovaltaiset selännealueet. Matalina kohoumina maisemassa erottuvat Petäjäkangas, Käsämäki, Tervakangas ja Luonuanlehto. Pyhäjoessa on maisema-alueella useita koskipaikkoja.

Viljelysalueet reunustavat kapeaa Pyhäjokea molemmin puolin leveänä yhtenäisenä nauhana. Joen eteläpuolella viljelyksessä olevat peltoalueet avautuvat laajaksi avoimeksi viljelytasangoksi. Viljelysalueiden halki kulkee kapeita ojia, kuten Ruununoja, Sammaloja ja Tavinoja.

Asuinpaikat sijaitsevat jokitormillä, paikoin yhtenäisinä rivistöinä, paikoin katkelmallisina nauhoina, sekä yksittäisinä pihapiireinä viljelysalueiden keskellä teiden varsilla. Vanhimmat asuinpaikat sijaitsevat jokivarsilla edelleen samoilla paikoilla kuin 1800-luvulla laadituilla kartoilla. Vanhat tiet kulkevat joen molemmin puolin jokiuomaa myötäillen. Maisema-alueen poikki kulkee Haapajärveltä Käsämäelle johtava maantie. Myös teiden linjaukset ovat pääpiirteissään edelleen samat kuin 1800-luvun kartoilla. Teiltä ja Pyhäjoen yli kulkevilta silloilta avautuu komeita, laajoja näkymiä joelle ja viljelysmaisemaan.

Alarannan kulttuurimaisemalle on ominaista kerroksellisuus. Vaikka alue on hyvin vanhaa viljelysmaatua, maisemakuva ilmentää tämän päivän maatalouden luonnetta. Alueella on paljon vanhaa perinteistä rakennuskantaa. Niiden ohella olennai-

nen osa maisemaa ovat myös nykyaikaista maataloutta edustavat kookkaat tuotantorakennukset, kuten navetat, viljankuivaamot ja rehusiilot. Pihapiirit ovat laajoja ja monimuotoisia, niihin kuuluu asuinrakennusten ohella lukuisia eri-ikäisiä talousrakennuksia.

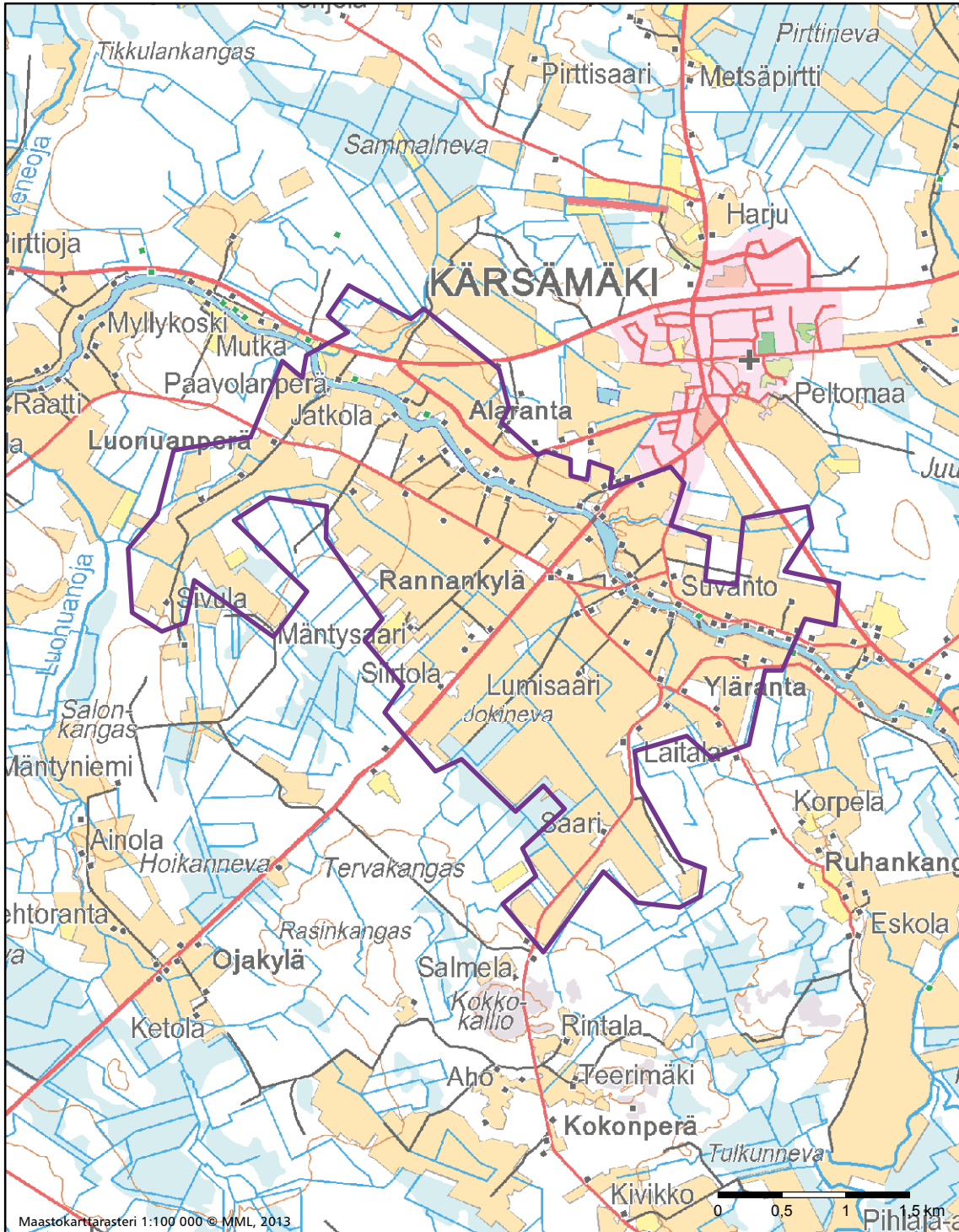
Arviointiteksti

Alarannan kulttuurimaisema on maakunnallisesti arvokas maisemakokonaisuus. Se on hyvä esimerkki pitkään jatkuneen maatalouden muovaamasta maatalousmaisemasta. Pyhäjokivarsi on hyvin vanhaa ja edelleen erittäin elinvoimaista viljelysmaatua. Maisemakuvassa ovat näkyvissä alueen pitkä historia viljelysmaisemana sekä nykyaikaiselle maataloudelle ominaiset piirteet. Alueella perinteiset maatalousrakennukset ja nykymaataloudelle tyypilliset kookkaat tuotantorakennukset yhdistyvät kerrokselliseksi kokonaisuudeksi.

Pyhäjoen rannalla Kattilakosken partaalla on vanhan, vuonna 1765 rakennetun Käsämäen ensimmäisen kirkon paikka ja hautausmaa. Sen tuntumassa sijaitsee arkkitehtonisesti ja maisemallisesti arvokas ja matkailukohteena merkittävä Paanukirkko. Paanukirkko näkyy maamerkkirakennuksena joen yli kulkevilta silloilta. Käsämäen Paanukirkko ja pappila on maakunnallisesti arvokas rakennettu kulttuuriympäristö.

Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluvat Käsämäen kirkonkylän lounaispuolella Pyhäjokea reunustavat viljelysalueet.

Alarannan kulttuurimaisema

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

HAUTAJOEN KULTTUURIMASEMA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Hautajoki. Maakunnallisesti arvokas kohde (*Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1993*).

Kunta: Kärsämäki

Kuvailu

Hautajoen kylä viljelysalueineen sijaitsee maiseman halki tiukkoina mutkina kiemurtelevan Hautajoen varrella. Maastonmuodot ovat loivapiirteisiä. Maisema-alueita ympäröivässä maisemassa vaihtelevat tasaiset suovaltaiset alueet ja laakeat kangasmaat. Lounaassa kylää rajaavat lähes yhtenäisenä nauhana Lehdonkangas, Raudankallio, Kotakangas, Viitainkangas, Mustolankangas, Kotiperkkiönkangas ja Isonkivenkangas. Kylän koillispuolella on laaja suoalue, Iso Lapinneva.

Hyvin kapea, paikoin lähes ojamainen jokiuoma kulkee matalassa painanteessa, viljelyskäytössä olevien peltoalueiden ja puutarha-alueiden ympäröimänä. Avoimen maiseman ympäröimä jokiuoma erottuu maisemakuvassa kapeudestaan huolimatta varsin hyvin.

Viljelysalueet sijaitsevat kangasmaiden väliin rajautuvilla laakeilla mailla. Ne ympäröivät Hautajokea laaja-alaisina lohkoina. Asuinpaikat sijaitsevat harvoina nauhoina joen ja teiden varsilla. Useimmat niistä sijaitsevat viljelysmaiseman ympäröimillä pienillä ja matalilla kumpareilla. Pihapiireissä on paljon talonpoikaista rakennusperinnettä edustavia, kulttuurihistoriallisesti arvokkaita rakennuksia. Avoimen viljelysmaiseman keskellä metsän reunassa sijaitsevat pihapiirit muodostavat pienipiirteistä ja miellyttävää maaseutukylämiljöötä.

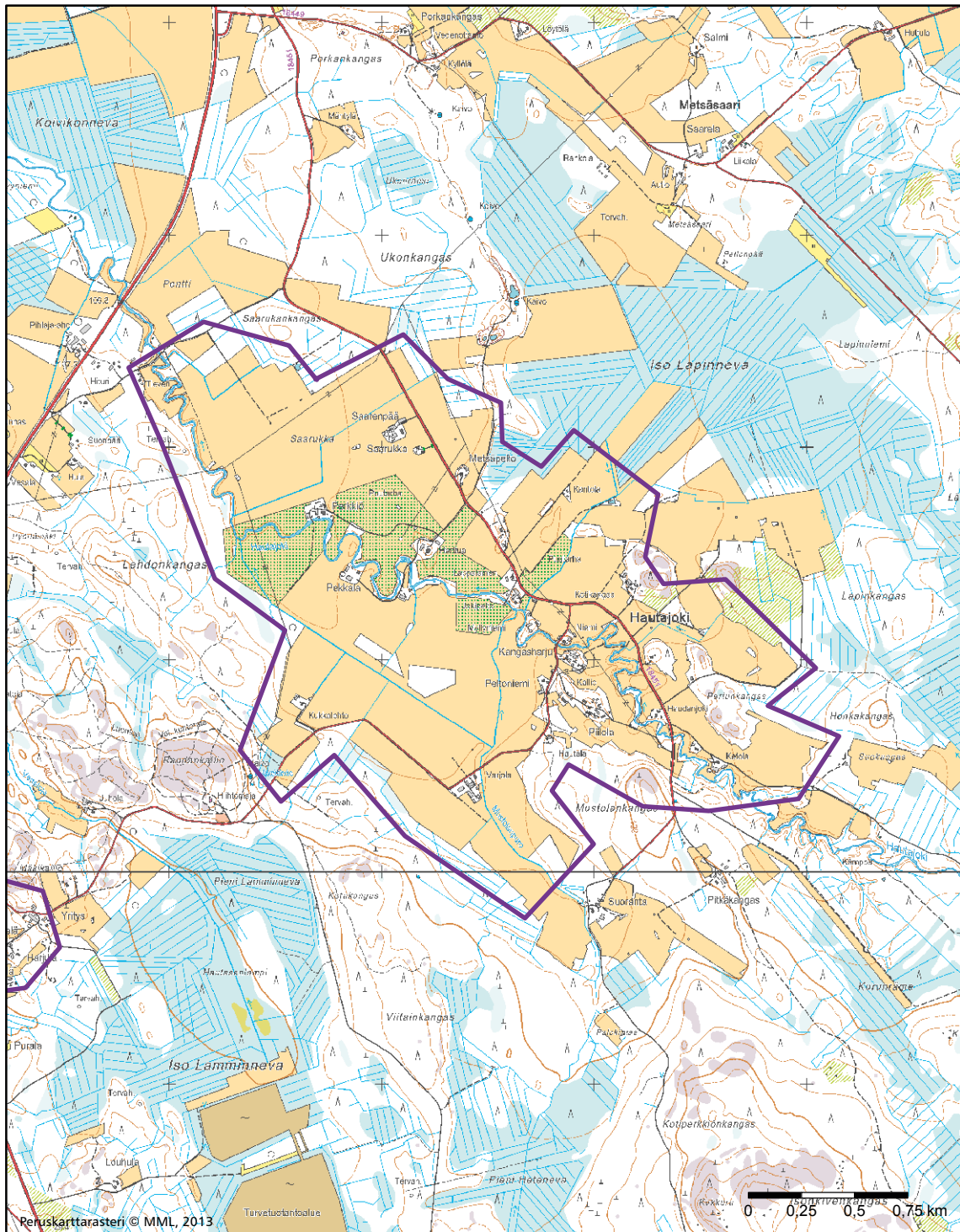
Kylässä on myös muutamia uusia rakennuksia, joista kaikki eivät sovi maisemaan parhaalla mahdollisella tavalla. Uudisrakentamista olisi hyvä ohjata esimerkiksi rakennustapaohjeilla, jotta alueen maisemalliset arvot ja rakennetulle kulttuuriympäristölle ominaiset arvot säilyisivät.

Arviointiteksti

Hautajoen kulttuurimaisema on sekä maisema-alueena että rakennettuna kulttuuriympäristönä maakunnallisesti arvokas kokonaisuus. Kapea ja kiemurainen, tasaisten viljelys- ja puutarha-alueiden ympäröimä Hautajoki on omaleimainen ja hieno. Se on selkäranka, johon kylä ja viljelysmaisema tukeutuvat. Myös viljelysmaiseman avoimuus hahmottuu omaleimaisuutta luovana piirteenä. Pellot, niityt ja laidunalueet ja niiden halki kulkevat tiet muodostavat yhtenäisen, avoimen ja idyllisen maisemakokonaisuuden, jota teiden varsilla kasvavat maisemapuut ja viljelysalueiden ympäröimät pihapiirit elävöittävät. Kylässä on paljon perinteistä, kulttuurihistoriallisesti arvokasta rakennuskantaa.

Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluvat Hautajoen varrella sijaitseva Hautajoen kylä ja sitä ympäröivät viljelysalueet.

Hautajoen kulttuurimaisema

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

HYVÖLÄNRANNAN KULTTUURIMAISEMA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Hyvölänranta. Maakunnallisesti arvokas kohde (*Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1993*).

Kunta: Siikalatva

Kuvailu

Hyvölänrannan kulttuurimaisema-alue sijaitsee Siikajoen varressa Kestilän kirkonkylän eteläpuolella. Maisema on loivasti kumpuilevaa. Kapeaa jokilaaksoa reunustavat kangasmaat ja niiden väleihin rajautuvat suovaltaiset alueet.

Viljelysalueet reunustavat jokea molemmin puolin metsäisten alueiden paikoin katkomana nauhana. Asuinpaikat sijaitsevat joen molemmin puolin kulkevien teiden varsilla, jokilaaksoa rajaavien metsäisten selänteiden reunoilla. Maisemakuva on vaihteleva, pienipiirteinen ja viehättävä. Joki kulkee viljelysalueiden halki painanteessa ja jokirannat ovat monessa kohdin puuttomat, joten maisema-alueelle ovat tyypillisiä viljelysalueiden yli joen vastarannalle avautuvat näkymät.

Maisema-alueella on vanhaa, arvokasta rakennuskantaa. Maakunnallisesti arvokas Hyvölään koulu erottuu maamerkkirakennuksena.

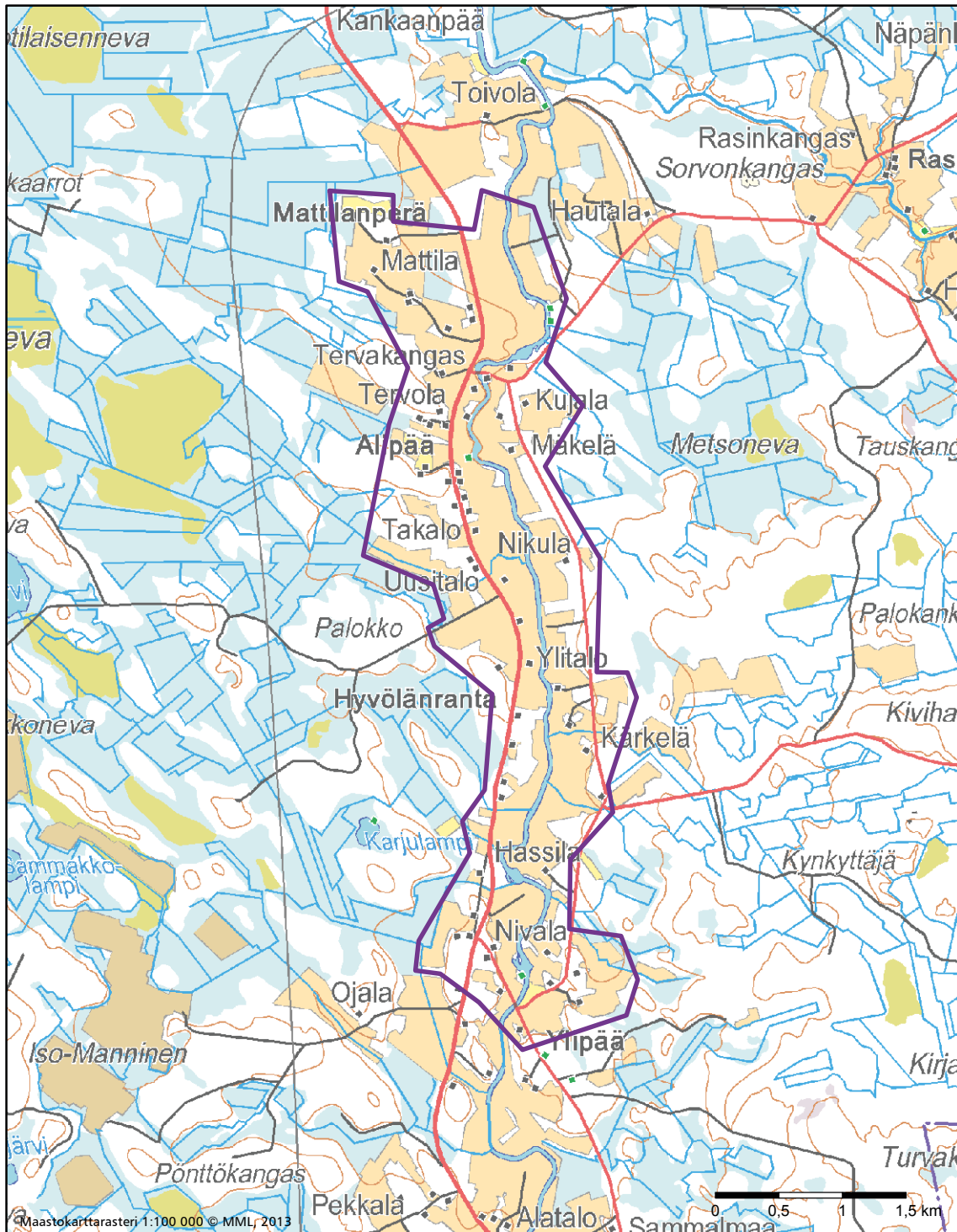
Arviointiteksti

Hyvölänrannan kulttuurimaisema on hyvä esimerkki Siikajokivarren perinteisistä viljelysmaisemista. Siikajoki, sitä molemmin puolin reunustavat viljelysalueet, maastonmuotoja myötäillen kaartuilevat tiet ja jokivarren asutus muodostavat maakunnallisesti arvokkaan maisemakokonaisuuden.

Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluu Siikajokivarressa sijaitseva Hyvölänrannan kylä viljelysalueineen. Rajauksessa on huomioitu jokilaaksoa rajaavien selännealueiden merkitys avoimen viljelysmaiseman taustana.

Hyvölänrannan kulttuurimaisema

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

JUNNONOJAN – KOSKENRANNAN KULTTUURIMASEMA LAMUJOKIVARRESSA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Koskenranta. Maakunnallisesti arvokas kohde (*Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1993*).

Launola. Maakunnallisesti arvokas kohde (*Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1993*).

Junnonoja – Laakkola. Maakunnallisesti arvokas kohde (*Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1993*).

Kunta: Siikalatva

Kuvailu

Kulttuurimaisemakokonaisuus sijaitsee Lamujoen varrella Pulkkilan kirkonkylän lounaispuolella. Kapea Lamujoki virtaa kiemurtelevassa ja kaarteleavassa uomassa. Joen mutkissa on useita koskipaikkoja. Laakkolan koillispuolella joki tekee laajan lenkin luoteeseen. Jokilaaksoa ympäröivät maastonmuodoiltaan loivapiirteiset, suovaltaiset selännealueet. Jokeen nähden poikittaisina, luode-kaakko-suuntaisina harjanteina maisemassa erottuvat Hyppyriharju Laakkolassa ja Launolankangas.

Viljelysalueet ja asutus tukeutuvat jokeen. Peltoalueet ympäröivät Lamujokea paikoin kapeaksi rajautuvana, paikoin laajoiksi viljelysaukeiksi avautuvana nauhana. Asuinpaikat sijaitsevat useista pihapiireistä koostuvina ryhminä ja nauhoina jokivarsilla sekä selänteiden ja harjanteiden reuna-alueilla. Asutustihentyminä erottuvat Laakkola, Junnonoja, Launolankangas ja Koskenranta.

Laakkola erottuu maisemassa pitkänomaisella harjanteella sijaitsevana, raittiin tukeutuvana nauhakylänä. Kylässä on sekä vanhaa että uutta rakentamista. Rakennuskanta on suurimaksi osaksi varsin tavanomaista, mutta joukossa on myös muutamia arvokohteita. Laakkolan koulu erottuu maisemassa

maamerkkirakennuksena. Launolankankaalla pihapiirit sijaitsevat ryppäinä kankaan etelään ja länteen viettävillä rinteillä.

Koskenrannassa viljelysalueiden ympäröimät pihapiirit sijaitsevat harvana nauhana joen partailla. Maisemakuvaa elävöittävät paikoin jokivartta myötäileviltä teiltä pihapiireihin johtavat puukujanteet. Junnonojalla pihapiirit ryhmittyvät viljelysalueiden keskelle vanhojen, osittain jo katoamassa olevien kapeiden tielinjausten varsille ja teiden risteyskohtien ympärille. Tielinjausten muutokset antavat alueelle hiukan sekavan ilmeen. Junnonojalla on komeita esimerkkejä talonpoikaista rakentamisperinteestä.

Maisema-alueella on paljon kulttuurihistoriallisesti arvokasta, talonpoikaista rakentamisperinnettä edustavaa rakennuskantaa. Useimmat arvokohteista sijaitsevat Koskenrannan alueella Lamujokivarressa. Pihapiireissä on asuinrakennusten lisäksi lukuisia talusrakennuksia.

Junnonojan vanha silta on 1900-luvun alkupuolella luonnonkiviarkuille niittaamalla paikalla tehty terässilta, jossa on puukansi.¹¹¹

111 Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 2 1993, 98.

Monin paikoin viljelysalueiden halki kulkee vanhoja, osittain jo käytöstä poistuneita tielinjauksia. Vanhoilta teiltä avautuu hienoja ja mielenkiintoisia näkymiä viljelysmaisemaan. Maisema-alueen lounaisreunalla, Raatteenperällä, Haapavedeltä Pulkkiin johtavalta maantieltä avoimeen viljelysmaisemaan avautuvat näkymät hahmottuvat maisemallisena porttikohtana.

Arviointiteksti

Junnonojan – Koskenrannan kulttuurimaisema on edustava esimerkki jokivarsien vanhoista, edelleen elinvoimaisista kulttuurimaisemista. Maisemakokonaisuus sijaitsee Suomenselän ja Pohjois-Pohjanmaan jokiseudun ja rannikon maisemaseutujen rajalla, alueella, jossa Suomenselän kumpuilevat ja karut maisemat alkavat muuttua rannikkoalueen tasaisemmiksi jökilaaksomaisemiksi.

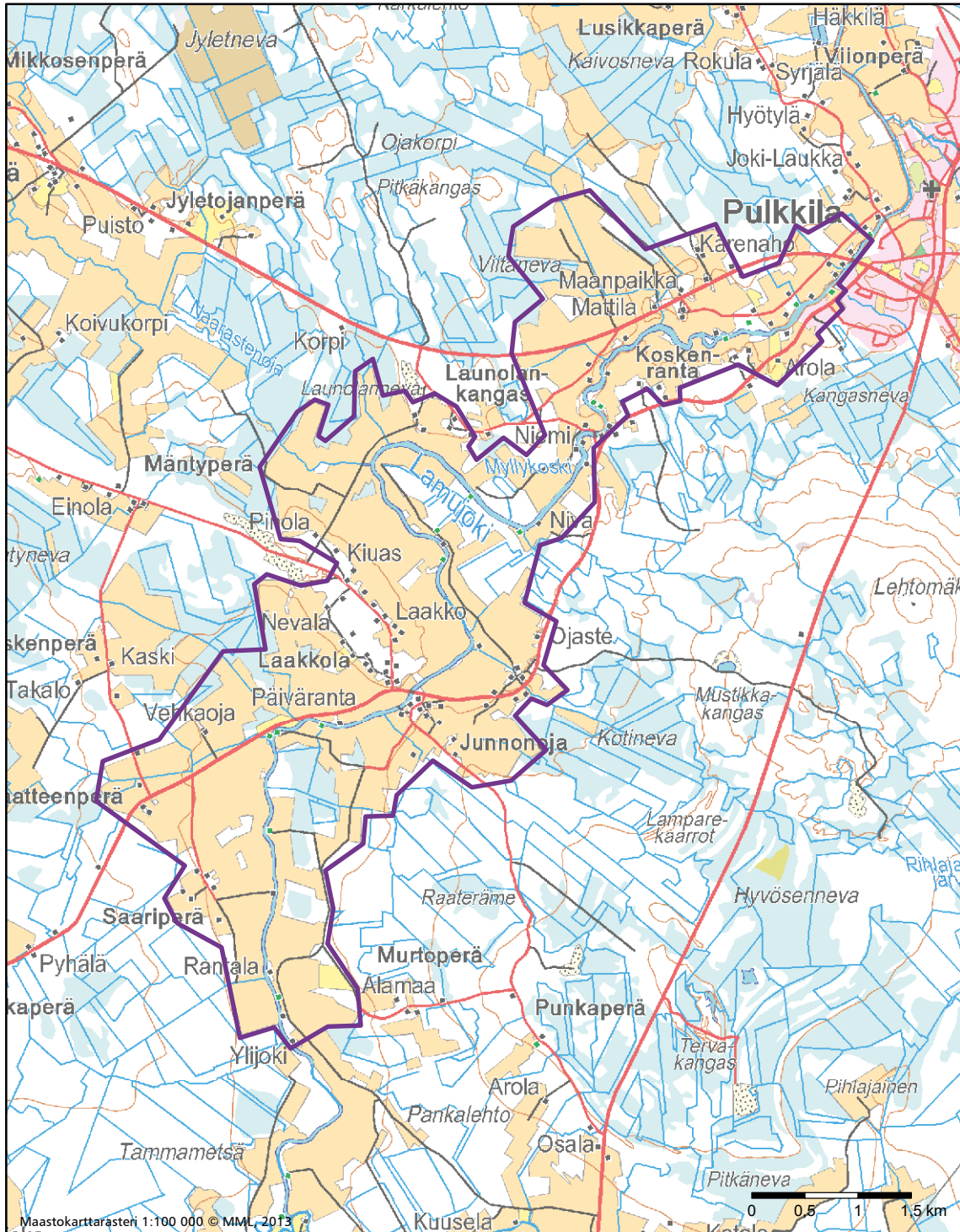
Alue on maisemakvaltaan monipuolista ja vaihtelevaa. Kokonaisuudelle on ominaista kerroksellisuus: maisemassa näkyy paljon jälkiä sille menneinä aikoina tyypillisistä piirteistä, mm. vanhoja tielinjauksia, vanhaa perinteistä rakennuskantaa sekä hyvin pitkään viljelyskäytössä olleita peltoalueita.

Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluvat 1990-luvulla laaditussa inventoinnissa maakunnallisesti arvokkaiksi kulttuurihistoriallisiksi kohteiksi määritellyt aluekokonaisuudet Koskenranta, Lounola ja Junnonoja-Laakkola.¹¹²

112 Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 2 1993, 95–99.

Junnonojan - Koskenrannan kulttuurimaisema Lamujokivarressa

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

PIHKALANRANNAN – MÄLÄSKÄN KULTTUURIMAISEMAT SIIKA- JA NEITTÄVÄNJOKIVARSILLA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Siika- ja Neittävänjokivarsi. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue (*Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997).

Kunta: Siikalatva

Kuvailu

Maisema on kumpuilevaa. Neittävänjoki ja Siikajoki virtaavat kapeissa, loivasti kaarteleissa uomissa. Neittävänjoki yhtyy Siikajokeen Kestilän kirkonkylän kaakkoispuolella. Neittävänjoen ja Siikajoen varsilla asutus ja viljelysalueet sijaitsevat jokilaaksoissa selkeästi jokiin tukeutuvina nauhoina. Jokilaaksoja ympäröivät suovaltaiset selännealueet. Mäläskän kylän alueella Neittävänjokilaakso laajentuu kangasmaiden, Louteenkankaan, Iso Myllykankaan ja Pikku Myllykankaan, Karirooppikankaan, Taninselän, Korkalanselän, Pylsynkankaan, Myllyrimminkankaan ja Mustikkakankaan, rajaamaksi loivasti kumpuilevaksi viljelysaukeaksi.

Jokivarsille on muodostunut pysyvää asutusta 1500-luvun puolivälin jälkeen. Uudisasukkaat ovat tulleet pääasiassa Savosta, osa myös Limingasta ja Oulujoelta. Yksi alueen ensimmäisiä taloja on Mäläskä. Aikoinaan Siikajoki ja Neittävänjoki ovat olleet merkittäviä uittoväyliä. Kainuun runsaiden metsävarojen hyödyntämiseksi Neittävänjoki yhdistettiin Oulujärveen vuonna 1903 valmistuneella uittokanavalla, jota pitkin uittettiin parhaimmillaan yli 300 000 tukkia vuodessa. Neittävänjoen uitto lakkasi 1920-luvun puolivälin paikkeilla, jolloin kanava julistettiin luonnonväyläksi.¹¹³

Siikajokivarressa Pihkalanrannassa sekä sen ja Kestilän kirkonkylän väliin rajautuvalla alueella viljelysalueet reunustavat Siikajokea kapeana nauhana. Jokea ympäröivä kulttuurimaisema on ominaispiirteiltään melko tavanomaista maaseudun viljelysmaisemaa. Joen ja jokiuomaa myötäilevän maantien varsilla on maatilojen pihapiirejä. Jokivarsilla on myös uutta rakennuskantaa, mm. asuinrakennuksia, loma-asuntoja ja maatilojen tuotantorakennuksia. Uusien rakennusten soveltamista jokivarren kulttuurimaisemaan olisi tarpeen ohjata rakennustapaohjeilla, joissa annetaan ohjeita myös rakennusten ominaispiirteistä.

Kestilän kirkonkylä sijaitsee maisema-alueella Siikajoen pohjoispuolella, Neittävänjoen suualueen länsipuolella. Kirkonkylän selkärunkana on kirkonkylänraitti, joka on rakentunut Siikajoen pohjoisrannalla kulkevan maantien varrelle. Kestilän raitti on aluekokonaisuutena määritelty maakunnallisesti arvokkaaksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi. Raitin varrella vanhat rakennukset rajaavat paikoin tiiviisti tietä. Raitilla on useita maakunnallisesti arvokkaita rakennuksia. Kaikki raitin varrella sijaitsevat eivät ole itsessään arvokkaita, mutta yhdessä ne muodostavat miellyttävän ja mieleen jäävän miljöökokonaisuuden.

Maisemallisesti komein kokonaisuus maisema-alueella on Kestilän kirkonkylän koillispuolella Neittävänjoen varsilla sijaitseva Mäläskä. Mäläskän kylän halki virtaavaa Neittävänjo-

113 *Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997, 30.

kea ympäröi molemmin puolin kumpuileva viljelysmaisema. Kylän keskellä jokeen laskevat viljelysmaiseman halki tiukkoina mutkina kiemurteleva Ohenoja sekä suoralinjainen Pur-nunkanava. Viljelyskäytössä olevien peltoalueiden ympäröimä asutus sijaitsee joko yksittäisinä pihapiireinä tai muutamien pihapiirien muodostamina ryhminä joen törmillä, jokilaaksossa sijaitsevilla kumpareilla tai joen kulkua myötäilevien maanteiden varsilla. Mäläskän kylässä omaleimaisuutta luovana piirteenä näkyy maastonmuotojen vaikutus asuinpaikkojen sijaintiin maisemassa: kylälle ominainen piirre ovat jokilaakson kumpareilla sijaitsevat pihapiirit ja pihapiirien ryhmät. Kylän keskellä Pietonkankaan kupeessa joen yli johtava silta hahmottuu maisemallisena solmukohtana. Mäläskän kylässä on paljon kulttuurihistoriallisesti arvokasta, vanhaa rakennuskantaa.

Maisema-alueella sijaitsevat Pihkalanrannan kulttuurimaisema Siikajokivarressa ja Kestilän kirkkoympäristö on määritelty valtakunnallisesti merkittäviksi kulttuurihistoriallisiksi ympäristöiksi RKY 1993. Kohteet eivät kuitenkaan ole enää mukana päivitettyssä valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen luettelossa RKY 2009.

Arviointiteksti

Siikajokeen ja Neittävänjokeen tukeutuva kulttuurimaisemakokonaisuus on hyvä ja edustava esimerkki Suomenselän maisema-alueella jokilaaksossa sijaitsevasta perinteisestä, pitkän ajan kuluessa muodostuneesta maaseudun viljelysmaisemasta. Maisema-alueella on runsaasti kulttuurihistoriallisesti arvokasta rakennuskantaa, jonka arvot olisi hyvä selvittää.

Erityisesti Mäläskän kylässä kulttuurimaisemalle vanhastaan ominaiset piirteet ovat säilyneet hyvin. Se on maisemallisesti hieno ja elinvoimainen kokonaisuus. Kestilän raitti on maakunnallisesti arvokasta rakennettua kulttuuriympäristöä.

Rajaus

Maisema-alueen rajaus noudattaa pääpiirteissään aikaisemman inventoinnin yhteydessä määriteltyä maakunnallisesti arvokkaan maisema-alueen rajausta. Paikoin rajausta on päivitysinventoinnin pohjalta tarkennettu ja laajennettu.

Pihkalanranta - Mäläskän kulttuurimaisemat Siika- ja Neittävänjokivarsilla

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

PYHÄJÄRVEN KULTTUURIMAISEMAT

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Pyhäjärven alue. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue (*Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997).

Kunta: Pyhäjärvi

Kuvailu

Maisema-alue sijaitsee Suomenselän maimemaseudulla Keski-Suomen järvisedun rajalla. Maisema on muodoiltaan loivapiirteistä ja kumpuilevaa. Korkeimpana kohtana maisemassa erottuu Vuohtomäki, jolta avautuu pitkiä ja laajoja näkymiä järvelle ja sitä ympäröivään maisemaan.

Maisema-alueen keskuksena on Pyhäjärvi. Pyhäjärvi on Pohjois-Pohjanmaan suurimpia järviä, kooltaan se on 12 400 ha. Järven rantaviiva on monimuotoinen, sille ovat ominaisia kapeat, muodoiltaan pitkänomaiset lahdet ja niemet. Järvessä on kolmisenkymmentä keskenään erikokoista saarta.

Pyhäjärven saaret ja osa ranta-alueista kuuluu Pyhäjärven Natura-alueeseen. Pyhäjärven saaret kuuluvat valtakunnalliseen rantojensuojeluohjelmaan. Vuohtomäen pohjois- ja länsipuolella sijaitsevat arvokkaat kallioalueet Ukonnorokallio – Kirkkokallio. Maisema-alueella sijaitsevat maakunnallisesti arvokkaat perinnemaisemakohteet Kursun yhteislaidun ja Alhon niitty.¹¹⁴ Sammaljoen varressa sijaitseva Kursun yhteislaidun on suojeltu luonnonsuojelulain nojalla.

Pyhäjärven rannoilla on runsaasti muinaisjäänöksiä. Valtaosa kivikautisista asuinpaikoista sijaitsee Pyhäjärven kirkon-

kylän alueella, Pyhäsalmissa ja Junttiselän länsirannalla. Järven rannoilla on myös muutamia röykkiöitä ja pyyntikuoppia esihistorialliselta ja historialliselta ajalta. Pääelinkeinoja olivat tuolloin kalastus ja metsästys, ja asuinpaikat valittiin kalavesien läheltä.

1500-luvun puolivälissä alueella oli asutusta Pyhäjärven kylässä, Hiidenniemen kylässä ja Mäkiöiskylässä. Kylät olivat kooltaan pieniä, Pyhäjärven kylässä oli tuolloin viisi ja Hiidenniemen kylässä kaksi taloa. Asutus lisääntyi huomattavasti 1600-luvulla, vuosisadan puolivälissä Hiidenniemen kylässä oli jo 13 taloa.¹¹⁵

Pyhäjärven kylä kasvoi kirkonkyläksi ja kunnan keskustaajamaksi 1800-luvun lopulla. Pyhäjärven kirkko valmistui vuonna 1897. Kirkolle johtavan tien varrelle rakentui raittimaista asutusta. Rakennusten ohella tietä reunustavat suuret puut. Pyhäsalmen ja kirkon välinen tie on taajamasta kirkon ohi Isopappilaan asti kyläraittimaista kapeaa tietä. Myös kirkonkylä – Emolahti-tie on mielenkiintoinen soratie, joka mutkittelee peltojen ja vanhojen maatilojen rakennusten välistä.¹¹⁶

Asutus ja viljelysalueet sijaitsevat suojaisilla paikoilla pitkänomaisten lahtien rannoilla ja pohjukissa sekä kapeilla niemillä. Pääosa asutuksesta ja viljelysalueista keskittyy järven poh-

114 Tikkanen, Hongell & Polso 1999, 107–110.

115 *Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997, 26.

116 *Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997, 26.

jois- ja länsiosiin. Paikoin viljelysalueet ja asutus reunustavat järven rantoja kapeina, lähes yhtenäisinä nauhoina. Pienikokoisina kyläkokonaisuuksina erottuvat järven pohjoiskärjessä Junttiselän länsirannalla Hietäkylä ja Junttikylä, Korhosenniemellä Kirkonkylä, Emoniemiellä Rintaperä, Hynynkylä ja Röytiönranta, Emolahden pohjukassa Emolahti, Emolahden ja Suonenlahden väliin rajautuvalla leveällä niemellä Lamminaho ja Piiponselän pohjukassa Oravankylä. Järven kaakkoisosissa Munasaarenselän ja Maaselänlahden itärannat ovat pääosin asumattomat. Järven itäpuolella asutusta on rannalla Vuotoniemellä, Vuotomäellä sekä Rannankylässä.

Junttiselän länsipuolella Tikkalansalmen kohdalla sijaitsee Pyhäsalmen taajama. Sitä vastapäätä salmen itäpuolella Ruotassa on Pyhäsalmen kaivos. Pyhäjärven kunnan keskus sijaitsi Kirkonkylässä ennen kuin se siirtyi vähitellen Pyhäsalmele 1920-luvulla valmistuneen rautatien ja 1950-luvulla alkaneen kaivosteollisuuden vaikutuksesta.¹¹⁷ Pyhäsalmen kaivoksen rakentaminen aloitettiin vuonna 1959 ja se avattiin vuonna 1962. Ruotasen kaivoskylässä on paljon omaa aikaansa edustavaa ja arvokasta rakennuskantaa. Kaivostorni erottuu maisemassa maamerkinä kauas.

Maisemallisena solmukohtana hahmottuvat Tikkalansalmen yli johtavat sillat. Paikoin maisema-alueen sivuitse kulkevalta valtatieltä 4 avautuu näkymiä tien ja rannan välissä sijaitsevien viljelysalueiden yli järvimaisemaan.

Maisema-alueella on runsaasti maakunnallisesti merkittäviksi määriteltyjä kohteita ja aluekokonaisuuksia. Kohteiden arvot selvitetään päivytysinventoinneissa. Maisema-alueella sijaitsevat Pyhäjärven kirkonkylä sekä Vuotomäki – Vuotoniemi, vaaraviljelymaisema on määritelty valtakunnallisesti merkittäviksi kulttuurihistoriallisiksi ympäristöiksi (RKY 1993). Kohteet eivät ole enää mukana päivitetystä valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen luettelossa (RKY 2009).

Alueen kehittämisessä ja suunnittelussa tulisi kiinnittää huomiota erityisesti alueelle tyypillisiin, laajalle avoimelle järvi-alueelle ja sen yli avautuviin pitkiin ja laajoihin näkymiin. Rakentamistapaan ja rakennusten sijoittumiseen maisemaan olisi hyvä kiinnittää huomiota, ja niitä olisi hyvä ohjata esimerkiksi rakentamistapaohjeilla maisemallisesti merkittävillä ranta-alueilla, joita ovat erityisesti vesialueiden ympäröimät niemet.

Arviointiteksti

Maisema-alue on laaja, monimuotoinen ja kerroksellinen kokonaisuus, jossa yhdistyvät toisiinsa järvimaisema, maaseu-

dun kulttuurimaisema ja luonnonmaisema sekä taajamamaisema ja teollisuusmaisema.

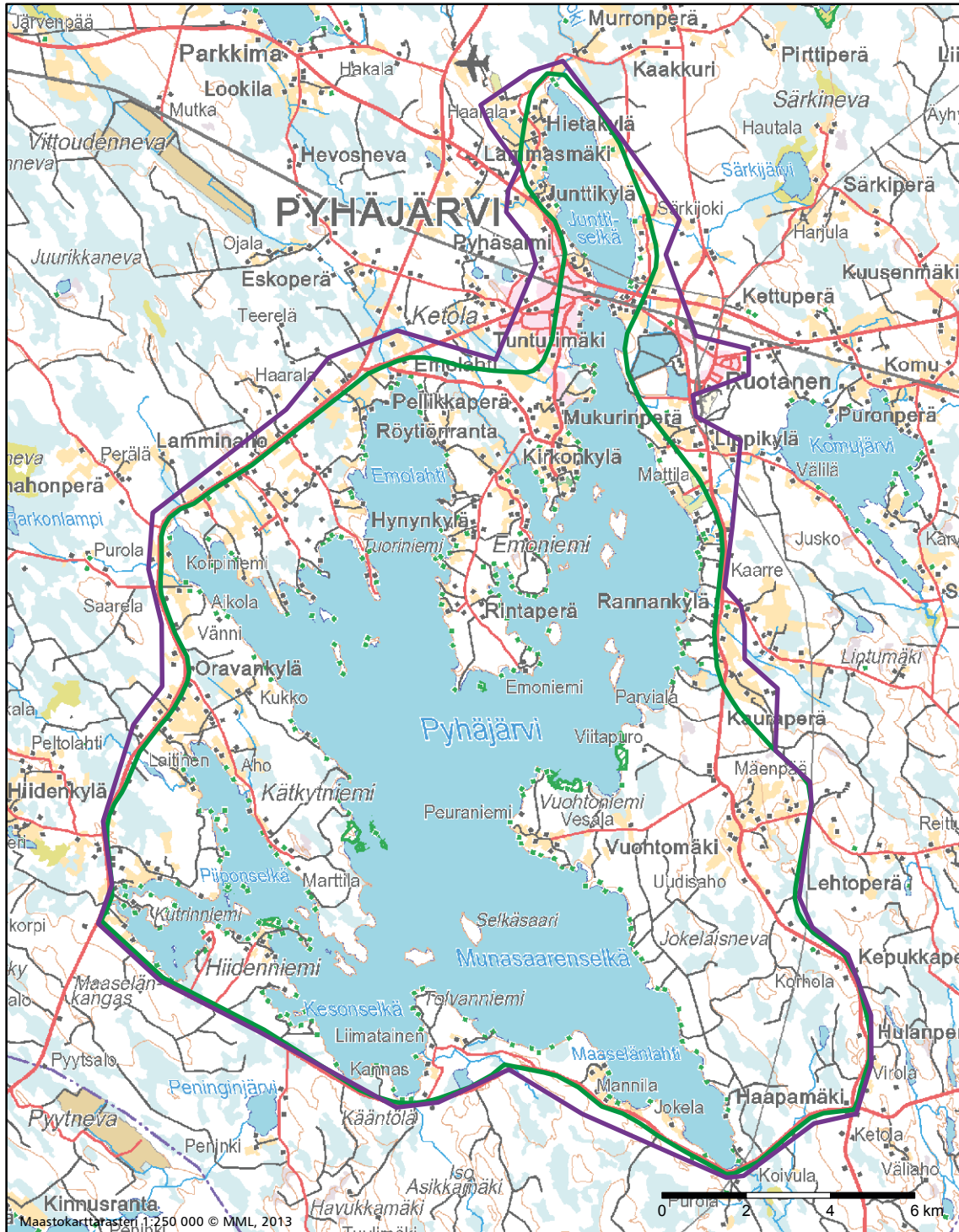
Kohteen maisemalliset arvot perustuvat laajan ja perushahmoltaan monimuotoisen Pyhäjärven merkitykseen avoimena maisematilana ja maisema-alueen keskuksena, johon kokonaisuus tukeutuu. Maisemalle ovat ominaisia rannoilta järvelle ja järven yli sekä järveltä rannoille avautuvat näkymät. Maiseman kannalta arvokkaita ovat erityisesti järveen työntyvät, vesialueiden molemmin puolin ympäröimät pitkänomaiset niemenkärjet, joiden rannoilla on asutusta ja pitkään viljelykäytössä olleita peltoalueita. Rannoille sijoittuva rakentaminen näkyy avoimessa järvimaisemassa laajalle ja kauas.

Ruotasen kaivoksen ja kaivoksen asuinalueen rakennukset edustavat modernia rakentamisen perinnettä. Sekä yksittäisiin rakennuksiin että niiden muodostamiin kokonaisuuksiin liittyvät arvot olisi tarpeen selvittää.

Rajaus

Maisemakokonaisuuteen kuuluvat Pyhäjärvi kokonaisuutena ja sitä ympäröivät maaseudun kulttuurimaisema, luonnonmaisema ja rakennettu maisema. Maisema-alueella sijaitsevat Junttikylä, Hietäkylä, Mukurinperä ja Lippikylä, Rannankylä, Vaivionperä ja Kauraperä, Vuotomäki, Haapamäki, Hii-denniemi, Oravankylä, Lamminaho, Emolahti, Röytiönranta, Hynynkylä, Rintaperä, Pellikkaperä ja Kirkonkylä sekä Pyhäjärven taajama ja Ruotasen kaivos ja kaivoksen asuinalue. Maisema-alueen rajausta on aikaisempaan verrattuna tarkistettu ja laajennettu. Maisemakokonaisuuteen on rajattu mukaan maisemaa rajaavien selännealueiden reuna- ja lakialueet.

Pyhäjärven kulttuurimaisemat

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

TAVASTKENGÄN KULTTUURIMAISEMA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Tavastkenkä. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue (*Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997).

Tavastkengän kulttuurimaisema Siikajokivarressa. Valtakunnallisesti merkittävä kulttuurihistoriallinen ympäristö RKY 1993 (*Rakennettu kulttuuriympäristö* 1993).

Tavastkenkä. Maakunnallisesti arvokas kohde (*Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet* 1993).

Kunta: Pyhäntä

Kuvailu

Tavastkengän kylässä maisema on voimakkaasti kumpuilevaa. Suurimmat korkeuserot alueella ovat noin 25 m.¹¹⁸ Viljelyalueet sijaitsivat maastonmuotoja myötäilevinä lohkoina voimakkaasti kiemurtelevan Siikajoen varrella, mäkien, kumpareiden ja kankaiden keskelle rajaamalla alueella. Maisema-alueella Siikajokeen laskevat Pyhännänjoki ja Törmäsenjoki. Joet ovat kapeita ja eloisasti mutkittelevia. Jokien varsilla on pieniä järviä ja lampia.

Luoteessa viljelysmaisemaa rajaavat lähes yhtenäisenä nauhana Mäntyselkä, Korvenpäällyskangas, Hirsikangas ja Honkamäki, koillisessa Pykäläkangas, Korkeakangas, Kuoppakangas ja Lumikangas, idässä pohjois-eteläsuuntaisena yhtenäisenä harjanteena Palokangas, kaakossa Kivimaankangas, Halkeimenkangas ja Koivuojankangas, lounaassa Kinttuvaaran kangas ja Kinttuvaara, Selkämaankangas, Korkiakangas, Aavakangas ja Repokangas. Maisemassa korkeimpina kohtina erottuvat kankaat ovat rakentamattomia ja metsän peittämiä. Myös viljelysalueiden keskellä on raivaamattomia ja rakentamattomia metsäisiä kangasmaita, jotka elävöittävät maisema-

kuva. Maisema-alueelle ovat ominaisia pitkät, monimuotoiset ja vaihtelevat näkymät mäeltä toiselle ja mäiltä avoimeen viljelysmaisemaan.

Viljelysalueet sijaitsivat jokien varsilla ja selännealueiden rinteillä. Peltolohkot ovat paikoin pienialaisia ja monimuotoisia, metsäisten kumpareiden ja kankaiden rajaamia. Jokien varsilla peltoalueet avautuvat yhtenäiseksi, laajaksi ja avoimeksi, kumpuilevaksi viljelysmaisemaksi. Kulttuurimaisemalle on ominaista elinvoimaisuus. Viljelysalueet ovat laajentuneet 1990-luvun jälkeen. Nykyään kylän keskiosassa jokea ympäröivät alueet ovat kokoaan viljelyksessä.

Asuinpaikat sijaitsivat joko yksittäisinä tai väljinä ryppäinä teiden varsilla sekä selännealueiden rinteillä ja matalilla mäillä ja kumpareilla. Pihapiirit ovat laajoja, useimmissa niistä on asuinrakennusten ohella paljon talusrakennuksia.

Maisema-alueella on useita kivikautisia asuinpaikkoja. Ne sijaitsivat kumpareilla ja niiden rinteillä. Vakinaista asutusta alueelle alkoi muodostua 1560–1570-lukujen taitteessa. Vuonna 1581 alueella oli veroluettelon mukaan viisi verotaloa.¹¹⁹

118 *Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997, 28.

119 *Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997, 28.

Asutus sijoittui aikanaan viljelykseen hyvin sopiville maille jokien varsille. Alueen halki virtaavat kapeat joet ovat toimineet myös kulkuväylinä ja vesivoiman antajina. Alueelta on aikanaan toimitettu runsaasti puutavaraa Siikajoessa alempana olleille sahalaitoksille.¹²⁰ Kylän nimi Tavaskenkä tulee muinaisruotsin sanoista ”tavast” eli ”häme” ja ”gänge” eli ”käytävä, kulkutie”.

Tavaskengän kulttuurimaisema Siikajokivarressa on määritelty valtakunnallisesti merkittäväksi kulttuurihistorialliseksi ympäristöksi (RKY 1993), mutta kokonaisuus ei ole mukana valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen luettelossa (RKY 2009) – alueen arvot pohjautuvat ennen muuta maisemallisiin ominaispiirteisiin. Maisema-alueella on paljon sekä maakunnallisesti että paikallisesti merkittäviä, talonpoikaista rakentamisperinnettä edustavia rakennuksia ja pihapiirejä. Kumpareilla sijaitsevat avoimien peltoalueiden ympäröimät pihapiirit näkyvät maisemassa kauas.

Maisema-alueen halki kulkevien teiden linjaukset myötäilevät luontevasti maastonmuotoja. Sorapintaiset, kapeahkot tiet sopivat mittasuhteiltaan ja korkeusasemaltaan maisemaan hyvin. Teiden varsilla on merkittäviä maisemapuita ja puuvistöjä.

Pyhännänjoen etelärannalla Kurkelanjärven kohdalla on paikallisesti merkittävä perinнемaisema Alakurkelan rantalaidun.¹²¹ Alueella ei ole arvokkaiksi määriteltyjä luontokohteita.

Uusien asuinrakennusten sijoittumista maisemaan olisi hyvä ohjeistaa esimerkiksi rakentamistapaohjeiden avulla. Kumpuilevassa ja avoimien peltoalueiden hallitsemassa maisemassa

rakennukset näkyvät laajalle ja kauas. Myös rakennusten ominaispiirteistä ja pihapiirien muodoista olisi hyvä antaa ohjeita, jotta uusi rakentaminen sopeutuisi luontevaksi osaksi arvokasta, kerroksellista kulttuurimaisemaa.

Arviointiteksti

Tavaskenkä on yksi hienoimmista maaseudun kulttuurimaisemaa edustavista kokonaisuuksista Pohjois-Pohjanmaalla. Maisema-alue on maakunnallisesti arvokas, ja sen arvo ylettyy lähes valtakunnallisesti arvokkaan kohteen tasolle. Tavaskenkä on myös rakennettuna kulttuuriympäristönä maakunnallisesti arvokas.

Tavaskengän kulttuurimaisema on edustava esimerkki maaseudun viljelysmaisemasta Suomenselän maisema-alueella. Se on maamme pohjoisimpia esimerkkejä perinteisestä mäkitasutuksesta. Vahvana omaleimaisuutta luovana piirteenä alueella ovat kumpuileva maisema, johon viljelysalueet, asutus ja tiestö ovat aikojen kuluessa maiseman ehdolla sijoittuneet. Alueella on runsaasti vanhaa ja kulttuurihistoriallisesti arvokasta rakennuskantaa. Maisemalle ovat ominaisia poikkeuksellisen hienot ja monimuotoiset näkymät.

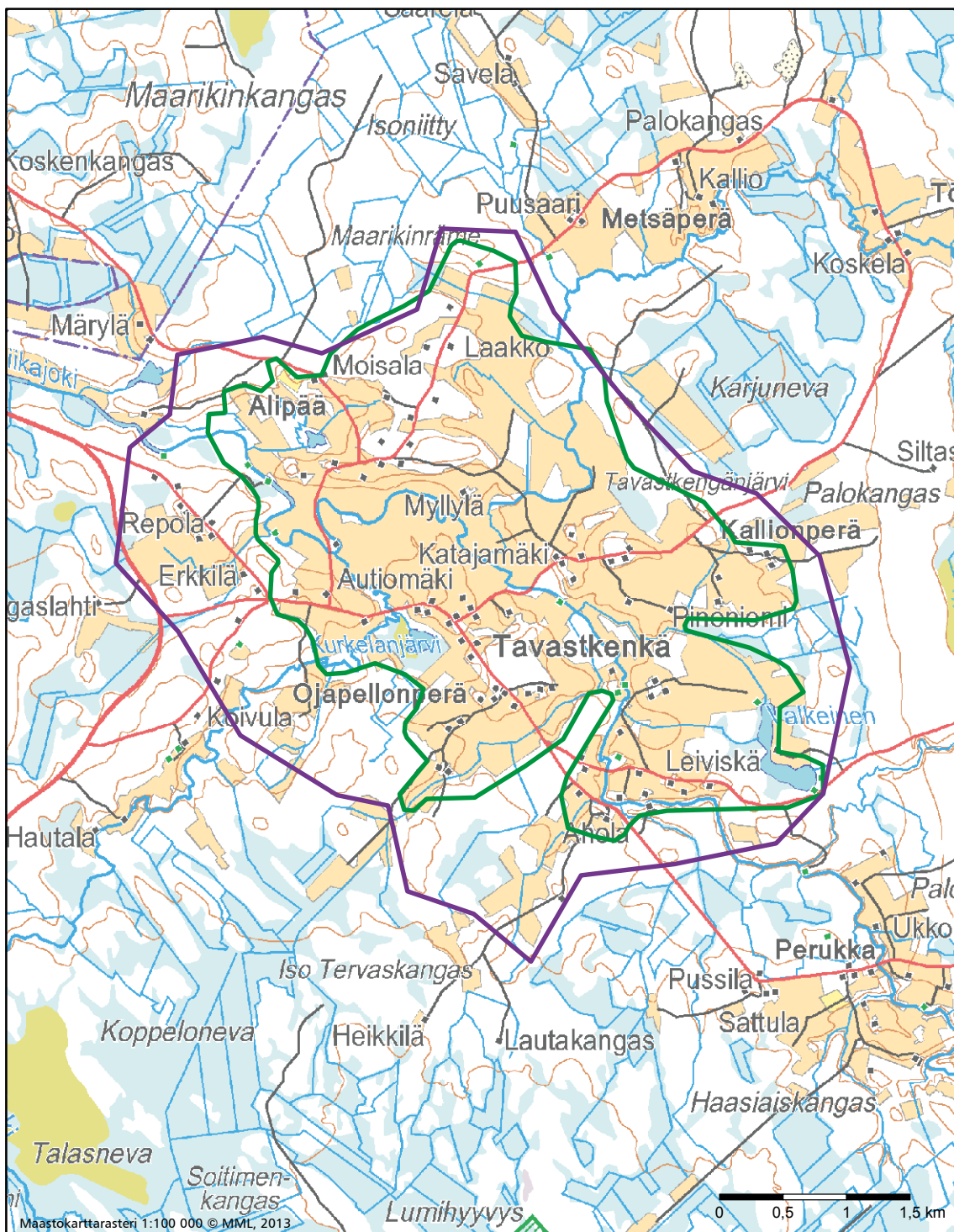
Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluu Tavaskengän kylän kulttuurimaisema. Maisema-alueen rajausta on tarkennettu ja jossain määrin laajennettu, maisema-alueeseen on rajattu mukaan viljelysmaisemaa rajaavien selännealueiden reuna- ja lakialueet.

120 Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 28.

121 Pohjois-Pohjanmaan perinнемaisemat 1997.

Tavastkengän kulttuurimaisema

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

VENETPALON KULTTUURIMAISEMA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Venetpalon kylä. Valtakunnallisesti merkittävä kulttuurihistoriallinen ympäristö RKY 1993 (*Rakennettu kulttuuriympäristö 1993*).

Venetpalo. Maakunnallisesti arvokas kohde (*Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1993*).

Kunta: Kärsämäki

Kuvailu

Venetpalon kylä viljelysalueineen sijaitsee Pyhäjokivarressa, valtakunnallisen päätien, valtatie 4, varrella. Maisema on kumpuilevaa. Kapea Pyhäjoki virtaa kallioisten selännealueiden paikoin tiiviisti rajaamassa jokilaaksossa. Joessa on kylän kohdalla useita koskipaikkoja. Jokilaaksoa reunustavat kylän luoteispuolella Marjokallio, koillisessa Höykerinmäki, Mäkkallio ja Raudankallio. Iso Lamminnevalta Pyhäjokeen laskevaa kapeaa Laurinpuroa ympäröi jokea kohti viettävä laaksopainanne.

Keskellä kylää sijaitsee vuonna 1960 käyttöön otettu Venetpalon voimalaitos. Voimalaitokseen liittyvät maiseman halki kulkeva kapea kanava ja Pyhäjokea kylän eteläpuolella reunustavat patopenkereet.

Viljelysalueet sijaitsevat Pyhäjoen ja Laurinpuron ympärillä, vesistöjä kohti viettävillä rinteillä. Pyhäjokivarressa pellot reunustavat jokea paikoin yhtenäisenä leveänä nauhana, paikoin metsäalueiden ja pihapiirien väliin rajautuvina lohkoina. Laurinpuroa ympäröivät viljelysalueet avautuvat maamerkinomaisena maisemakokonaisuutena alueen itäpuolitse kulkevalle valtatielle 4. Kylän sisäiset päättiet, niistä erityisesti Höykerinmäeltä etelään Laurinpuron yli johtava tie, hahmottuvat maisemateinä, joilta avautuu poikkeuksellisen hienoja näkymiä viljelysalueiden yli laakson reunalta toiselle.

Asuinpaikat sijaitsevat vesistöjen varsilla ja viljelysmaisemaa rajaavien selännealueiden reunavyöhykkeillä. Kylässä on useita maakunnallisesti arvokkain määriteltyjä kohteita. Arvo-

kohteista Lystilän asuinrakennus erottuu maisemassa maamerkkirakennuksena. Kylässä on paitsi vanhoja, perinteisiä maatilojen pihapiirejä, myös jälleenrakennuskauden rakennuksia ja paljon uutta rakennuskantaa. uudisrakentamista alueella olisi hyvä ohjata esimerkiksi rakentamistapaohjeiden avulla, jotta rakennuskannalle ominaiset kerroksellisuus ja monimuotoisuus eivät muuttuisi hajanaisuudeksi.

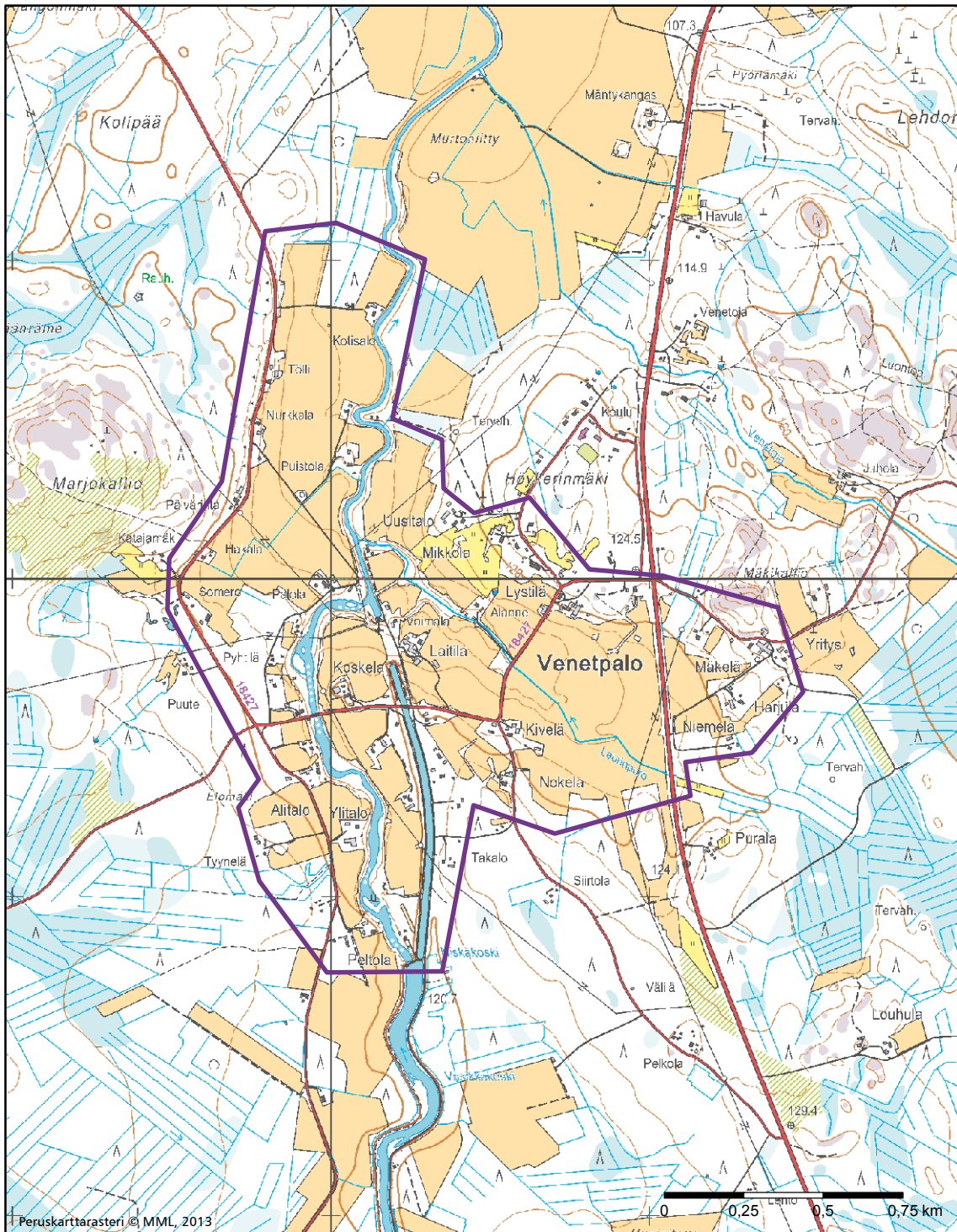
Arviointiteksti

Venetpalon kylä viljelysalueineen on sekä maisema-alueena että rakennettuna kulttuuriympäristönä maakunnallisesti arvokas kokonaisuus. Pyhäjokilaakson viljelysalueet ovat vanhaa ja edelleen elinvoimaista viljelysmaisemaa, joka on maisemakuvaltaan monimuotoista ja näkymiltään vaihtelevaa. Erityisesti kylän sisäiset näkymät laaksopainanteiden yli kylän laidalta toiselle ovat poikkeuksellisen hienoja. Rakennetulle kulttuuriympäristölle on ominaista kerroksellisuus, vanhan perinteisen rakennuskannan ohella kylässä on myös uusia asuin- ja talousrakennuksia.

Ohikulkutieltä jokilaaksoon kumpuilevaan viljelysmaisemaan avautuvat näkymät ovat merkittävä osa paikan imagoa. Kyläkokonaisuus hahmottuu valtatielle 4 maamerkinomaisena, mieleen jäävänä kohteena ja kohokohtana tiemaisemassa.

Rajaus

Maisemakokonaisuuteen kuuluu Pyhäjokivarressa sijaitseva Venetpalon kylä viljelysalueineen.

Venetpalon kulttuurimaisema

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

VIITAMÄEN KULTTUURIMASEMA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Viitamäen viljelymaisema. Valtakunnallisesti merkittävä kulttuurihistoriallinen ympäristö RKY 1993 (*Rakennettu kulttuuriympäristö 1993*).

Viitamäki. Maakunnallisesti arvokas kohde (*Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1993*).

Kunta: Pyhäntä

Kuvailu

Viitamäen kulttuurimaisema on pieni ja selkeärajainen maisema-aluekokonaisuus. Asutus ja viljelyalueet sijaitsevat pohjois-eteläsuuntaisella harjanteella. Harjanteen ylitse kylän halki kulkee Pyhännältä Kiuruvedelle johtava maantie. Tieltä avautuu monin paikoin upeita näkymiä viljelymaisemaan. Kylää ympäröivät maastonmuodoiltaan laakeat suovaltaiset metsäalueet. Kylän itäpuolella on laaja Konnunsuon turvetuotantoalue.

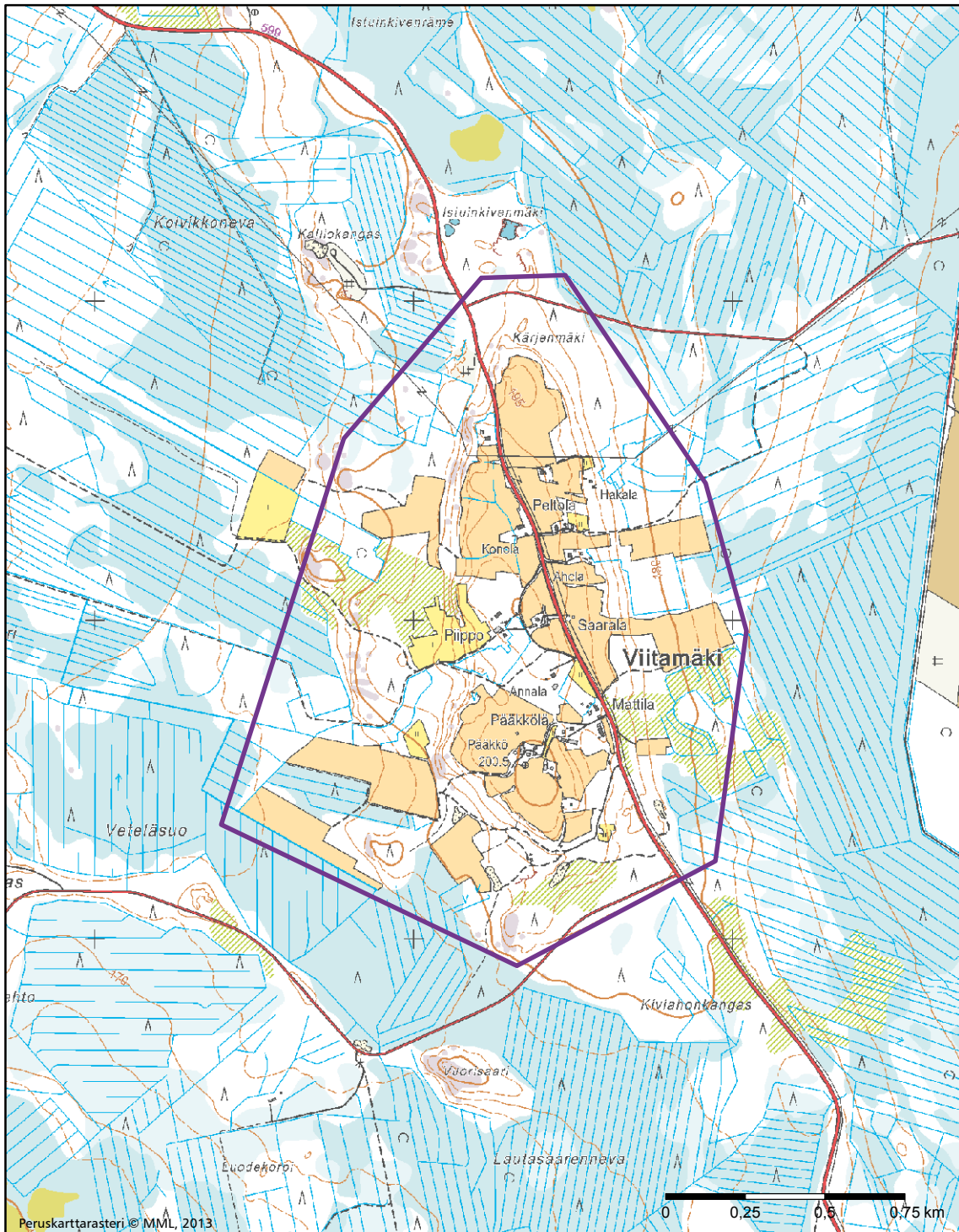
Viljelyalueet sijaitsevat harjanteen lakialueilla ja ylärinteillä pieninä lohkoina. Pihapiirit sijaitsevat viljelyalueiden keskellä pienen matkan päässä kylän halki kulkevasta tiestä. Kylässä sijaitseva Konola on määritelty maakunnallisesti arvokkaaksi kohteeksi. Rakennetun kulttuuriympäristön inventointien yhteydessä olisi hyvä tarkastaa kylässä sijaitseviin rakennuksiin kokonaisuutena liittyvät kulttuurihistorialliset arvot ja se, miten rakennuksiin liittyvät arvot vaikuttavat alueen arvoon kulttuurimaisemakokonaisuutena.

Arviointiteksti

Viitamäen viljelymaisema on pienikokoinen ja pienipiirteinen, selkeästi rajautuva kokonaisuus. Se on edustava esimerkiksi maisema-alueelle tyypillisestä mäki-asutuksesta.

Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluvat Viitamäen kylän asutus ja viljelyalueet.

Viitamäen kulttuurimaisema

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

YLIPÄÄN – KARJALAHDENRANNAN KULTTUURIMAISEMAT KALAJOKIVARRESSA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Uusi kohde

Kunta: Haapajärvi

Kuvailu

Maisema-alue sijaitsee Haapajärven taajaman kaakkoispuolella. Maisema-alueen keskellä on pitkänomainen Ylipäänjärvi, joka pohjoisessa laskee Haapajärveen. Maisema-alueen pohjoispuolella järvi avautuu Harjunlahdeksi ja Savilahdeksi, maisema-alueella Paavonlahdeksi ja Lohilahdeksi. Järveen laskee idästä Kuonanjoki, etelästä Vonganjoki ja lännestä Kalajanjoki. Maisema-alueen lounaispuolella on laaja Hautaperän tekojärvi. Vesialueet kuuluvat Kalajoen vesistöön.

Maastonmuodot ovat kumpuilevia. Jokilaaksoa reunustaa lännessä kangasmaiden jono, idässä kookas Haittakallio. Selänteiden reunavyöhykkeillä on kivikautisia asuinpaikkoja.

Viljelysalueet sijaitsevat Kalajokilaaksossa joen ja jokilaaksoa reunustavien selännealueiden väliin rajautuvilla loivasti jokea kohti viettävillä rinteillä. Ylipäässä joen itäpuolella viljelysmaisema on loivasti kumpuilevaa ja joen länsipuolella paikoin voimakkaasti kumpuilevaa. Rantapeltojen välissä on maisemaan vaihtelua antavia notkelmia. Maisemassa vaihtelevat viljelykäytössä olevat pellot sekä laidunmaat.

Asuinpaikat sijaitsevat jokien törmillä ja teiden varsilla. Pihapiirit ovat yksittäisiä, peltoalueiden ympäröimiä, tai muutamista pihapiireistä muodostuvia ryppäitä ja nauhoja. Joen itärannalla Ylipäässä pihapiirit sijaitsevat joen partaalla har-

vana mutta yhtenäisenä nauhana. Alueella on paljon arvokasta rakennuskantaa.

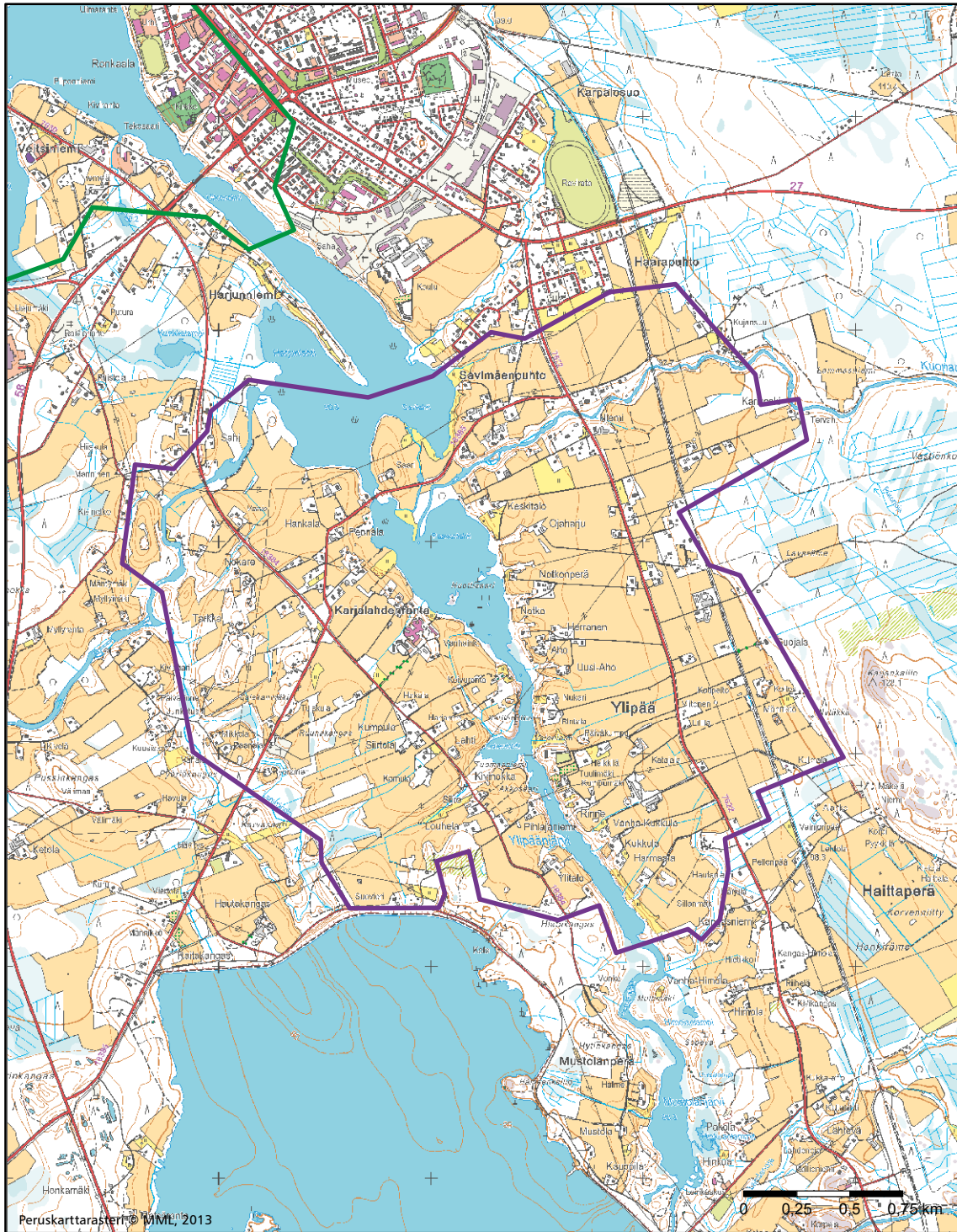
Maisema-alueen pohjoisreunalle on rakentumassa Haapajärven taajamaan liittyviä asuinalueita. Asuinalueiden ja viljelysmaiseman väliset rajapinnat ovat maisemallisesti merkittäviä.

Arviointiteksti

Maisema-alue on maakunnallisesti arvokas kokonaisuus. Alueesta tekevät omaleimaisen maastonmuotojen, vesistöalueiden ja viljelysalueiden monimuotoisuus. Maisemaan avautuvat näkymät ovat moninaisia ja vaihtelevia. Alueella on paljon kulttuurihistoriallisesti arvokasta rakennusperintöä.

Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluvat Karjalahdenrannan ja Ylipään viljelysmaisemat Kalajokilaaksossa, Haapajärven taajaman eteläpuolella.

Ylipään - Karjalahdenrannan kulttuurimaisemat Kalajokivarressa

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivytysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

5.2. KESKI-POHJANMAAN JOKISEUTU JA RANNIKKO

ALAVIIRTEEN SAARISTO JA MAAKANNUSKARINLAHTI

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Alaviirteen saaristo. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue (Keski-Pohjanmaan arvokkaat maisema- ja kulttuurialueet 2001). Maakannuskarinlahti ja Meksinkallio. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue (*Keski-Pohjanmaan arvokkaat maisema- ja kulttuurialueet* 2001).

Kunta: Kalajoki, Lohtaja

Kuvailu

Maisema-alueeseen kuuluvat Lohtajanselän saaristo ja rannikkoalueet. Saaret sijaitsevat rannikon edustalla Viirretjokisuussa, ja niitä ympäröivät Lohtajanselän ja Selkämatalan merialueet. Saaristoon kuuluu kolme kookasta mannermaista saarta, Käräjälüto, Iso-Mansikka – Kuusilüto ja Ruohokari, sekä kymmeniä pieniä metsäsaaria, lütoja ja kivikoita. Saaristossa ovat edustettuina kaikki saariston vyöhykkeet mannermaisesta sisäsaaristotyypistä ulkosaaristoon.¹²²

Suurimmat saaret ovat olleet kesäkausina lampaiden ja muun karjan laidunkäytössä. Saarissa on edelleen melko paljon rakentamattomia rantoja. Saaristo on voimakkaasti kasvavan virkistyskäytön kohde. Retkeily, metsästys ja muu yleinen virkistyskäyttö keskittyvät suurimmille saarille sekä uloimpiin merivyöhykkeen saariin.¹²³

Saarilla on kulttuuriperintökohteita. Merivyöhykkeen saarissa on muutamia vanhoja kalastustukikohtia. Käräjälüto on vanha kalastajien käyttämä tukikohta, jonne kalastajia koontui kesäkuukausiksi laajalta monen pitäjän alueelta. Luodon korkeimmalla kohdalla sijaitsevat kehässä olevat kärjäkivet. Paikalla on pidetty kärjjiä todennäköisesti 1000-luvun alussa. Myös Someron saarella on vanha kalastajayhdyskunta ja uloimmalla Ulkopauhan saarella on merkkejä vanhasta kalastuskulttuurista. Nykyään ammattimainen kalastus on keskittynyt mantereeseen satamiin, ja saaret ovat lähinnä loma-asutuskäytössä.¹²⁴

Rannikolla maaseudun kulttuurimaisemaa edustavana kyläkokonaisuutena maisema-alueeseen kuuluu Niemelän kylä. Kylässä on kulttuurihistoriallisesti arvokkaita rakennuksia. Viirretjoen ja Lohtajanjoen suistoalueilla ja Jäneskarissa on venevajoja merkinä edelleen elävästä kalastuskulttuurista. Jäneskarin kärjessä on kalastussatama, joka on ainaisemmin toiminut myös satamapaikkana, jonne on tuotu suolalasteja Ruotsista ja jossa on lastattu tervaa. Edustavin kalaranta

sijaitsee Lohtajanjokisuussa. Paikalla on ollut kalasatama jo 1500-luvulla. Venevajat, joita on noin 60, sijaitsevat rivissä jokisuun länsirannalla. Niistä vanhimmat ovat peräisin 1800-luvulta.¹²⁵

Maakannuskarinlahdella rannikko on matalaa ja alavaa, ja rannikon edustan merialue on matalaa. Rannikolla sijaitsevat laajat rantaniityt ovat sekä kasvistollisesti että linnustollisesti arvokkaita. Kannuskarin rantaniityt muodostavat rannikolle noin 700 m pitkän, 100–300 m leveän vyöhykkeen. Alue on alati muuttuva nopean maankohoamisen vuoksi. Rantaniityillä kasvillisuus on edustava esimerkki maankohoamisen rannikon vyöhykkeisestä niittykasvillisuudesta ja on lajistoltaan hyvin rikas. Maakannuskarin itäpuolisella rantaniityllä on myös suolamaalaikkuja, joilla kasvaa Pohjanlahden rannikolla harvinaista suolasolmukkaa. Alueella on runsas pesimälinnusto, johon kuuluu mm. vesilintuja ja kahlaajia. Lahti on myös arvokas lintujen muutonaikainen ruokailu- ja levähdysalue.¹²⁶

Maisema-alueeseen kuuluvat rannikolla Ulko-Kannuskarin molemmin puolin sijaitsevat Natura-alueet Maakannuskarinlahti ja Viirretjoen suisto. Kannuskarin rantaniityt on maakunnallisesti arvokas perinnebiotooppi.¹²⁷

Maakannuskarinlahden suulla rannikolla sijaitsee maakunnallisesti merkittävä maisemakohde, Meksinkallio. Se on lounais-koillisuuntainen noin 300 m mittainen kallioselänne, joka kohoaa jyrkkänä merestä. Selänteen korkeus on noin 15 m merenpinnasta, mikä on muuten tasaisella rannikkoalueella relatiivisena korkeuserona varsin suuri. Meksinkallion maisemallinen arvo perustuu ennen muuta kallion laelta ja eteläkärjestä avautuvaan merimaisemaan.¹²⁸

Arviointiteksti

Maisema-alue on maakunnallisesti arvokas kokonaisuus, jossa yhdistyvät luonnonmaisemalle ja rannikkoalueen kulttuuri- maisemalle tyypilliset piirteet. Rannikolla ja saaristossa on ar-

122 Keski-Pohjanmaan arvokkaat maisema- ja kulttuurialueet 2001, 38–40.

123 Keski-Pohjanmaan arvokkaat maisema- ja kulttuurialueet 2001, 38–39.

124 Keski-Pohjanmaan arvokkaat maisema- ja kulttuurialueet 2001, 38–39.

125 Keski-Pohjanmaan arvokkaat maisema- ja kulttuurialueet 2001, 38–39.

126 Keski-Pohjanmaan arvokkaat maisema- ja kulttuurialueet 2001, 40.

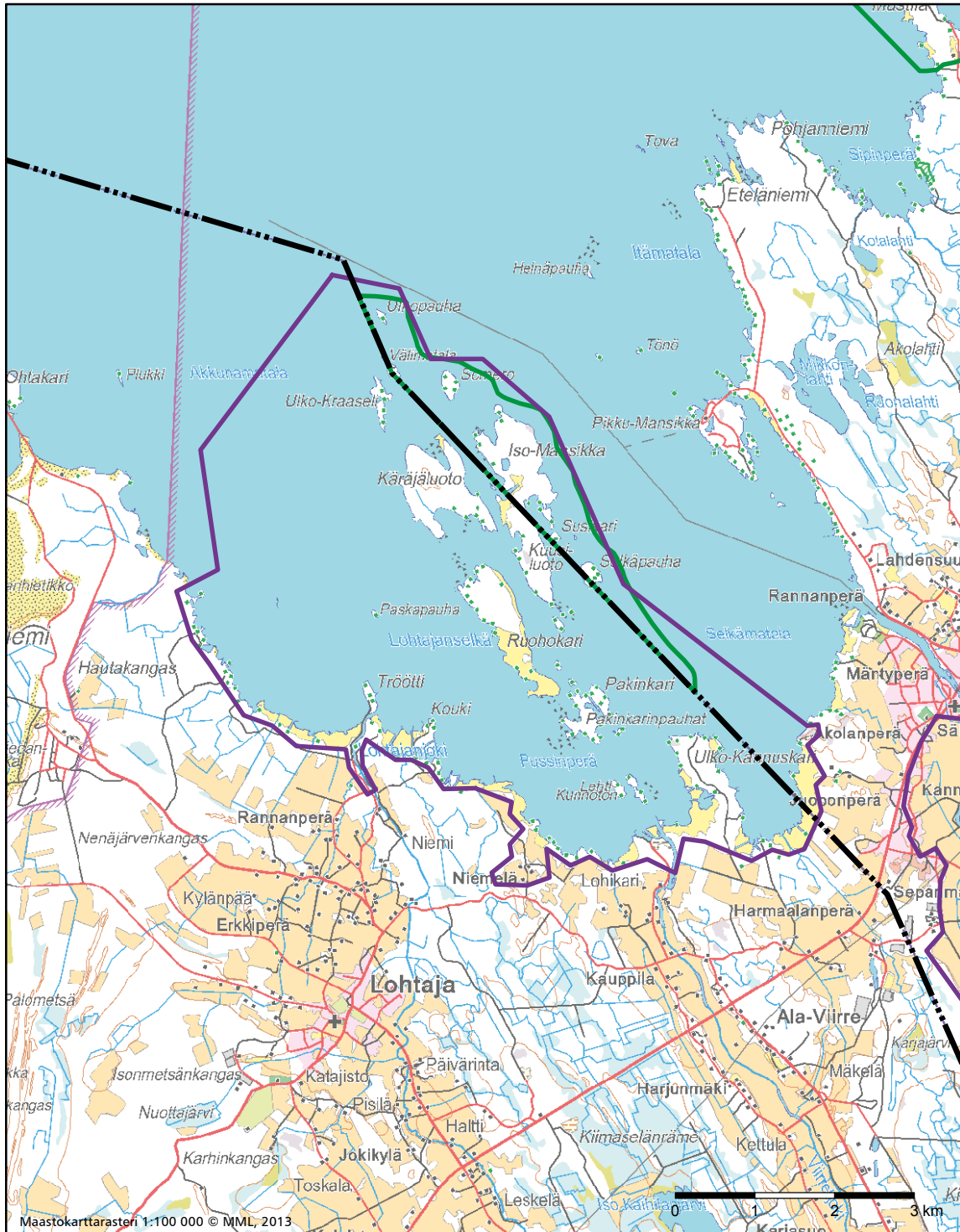
127 Tikkanen et al. 1999, 42–43.

128 Keski-Pohjanmaan arvokkaat maisema- ja kulttuurialueet 2001, 40.

vokasta kulttuuriperintöä, kuten vanhoista, edelleen elinvoimaisista elinkeinoista kertovaa rakennuskantaa, esimerkiksi kalastajakylät, kalasatamat ja venevajat. Maakannuskarinlahti on arvokas luontokohde ja edustava esimerkki maannousemarannikon maisemasta. Matalalla ja alavalla rannikkoalueella näkyy kasvillisuuden vyöhykkeisyys.

Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluvat Lohtajanselällä sijaitseva Alaviirteen saaristo sekä sitä ympäröivät Lohtajanselän, Pussinperän, Harmaalanperän ja Maakannuskarinlahden rannikkoalueet. Maisema-alueen rajaus noudattaa pääpiirteissään maakunnallisesti arvokkaiksi määriteltyjen maisema-alueiden Alaviirteen saaristo sekä Maakannuskarinlahti ja Meksinkallio rajauksia. Maisema-alue sijaitsee osittain Keski-Pohjanmaalla Lohtajan kunnan alueella.

Alaviirteen saaristo ja Maakannuskarinlahti

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Keski-Pohjanmaan liitto 2001

EVIJÄRVEN JA VÄÄRÄJOKILAAKSON KULTTUURIMAISEMAT

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Uusi kohde

Kunta: Sievi

Kuvailu

Maisema-alue sijaitsee Sievin taajaman koillispuolella Vääräjokilaaksossa. Viljelysalueiden halki kiemurtelee kapea Vääräjoki. Paikalla aikanaan sijainnut Evijärvi on kuivatettu viljelysalueeksi. Entisen Evijärven alueella joki kulkee maiseman halki suoralinjaisena, molemmin puolin patopenkereiden rajaamana. Jokilaaksoa reunustavat molemmin puolin kumpuilevat selännealueet. Lännessä maisema-alue liittyy vieressä sijaitsevaan, niin ikään maakunnallisesti arvokkaaseen maisemakokonaisuuteen Vanhakirkon – Jyringin kulttuurimaisemat Vääräjokivarressa.

Evijärven viljelylakeus on laaja ja tasainen. Se on syntynyt paikalla sijainneen Evijärven kuivattamisen seurauksena. Hailkolankylän ja Jyringinkylän välillä sijainnut Evijärvi oli vielä 1700-luvulla kalaisa järvi. Sen kuivatus alkoi saman vuosisadan loppupuolella niittymaan puutteen vuoksi. Järvikuivointa niitettiin arvokasta luonnonheinää. Heinä kerättiin suoviin, joista heinä talven aikana ajettiin eläimille. Evijärveä kuivattiin useaan otteeseen ja lopullisesti järvi saatiin kuriin 1960-luvulla pengertämällä Vääräjoki. Järvikuivio tuotti runsaasti heinää, jota kasvava karjalauma tarvitsi. Vielä nykyäänkin Sievissä mennään ”järvelle” eli järvikuiviolle maataloustöihin.¹²⁹ Viljelylakeuden keskellä kohoavien metsäisten kumpareiden

nimet kertovat alueen historiasta: alueella sijaitsevat mm. Kuu-sisaari, Koivusaari, Asunsaari, Petäjäsaari, Mönkönsaari, Varessaari ja Pirttisaari. Idässä laaja ja tasainen viljelysmaisema kuroutuu kumpuilevien selännealueiden molemmin puolin rajaamaksi Vääräjokilaaksoksi.

Asuinpaikat sijaitsevat rykelminä viljelysalueiden keskellä kohoavilla kumpareilla sekä nauhoina selänteiden reunoilla kulkevien teiden varsilla. Suurimpina kyläkokonaisuuksina erottuvat Sievin taajama ja Vääräjokilaakson pohjoislaidalla sijaitseva nauhamainen Järvikylä. Jokilaaksossa kumpareilla sijaitsevat Jakolanniemi, Isosalu, Vähäsalo ja Halkosensalo.

Alueella on paljon uutta rakentamista. Uusien rakennusten ja asuinalueiden sijaintia maisemassa olisi hyvä ohjata maiseman ehdoilla ja esimerkiksi rakennustapaohjeiden avulla. Erityisen merkittävänä maisemassa näkyvät rakennettujen alueiden ja avoimen viljelysmaiseman väliset rajapinnat.

Maisema-alueelle ovat ominaisia jokilaaksoa rajaavien selännealueiden reunoilla kulkevilta maanteiltä viljelysalueille ja niiden yli avautuvat pitkät ja laajat näkymät. Evijärven takana maisemassa selkeästi erottuvalla pitkänomaisella harjanteella sijaitseva Sievin taajama erottuu avoimen viljelysmaiseman yli kauas. Kirkon torni erottuu maisemassa maamerkinä.

Arviointiteksti

Alue on maisemakvaltaan näyttävä kokonaisuus. Evijärven kuivatuksen historia tekee alueesta omaleimaisen ja historialtaan kiinnostavan. Maisemakokonaisuus on edustava esimerkki järvien kuivattamisen avulla keinotekoisesti muodostetusta viljelysmaisemasta.

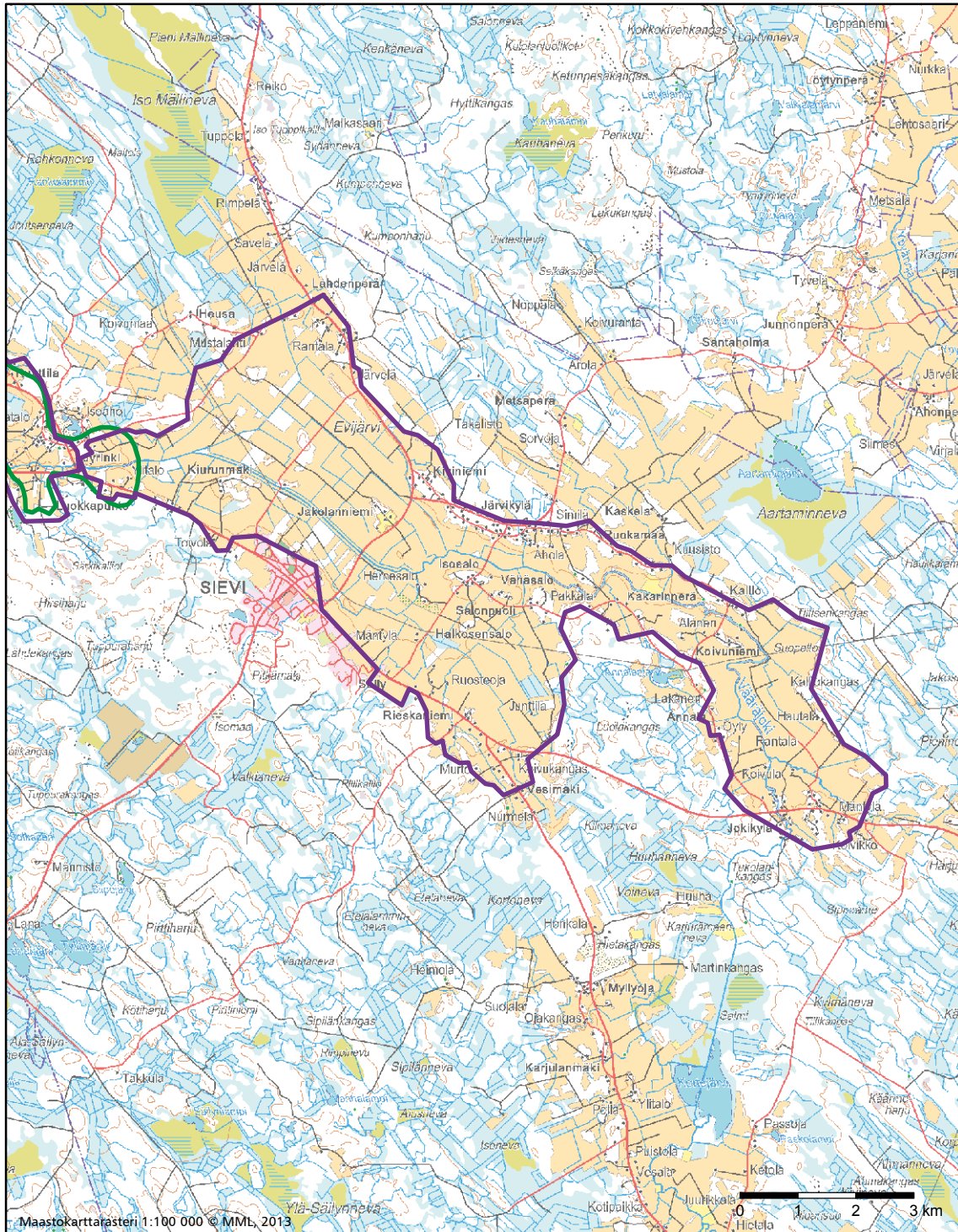
Alueen arvot pohjautuvat ennen muuta maisemalle tyypillisiin ominaispiirteisiin ja paikallisiin erityispiirteisiin. Evijärven viljelylakeuden alueella omaleimaisuutta luovat maiseman tasaisuus ja avoimuus. Vääräjokilaaksossa selännealueiden reunustama jokilaakso hahmottuu selkeärajaisena, kum-

puilevana viljelysmaisemana, jonne avautuu komeita näkymiä selänteiden reunoilta kulkevilta teiltä. Alueella on myös paljon arvokasta rakennuskantaa. Sievin kirkonmäki ja Järvikyläntien – Kalliotien raitti on aluekokonaisuuksina määritelty maakunnallisesti arvokkaiksi rakennetuiksi kulttuuriympäristökokonaisuuksiksi.

Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluvat Vääräjokea ympäröivät laajat viljelysalueet Sievin taajaman koillis- ja kaakkoispuolilla. Maisema-alueeseen kuuluvat mukaan jokilaaksoa rajaavien selännealueiden reunavyöhykkeet.

Evijärven ja Vääräjokilaakson kulttuurimaisemat

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

HIMANGAN KULTTUURIMASEMA LESTIJOKIVARRESSA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Himangan peltoalue. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue (*Keski-Pohjanmaan arvokkaat maisema- ja kulttuurialueet* 2001).

Kunta: Kalajoki

Kuvailu

Lestijokilaaksoa ympäröivää laajaa viljelytasankoa rajaavat kumpuilevat selännealueet. Jokilaaksossa maisema on tasais- ta ja alavaa. Jokilaakson viljelytasangon halki virtaa kaksi ka- peaa jokea, Lestijoki ja sen haara Tomujoki, sekä kapea Kina- rehenoja. Viljelymaisemaa elävöittävät jokien lisäksi matalat mäet ja kumpareet.

Asutus sijaitsee nauhamaisesti vanhojen teiden varsilla. Pai- koin pihapiirit sijaitsevat tasaisella maalla viljelysalueiden kes- kellä, paikoin rykelminä matalilla mäillä ja kumpareilla sekä teiden ja vesistöjen risteyskohdissa. Maisemakuvaa elävöit- tävät pihapiirejä ympäröivä tuuhea puusto sekä paikoin pää- teiltä pihapiireihin johtavat puukujanteet. Merkittäviä raken- nettua kulttuuriympäristöä edustavia kokonaisuuksia alueel- la ovat Kannuskylän raitti sekä asutus päätien varrella koulun ympäristössä ja jokivarressa Hillilässä.

Lestijoki ja sen haara Tomujoki ovat Lestijoen Natura- aluetta. Maisema-alueella Tomujoen varrella sijaitsee paikallisesti arv- okas perinnumaisemakohde Koivulan haka. Maisema-alueel- la Lestijoen varrella sijaitsevat historiallisen ajan muinaisjään- nöskohteiksi luokitellut Hillilänkosken vesimylly ja Sämpilän- kosken vesimylly.

Rakennuskannalle on ominaista kerroksellisuus. Rakennus-

kannassa näkyvät pohjalaiselle talonpoikaiselle rakennuspe- rinteele ominaiset piirteet, jotka poikkeavat hieman pohjois- pohjalaisesta perinteestä. Alueella on esim. komeita kaksiker- roksisia talonpoikaistaloja, jotka erottuvat maisemassa merk- kirakennuksina. Tasaisessa ja avoimessa maisemassa yksityis- kohdat näkyvät laajalle ja kauas. Tästä syystä yksittäisillä ra- kennuksilla ja pihapiireillä on maisema-alueen edustavuuteen suuri merkitys: laajassa, avoimessa maisemassa maisemaku- vassa korostuvat mm. rakennukset ja pihapiirit ja niille tyy- pilliset ominaispiirteet.

Maisema-alueen avoimuutta vähentää jokivarsien umpeen- kasvu. Tiheä jokivarsikasvillisuus estää näkymät jokien yli ran- nalta toiselle.

Arviointiteksti

Maisema-aluekokonaisuus on edustava esimerkki Keski-Poh- janmaan jokiseutu ja rannikko -alueelle tyypillisestä maaseu- dun viljelysmaisemasta. Alue on vanhaa ja elinvoimaista maa- talousaluetta. Jokien yli johtavat sillat erottuvat maisemassa solmukohtina.

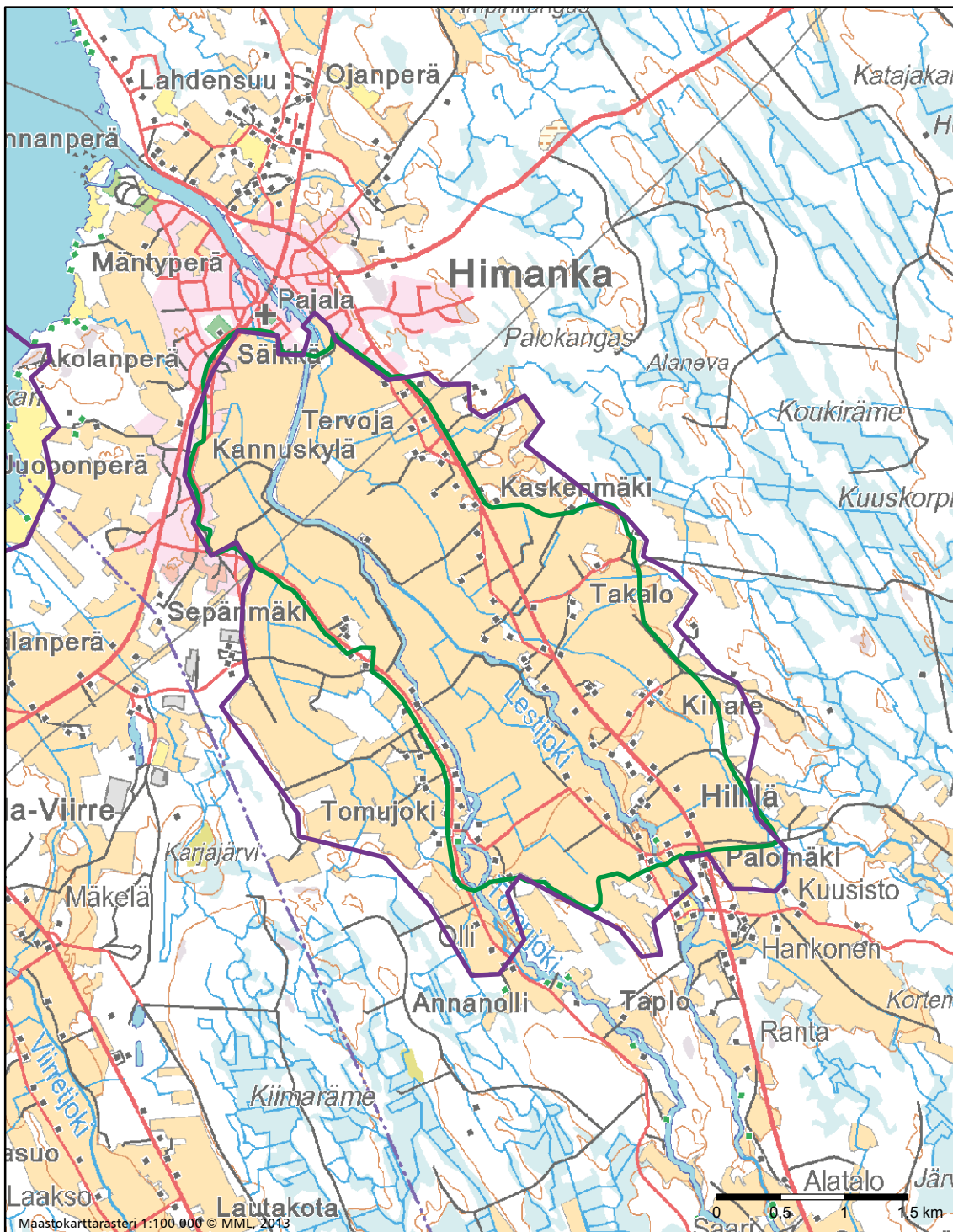
Maisema-alueelle tyypillisiä omaleimaisuutta luovia piirtei- tä ovat viljelysalueen tasaisuus ja maisema-alueelle ominaiset pitkät, avoimet näkymät. Maisema-alueella on paljon kulttuu- rihistoriallisesti arvokasta rakennuskantaa.

Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluu Lestijokea ympäröivä viljelysmaisema Himangan kirkonkylän kaakkoispuolella. Maisema-alueen rajaus noudattaa pääpiirteissään vuoden 2001 in-

ventoinnissa maakunnallisesti arvokkaaksi maisema-alueeksi määritellyn alueen rajausta. Maisema-alueen rajausta on tarkennettu olemassa olevan tilanteen pohjalta. Kokonaisuuteen on otettu mukaan maisemaa rajaavien selännealueiden reuna-alueet.

Himangan kulttuurimaisema Lestijokivarressa

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Keski-Pohjanmaan liitto 2001

MALISJOKIVARREN KULTTUURIMAISEMA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Malisjokivarsi – Erkkilä. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue (*Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997).

Kunta: Nivala

Kuvailu

Maisemakokonaisuuteen kuuluvat Kalajokeen laskevaa Malisjokea ja siihen laskevia kapeita ojia, Sarjanojaa ja Kesonojaa, ympäröivät viljelysalueet. Malisjoki kiemurtelee viljelysaluiden halki kapeana, monipolvisena nauhana. Malisjokivarressa viljelysmaisema on varsin tasaista ja alavaa, korkeuserot ovat vähäisiä. Jokilaakson alavat alueet ovat laajasti viljelyskäytössä, peltoalueet reunustavat jokea leveänä yhtenäisenä vyöhykkeenä. Jokilaaksoa ympäröivät loivapiirteiset selännealueet.

Asutus tukeutuu jokiin ja tiestöön. Malisjoen varrella selvästi muita suurempana kyläkokonaisuutena erottuu Maliskylä. Asutus sijaitsee joen partaalla ja teiden varsilla sekä paikoin matalilla kumpareilla useista pihapiireistä muodostuvina rykelminä ja nauhoina. Asutustihentymänä erottuvat myös Ruuskankylä, Leppiperä, Huituperä, Pihlajaperä, Ahde, Pääkönperä, Pirttipuhto, Erkkilä ja Sarjankylä. Maisema-alueella on paljon arvokasta rakennuskantaa.

Maisemalle ovat tyypillisiä vuoroin sulkeutuvat ja vuoroin avoimien viljelysalueiden yli avautuvat pitkät ja laajat näkymät. Esimerkiksi Erkkilän kylän kohdalla avautuu pitkiä näkymiä pohjoiseen kohti Sarjankylää. Maisemakuva on pieni-piirteisempi kuin Kalajokilaakson valtakunnallisesti arvokkaalla maisema-alueella.

Maisema-alueella on pitkä historia asuttuna, elinvoimaisena maaseudun kulttuurimaisemana. Vanhimmat jäljet asutuksesta ovat peräisin esihistorialliselta ajalta, Erkkisjärven ympäristössä ja jokilaakson reuna-alueilla on muutamia kivikautisia asuinpaikkoja.

Maisema-alueen läpi kulkee Nivalasta Kärämäelle johtava maantie. Tie kulkee maisema-alueen pohjoislaidalla loivapiirteistä selännealueen reunaan myötäillen. Tieltä avautuu monin paikoin komeita, avoimia näkymiä viljelysalueiden ja Malisjoen yli etelään. Näkymät on tärkeää huomioida alueen ja sitä ympäröivän maiseman ominaispiirteisiin vaikuttavien suunnitelmien, kuten tuulivoima-alueiden rakentamissuunnitelmien, yhteydessä.

Arviointiteksti

Malisjoen, Sarjanojan ja Kesonojan ympärillä sijaitsevat viljelysalueet muodostavat maakunnallisesti arvokkaan kokonaisuuden. Maisema-alue liittyy valtakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen Kalajokilaakson kulttuurimaisema.

Alueen arvot pohjautuvat sen edustavuuteen vanhana ja edelleen elinvoimaisena maaseudun kulttuurimaisemana. Maisemakuva hallitsevat laajoina, tasaisina ja avoimina avautuvat viljelysalueet. Maisemalle luonteenomainen, omaleimaisuutta luova piirre on näkymien vaihtelu avoimista suljettuihin. Mai-

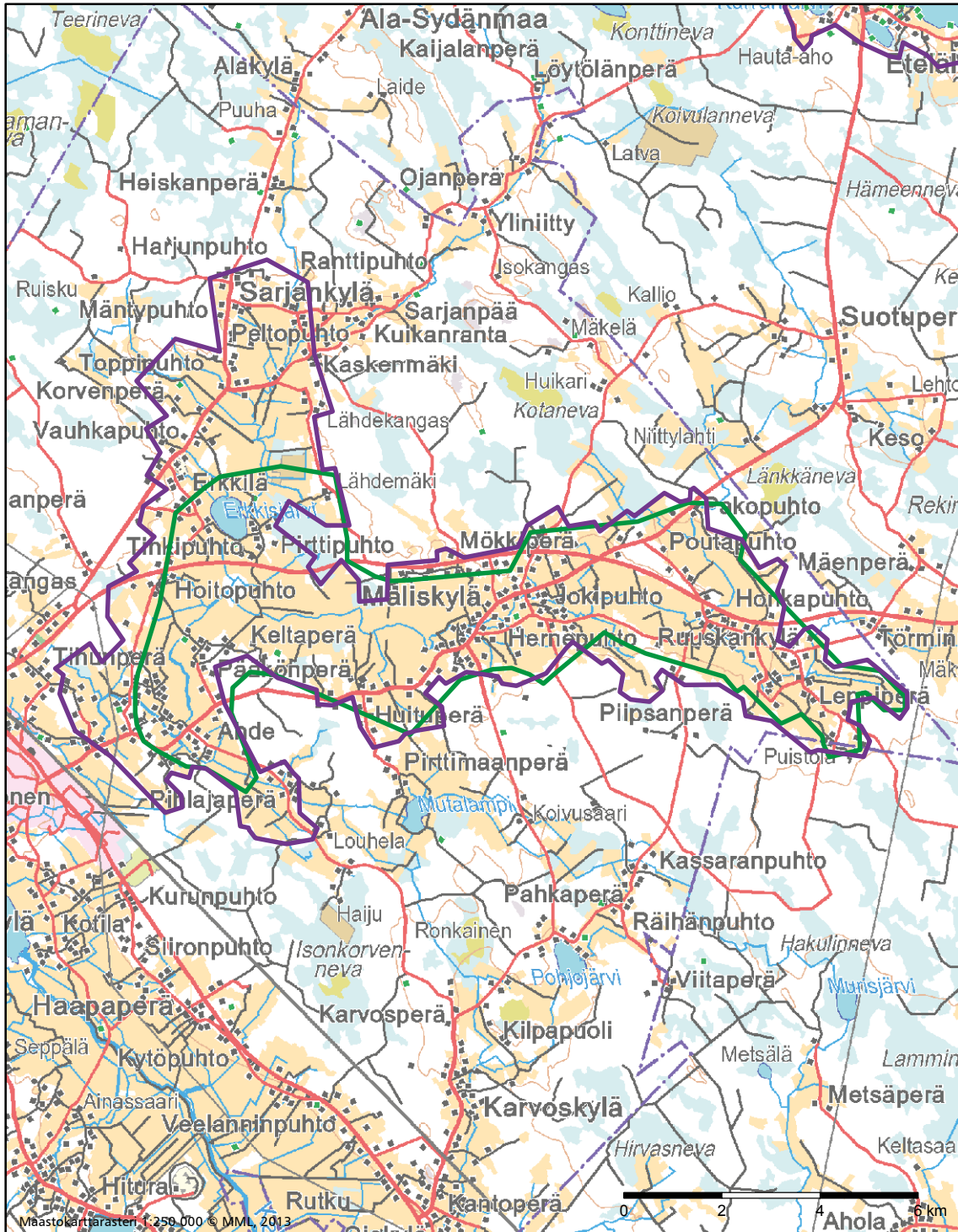
sema-alueella on runsaasti kulttuurihistoriallisesti merkittäviä rakennuksia, joihin liittyy historiallisia, arkkitehtonisia ja maisemallisia arvoja.

Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluu maaseudun kulttuurimaisema Malisjoen varsilla. Maisema-alueen rajausta on vuoden 1997

inventoinnissa esitettyyn rajaukseen verrattuna paikoin laajennettu, maisemakokonaisuuteen on otettu mukaan mm. Erkkilän pohjoispuolella sijaitseva Sarjankylä laajoine viljelysalueineen, Pihlajaperä sekä Ahteen ja Nivalan taajaman välissä sijaitsevat viljelysalueet. Nivalan taajaman koillispuolella Malisjokivarren kulttuurimaisema rajautuu Kalajokilaakson kulttuurimaisemaan, joka on määritelty valtakunnallisesti arvokkaaksi maisema-alueeksi.

Malisjokivarren kulttuurimaisemat

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

PITKÄSENKYLÄN – TYNGÄN KULTTUURIMAISEMAT KALAJOKIVARRESSA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Pitkäsenkylä – Tynkä. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue (*Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997).

Kunta: Kalajoki

Kuvailu

Maisemakokonaisuuteen kuuluu Kalajokea ja Vääräjokea ympäröivä kulttuurimaisema Kalajoen alajuoksulla. Maisema-alueella sijaitsevat Etelänkylä, Pitkäsenkylä ja Tynkä. Kalajokilaaksossa jokiuomaa ympäröivä alue on pinnanmuodoiltaan laakea ja tasainen. Kalajoki virtaa kaakko-luode-suunnassa kohti Pohjanlahtea. Kalajokeen laskee kapea Vääräjoki. Kalajokilaaksoa reunustavilla selännealueilla matalien kumpareiden väliin rajautuu monin paikoin suoalueita.

Maisema-alue on ehkä vanhinta viljelymaisemaa Kalajokilaaksossa. Ensimmäiset tiedot asutuksesta alueella ovat peräisin vuodelta 1547. Veroluetteloiden mukaan Kalajoen pitäjässä oli tuolloin kahdeksan kylää, joista yksi oli Tyngän kylä. Nykyisestä Pitkäsenkylästä käytettiin 1500-luvulla nimityksiä Pitkäkoski ja Pitkäsenkoski. Pitkäsenkylässä oli vuonna 1547 yhteensä 7 ja Tyngän kylässä 5 taloa. Asutuksen lisääntymisen alueella oli nopeaa. Tyngän kylässä oli vuonna 1607 jo 24 taloa. Kalajoen ensimmäinen kirkko sijaitsi vuosina 1525–1555 Tyngän kylällä.¹³⁰

Nykyään viljelyksessä olevat peltoalueet ympäröivät Kalajokea ja Vääräjokea leveänä yhtenäisenä vyöhykkeenä. Pitkäsenkylällä Kalajoen pohjoispuolella peltoalueet muodostavat laajan

avoimen viljelytasangon. Asutus sijaitsee yhtenäisinä nauhoina jokien varsilla sekä jokiuomia myötäilevien teiden varsilla. Paikoin teiltä avautuu pihapiirien lomasta pitkiä näkymiä viljelymaisemaan. Tyngän kylässä sijaitsee paikallisesti arvokas perinнемaisema Rantatalon joenrantalaidun¹³¹.

Maisema-alueella on runsaasti perinteistä, kulttuurihistoriallisesti arvokasta rakennuskantaa. Maakunnallisesti arvokkaita pihapiirejä ja rakennuksia on alueella mm. Tyngän kylässä ja Pitkäsenkylässä. Maisema-alueella on myös nykyaikaiseen maatalouteen liittyviä uusia, kookkaita tuotantorakennuksia, kuten isoja navettarakennuksia, mikä osaltaan kertoo maatalouden elinvoimaisuudesta.

Pohjankylä sekä Pitkäsenkylä – Nuoranperä – Hihnanperä on määritelty valtakunnallisesti merkittäviksi kulttuurihistoriallisiksi ympäristöiksi (RKY 1993), mutta kohteet eivät ole mukana päivitetystä valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen luettelossa (RKY 2009). Tyngän kylässä sijaitseva aluekokonaisuus Tyngän mylly ja Hihnalankoski on määritelty rakennettuna kulttuuriympäristönä maakunnallisesti arvokkaaksi.

Maisema-alueen luoteispuolella Kalajoen varrella sijaitseva Kalajoen taajama on vähitellen laajentumassa jokea myö-

130 *Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997, 46.

131 Tikkanen, Hongell & Polso 1999, 45.

täillen kaakon suuntaan. Uusi asutus saattaa muuttaa maisema-alueen ilmettä. Uuden rakentamisen sijoittamista maisemaan ja rakennuskannan ominaispiirteitä olisi hyvä ohjata esimerkiksi rakentamistapaohjeiden avulla.

Maisema-aluetta ympäröivien selännealueiden reunoilla on muutamia röykkiöitä esihistorialliselta ajalta. Suurin osa muinaisjäänöksistä sijaitsee maisema-alueen ulkopuolella. Hihnalankosken lähistöllä sijaitseva Koskelan paja on määritelty muinaisjäänöksikohteeksi.

Arviointiteksti

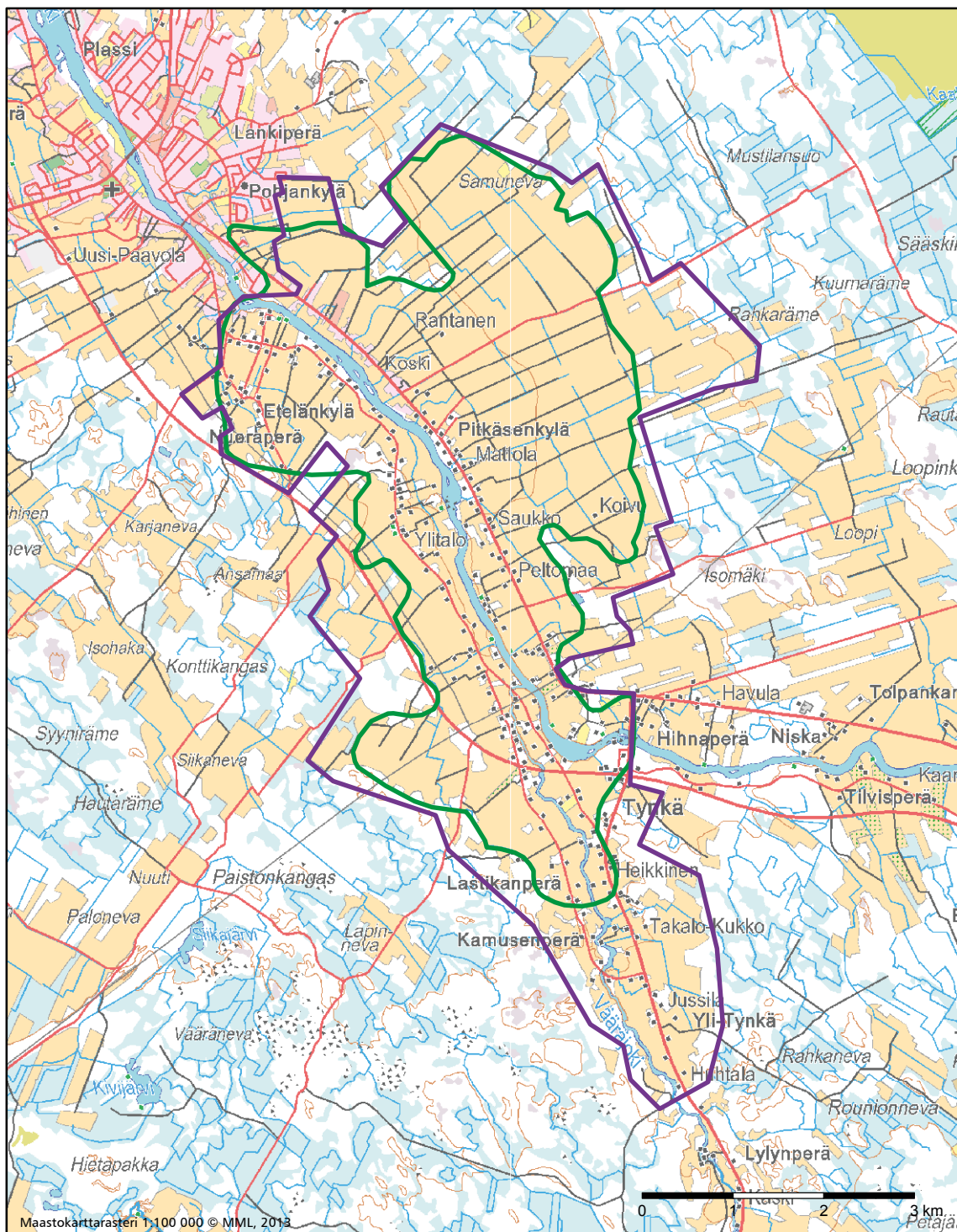
Alue on maakunnallisesti arvokas kulttuurimaisemakokonaisuus, jonka arvot perustuvat sen merkitykseen hyvin vanhana ja edelleen elinvoimaisena kulttuurimaisemana. Maisema-

ma-alue on edustava esimerkki Kalajokea reunustavasta viljelymaisemasta ja asutuksesta. Alueella on runsaasti rakennuskantaa, johon liittyy historiallisia, arkkitehtonisia ja maisemallisia arvoja.

Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluvat Kalajoen taajaman kaakkoispuolella Kalajoen ja Vääräjoen varrella sijaitsevat viljelysalueet. Maisema-alueen rajaus pohjautuu vuoden 1997 inventoinnissa määriteltyyn maakunnallisesti arvokkaan maisema-alueen rajaukseen. Rajausta on tarkennettu olemassa olevan tilanteen mukaiseksi. Maisema-alueeseen on rajattu mukaan viljelysalueiden reunavyöhykkeinä merkittävien selännealueiden reuna-alueet.

Pitkäsenskylä - Tyngän kulttuurimaisemat Kalajokivarressa

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

VANHAKIRKON – JYRINGIN KULTTUURIMASEMAT VÄÄRÄJOKIVARRESSA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Vanhakirkko – Jyrinki. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue (*Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997).

Kunta: Sievi

Kuvailu

Maisema-aluekokonaisuus tukeutuu kapeaan Vääräjokeen. Maisema-alueella sijaitsevat Jyringinjärvi ja Sievinmäenjärvi. Vääräjokeen laskee useita kapeita oja. Vääräjoki yhdistyy Kalajokeen Tyngän kylän tienoilla.

Vanhakirkon ja Jyringin seudulla maisema-alueen itäosissa maastonmuodot ovat loivasti kumpuilevia. Vanhakirkon kohdalla kapeaksi kuroutuvaa jokilaaksoa reunustavat harjanteet ja kangasmaat. Maisema-alueen länsiosissa maasto on huomattavasti tasaisempaa ja jokilaakso on leveämpi kuin alueen itäosissa. Sievinmäen luoteispuolella on laaja suoalue Lähden-eva. Viljellyn jokilaakson eteläpuolella avautuu laaja, karu selännealue.

Alueella on ollut asutusta jo esihistoriallisella ajalla. Jokilaaksoissa selänteiden reuna-alueilla on useita kivikautisia asuinpaikkoja. Sievin seudulle Vanhankirkon ja Asemakylän tienoille muodostui vakinaista asutusta 1500-luvulla. Vanhakirkolla on Kalmistonkankaan kirkkotarha, joka lienee toiminut hautausmaana ennen Sievin kappeliseurakunnan perustamista vuotta 1654. Seurakunnan kolme ensimmäistä kirkkoa sijaitsivat Vanhankirkon alueella. Vääräjoen ranta-alueet ovat paikkakunnan vanhinta viljely- ja asuinalueita. Joen rannoilla

on tervahautojen pohjia. Alueella on toiminut pikipolttimo.¹³²

Viljelysalueet sijaitsevat Vääräjokea ympäröivillä, selännealueiden reunustamilla loivapiirteisillä alueilla. Paikoin viljelysmaisema on pienipiirteisistä ja vaihtelevaa, paikoin taas pellot muodostavat yhtenäisiä, laajoja ja avoimia viljelytasankoja. Viljelyskäytössä olevien peltoalueiden pinta-ala on selkeästi lisääntynyt edellisen inventoinnin jälkeen 1990- ja 2000-lukujen kuluessa erityisesti maisema-alueen länsiosissa, missä suoalueita on raivattu pelloiksi. Vanhakirkolla sijaitsee paikallisesti arvokas perinnemaisema Isotaluksen keto¹³³.

Asutus keskittyy erillisiksi, viljelysalueiden ympäröimiksi kyläkokonaisuusiksi vanhojen teiden varsille. Pihapiirit sijaitsevat nauhoina ja rykelminä teiden varsilla ja matalilla kumpareilla. Maisema-alueella on paljon maakunnallisesti arvokkaita kohteita. Vanhakirkko on maakunnallisesti arvokas rakennettu kulttuuriympäristökokonaisuus.

Tiestössä näkyy kerroksellisuus. Vanhat, kapeat ja kiemurtelevat tiet ja linjauksiltaan loivat uudet maantiet erottuvat selvästi toisistaan. Vääräjoen eteläpuolella maisema-alueen etelälaidalla kulkee Kannuksesta Sieviin johtava maantie, maisema-alueen pohjoislaidalla Kalajoelle johtava maantie. Jyringissä, Ruuttilassa, Vanhakirkolla ja Markkulassa Kalajoelle joh-

¹³² *Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997, 50.

¹³³ Tikkanen, Hongell & Polso 1999, 118.

tava vanha maantie kulkee monin paikoin uuden, linjaukseltaan suuremman tien rinnalla. Vanhat tielinjat ovat tärkeä osa kerroksellista kulttuuriympäristöä.

Maisema-alueen tuntumassa on paikoin soranottoaikoja. Ne erottuvat maisemavaurioina.

Arviointiteksti

Maisema-alue on vanhaa ja elinvoimaista maaseudun kulttuurimaisemaa. Maiseman ominaispiirteet vaihtelevat Vanhakirkon ja Jyringin seudun kumpuilevasta ja harjanteiden väliin tiivistikin rajaamasta pienipiirteisestä ja näkymiltään vaihtelevasta viljelysmaisemasta Sievinmäenjärven ympärillä sijaitseviin avoimiin peltolakeuksiin.

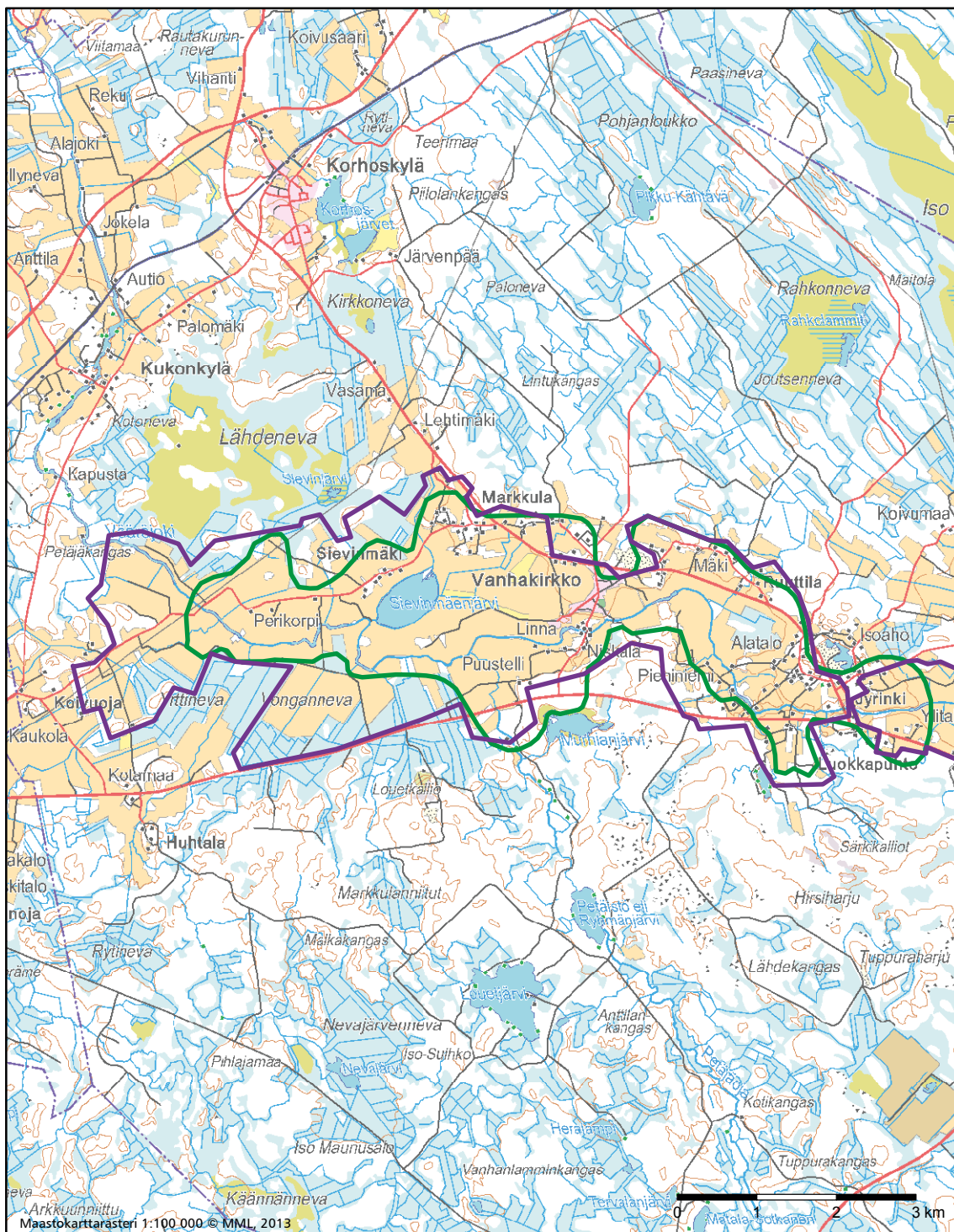
Maisemassa on monin paikoin kerroksellisuutta ja muistumia maaseudun kulttuurimaisemille vanhastaan tyypillisiä

ominaispiirteistä, kuten kapeat, peltoalueiden halki maastonmuotoja myötäillen mutkittilevat tiet, vanhat rakennukset sekä vanhat ilmajohtoina maiseman halki kulkevat sähkölinjat. Maisema-alueella on paljon kulttuurihistoriallisesti arvokkaita rakennuksia Jyringin, Vanhakirkon, Markkulan ja Sievinmäen kylissä.

Rajaus

Maisemakokonaisuuteen kuuluu Vääräjokea ympäröivä kulttuurimaisema Sievin taajaman länsipuolella. Maisema-alueella sijaitsevat Sievinmäki, Markkula, Vanhakirkko ja Jyrinki. Maisema-alueen rajaus noudattaa pääpiirteissään aiemman, 1990-luvun lopulla tehdyn inventoinnin yhteydessä määriteltyä rajausta. Paikoin rajausta on tarkennettu ja laajennettu, maisema-alueeseen on otettu mukaan Vongannevalle laajentuneet peltoalueet sekä maisemaa rajaavat ja maisemaelementteinä merkittävät selännealueet.

Vanhakirkon - Jyringin kulttuurimaisemat Väräjokivarressa

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

5.3. POHJOIS-POHJANMAAN JOKISEUTU JA RANNIKKO

HUUMOLAN – NIEMELÄN KULTTUURIMASEMA SIIKAJOKIVARRESSA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Huumola. Maakunnallisesti arvokas kohde (*Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1993*).

Kunta: Siikajoki

Kuvailu

Maisema-aluekokonaisuus sijaitsee Siikajoen ja siihen laskevan Luohuanjoen varsilla Paavolan kirkonkylän itäpuolella. Maisema-alueelle ovat tyypillisiä loivapiirteinen viljelysmäisä ja metsäiset kumpareet ja harjanteet. Jokilaaksoa reunustavat suovaltaiset selännealueet.

Huumolan ja Niemelän kylät sijaitsevat Siikajoen molemmin puolin toisiaan vastapäätä, Huumola joen pohjoispuolella ja Niemelä eteläpuolella. Joen pohjoisrannalla viljelyskäytössä olevat peltoalueet sijaitsevat etelään jokea kohti viettävällä rinteellä. Kylän selkärankana hahmottuu lounas-koillisuuntainen, vierekkäisistä kankaista muodostuva pitkänomainen selänne. Asuinpaikat sijaitsevat selännealueen reunalla sekä lähellä jokea viljelysmäiseman ympäröimillä kumpareilla. Kylän halki kulkee selänteen myötäisesti Vihannista Paavolan kautta Liminkaan johtava maantie, valtatie 86.

Joen eteläpuolella viljelysalueet sijaitsevat alavilla ja tasaisilla mailla Siikajoen ja Luohuanjoen varsilla. Jokia ympäröivät pellot avautuvat monin paikoin laajaksi yhtenäiseksi viljelytasangoksi. Asutus keskittyy viljelysalueiden keskellä kohoaville mäenkumpareille joko yksittäisinä pihapiireinä tai muutamien asuinpaikkojen muodostamina ryhminä.

Siikajoen etelärannalla kulkeva Hoikanrannantie on omaleimainen ja arvokas tiemaisemakohde. Vanha ja kapea, puus-

ton paikoin tiiviisti reunustama soratie kulkee aivan joen partaalla. Tietä avautuu hienoja näkymiä joelle sekä jokivarren viljelysmäisemiin.

Maisema-alueella on kulttuurihistoriallisesti arvokasta, perinteistä rakennuskantaa. Alueella on useita komeita, maakunnallisesti arvokkaita luhtiaittoja.

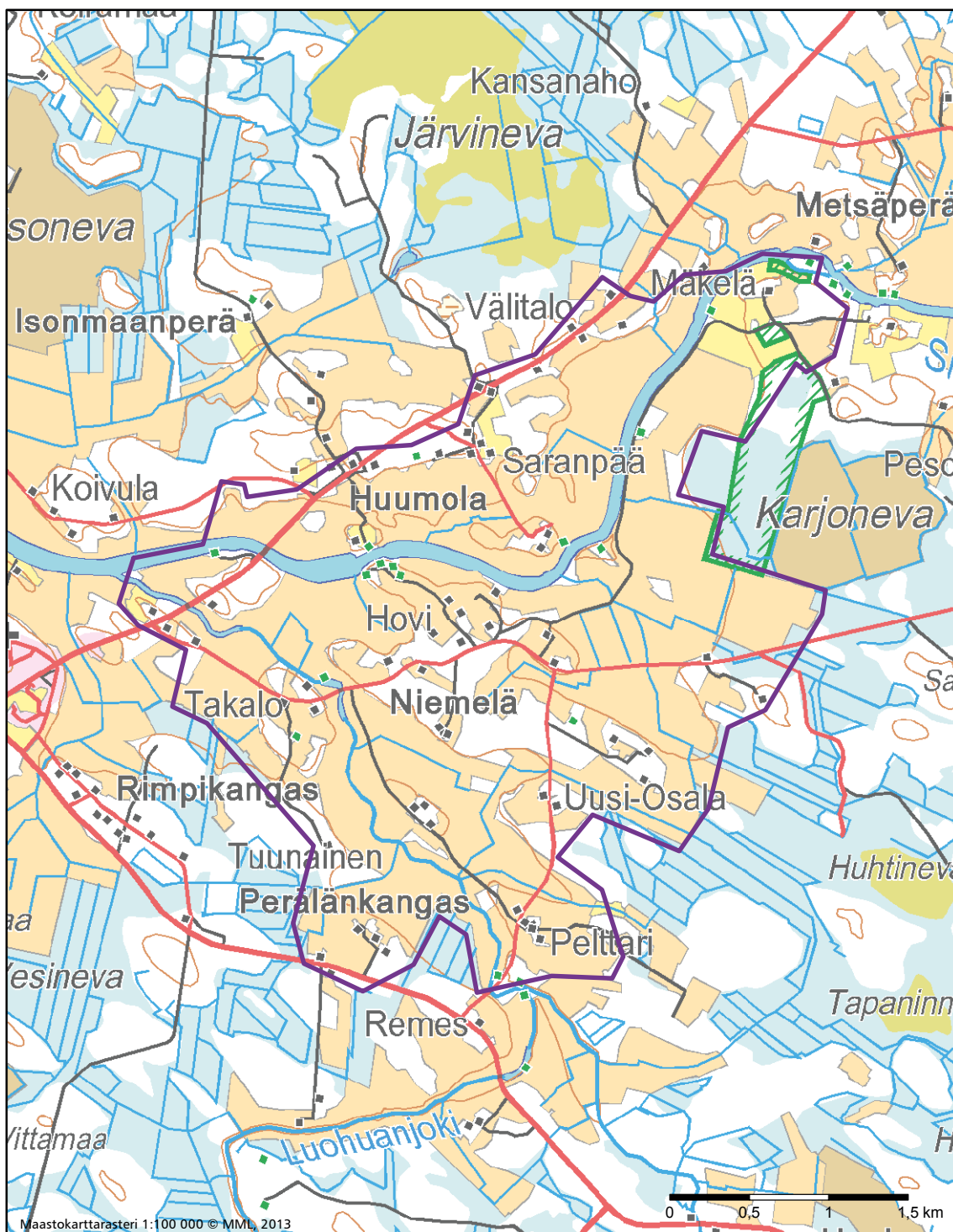
Maisema-alueella on jälkiä esihistorialliselta ajalta. Maiseman korkeimmilla kohdilla on kivikautisia asuinpaikkoja. Linnan- kankaalla on tervahautoja historialliselta ajalta sekä jätinkirko esihistorialliselta ajalta.

Arviointiteksti

Huumolan ja Niemelän kylät viljelysalueineen muodostavat maakunnallisesti arvokkaan maisemakokonaisuuden, joka on edustava esimerkki Siikajokivarren vanhoista, edelleen elinvoimaisista maaseudun kulttuurimaisemista. Laajan ja avoimen viljelysmäiseman ympäröimillä kankailla on myös maakunnallisesti arvokasta rakennuskantaa. Siikajoen etelärannalla joen partaalla kulkeva Hoikanrannantie on hieno ja arvokas tiemaisemakokonaisuus.

Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluvat Siikajoen varrella sijaitsevat Huumolan ja Niemelän kylät viljelysalueineen.

Huumolan - Niemelän kulttuurimaisema Siikajokivarressa

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

IJOEN SUUN KULTTUURIMAISEMAT

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Iijoen suu. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue (*Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997).

Kunta: Ii

Kuvailu

Maisema-alue kuuluu Pohjois-Pohjanmaan jokiseutu ja rannikko -maisemaseutuun, jolle tyypillisiä piirteitä ovat mereen laskevat joet ja jokilaaksoissa sijaitsevat kapeat viljellyn maan vyöhykkeet. Jokilaaksoissa kylät sijaitsevat usein pienillä kumpareilla sekä jokien rantamalla. Jokilaaksoja erottavat toisistaan karut ja harvaanasutut selännealueet.

Maisema-alueen runkona on Pohjanlahteen laskeva Iijoki. Iijoki on ollut merkittävä pääliikenneväylä ja yhteys itään. Joen suussa kohtasivat meren kautta tullut läntinen ja jokia pitkin saapunut itäinen kulttuuri. Joki on toiminut paitsi tärkeimpänä kulkuväylänä, myös uittoväylänä. Iijoen suulla Ranta-Kestilässä oli Iijoen suuren uiton erottelualue. Erottelun rakenteita on edelleen jäljellä. Iijoki on ollut myös tärkeä lohijoki, ja lohien kalastuksella on ollut alueella erittäin suuri merkitys. Iijokisuistossa kulttuuriympäristössä näkyy edelleen joen merkitys vanhastaan tärkeänä kulkuväylänä ja maisema-alueen runkona, johon alueen asutus tukeutuu. Iijoen suisto ja Hiastinlahti ovat Natura-alueita.

Jokisuistossa on ollut asutusta jo esihistoriallisella ajalla. Maisema-alueella on useita muinaisjäännöskohteita. 1300-luvulla Ii oli kirkollis-hallinnollinen keskus. Ii mainitaan asiakirjoissa ensimmäisen kerran Pietarsaaren seurakunnan kappelina vuonna 1374. Iin seurakunta itsenäistyi viimeistään vuonna

1445. Jokisuistossa oli tunnettu satama- ja kauppapaikka, jonka keskuksena oli Iin Hamina. Keskiajan lopulla Hamina tunnettiin markkinapaikkana laajalti Itämeren alueella. Jo 1500-luvulla Haminan käsityöläismökit, kauppapuodit ja aitat muodostivat kaupunkimaisen tiiviin kokonaisuuden. Hamina vanhimmat säilyneistä rakennuksista ovat peräisin 1800-luvun alkupuolelta.¹³⁴ Rakennukset ovat hyväkuntoisia, alueen miljöö on mittakaavallisesti yhtenäinen.

Iijoen suistoalueella sijaitsevat saaret ovat omaleimaisuutta luova piirre. Saariin liittyy myös historiallisia arvoja. Kirkkosaarella ja Illinsaarella ovat olleet Iin vanhimmat kirkonpaikat. Haminan edustalla sijaitseva Kruununsaari, entinen Sata-masaari, on entinen kauppapaikka, nykyään saarella on puistomainen hautausmaa.¹³⁵

Iijokisuistossa on ollut teollista toimintaa pitkään. Uitto synnytti jokisuulle myös puunjalostusteollisuutta. Joen eteläisellä rannalla Kestilässä sijaitsi Kestilän höyrysaha, joka oli toiminnassa vuosina 1859–1910. Se oli Suomen ensimmäinen höyrysaha. Paikalla on edelleen sahan tiilinen savupiippu, joka erottuu maisemassa maamerkinä ja muistumana menneestä ajasta.

¹³⁴ Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet I 1993, 124–125; Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 66.

¹³⁵ Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet I 1993, 125–127.

Maisema-alueen halki kulkee pohjois-eteläsuunnassa valtakunnallinen päätie, valtatie 4. Tie kulkee Iin taajaman halki. Iijoen kohdalla jokea ylittäviltä silloilta avautuu komeita näkymiä joki- ja suistoalueen maisemiin. Sillat ja joki hahmotuvat valtatielle maamerkkeinä. Iin taajaman itäpuolella Asemakylässä rautatie kulkee kylän halki. Iijoen yli kulkeva rautatiesilta on maisemallisesti ja historiallisesti arvokas.

Maisema-alueella on paljon valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaiksi määriteltyjä aluekohteita ja rakennuksia. Iin Haminan vanha satama- ja kauppapaikka, Akolan tila sekä alueen läpi kulkevaan Pohjanmaan rantatiehen kuuluvat Kantolantie ja Hiivalantie on määritelty valtakunnallisesti merkittäviksi rakennetuiksi kulttuuriympäristöiksi (RKY 2009). Maisema-alueella on kaksi suojeltua rakennusta: Karhunsaaressa sijaitseva Hulkon mökki ja Illinsaassa sijaitseva Koiviston tila. Iin Hamina ja Iijoen Karhusaari, Iin rautatieasema ympäristöineen ja Ylirannan kulttuurimaisema Iijokitörmällä on määritelty valtakunnallisesti merkittäviksi kulttuurihistoriallisiksi ympäristöiksi (RKY 1993), mutta kohteet eivät ole enää mukana päivitetyssä luettelossa (RKY 2009). Asemankylä ja Päckilänkangas on aluekokonaisuuksina määritelty maakunnallisesti arvokkaiksi rakennetuiksi kulttuuriympäristöiksi.

Jokisuistossa maisemallisessa solmukohdassa sijaitseva Iin taajama on laajentunut edelleen edellisen inventoinnin jälkeen 1990- ja 2000-lukujen kuluessa. Kasvu ja kehitys kertovat osaltaan alueen elinvoimaisuudesta. Rakentamista ja rakennusten suhdetta maisemaan olisi hyvä ohjata esimerkiksi rakentamistapaohjeiden avulla, jotta maiseman ominaispiirteet ja arvot säilyvät. Rakentamisessa olisi tärkeää huomioida myös valtatieltä 4 taajamaan avautuvien näkymien merkitys Iin taajaman käyntikorttina ohikulkijoille.

Arviointiteksti

Iijokisuisto on sekä kulttuurihistoriallisesti että maisemallisesti erittäin arvokas maisemakokonaisuus. Maisema-alueella yhdistyvät maaseudun kulttuurimaisemille, taajamamaisemille sekä luonnonmaisemille ominaiset piirteet ja arvot. Maisema-alueella on useita valtakunnallisesti merkittäviksi rakennetuiksi kulttuuriympäristöiksi (RKY 2009) määriteltyjä kokonaisuuksia. Kokonaisuutena maisema-alue on maakunnallisesti merkittävä.

Iin taajaman pohjoisreunalla Iijoen varrella sijaitseva Iin Hamina on valtakunnallisesti arvokas, omaleimainen ja identiteetiltään vahva kokonaisuus, johon liittyy merkittäviä historiallisia, arkkitehtonisia ja maisemallisia arvoja. Hamina on harvinainen ja hyvin säilynyt, valtakunnallisesti arvokas kokonaisuus.

Maisema-alueen kehityksen taustalla vaikuttaneiden elinkei-

nojen monipuolisuus näkyy kulttuuriympäristössä edelleen. Iijoki hahmottuu maisema-alueen runkona, johon rakentaminen tukeutuu. Joki on sekä kulttuurihistoriallisesti että maisemallisesti erittäin merkittävä. Iijoelle avautuvat näkymät ovat olennainen osa maisemakuvaa. Jokisuistossa on edelleen olemassa merkkejä siellä menneinä aikoina harjoitetuista elinkeinoista, kuten kalastuksesta, uitosta ja teollisesta toiminnasta. Niiden säilyttäminen on kulttuuriympäristön historiallisen kerroksellisuuden kannalta tärkeää.

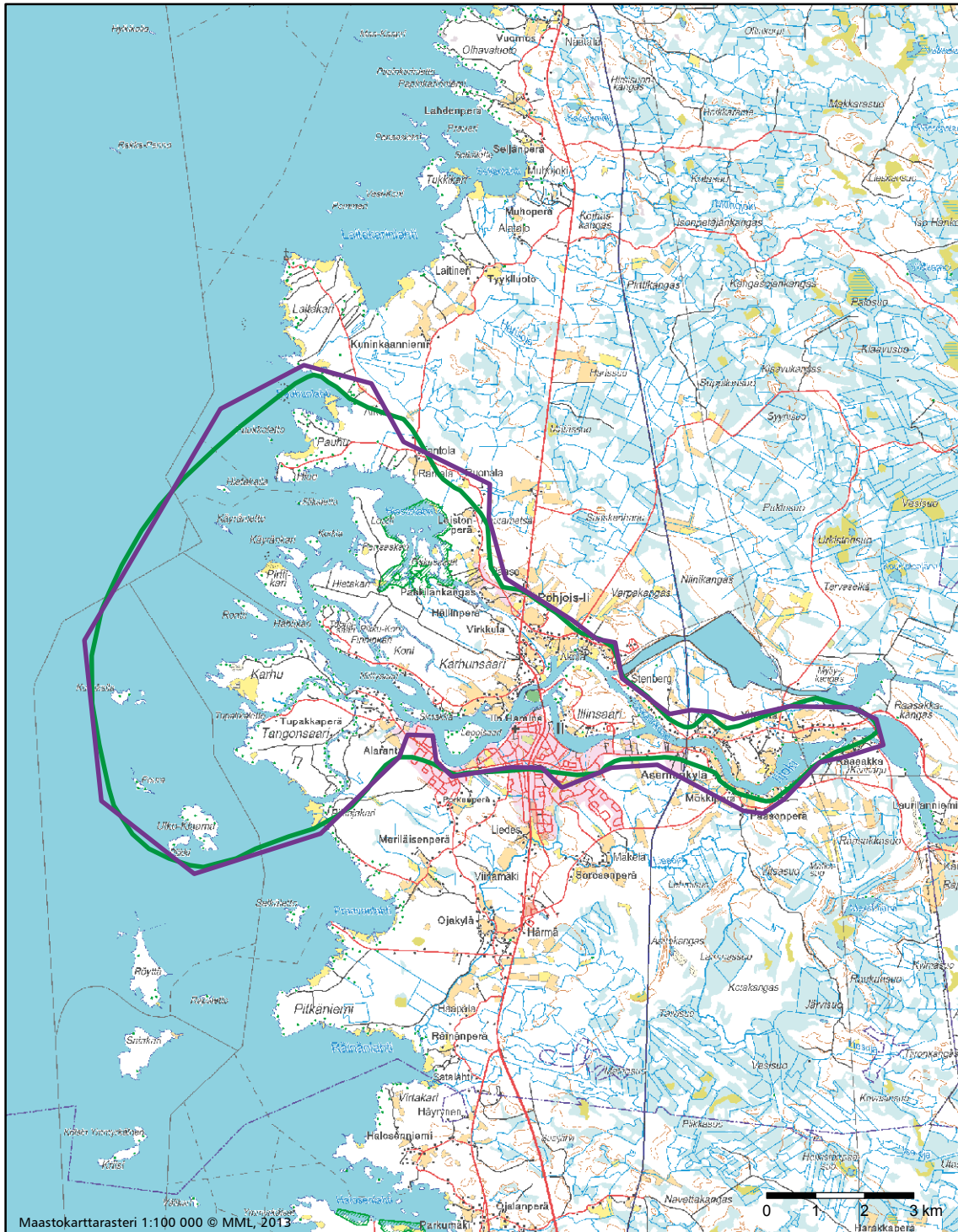
Rajaus

Maisema-alueen rajaus noudattaa pääpiirteissään aikaisemman inventoinnin yhteydessä määriteltyä maakunnallisesti arvokkaan maisema-alueen rajausta.¹³⁶ Rajausta on paikoin tarkennettu ja laajennettu, maisema-aluekokonaisuuteen on otettu mukaan joen varsilla olemassa olevat viljelysalueet sekä jokilaaksoa rajaavien selännealueiden reuna- ja lakialueet.

Maisema-alueeseen kuuluu Iijoen suistoalue Raasakasta merelle saakka: maisema-alueeseen kuuluvat Raasakan ja Illinsaaren välissä Iijoen pääuomaa ympäröivät alueet, Illinsaari ja sitä molemmin puolin rajaavat Iijoen uomat ja joen ranta-alueet, Iin taajama ja Pohjois-Iin kylä sekä jokisuiston saaret ja rannikkoalueet Pahunlahdelta Pihlajakariin saakka. Maisema-alueeseen kuuluvat jokisuiston edustalla sijaitsevat saaret.

136 Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 68–69.

lijoen suun kulttuurimaisemat

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

JAKKUKYLÄN KULTTUURIMASEMA IJOKIVARRESSA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Iijoen alajuoksu. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue (*Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997). Jakkukylä ja Jakkuranta Iijoen molemmin puolin. Valtakunnallisesti merkittävä kulttuurihistoriallinen ympäristö RKY 1993 (*Rakennettu kulttuuriympäristö* 1993).

Kunta: Oulu

Kuvailu

Maisema-alueeseen kuuluvat Iijoen varrella vastarannoilla sijaitsevat Jakkukylä ja Jakkuranta. Iijokeen laskee pohjoisrannalta kaksi vanhaa, osittain umpeutunutta jokiuomaa, Alapudas ja Yläpudas. Alaputaa länsipuolella maisemassa erottuvat painanteina jäljet vanhoista umpeenkasvaneista jokiuomista. Iijokiuoma laajenee maisema-alueella kahdeksi suvantopaikaksi, Jakkusuvannoksi ja Laukansuvannoksi. Jokea ympäröivät kangasmaat. Maisemassa korkeimpana erottuu Jakkukylän taustalla Viitakangas.

Jakkukylä sijaitsee Iijoen pohjoisrannalla. Viljelysalueet ja asutus sijaitsevat Iijoen ja Alaputaan rannoilla. Pellot sijaitsevat lohkoina ja nauhoina jokivarsilla. Asutus tukeutuu jokiuomia myötäilevään tiehen. Kylässä on paljon uusia asuinrakennuksia. Kylän poikki kulkee Iistä Yli-Iihin johtava maantie. Kylän kaakkoisosassa tielinjausten muutokset tekevät kylärakenteesta sekavan.

Jakkuranta sijaitsee Jakkukylän kohdalla Iijoen etelärannalla, Laukansuvannon ja Jakkusuvannon väliin rajautuvalla leveällä niemikkeellä. Kylä on rakenteeltaan melko tiivis kokonaisuus: asuinpaikat sijaitsevat nauhamaisena rykelmänä jokiuomaa myötäillen kaartuvan maantien varressa, pellot ja lai-

dunalueet lohkoina niiden ympärillä. Etelässä kylää rajaavat Murtokangas, Kuusimaa ja Perkkauksenkangas.

Jakkukylällä ja Jakkurannalla on useita vanhoja tervahautoja aivan rannan tuntumassa.¹³⁷ Jakkurannassa sijaitseva Jakkurannan haka on arvokas perinnemaisema.¹³⁸

Arviointiteksti

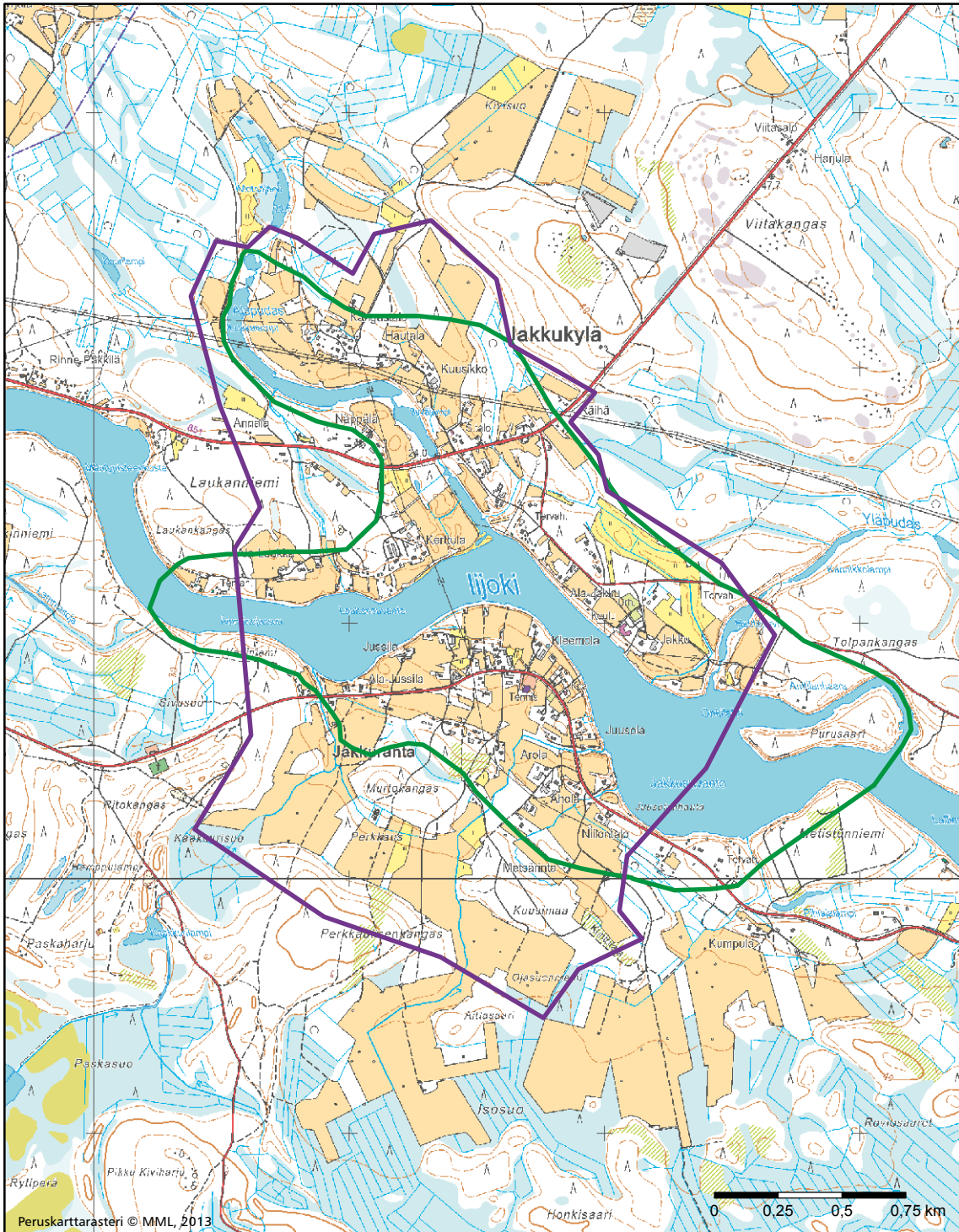
Iijoen varsilla vastapäätä toisiaan sijaitsevien kylien, Jakkukylän ja Jakkurannan, muodostama kokonaisuus on maisemallisesti arvokas. Maisema-alueen runkona on maiseman halki loivina kaarteina mutkitteleva, paikoin suvanneiksi laajeneva Iijoki sivu-uomineen. Jakkuranta on myös rakennettuna kulttuuriympäristönä mielenkiintoinen ja arvokas kokonaisuus.

Rajaus

Kokonaisuuteen kuuluvat Iijoen molemmin puolin vastapäätä toisiaan sijaitsevat Jakkukylä ja Jakkuranta.

¹³⁷ *Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997, 96.

¹³⁸ *Pohjois-Pohjanmaan perinnemaisemat* 1997, 233.

Jakkukylän kulttuurimaisema Iijokivarressa

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivytysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

KARJALANKYLÄN – HÖKÄNRANNAN KULTTUURIMAISEMAT IJOKIVARRESSA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Iijoen alajuoksu. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue (*Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997).

Kunta: Oulu

Kuvailu

Maisema-aluekokonaisuus tukeutuu Iijokeen. Joessa on maisema-alueella useita pieniä koskia. Iijoen voimalaitosrakentaminen on muuttanut maisemaa. Ihan maisema-alueen lähituntumassa jokimaisemaa on voimakkaasti muokattu. Keski kylän ja Hökänrannan eteläpuolella jokiuomasta erkanee Maalismaan voimalaitoksen kanava. Maalismaan voimalaitos valmistui vuonna 1967.

Viljelyskäytössä olevat peltoalueet reunustavat jokea metsä-alueiden katkomana nauhana. Viljelysalueiden nauha on paikoin kapea, pellot sijaitsevat joen partailla pienialaisina lohkoina. Laajimmat viljelysalueet sijaitsevat kylien ympärillä. Jokilaaksoa ympäröivät laajat suovaltaiset, loivasti kumpuilevat selännealueet.

Karjalankylässä vanhin asutus on perimätiedon mukaan peräisin 1500-luvulta. Hökänrannalla sijaitsee maallikkosaarnaaja Jaakko Högmanin synnyinpaikka, mikä näkyy myös paikannimessä. Hökänrannalla on ollut 1920-luvulla saha. Mahdollisesti samalla paikalla toimii edelleen pieni saha.¹³⁹

Kyläkokonaisuuksina alueella erottuvat Karjalankylä, Keski kylä, Hökänranta ja Mannisenranta. Asuinpaikat sijaitsevat nauhoina ja ryppäinä Iijoen törmillä lähellä jokea, joen ja jokiuomaa myötäilevien teiden välissä. Tiet kulkevat paikoin aivan joen partailla, ja teiltä avautuu komeita näkymiä Iijoen

le. Pihapiireissä on paljon eri-ikäisiä asuin- ja talousrakennuksia. Alueella on myös kulttuurihistoriallisesti arvokkaita rakennuksia.

Arviointiteksti

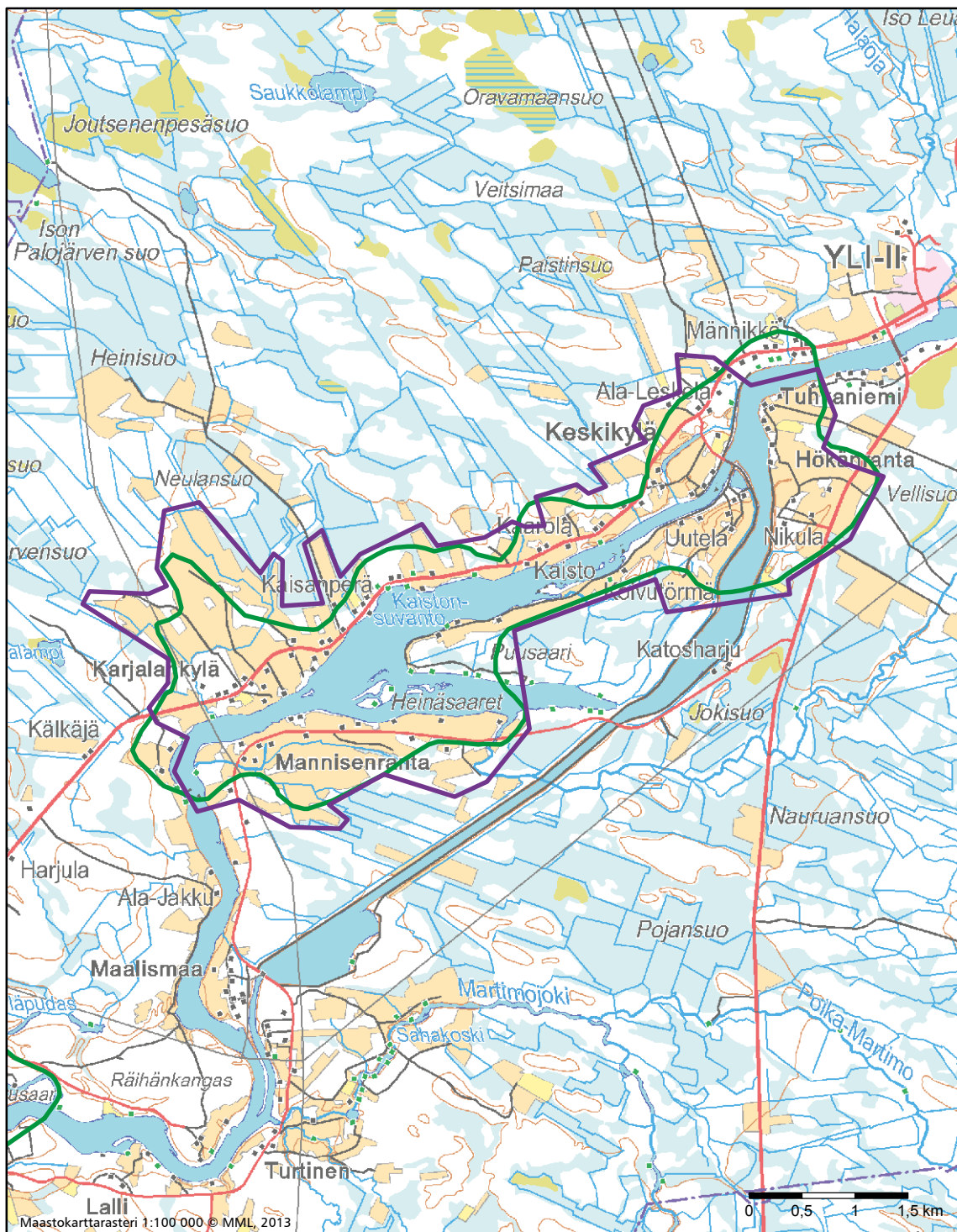
Maisemakokonaisuus on esimerkki elävästä maaseudun kulttuurimaisemasta kulttuurihistoriallisesti arvokkaan joen, Iijoen, varrella. Maisemakokonaisuus on pienipiirteinen. Omaleimaisuutta luovia piirteitä ovat pienialaiset, jokea kapeana nauhana reunustavat viljelysalueet sekä Iijokivarrelle perinteisesti tyypilliseen tapaan jokitörmillä sijaitsevat pihapiirit.

Iijoki on sekä kulttuurihistoriallisesti että maisemallisesti arvokas joki. Se on aikojen mittaan toiminut mm. kulkuväylänä ja uittoväylänä. Jokimaisemaan liittyy myös merkkejä voimalaitosrakentamisen historiasta.

Rajaus

Maisemakokonaisuuteen kuuluvat Iijokilaakson kulttuurimaisemat joen alajuoksulla. Maisema-alueella sijaitsevat Karjalankylä, Mannisenranta, Keski kylä ja Hökänranta. Karjalankylän ja Hökänrannan väliin rajautuvan alueen rajaus noudattaa pääpiirteissään vuonna 1997 julkaistussa Pohjois-Pohjanmaan arvokkaiden maisema-alueiden luettelossa esitettyä rajausta. Aikaisemmin maisemakokonaisuuteen kuuluneet Jakkukylä ja Jakkuranta ovat mukana erillisenä maisemakokonaisuutena, Jakkukylän kulttuurimaisema Iijokivarressa.

¹³⁹ *Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997, 96.

Karjalankylän - Hökänrannan kulttuurimaisemat lijokivarressa

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

KASTELLIN JÄTINKIRKKO

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Uusi kohde

Kunta: Raahе

Kuvailu

Kastellin jätinkirkko sijaitsee Linnakankaalla, Ylipään kylän lähistöllä. Maastonmuodot ovat loivapiirteisiä ja kumpuilevia, maisemassa vuorottelevat matalat kankaat ja niiden väleihin rajautuvat suoalueet. Linnakangasta ympäröi Linnaräme. Sen takana kohoavat Mustankannonkangas, Liekokangas, Kissakangas, Kiviojakangas ja Korvenkangas. Linnakangasta ympäröivät pohjoisessa, idässä ja kaakossa metsäalueet, lounais- ja länsipuolella on pienialaisia viljelysalueita.

Jätinkirkko sijaitsee Linnakankaan laen kaakkoisreunalla. Jätinkirkko on suurin maassamme, se on kooltaan noin 36 x 62 metriä. Vallin korkeus on enimmillään lähes 2 metriä ja siinä erottuu kuusi porttiauukkoa. Kaivauksissa vallin sisäpuolelta ja ulkopuolelta on löydetty kivikautisia asuinpaikkalöytöjä, joista erityisesti liuske-esineet ajoittavat jätinkirkon myöhäiskivikautiseksi. Harjanteella kirkon ulkopuolella on kolmisenkymmentä röykkiötä ja useita erilaisia painanteita. Kankaan laella ja kaakkoisreunassa hiekkakuopan ja metsätien välissä on kivikautinen asuinpaikka. Kauimpana harjun laen koillispäässä erottuu pyyntikuopalta vaikuttavia kuoppia.¹⁴⁰

Kivikauden lopulla, 2000–3000-luvulla eaa, merenpinta oli 45–55 metriä nykyistä korkeammalla. Tuolloin Linnakangas

oli merestä kohoava saari. Nykyään Linnakangas sijaitsee noin 13 km etäisyydellä rannikosta.

Linnakankaan kaakkoispuolella kulkee Kastellin ja Tuohinnon talojen välillä vanha oikopolku, Viinapolku. Polku on paikallishistoriallinen kohde, ja se on merkitty maastoon opasteilla.

Arviointiteksti

Kastellin jätinkirkko on valtakunnallisesti merkittävä muinaisjäännekohte.¹⁴¹ Jätinkirkko ympäristöineen on arkeologisena maisemana määritelty maakunnallisesti arvokkaaksi kohteeksi.

Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluu Linnakangas sekä sitä ympäröivien selännealueiden reuna- ja lakialueet.

¹⁴⁰ http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/mjreki/read/asp/r_default.aspx?taulu=T_KOHDE&tunnus=582010001 (3.10.2014).

¹⁴¹ http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/mjreki/read/asp/r_default.aspx?taulu=T_KOHDE&tunnus=582010001 (3.10.2014).

KOITELINKOSKI JA HUTTUKYLÄN KULTTUURIMASEMA KIIMINKIJOKIVARRESSA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Kiiminkijoen Koiteli. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue (*Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997).

Kunta: Oulu

Kuvailu

Maisema-alue tukeutuu Kiiminkijokeen. Joki virtaa vapaana kalloisessa uomassa. Joessa on useita koskia, joista maisemallisesti merkittävin on Koitelinkoski. Koitelinkosken kohdalla joki jakautuu useammaksi uomaksi, joiden väliin on syntynyt useita pitkänomaisia saaria. Niistä suurimmat ovat Myllysaari, Tulisaaari, Koiteli ja Sahasaari. Tulisarta käytettiin hautausmaana 1550–1600-luvuilla. Myös Myllysaari on ollut hautausmaana. Kiiminkijoki on suojeltu koskiensuojelulalla.

Maisema-alueella on merkkejä moninaisista elinkeinoista. Sahaasaarella toimi 1700-luvun lopulta 1800-luvun lopulle Uleå-yhtiön omistama saha. Sahan perustuksia on edelleen jäljellä. Kiiminkijoki on toiminut pitkään uittoväylänä. Puutavara uitettiin Kiiminkijokea myöten jokisuulle irtouittona. Uitto jatkui Kiiminkijoella aina vuoteen 1958 saakka.

Viljelysaluudet sijaitsevat Kiiminkijoen varsilla metsäalueiden toisistaan erottamina kokonaisuuksina. Kulttuurimaisemalle on ominaista pienipiirteisyys. Pienialaiset pellot sijaitsevat joen varsilla harvana ja katkonaisena nauhana. Viljelysaluudet ovat laajimmillaan Huttukylän ympäristössä. Maisema-alueella sijaitsevat paikallisesti arvokkaat perinnemaisemakohteet Ala-Iisakan rantalaidun, Koitelin keto ja niityt sekä Kantolan metsälaitumet¹⁴².

Kiiminkijokivarsi on asuinalueena hyvin vanha. Joen tuntumassa, selännealueiden reunalla, on muutamia kiviakautisia asuinpaikkoja. Nykyään asuinpaikat sijaitsevat joen partailla sekä jokiuomaa myötäilevien teiden varsilla. Merkittävämpänä kyläkokonaisuutena jokivarressa erottuu Huttukylä. Kylässä on kulttuurihistoriallisesti arvokasta, talonpoikaista rakennusperinnettä edustavaa rakennuskantaa.

Koiteli on vanhastaan tunnettu virkistytymispaikka. Siellä on pistäyditty retkellä ja kalassa. Se on ollut myös juhannusvalvojaisten ja lavatanssien pitopaikka. Alueella oli 1950- ja 1960-luvuilla mm. tanssilava. 1950-luvulla Oulu Oy:n toimesta alueelle rakennettiin Pikkusaareen ja Sahansaareen riippusillat sekä yhtiön oman väen virkistyskäyttöön tarkoitettuja mökkejä huoltorakennuksineen. Yhtiö suunnitteli alueelle myös laajempaa virkistyskeskusta pelikenttineen, mutta sitä ei koskaan toteutettu. Sahansaaressa oli telttailualue ja kosken etelärannalla kahvio ja pieni esiintymislava.¹⁴³ Nykyään kosken seutu on suosittu retkeily- ja kalastuskohde.

Arviointiteksti

Koitelinkosken koskimaisema on Pohjois-Pohjanmaalla harvinainen. Useimmat alueen jokien koskista on valjastettu voimatalouden käyttöön.

142 Vainio & Kekäläinen 1997, 80–87.

143 <http://www.koiteli.fi> (18.12.2014).

Koitelinkosken alue on myös matkailumaisemana maakunnallisesti arvokas kokonaisuus. Alue on tunnettu retkeilykohde, ja sillä on sellaisena myös historiallista merkitystä. Alueeseen liittyy monipuolista kulttuurihistoriaa ja elinkeinohistoriaa. Virkistystoimintaan liittyvät rakenteet, kuten riippusillat, sekä retkeilyyn liittyvät rakennukset ja rakennelmat ovat luonteva osa historiallisesti kerroksellista kulttuuriympäristöä.

Koitelinkosken alapuolella jokea ympäröivälle viljelysmaisemalle tyypilliset piirteet eivät ole mitenkään erityisen huomionarvoiset tai erityiset. Kiiminkijoki koskineen ja ympäröivine viljelysmaisemineen on hieno ja idyllinen kokonaisuus, mutta ei itsessään välttämättä maakunnallisesti arvokas. Kuitenkin Koitelinkosken alue ja Huttukylä yhdessä muodostavat maakunnallisesti arvokkaan maisemakokonaisuuden, jossa yhdistyvät toisiinsa matkailumaisemalle ja maaseudun kulttuurimaisemalle ominaiset piirteet. Kokonaisuudelle on ominaista

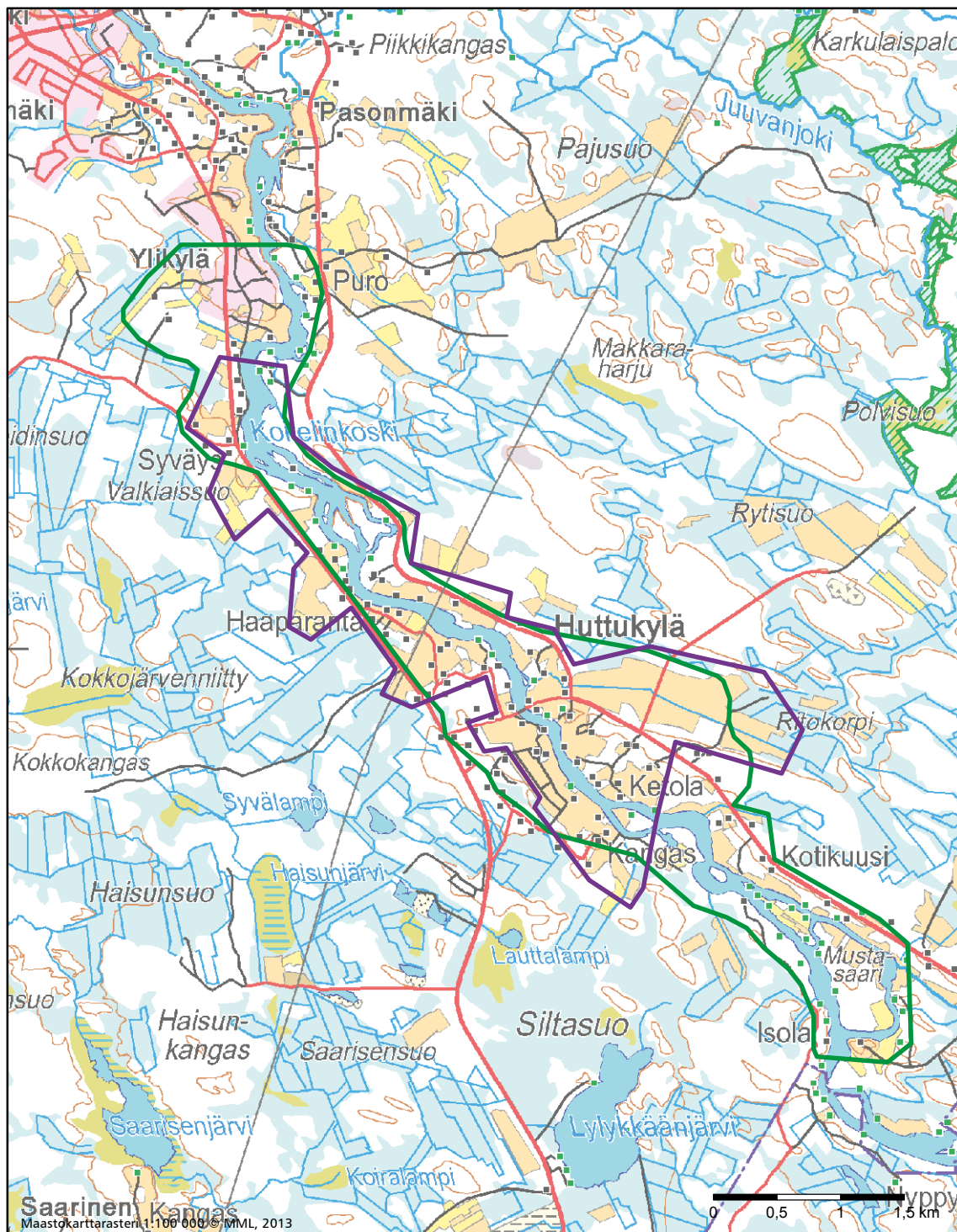
historiallinen kerroksellisuus, se on esimerkki monimuotoisesta jokimaisemasta. Huttukylässä on vanhaa, kulttuurihistoriallisesti arvokasta rakennuskantaa.

Rajaus

Maisemakokonaisuuteen kuuluvat Kiiminkijoen Koitelinkoski sekä Kiiminkijoen varrella sijaitseva Huttukylä ja jokea ympäröivät viljelysalueet.

Maisema-alueen rajausta on muutettu vuoden 1997 inventointiluettelossa esitetystä rajauksesta. Ylikylän alue liittyy nykyään osaksi Kiimingin taajamaa. Kylässä on runsaasti uutta asuinrakentamista ja viljelysalueet ovat lähes tyystin hävinneet, osa peltoalueista on pusikoitunut ja osa on otettu rakennusmaaksi. Ylikylän seutu ei enää hahmotu maakunnallisesti arvokkaana kulttuurimaisemana.

Koitelinkoski ja Huttukylän kulttuurimaisema Kiihimäen kunnassa

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

KRUNNIT

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Krunnit. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue (*Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997).

Kunta: Ii

Kuvailu

Krunnien saariryhmä sijaitsee Iin edustalla, noin 15 km etäisyydellä rannikosta. Siihen kuuluvat Maakrunni, Ulkokrunni, Isokivenletto ja Tyni, Pohjanletto, Hietakraasukka, Kraasukka ja Tasasenletto. Maisema on tasaista, korkeuserot ovat vähäisiä.

Ulkokrunnit on ollut antoisa kalastuspaikka siitä lähtien, kun se on noussut merestä, ja sitä ennenkin hyvä kalastusmatalikko. Se on ollut asuvin saariryhmän saarista. Aikoinaan kalastamassa olleet lohen-, siian- ja silakanpyytäjät rakensivat saareen kalamajoja yöpymistä ja säänpitoa varten. Saarella on merkkejä asutuksesta 1800-luvulta. Ulkokrunnilla on vuonna 1874 rakennettu tunnusmajakka, 29,6 metriä korkea Ulkokrunnin pooki, sekä vuonna 1872 valmistunut luotsiasemarakennus.

Maakrunnilla ja Ulkokrunnilla on historiallista aikaa edustavia muinaisjäännöksiä. Ulkokrunnilla on kivilatomuksia, ”laksmarkkeja”, sekä jatulintarhoja. Maakrunnilla on litteä kivi, jolle on annettu nimi Kalajumala. Nimensä mukaisesti sen luona lienee pidetty kalaonneen liittyviä menoja.¹⁴⁴ Saarilla oli aikanaan talolisten niittyjä, mikä näkyy myös saarten nimistössä: Maakrunnilla on Hanhiniitty ja Ulkokrunnilla Isoniitty.

Saaristo kuuluu Krunnien luonnonsuojelualueeseen, joka on yksityinen Maakrunni-säätiön hallinnoima suojelualue. Saaret rauhoitettiin virallisesti vuonna 1956, mutta ovat olleet epävirallisesti rauhoitusalueena vuodesta 1937 saakka.

Arviointiteksti

Krunnien saariryhmä on maakunnallisesti arvokas esimerkiksi Pohjois-Pohjanmaan jokiseudun ja rannikon alueen saaristosta. Maisemassa näkyvät maankokoamisen vaikutukset. Saariin liittyy historiallisia, arkkitehtonisia ja maisemallisia arvoja. Ulkokrunni on eräs Suomen edustavimpia merenkulun rakennusperinnön kohteita. Saariin liittyy myös luontoarvoja.

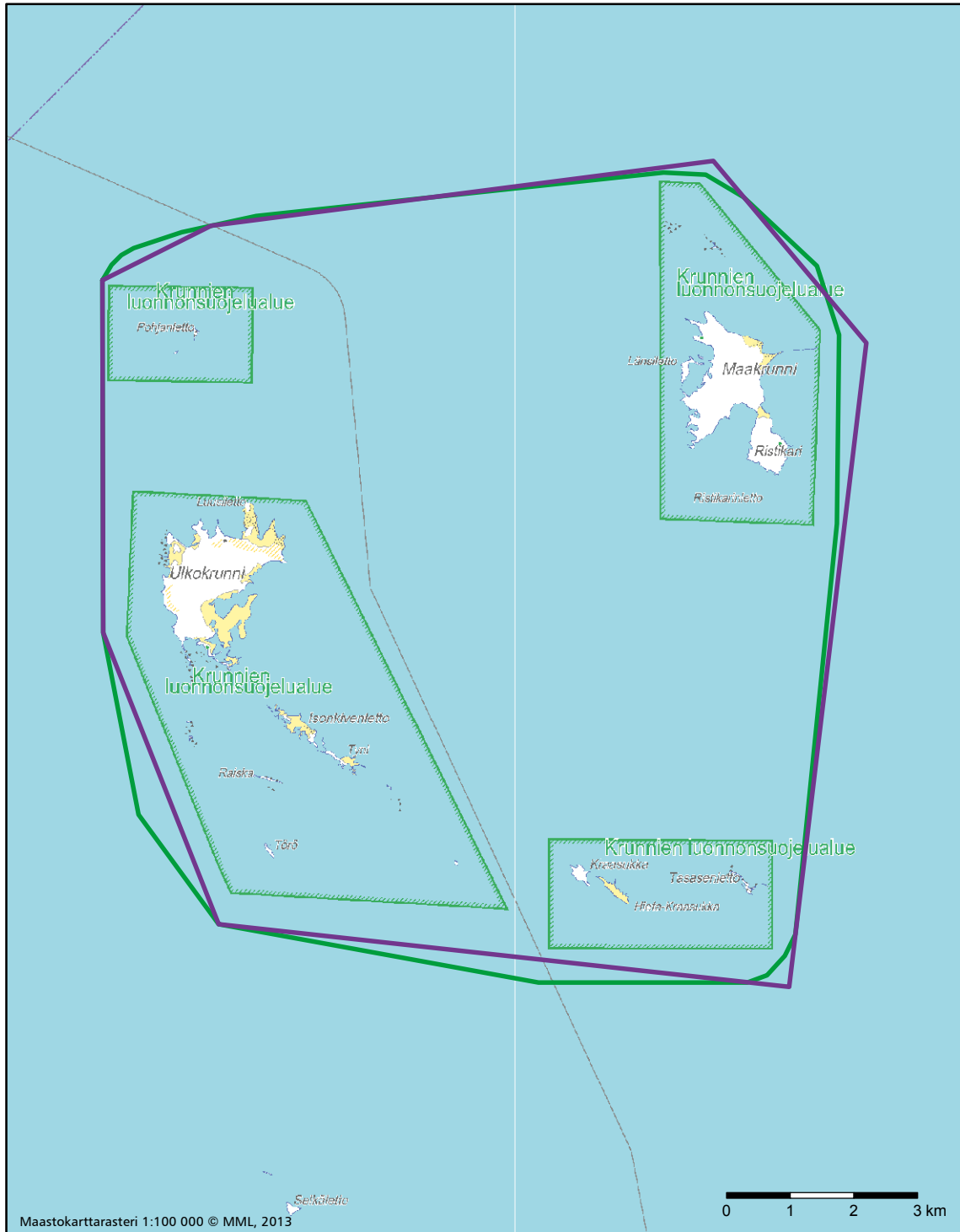
Ulkokrunnin majakka- ja luotsiyhdyskunta on määritelty valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi (RKY 2009). Ulkokrunnin merenkulkuun liittyvät rakennukset ovat hyvä esimerkki eristyneissä oloissa toimineesta

merenkulun virkamiesyhdyksunnasta. Hyvin säilynyt ja monipuolinen rakennuskanta sijaitsee ympäristössä, jossa ei ole tapahtunut mainittavia muutoksia luotsiaseman lakkauttamisen jälkeen. Tunnusmajakka erottuu maisemassa saarta hallitsevana maamerkinä.

Rajaus

Maisema-aluekokonaisuuteen kuuluvat Krunnien saariryhmä ja sitä ympäröivät merialueet.

¹⁴⁴ Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet I 1993, 134; Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 74.

Kruunit

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

KUIVAJOEN SUUN KULTTUURIMASEMA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Kuivajoen pohjoisranta. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue (*Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997). Kirkonkylä. Valtakunnallisesti merkittävä kulttuurihistoriallinen ympäristö RKY 1993. (*Rakennettu kulttuuriympäristö – valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt* 1993).

Kunta: Ii

Kuvailu

Pohjois-Pohjanmaan jokiseutu ja rannikko-maisemaseudulle tyypilliseen tapaan asutus ja viljelysalueet keskittyvät kapeana nauhana Kuivajoen varsille. Jokea ympäröivät loivapiirteisesti kumpuilevat kangasmaat. Asutus ja viljelysalueet tukeutuvat jokeen ja jokiuomaa myötäileviin vanhoihin teihin. Jokisuistossa joen länsipuolella on Pohjoisrannan kylä, joen itäpuolella Kuivaniemen kirkonkylä.

Kuivajoen suulle meren rannikolle alkoi syntyä asutusta 1500-luvulla. Merkittäviä elinkeinoja alueella ovat olleet maatalouden ohella kalastus ja pienimuotoinen teollisuus, mikä näkyy edelleen kulttuuriympäristössä. Rannoilla jokisuistossa on verkkovajoja ja venesuojia. Miettusen tilan kohdalla jokirannassa on vanha kalasatama verkkovajoineen¹⁴⁵. Kylässä on vuonna 1918 rakennettu suukosken mylly, jonka yhteydessä toimi 1920-luvulla myös sähkölaitos. Myllykanava patoineen ja myllyrakennus muodostavat yhtenäisen pienen teollisuusmiljöön.

Pohjoisrannan kylä on pitkänomainen, nauhamainen kokonaisuus. Viljelysalueet ja asutus tukeutuvat selkeästi jokeen ja sitä myötäilevään tiehen. Kylämiljöön muodostavat joen var-

ressa sijaitsevat vanhat rakennukset ja pihapiirit, niitä ympäröivät pienikokoiset viljelysalueet sekä maiseman muotoja eloisasti myötäilevä vanha kylätie, joka paikoin kulkee kylälle tyypillisesti pihapiirien läpi. Tieltä avautuu sarja vaihtelevia näkymiä pihapiireihin, viljelysalueille ja jokimaisemaan. Pohjoisrannan kylässä on runsaasti talonpoikaista rakentamisen perinnettä edustavia, rakennustaiteellisesti ja historiallisesti arvokkaita rakennuksia. Suuri osa vanhoista rakennuksista on asuttuja ja hyväkuntoisia, mutta vanhoja asuinrakennuksia on myös tyhjillään. Niiden säilyttäminen olisi miljöön ominaispiirteiden säilymisen kannalta erittäin tärkeää. Rakennetulle kulttuuriympäristölle kokonaisuutena on ominaista kerroksellisuus: kylässä on myös jälleenrakennuskaudelta peräisin olevia sekä niitä uudempia rakennuksia.

Kuivaniemen kirkonkylässä viljelyskäytössä olevien peltoalueiden määrä on edellisen, 1990-luvulla tehdyn inventoinnin jälkeen huomattavasti vähentynyt. Myös osa vanhoista, vuonna 1993 laaditussa inventointiluettelossa mainituista rakennuksista on kadonnut kyläkuvasta¹⁴⁶. Kylä ei itsessään enää hahmotu valtakunnallisesti tai maakunnallisesti arvokkaana kokonaisuutena. Kirkonkylässä jokivarressa sijaitsevat viljelysalueet ovat osa Kuivajokisuun maisemakokonaisuutta.

145 Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1, 140.

146 Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1, 135–138.

Maisema-alueella kulkeva Huttulantie – Vanhatie on osa valtakunnallisesti arvokkaaksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi (RKY 2009) määriteltyä Pohjanmaan rantatietä. Kirkonkylä ja Pohjoisrannan kylä on määritelty valtakunnallisesti merkittäviksi kulttuurihistoriallisiksi ympäristöiksi (RKY 1993), mutta ne eivät ole enää mukana päivitettyssä valtakunnallisesti arvokaiden kohteiden luettelossa (RKY 2009).

Maisema-alueeseen kuuluvat Kuivajoen yli kulkevat sillat: valtatie 4 silta ja rautatiesilta. Sillat hahmottuvat maisemassa maamerkkeinä, ja toisaalta Kuivajokimaisema hahmottuu silloilta käsin maamerkinä. Kuivajoen yli kulkeva rautatiesilta on komea teräsbetonirakenteinen kaksiaukkoinen kaarisilta, joka näkyy valtatielle 4 maamerkinä.

Arviointiteksti

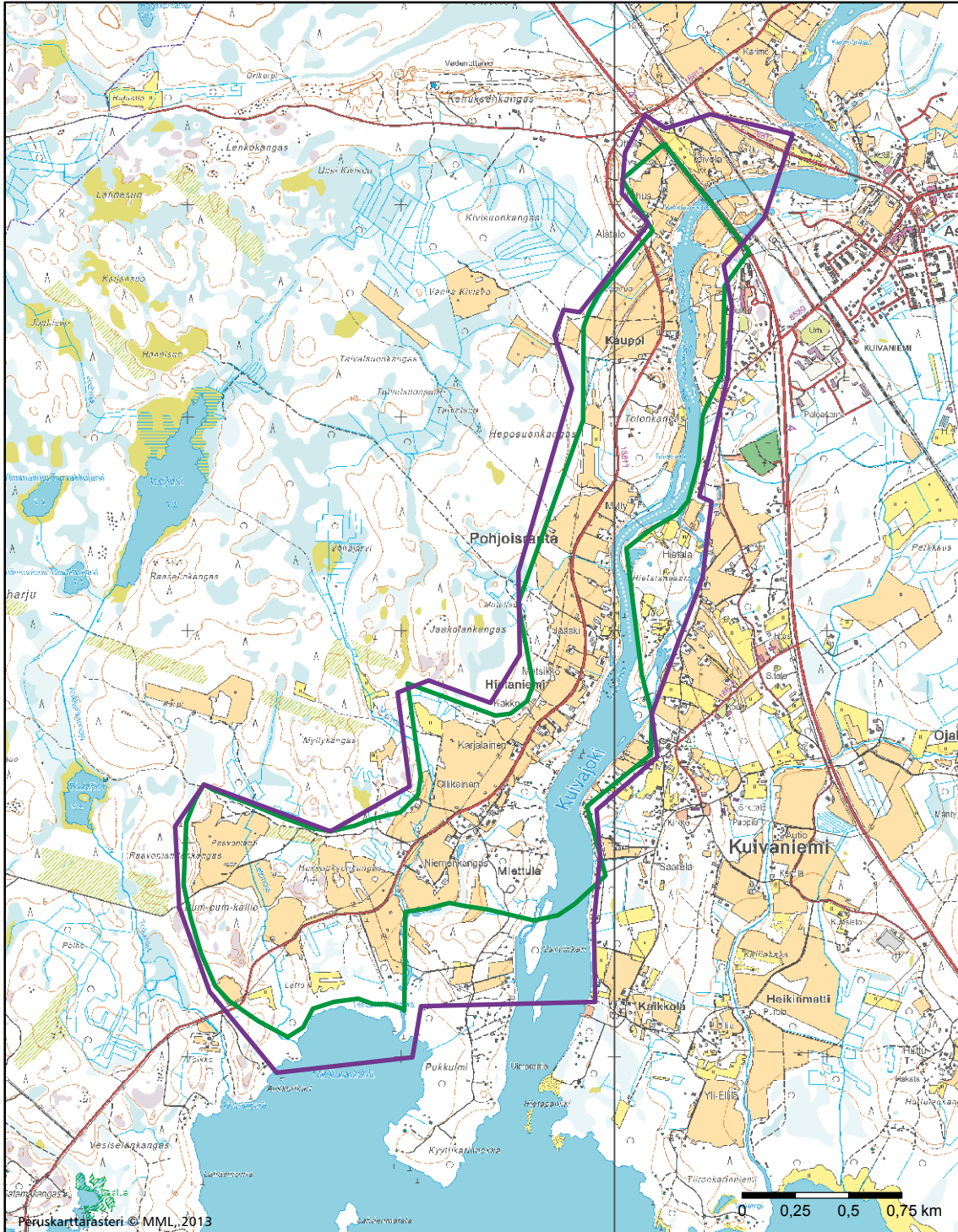
Kuivajokisuisto ja joen rannoilla sijaitsevat Pohjoisrannan kylä ja Kuivaniemen kirkonkylän ranta-alueet ovat maakunnallisesti arvokas kokonaisuus. Pohjoisrannan kylä on hieno, eheä maisemallinen kokonaisuus. Talonpoikainen rakennuskanta, niitä ympäröivät viljelysalueet ja jokivartta myötäillen kulkeva vanha tie muodostavat monimuotoisen ja pienipiirteisen, edustavan kokonaisuuden. Alueella on vanhan ja perinteisen maaseudun kulttuurimaiseman leima.

Pohjoisrannan kylä on myös rakennettuna kulttuuriympäristönä maakunnallisesti arvokas kokonaisuus. Rakennuksiin ja pihapiireihin liittyy arkkitehtonisia ja maisemallisia arvoja. Maisema-alueelle tyypillisiä, omaleimaisuutta luovia rakennustyyppisiä alueella ovat kalastuselinkeinoon liittyvät vanhat rakennukset, verkkovajat ja venesuoijat.

Rajaus

Maisemakokonaisuuteen kuuluvat Kuivajoen suiston luoteispuolella sijaitseva Pohjoisranta sekä Kuivajoen kaakkoispuolella sijaitsevan Kuivaniemen kirkonkylän ranta-alueet. Pohjoisrannassa maisema-alueen rajaus noudattaa pääpiirteissään maakunnallisesti arvokkaan maisema-alueen vanhaa rajaus-ta, jota on paikoin tarkennettu, ottaen huomioon viljelysalueiden muutokset ja maisemaa rajaavat selännealueet. Kuivajoen itäpuolella maisema-alueeseen on rajattu mukaan jokivarressa sijaitsevia Kuivaniemen kirkonkylään kuuluvia viljelysalueita. Kuivaniemen kirkonkylä ei kuitenkaan kokonaisuudessaan kuulu maisema-alueeseen, tavanomaista 1900-luvun lopulla syntynyttä taajama-asutusta edustavat alueet on rajattu maisema-aluekokonaisuuden ulkopuolelle. Kuivajoen yli kulkevat sillat on rajattu mukaan maisema-alueeseen.

Kuivajoen suun kulttuurimaisema

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

LUOHUAN KULTTUURIMAISEMA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Luohua. Maakunnallisesti arvokas kohde (*Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet* 1993).

Kunta: Siikajoki

Kuvailu

Luohuan kylä viljelyalueineen sijaitsee kapean, eloisasti kiemurtelevan Luohuanjoen varressa. Joessa on kylän kohdalla useita koskipaikkoja. Maasto on loivapiirteistä. Tasaista, suovaltaista maisemaa elävöittävät paikoin pienet kumpareet, kangasmaat ja matalat harjanteet. Kylän halki kulkee Alpualta Paa-volaan johtava maantie. Kylä on rakentunut kohtaan, jossa tie kulkee lyhyen matkaa lähellä jokea. Keskellä kylää päätiehen yhdistyy kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti arvokas Heinolanperä – Luohua -tie.

Viljelyalueet sijaitsevat Luohuanjoen varsilla kangasmaiden väliin rajautuvilla tasaisilla mailla. Paikoin viljelymaisema on tasaista ja alavaa, paikoin loivapiirteisesti kumpuilevaa. Metsäisten kankaiden rajaamille peltoaukeille avautuvat näkymät ovat monimuotoisia ja mielenkiintoisia.

Asuinpaikat sijaitsevat useiden pihapiirien muodostamina väljinä rykelminä teiden varsilla, jokivarressa ja viljelyalueiden keskellä kohoavien matalien kumpareiden rinteillä. Kylän keskustassa rakentaminen tukeutuu raittiin. Pihapiirit reunustavat raittia väljästi harvana nauhana. Kylän keskustassa maamerkkirakennuksina hahmottuvat Luohuan koulu ja Luohuan osuusmeijeri, tietä tiiviisti rajaava vanha liikerakennus sekä Mäkitalon kaksikerroksinen asuinrakennus. Teiden varsilla on paikoin maamerkkeinä hahmottuvia maisemapuita.

Luohuan kylä on monimuotoinen, elävä ja kerroksellinen. Vanhojen rakennusten ohella kylässä on myös uusia asuinrakennuksia, joista useimmat sopeutuvat miljööseen kohtalaisen hyvin. Maatilojen pihapiireissä vanhat, perinteiset rakennukset ja uudet tuotantorakennukset yhdistyvät moni-ilmeisiksi, maatalouselinkeinon jatkuvuudesta kertoviksi kokonaisuuksiksi.

Arviointiteksti

Luohuan kulttuurimaisema on edustava, idyllinen, maakunnallisesti arvokas kokonaisuus, jonka muodostavat metsäisten kangasmaiden rajaamat peltoalueet, viljelymaiseman halki virtaava Luohuanjoki, kylän selkärankana toimiva kauniisti kaartuileva vanha maantie sekä maatilojen pihapiirien rakennukset. Luohuan kylä viljelyalueineen on vanha ja perinteinen, edelleen elinvoimainen maaseutukylä, jonka pitkä historia hahmottuu kulttuuriympäristössä hyvin.

Kylässä on paljon kulttuurihistoriallisesti arvokkaita rakennuksia. Osa niistä on maakunnallisesti arvokkaita. Luohuan raitti on rakennettuna kulttuuriympäristönä maakunnallisesti arvokas kokonaisuus.

Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluu Luohuanjokivarressa sijaitseva Luohuan kylä viljelyalueineen.

Luohuan kulttuurimaisema

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

MANKILAN – SIPOLAN KULTTUURIMAISEMAT SIIKAJOKIVARRESSA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Mankila – Sipola. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue (*Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997).

Kunta: Siikalatva, Siikajoki

Kuvailu

Maisema-alue tukeutuu Siikajokeen. Maisema-alueen pohjoisosassa sijaitsee Siikajokeen laskeva Mankilanjärvi. Maisema on pääpiirteissään varsin tasaista. Paikoin jokilaaksoa ympäröivät kumpuilevat kangasmaat. Kapeaa jokilaaksoa reunustavat molemmin puoli laajat, asumattomat suovaltaiset alueet. Maaston tasaisuudesta johtuen kapeassa uomassa virtaava Siikajoki ei juuri näy maisemassa.

Maisema-alueella on muutamia kivikautisia asuinpaikkoja. Ne sijaitsevat aivan joen partaalla sekä jokilaakson reunoilla, jokea ympäröivän tasaisen viljelysalueen ja sitä reunustavien selännealueiden reunavyöhykkeillä. Mankilanjärvestä sijaitsevassa Kalmusaassa on historialliselta ajalta peräisin oleva hautapaikka. Sipolan kylässä on Siika-Savon saarnahuoneen paikka ja Rantsilan kirkonkylässä Rantsilan vanha kirkkomaa ja kirkon paikka historialliselta ajalta.

Siikajokivarteen Rantsilan seudulle syntyi vakainaista asutusta 1500-luvun kuluessa. Asutuksen muodostumisen taustalla oli kuningas Kustaa Vaasan lupaus verovapaudesta erämaiden asuttajille. Siikasavona aikanaan tunnettuun alueeseen kuuluivat Revonlahden, Paavolan, Rantsilan, Kestilän, Piippolan ja Pulkkilan pitäjät.¹⁴⁷

Rantsilan seutuun liittyy paljon Suomen sodan aikaista sotahistoriaa. Kenraali Sandels oli majoittuneena Rantsilaan neljä kertaa, mikä näkyy paikallisessa nimistössä: Rantsilas- sa on edelleen Sandelsintie. Sotajoukot käyttivät Kerälänkylän ja Mankilankylän kautta Temmeksel- le kulkevaa tietä, josta Mankilankylän ja Temmeksen väli on venäläisten rakentama tykkitie. Siitä on edelleen jäljellä jäänteitä. Männistönkankaalla ja Rahvaannevalla on venäläisten sotilaiden hautakummut Suomen sodan ajalta.¹⁴⁸

Nykyään viljelyskäytössä olevat peltoalueet ympäröivät Siikajokea yhtenäisenä nauhana. Paikoin viljellyn maan vyöhyke on kapea, kangasmaiden ja suoalueiden rajaama, ja paikoin taas peltoalueet muodostavat laajoja tasaisia viljelysaukeita. Kokonaisuutena jokilaakson viljelysvyöhyke on kuitenkin varsin kapea ja paikoin metsäalueiden katkoma. Maisemakuvalle on ominaista pienipiirteisyys ja vaihtelevuus. Asuinpaikat sijaitsevat viljelysalueiden ympäröiminä yksittäisinä pihapiireinä jokitörmillä lähellä jokea sekä yksittäisinä pihapiireinä tai muutamien pihapiirien muodostamina ryhminä jokea reunustavilla pienillä kumpareilla.

Suurimpina asutuskeskittyminä erottuvat Mankila, Rantsilan kirkonkylä ja Sipola. Mankilan kylässä asuinpaikat keskittyvät luode-kaakko -suuntaiselle harjanteelle kylänraitin varrelle.

147 *Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997, 82.

148 *Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997, 82.

Kylää ympäröivät laajat viljelysalueet. Rantsilan kirkonkylä sijaitsee joen itärannalla vanhojen maanteiden risteyksessä. Kirkonkylän keskustassa rakentaminen tukeutuu selkeästi vanhaan päätiehen, Rantsilanraittiin. Kirkonkylään ympäröivillä alueilla sekä vanha että uusi asutus sijaitsee matalilla kumpareilla ja kangasmailla, Männistönkankaalla, Keinonkankaalla ja Hiukalankankaalla, sekä jokivarressa. Rantsilan kirkonkylän eteläpuolella asutustihentymänä erottuvat Porkanranta, Kerälä, Hyttikoski ja Sipola. Pihapiirit sijaitsevat joen varsilla harvana nauhana.

Alueella on paljon kulttuurihistoriallisesti arvokkaita rakennuksia ja aluekokonaisuuksia. Rantsilan kirkko ja vanha raitti ovat edustava esimerkki maaseudun kirkonkylälle vielä 1900-luvun alkupuoliskolla tyypillisistä piirteistä. Raitin varrella on säilynyt 1900-luvun alkupuolen kirkonkylälle tyypillinen rakenne ja runsaasti vanhaa rakennuskantaa. Kirkonkylän julkiiset rakennukset ja asuinrakennukset ovat tiiviinä nauhana Siikajoen itärannan harjanteella joen suuntaisen vanhan maantien varressa. Vareksen tila, joka sijaitsee Siikajoen viljelysmaiseman länsireunalla, edustaa vaurasta pohjoispohjalaista talonpoikaisrakentamista 1800-luvun puolivälistä.

Maisema-alueella on myös arvokasta luonnonympäristöä. Mankilankylä on FINIBA-alueita. Osittain maisema-alueella, Mankilankylän eteläpuolella, on arvokkaita moreenimuodostumia. Maisema-alueelle ulottuu pieneltä osaltaan soiden- suojeleuhjelmaan kuuluva Pikarineva-Siltaneva-Matkusneva -suoalue. Kerälän kylän eteläpuolella jokivarressa sijaitsee Natura-alue Heikkilän laitumet. Maisema-alueella sijaitsevat maakunnallisesti arvokkaat perinnemaisemakohteet Ali-Heikkilän joenrantaniitty ja Heikkilän laitumet ja niitty sekä paikallisesti arvokkaat perinnemaisemakohteet Ala-Heikkilän rantalaidun, Yli-Heikkilän laidun, Poikolan haka sekä Saaren tilan haka 1 ja haka 2.¹⁴⁹

Arviointiteksti

Maisema-alue on edustava ja maakunnallisesti arvokas esimerkki Pohjois-Pohjanmaan jokiseutu ja rannikko -alueen kulttuurimaisemista. Se on laaja ja monimuotoinen kokonaisuus. Siikajokivarsi on vanhaa, edelleen elinvoimaista viljelysmaisemaa. Kulttuurimaiseman ominaispiirteet muistuttavat edelleen monin paikoin jokivarsien viljelysmaisemille perinteisesti tyypillisiä piirteitä.

Maisema-alueella on runsaasti perinteistä, kulttuurihistoriallisesti arvokasta rakennuskantaa. Rantsilan kirkko ja vanha raitti sekä Vareksen tila ovat valtakunnallisesti merkittäviä rakennettuja kulttuuriympäristöjä (RKY 2009). Koskelankangas ja Linnankangas Mankilassa sekä Kurikkakangas ja Nivat ja Männistönkangas Rantsilan kirkonkylän lähistöllä ovat aluekokonaisuuksina maakunnallisesti arvokkaita rakennettuja kulttuuriympäristöjä.

Rajaus

Maisemakokonaisuuteen kuuluu Siikajokea ympäröivä kulttuurimaisema Mankilan ja Sipolan kylien väliin rajautuvalle alueella. Maisema-alueella sijaitsevat Jokikylä, Mankila, Rantsilan kirkonkylä, Porkanranta, Kerälä, Hyttikoski ja Sipola. Maisema-alueen rajaus noudattaa pääpiirteissään vuonna 1997 julkaistussa Pohjois-Pohjanmaan arvokkaiden maisema-alueiden luettelossa esitettyä rajausta. Paikoin rajausta on tarkennettu olemassa olevan tilanteen mukaiseksi, maisema-alueeseen on otettu mukaan jokea ympäröivät viljelysalueet sekä viljelysmaisemaa rajaavien, taustamaisemina merkittävien selännealueiden reuna- ja lakialueet.

149 Vainio & Kekäläinen (toim.) 1997, 190–195.

Mankilan - Sipolan kulttuurimaisemat Siikajokivarressa

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

MIELUSKYLÄN KULTTUURIMASEMA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Mieluskylän viljelysmaisema. Maakunnallisesti arvokas kohde (*Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet* 1993).

Kunta: Haapavesi

Kuvailu

Maisema-alueeseen kuuluvat Mieluskylän Pyhäjokea ympäröivät viljelysmaisemat Haapaveden kirkonkylän luoteispuolella. Selvärajaista jokilaaksoa rajaavat molemmin puolin laajat, rakentamattomat selännealueet. Koillisessa jokilaaksoa rajaavat paikoin korkealle kohoavat kallioiset kangasmaat. Korkeimpina maisemassa erottuvat Vattukallio, Lautakangas ja Haapovuori. Joen lounaispuolella maastonmuodot ovat koillispuolta tasaisempia.

Viljelysalueet ja asutus tukeutuvat selvästi jokeen. Viljelyskäytössä olevat peltoalueet reunustavat jokea yhtenäisenä jatkuvana nauhana. Joen eteläpuolella asuinpaikat sijaitsevat yksittäisinä viljelysalueiden keskellä, joen pohjoispuolella paikoin lähes katkeamattomana nauhana joen rinnalla kulkevan maantien varrella. Joen koillispuolella kylän keskustassa tiiviisti tien varrella sijaitsevat rakennukset muodostavat raittimaista kylärakennetta.

Jokilaaksossa joen varrella kulkevat sen molemmin puolin maantiet. Mieluskylän kohdalla joen yli kulkeva silta erottuu liikenteellisenä ja maisemallisena solmukohtana. Teiltä avautuu pitkin matkaa hienoja näkymiä jokilaakson viljelysmaisemiin. Viljelysalueiden ympäröivät pihapiirit erottuvat maisemassa nauhamaisena kokonaisuutena.

Alueen rakennuskannalle on ominaista kerroksellisuus: Mieluskylässä on paitsi vanhaa, perinteistä rakennuskantaa, myös mm. jälleenrakennuskauden rakennuskantaa sekä uutta, 1900-

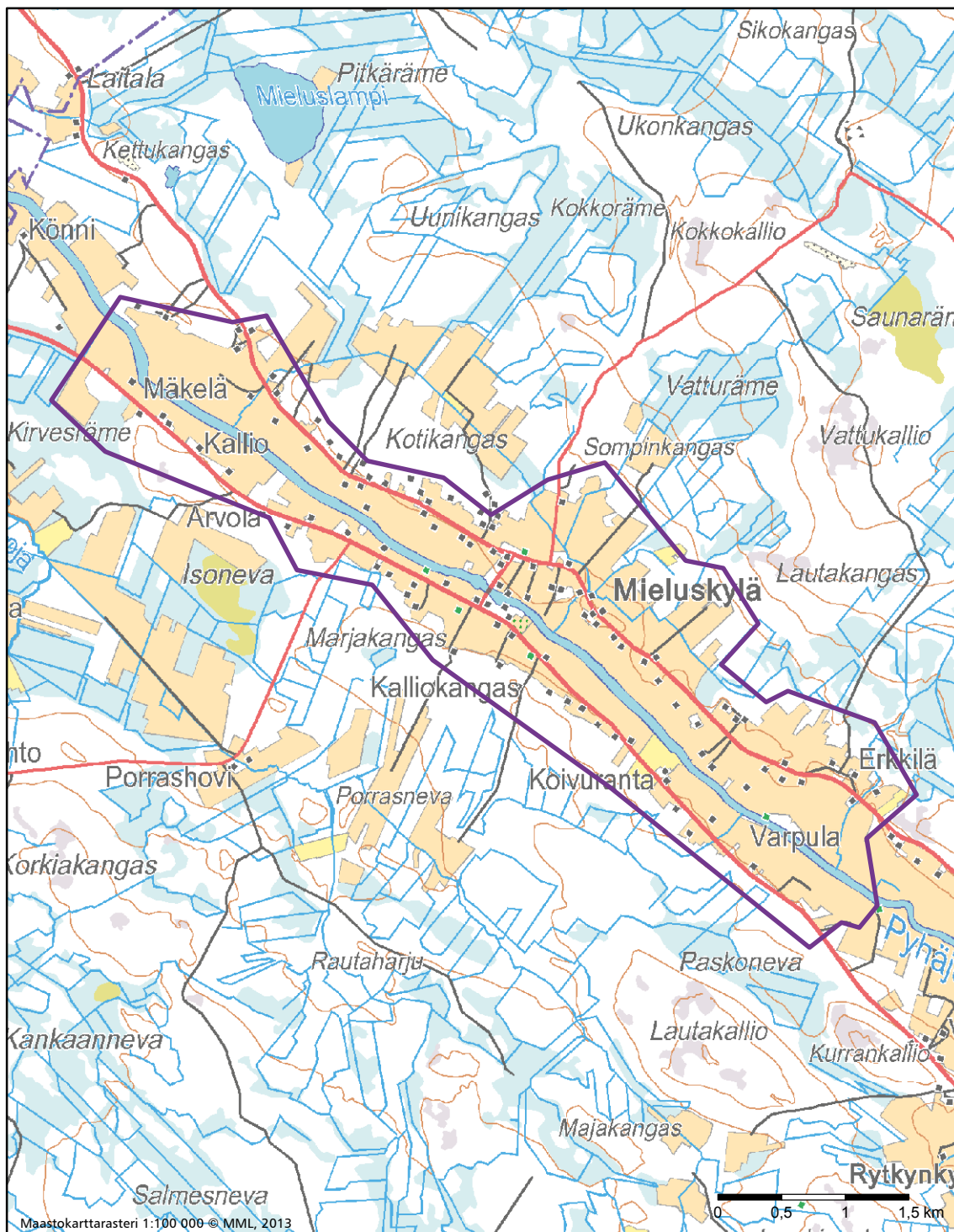
luvun lopun ja 2000-luvun alun rakennuskantaa. Maatilojen pihapiireissä monin paikoin sijaitsevat kookkaat nykyaikaiset tuotantorakennukset kertovat osaltaan maatalouden elinvoimaisuudesta. Kylän keskustassa sillan tuntumassa sijaitseva jälleenrakennuskauden koulu erottuu maisemassa maamerkkirakennuksena.

Arviointiteksti

Mieluskylän kulttuurimaisema on kerroksellinen ja elinvoimainen kokonaisuus. Vaikka maisema on monin paikoin ominaispiirteiltään melko tavanomaista maaseudun viljelysmaisemaa, se on tyyppillinen, edustava ja hyvä esimerkki jokivarrien viljelysmaisemista. Maisemassa erottuu monin paikoin hienoja miljöökokonaisuuksia. Sellainen on esimerkiksi joen yli johtava silta ja sen ympäristö.

Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluvat Mieluskylää ympäröivät viljelysmaisemat Pyhäjokivarressa. Rajauksessa on otettu huomioon viljelysmaisemaa rajaavat taustamaisemina merkittävät selännealueet. Koillisessa ja lounaassa maisema-alueen rajat ovat helposti määriteltävissä, selännealueiden molemmin puolin reunustama jokilaakso on hyvin selkeärajainen. Sen sijaan luoteessa ja erityisesti kaakossa maisema-alueen rajaa on vaikeampaa määritellä. Kaakossa jokea reunustavan yhtenäisen viljelysalueiden vyöhykkeen voidaan ajatella jatkuvan Humalajalle tai jopa Haapaveden kirkonkylään saakka.

Mieluskylän kulttuurimaisema

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

MUSTIKKAMÄEN – SULKAKYLÄN KULTTUURIMAISEMA JA HAAPAJÄRVEN RANNAT

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Mustikkamäki – Sulkakylä. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue (*Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997*).

Kunta: Haapavesi

Kuvailu

Maisema-alueeseen kuuluvat Haapajärveä ympäröivät viljelysalueet sekä järven pohjoisrannalla sijaitsevan Haapaveden taajaman ranta-alueet. Haapajärvi on osa Pyhäjokea. Järveen laskee koillisesta Sulkakylän suunnalta kapea Mustikkaoja. Mustikkamäen kulttuurimaisema sijaitsee Haapajärven koillisrannalla Mustikkalahden ympärillä, Sulkakylän kulttuurimaisema sen pohjoispuolella Mustikkaojan ympärillä.

Maastonmuodot ovat kumpuilevia. Maasto laskee voimakkaasti kohti Pyhäjokea ja Haapajärveä. Haapaveden taajama on rakentunut etelään kohti järveä viettävään rinteeseen. Taajaman kohdalla järven eteläpuolella jokilaaksoa rajaa korkea Ryyppymäki. Sulkakylän ja Mustikkamäen viljelysmaisemat sijaitsevat Mustikkaojaa ympäröivässä laajassa laakeassa laaksopainanteessa, jota rajaavat luode-kaakko-suuntaiset harjannealueet ja kangasmaat. Korkeimpina kohtina maisemassa ja viljelysalueiden taustamaisemina erottuvat Rainkallio ja Matokallio. Maisema-alueelle ovat tyypillisiä Haapajärvelle ja sen ylitse sekä avoimien viljelysalueiden yli laakson laidalta toiselle avautuvat pitkät ja laajat näkymät.

Maisema-alueella on useita kivikautisia asuinpaikkoja. Osa niistä sijaitsee järveä kohti viettävillä rinteillä, osa järven rannan tuntumassa.

Alue on vanhaa viljelysseutua. Haapaveden pitäjän alueelle alkoi syntyä vakinaista asutusta 1500-luvun puolivälissä. Asutusta muodostui viljelykseen parhaiten soveltuville paikoille jokien ja järvien rannoille.

Nykyään asutus sijaitsee useiden pihapiirien muodostamina rykelminä viljelysmaisemaa rajaavien selännealueiden reuna-vyöhykkeillä sekä nauhoina viljelysalueiden keskellä sijaitsevilla harjanteilla. Pihapiireihin kuuluu asuinrakennusten lisäksi paljon talousrakennuksia.

Mustikkalahden koillisrannalla järveä kohti viettävällä rinteellä sijaitseva, vuonna 1911 alun perin emäntäkouluksi rakennettu Haapaveden kotitalousoppilaitos on määritelty maakunnallisesti merkittäväksi kohteeksi. Se kuuluu myös valtakunnallisesti merkittävään rakennettuun kulttuuriympäristöön (RKY 2009) Haapaveden kotitalousoppilaitos ja Mustikkamäen viljelysmaisema. Kotitalousoppilaitoksen vanha päärakennus, joka sijaitsee näkyvällä paikalla puistoalueen keskellä, erottuu maisemassa maamerkkirakennuksena. Alueella on paljon myös muuta vanhaa, kulttuurihistoriallisesti merkittävää rakennuskantaa. Maisemalle omaleimaisuutta luovat viljelysalueiden halki rantaan johtavat puukujanteet.

Sulkakylässä ja Mustikkamäellä sekä järven kaakkois- ja lounaispuolisilla ranta-alueilla harjoitetaan edelleen maataloutta ja peltoalueet ovat viljelyskäytössä. Tötteröperällä Haapa-

veden taajaman laajentuminen vaikuttaa maiseman ominaispiirteisiin. Viljelysalueet ovat monin paikoin muuttuneet asuinalueiksi. Rakentamisen sijoittumiseen suhteessa maisemaan sekä avoimen viljelysmaiseman ja rakennettujen alueiden välisiin rajapintoihin ja niiden sijaintiin suhteessa maastonmuotoihin olisi hyvä kiinnittää erityistä huomiota. Myös Sulkakylän alueella on uutta rakentamista. Uudet asuinrakennukset sijaitsevat pääsääntöisesti viljelysalueiden reunoilla metsänreunan tuntumassa, ja ne sopeutuvat sijainniltaan maisemaan kohtalaisen hyvin. Uudisrakennusten ominaispiirteistä olisi hyvä antaa ohjeita esim. rakennustapaohjeissa.

Haapaveden taajaman ranta-alueilla pappilan ja kirkon kohdalla on hyvin hoidettuja puistoalueita. Haapaveden kirkko, pappila ja vanha tapuli erottuvat maisemassa maamerkkirakennuksina. Keskustan länsipuolella Alarannan alueella rannat ovat viljelyskäytössä. Keskustan kohdalla sijaitsevassa Kylpyläsaarella on vapaa-ajantoimintaa ja mm. leirintäalue. Merkit saareissa aikoinaan sijainneesta kylpylästä ovat lähes kokonaan kadonneet, vain saaren nimi on jäljellä muistumana paikan historiasta.

Arviointiteksti

Haapajärveä ympäröivien viljelysmaisemien muodostama kokonaisuus on edustava esimerkki maaseudun kulttuurimaise-

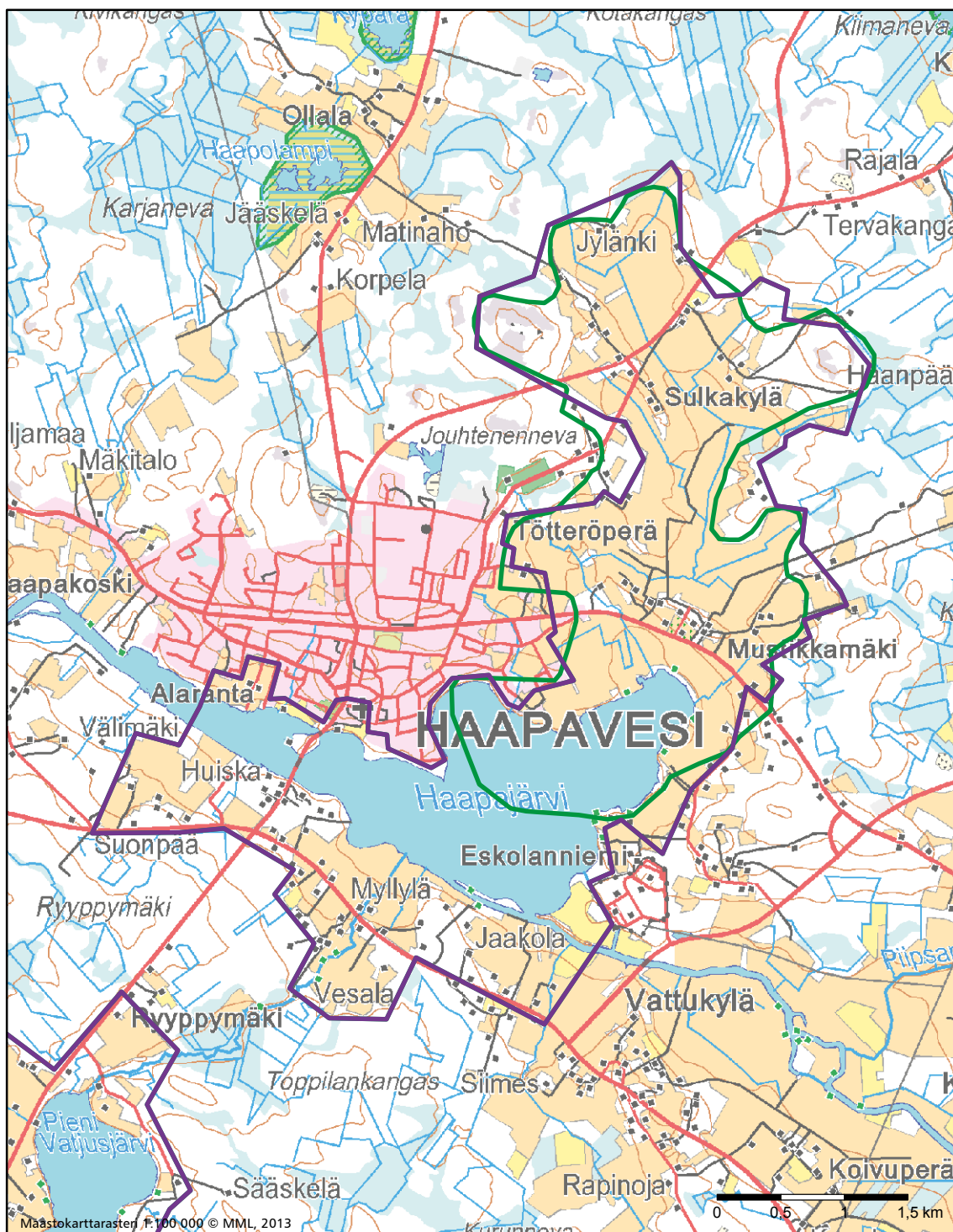
mista. Kumpuileva viljelysmaisema, avoimien peltoalueiden yli Haapajärvelle ja sen yli avautuvat vaihtelevat näkymät sekä kulttuurihistoriallisesti arvokkaat rakennukset muodostavat omaleimaisen ja mieleenpainuvan kokonaisuuden.

Haapajärven pohjoispuolella järveä kohti viettävässä rinteessä sijaitseva Haapaveden taajama on maisemallisesti näyttävä ja hieno kokonaisuus. Etelästä saavuttaessa Ryppymäeltä avautuu järven yli poikkeuksellisen komeita näkymiä kohti taajaman keskustaa. Taajaman ranta-alueet ovat olennainen osa arvokasta maisema-aluetta.

Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluvat Haapaveden taajaman koillispuolella sijaitsevat Mustikkamäki ja Sulkakylä viljelysalueineen sekä Haapajärveä ympäröivät viljelysalueet ja Haapaveden kirkonkylän ranta-alueet. Maisema-alueen rajaus on selvästi vuonna 1997 julkaistussa Pohjois-Pohjanmaan arvokkaiden maisema-alueiden luettelossa esitettyä rajausta laajempi. Mietitään vielä maisema-alueen laajentamista kaakkoon, Vattukylän ja Kytökylän alueelle.

Mustikkamäen ja Sulkakylän kulttuurimaisema ja Haapajärven rannat

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

PARHALAHDEN KULTTUURIMAISEMA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Parhalahti. Maakunnallisesti arvokas kohde (Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1993).

Kunta: Pyhäjoki

Kuvailu

Parhalahden kylä viljelysalueineen sijaitsee rannikon tuntumassa kapean Liminkaojan varrella. Liminkaojaan laskevat Sortinoja ja Tyypäkinoja. Maisema on pääpiirteissään tasaista. Kylää ympäröivät suoalueet ja matalat kangasmaat. Kylän halki kulkee valtatie 8.

Parhalahden kylä on saanut nimensä sen ensimmäisen asukkaan, 1500-luvulla siellä asuneen Pietari Parhalahden, mukaan. Vuoden 1548 veroluettelossa mainitaan kylällä sijainneen tuolloin neljä taloa: Parhalahti-Pietilä, Mattila, Yli-Mattila ja Erkkilä.¹⁵⁰

Kylän viljelysmaat sijaitsevat oijen ympärillä matalien kankaiden rajaamalla alueella. Asuinpaikat sijaitsevat teiden varsilla harvoina nauhoina, yksittäisinä pihapiireinä ja useiden pihapiirien muodostamina rykelminä. Asutuskeskittyminä erottuvat Silvolanpuhto, Teerelänpuhto ja Pietipuhto. Kylän halki kulkevan vanhan maantien varrelle koulun ja Liminganajan väliin rajautuvalle alueelle muodostuu lyhyt raittimainen kokonaisuus, jossa muutamat vanhat asuinrakennukset rajaavat tiealuetta. Parhalahden kylässä on paljon kulttuurihistoriallisesti arvokasta talonpoikaista rakennuskantaa.

Arviointiteksti

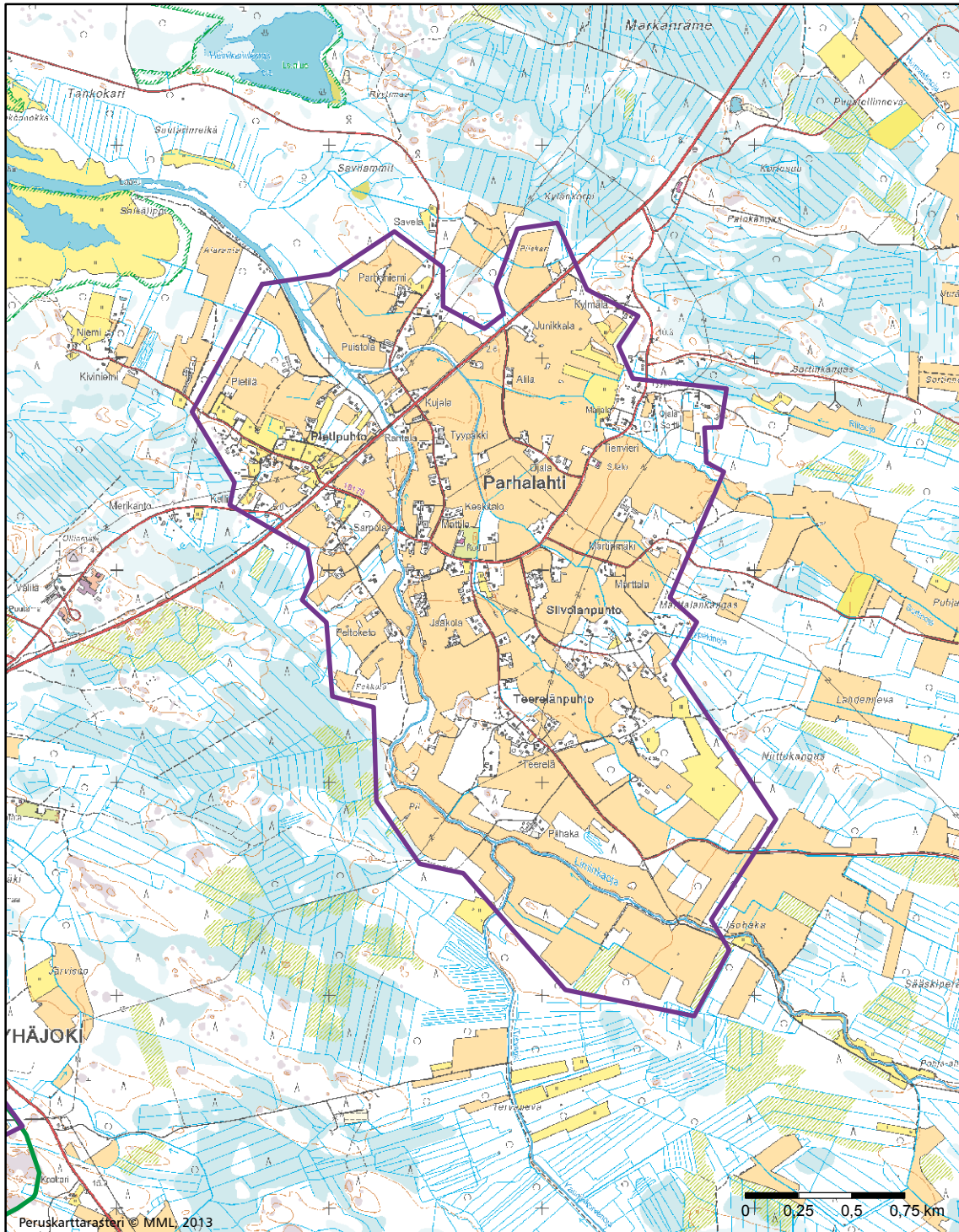
Parhalahti on kulttuurimaisemana maakunnallisesti arvokas. Se on myös rakennettuna kulttuuriympäristönä arvokas kokonaisuus. Alueen arvot pohjautuvat sen merkitykseen esimerkkinä perinteisestä maaseutukylästä viljelysalueineen ja talonpoikasta perinnettä edustavine rakennuksineen. Keskeisellä paikalla sijaitseva, tyyliiltään jugend-henkinen Parhalahden koulu erottuu kylässä maamerkkirakennuksena.

Kylällä on merkitystä myös valtatie 8 varrella sijaitsevana maamerkinomaisena kokonaisuutena: tielle näkyvä maakunnallisesti arvokas maisemakokonaisuus, kylän viljelysalueet ja talonpoikaisrakennukset, ovat arvokas ja mieleen jäävä osa tiemaisemaa. Tiemaisemassa maamerkkikohteina erottuvat erityisesti Syrjälän ja Rantalan rakennukset.

Rajaus

Maisemakokonaisuuteen kuuluu Parhalahden kylä viljelysalueineen.

150 Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 2 1993, 142–144.

Parhalahden kulttuurimaisema

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

PATTIJOEN KULTTUURIMASEMA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Uusi kohde

Kunta: Raahе

Kuvailu

Maisema-alue sijaitsee Pattijoen kirkonkylän kaakkoispuolella, kapean Pattijoen varsilla. Maisema-alueen halki kulkevat rautatie sekä Oulusta Raahen johtava valtatie 8. Viljelysmaisemaa rajaavat matalat kangasmaat.

Maastonmuodot ovat pääpiirteissään melko tasaisia, paikoin loivasti kumpuilevia. Peltoalueet sijaitsevat alavilla, matalien kumpareiden rajaamalla alueella Pattijoen ja siihen laskevien kapeiden ojien, Kerosenojan, Saarenhaanojan ja Jängenojan, varsilla. Asuinpaikat sijaitsevat harvoina nauhoina Pattijoen ja teiden varsilla sekä rykelminä peltoalueiden ympäröimillä matalilla, loivapiirteisillä kumpareilla. Alueella on vanhaa arvokasta rakennuskantaa.

Luoteessa viljelysmaisema rajautuu Pattijoen taajama-alueeseen. Tiiviisti rakennettujen asuinalueiden ja avoimen viljelysmaiseman välinen rajapinta on maisemallisesti merkittävä. Taajaman reuna-alueet näkyvät kauas valtatielle 8 ja toimivat porttiaiheena taajamaan saavuttaessa.

Arviointiteksti

Maisemalle ovat tyypillisiä metsän rajaamat peltolohkot ja loivasti kumpuilevassa maisemassa kaartuillen kulkevat vanhat tiet. Maisemakokonaisuus kertoo Pattijoen historiasta maa-

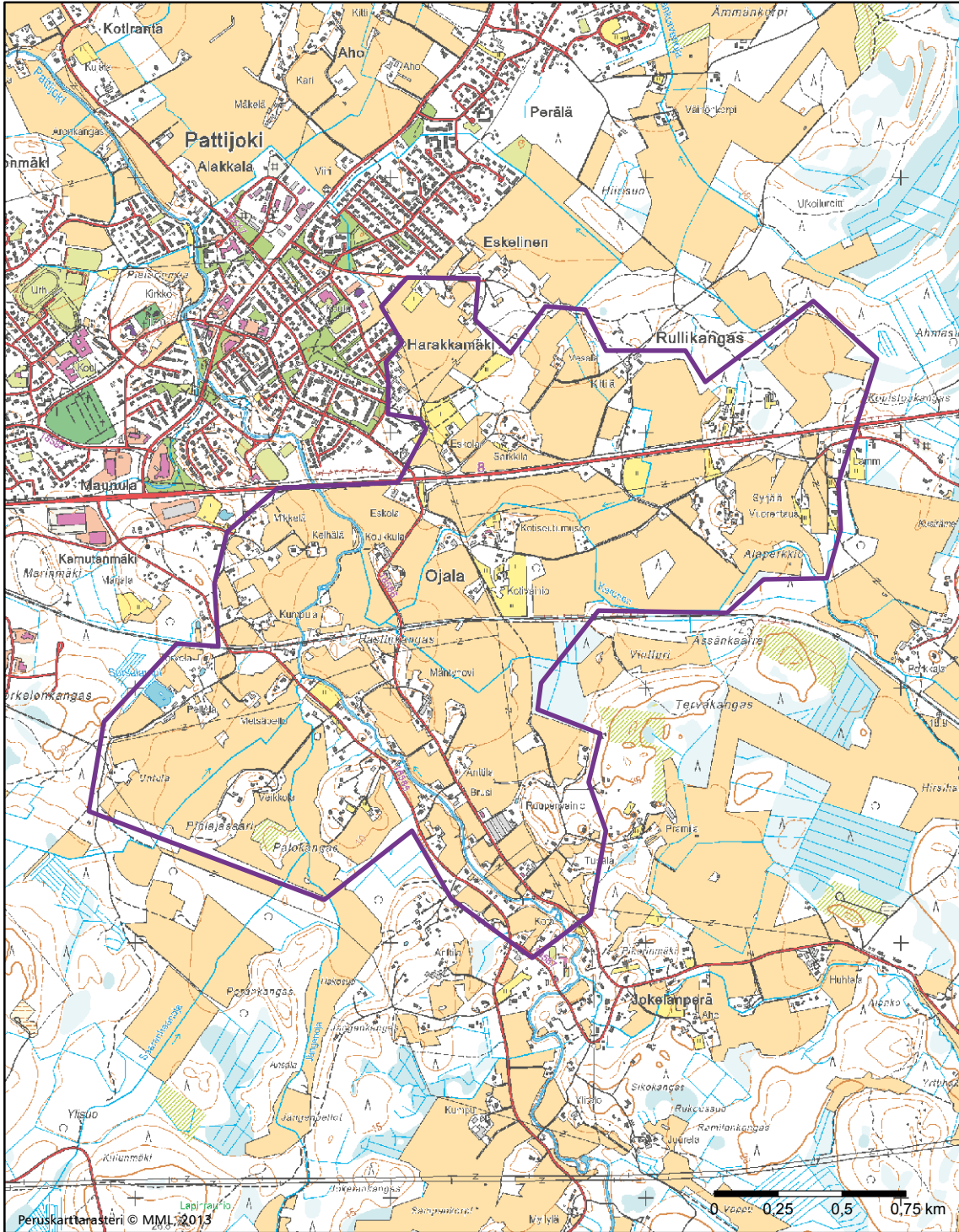
seutukirkonkylänä ja se toimii porttimaisena aiheena Pattijoen taajamaan saavuttaessa.

Pattijoen kulttuurimaisemalla on merkitystä myös valtatielle 8 avautuvana maisemakokonaisuutena. Tietä avautuu näkyviä avoimeen viljelysmaisemaan.

Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluvat Pattijoen kirkonkylän kaakkoispuolella Pattijoen varrella sijaitsevat viljelysalueet. Maisema-alueen halki kulkee valtatie 8.

Pattijoen kulttuurimaisema

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivytysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

PETÄJÄSKOSKEN KULTTUURIMASEMA PYHÄJOKIVARRESSA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Kalapudas – Vaikkola. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue (*Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997).

Kunta: Merijärvi, Oulainen

Kuvailu

Maisema-alue tukeutuu kapeaan Pyhäjokeen. Joessa on koskia sekä kapeita ja pitkänomaisia saaria. Pyhäjokeen laskee etelästä Vaikonoja. Kokonaisuutena jokea reunustava viljelysalueiden vyöhyke on varsin kapea ja katkonainen. Jokilaaksoa rajaavat molemmin puolin asumattomat metsäiset selännealueet. Maastonmuodot ovat paikoin melko tasaisia, paikoin loivasti kumpuilevia.

Omaleimaisuutta luovana erityispiirteenä maisema-alueella erottuvat jokea molemmin puolin reunustavat penkereet. Penkereillä kulkevilta kapeilta sorateiltä avautuu näkymiä joelle ja jokea reunustaville viljelysalueille.

Peltoalueet on raivattu Pyhäjokilaaksoon alaville, viljelykseen parhaiten soveltuville maille. Viljelysmaisema on monimuotoista ja vaihtelevaa: peltoalueet reunustavat jokea paikoin laajoina ja avoimina viljelysaukeina, paikoin ne taas ovat pieniä ja kapeita.

Maisema-alueella näkyy edelleen kulttuurimaisemalle vanhaan tyyppilliset asutuksen ja viljelysten väliset suhteet: jokea ympäröivät tasaiset maat ovat viljelyskäytössä, ja asuinpaikat sijaitsevat rykelminä peltojen ympäröimillä matalilla kumpareilla ja harjanteilla sekä joen molemmin puolin kulkevien maan-

teiden varsilla. Asutuskeskittyminä maisema-alueella erottuvat Vaikonmäki, Kulju, Kastari ja Myllyperä. Niistä Kastari sijaitsee maisemallisesti näkyvällä ja edustavalla paikalla avoimen viljelysmaiseman ympäröimällä matalalla kumpareella joen yli kulkevan sillan kupeessa. Ala-Kastarin ja Yli-Kastarin pihapiireissä sijaitsevat rakennukset näkyvät maisemassa kauas.

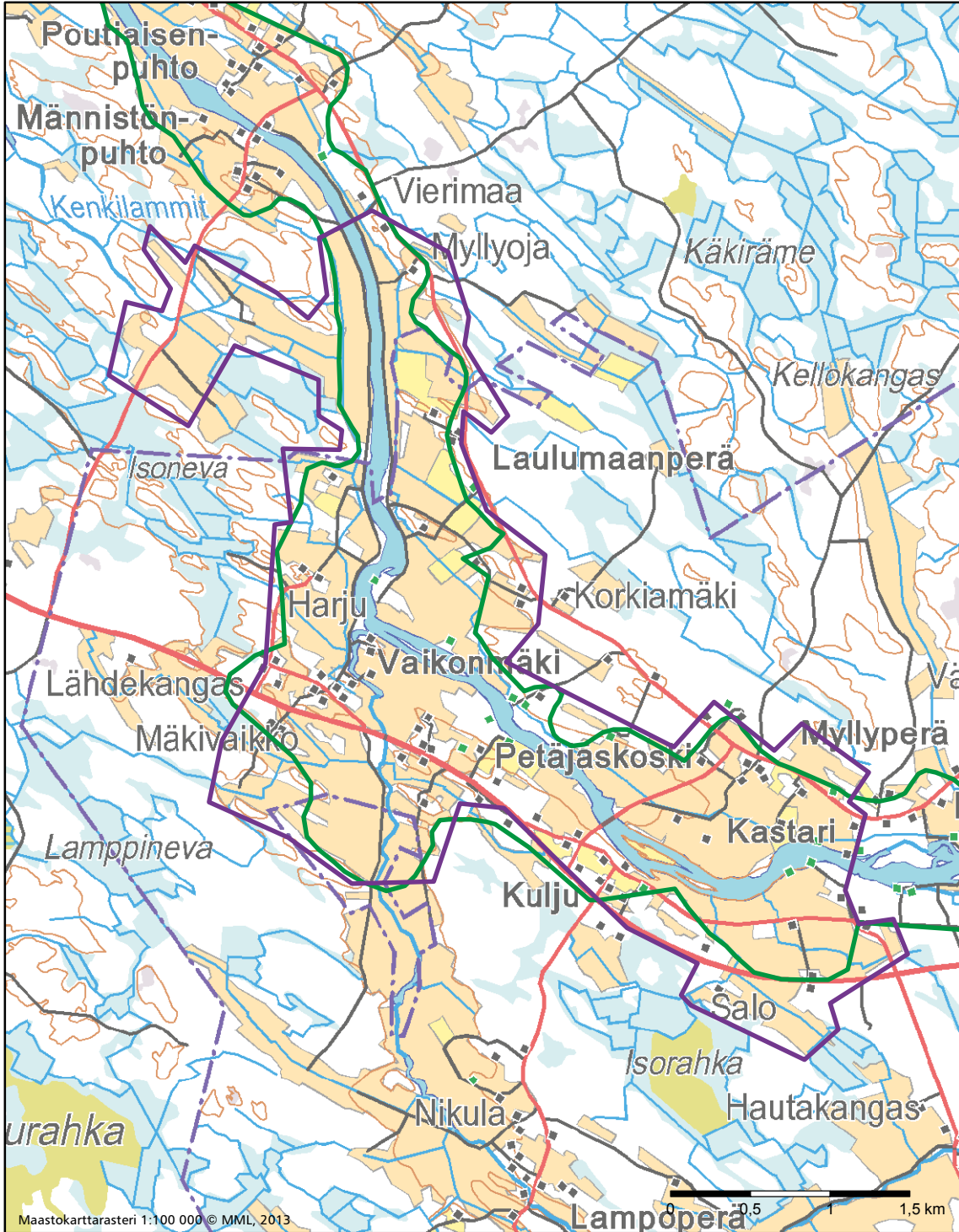
Arviointiteksti

Petäjäsken kulttuurimaisema on edustava esimerkki jokivarsien perinteisestä viljelysmaisemasta. Alueelle leimaa-antavia, omaleimaisuutta luovia piirteitä ovat joen molemmin puolin kulkevat pengertiet, pitkään viljelyskäytössä olleet peltoalueet ja jokilaaksossa kumpareilla rykelminä sijaitseva asutus.

Rajaus

Maisemakokonaisuuteen kuuluu Pyhäjokea ympäröivä Petäjäsken kulttuurimaisema Laulumaanperältä Myllyperälle. Kalaputaan kylä viljelysalueineen on määritelty valtakunnallisesti arvokkaaksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi (RKY 2009), joten se on rajattu maisema-alueen ulkopuolelle. Kalaputaan kylä -kokonaisuuteen kuuluvat Kalapudas, Poutiaisenpuhto ja Männistöpuhto.¹⁵¹

151 http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=1420

Petäjäskosken kulttuurimaisema Pyhäjokivarressa

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

PIIPSIJÄRVEN KULTTUURIMASEMA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Piipsjärven viljelysmaisema. Maakunnallisesti arvokas kohde (*Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet* 1993).

Kunta: Oulainen

Kuvailu

Maisema-alueen ytimenä on kookas Piipsjärvi. Järvi kuuluu Pyhäjoen vesistöön. Osmankijärvestä alkava Piipsanjoki yhdistää Piipsjärven Pyhäjokeen. Piipsjärvi on Suomen ensimmäinen uudelleen vesitetty järvi: järvi kuivatettiin 1800-luvulla maanviljelyn tarpeita varten ja vesitettiin uudelleen 1970-luvulla virkistyskäyttöön.¹⁵²

Maisema on kumpuilevaa. Järveä ympäröivää viljelysmaisemaa reunustavat kallioiset selännealueet. Järven itä- ja länsipuolilla aluetta rajaavat koillis-lounassuunnassa pitkänomaiset, nauhamaiset harjanteet. Maasto laskee kohti järveä ja Piipsanjokea.

Piipsjärveä ympäröivät viljelyskäytössä olevat peltoalueet. Viljelysalueet sijaitsevat järven rannoilla alavilla mailla, kohti järveä viettävillä rinteillä. Laajimmat viljelysaukeat sijaitsevat tasaisimmilla paikolla Piipsanjoen sekä Kurjennevalta järveen laskevan ojan ympärillä.

Piipsjärven länsipuolitse kulkee Vihannista Oulaisiin johtava maantie, valtatie 86. Tieltä avautuu komeita näkymiä Piipsjärvelle ja sitä ympäröivään viljelysmaisemaan. Järvimaise-

ma hahmottuu tielle maamerkinä ja kohokohtana tiemaisemassa.

Asuinpaikat sijaitsevat ryhminä ja nauhoina teiden varsilla ja selänteiden rinteillä. Järven länsipuolella tihentyminä erottuvat Häkkimäki ja Rautioranta. Pyrrönkankaalla asutus tukeutuu tiehen lähes yhtenäisenä nauhana. Järven itäpuolella kokonaisuuksina hahmottuvat Mattisaari, Aholanmäki ja Honkaranta. Maisema-alueella on paljon kulttuurihistoriallisesti arvokkaita rakennuksia ja pihapiirejä.

Arviointiteksti

Piipsjärven kulttuurimaisema on edustava ja hieno maisemakokonaisuus. Se on yksi hienoimmista maaseudun kulttuurimaisemaa edustavista kokonaisuuksista Pohjois-Pohjanmaalla. Maisemakokonaisuus on maakunnallisesti arvokas, ja sen arvo kokonaisuutena ylettyy lähes valtakunnallisesti arvokkaan kohteen tasolle. Alueella on paitsi maisemallista arvoa, myös rakennettuun kulttuuriympäristöön liittyviä arvoja. Maisema-alueella on paljon arvokkaita rakennuksia ja pihapiirejä.

Alueelle ominaisia, omaleimaisuutta luovia piirteitä ovat pitkät näkymät järvelle ja sen yli vastarannalle sekä järveä ympäröivien viljelysalueiden avoimuus. Maisemakokonaisuudella

152 *Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 3* 1993, 33.

on merkitystä myös sen läpi kulkevalle maantielle erottavana maamerkkikohteena ja kohokohtana tiemaisemassa.

lysymaiseman taustamaisemina merkittävien selännealueiden reuna- ja lakialueet.

Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluvat Piipsjärvi ja sitä ympäröivät viljelysmaisemat. Maisema-alueeseen on otettu mukaan vilje-

Piipsjärven kulttuurimaisema

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

POHJANTIE, KONTINKANGAS – LAANILA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Uusi kohde

Kunta: Oulu

Kuvailu

Valtatie 4 kulkee Oulun kaupungin läpi Pohjantie-nimisenä moottoritienä. Tie alkaa Oulun eteläpuolelta Limingan Haarsillalta ja jatkuu kaupungin pohjoispuolelle Haukiputaan Kelloon. Tie kulkee Oulun kaupungin keskustan ohitse etelästä Karjasillan-Raksilan-Intiön ja Kontinkankaan-Peltolan-Värtön kaupunginosien välistä, Oulujoen yli, ja edelleen Laanilan läpi pohjoiseen. Tie on erittäin vilkkaasti liikennöity valtakunnallinen päätie, jota käytetään myös kaupungin sisäisen liikenteen väylänä. Liikennemäärä Pohjantien vilkkaimmalla tieosuudella Oulujoen yli kulkevien siltojen kohdalla oli vuonna 2014 noin 40 000 – 70 000 ajoneuvoa vuorokaudessa.¹⁵³

Pohjantien suunnittelu aloitettiin 1950-luvulla. Tielinjaus oli merkitty pääpiirteissään nykyiselle paikalleen Otto I Meurmanin ja Aarne Ervin vuonna 1952 laatimassa Oulun yleiskaavassa. Kaavassa sovellettiin soluttaisen hajakeskityksen ja vyöhykkejaon periaatteita, joiden mukaisesti asumalähiöt erotettiin toisistaan rakentamattomin puisto-, metsä- tai viljelysaluein. Pohjantietä ympäröivät Höyhtyän, Karjasillan, Kaukovainion, Kastellin ja Laanilan asumalähiöiden väliin rajautuvat viheralueet.¹⁵⁴

Ensimmäisen tieosuuden rakentaminen aloitettiin vuonna 1962. Tie avattiin kokonaisuudessaan liikenteelle lokakuussa 1967. Pohjantie oli yksi Suomen ensimmäisistä ohikulkuteistä. Se oli pääosin kaksikaistainen, lukuun ottamatta Kontinkankaan ja Laanilan välistä osuutta, jolla tie oli nelikaistainen. Tiellä oli eritasoliittymät Kontinkankaalla ja Laanilassa. Pohjantietä on sittemmin parannettu useassa vaiheessa 1970-, 1980- ja 1990-lukujen mittaan. Tietä on levennetty ja tielle on rakennettu useita uusia eritasoliittymiä.

Viheralueiden ympäröimä Pohjantie on osa Oulun kaupunkirakennetta. Tien varrella maamerkkirakennuksia erottuvat tien itäpuolella sijaitsevat kookkaat koulurakennukset ja liikerakennukset sekä tien länsipuolella sijaitsevat Ouluhalli ja Väikkylän rakennukset. Tien varsilla sijaitsevat Intiön hautausmaa ja Karjasillan jälleenrakennuskauden asuinalue ovat valtakunnallisesti merkittäviä rakennettuja kulttuuriympäristöjä (RKY 2009). Kaukovainion moderni metsälähiö, Kontinkankaan viheralueet, Värtönranta ja Laanila ovat rakennet-

tuina kulttuuriympäristökokonaisuuksina maakunnallisesti arvokkaita.

Arviointiteksti

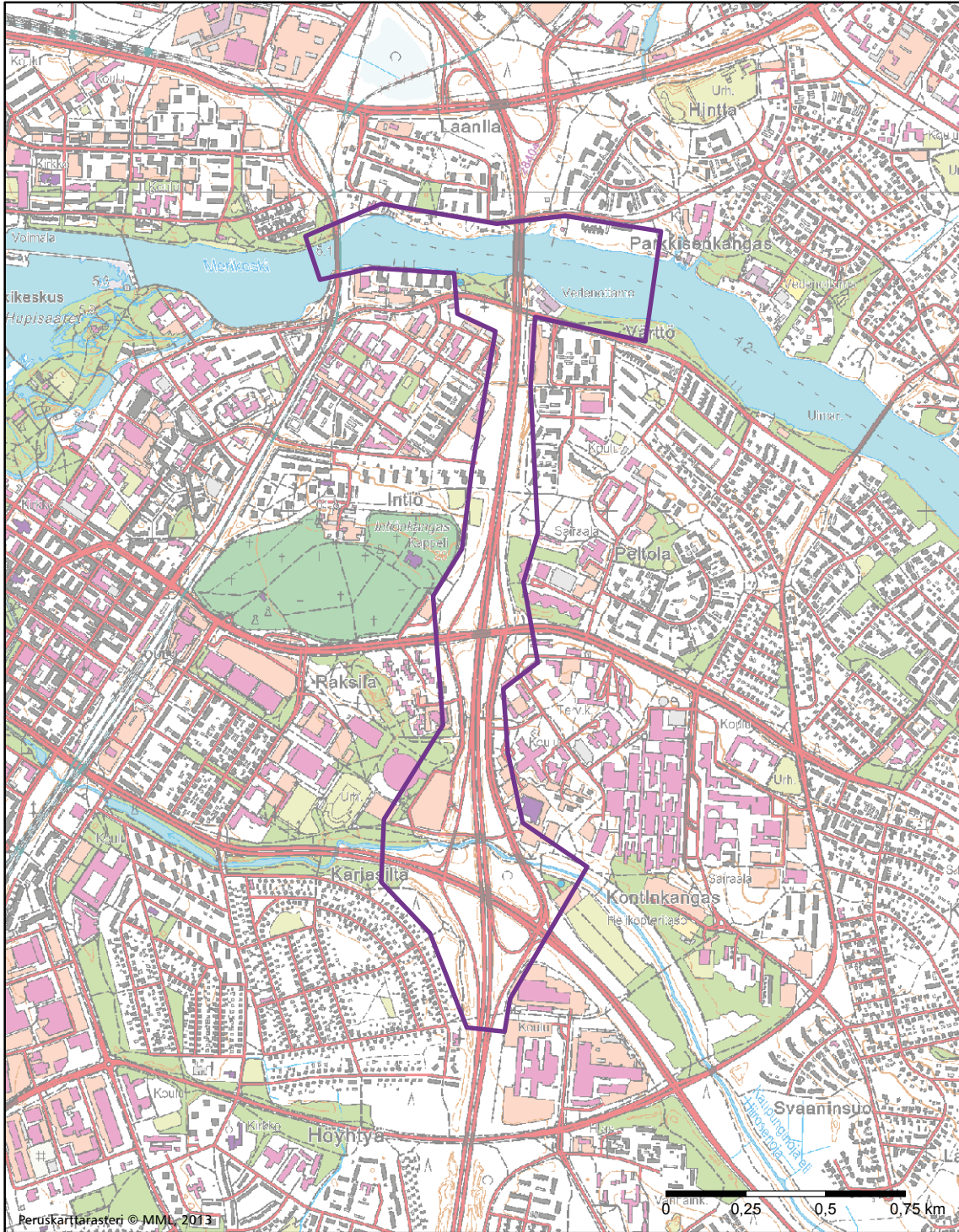
Pohjantie on tiemaisemakohteena arvokas kokonaisuus. Tietä ympäröivät puistomaiset viheralueet, tiemaisemassa erottuvat maamerkkirakennukset ja Oulujoen sillalta joelle ja jokirannoille avautuvat komeat näkymät ovat omaleimaisuutta luovia piirteitä. Tietä reunustavat valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaiksi rakennetuiksi kulttuuriympäristöiksi määritellyt aluekokonaisuudet. Kaupungin halki kulkevalta tieltä avautuva monimuotoinen, kerroksellinen ja vaihteleva tiemaisema kertoo Oulun kaupungin pitkästä historiasta elinvoimaisena keskuksena. Oulujoen silta erottuu tiemaisemassa kohokohtana.

Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluvat Pohjantie ja sitä ympäröivät viheralueet Karjasillan, Raksilan, Intiön, Kontinkankaan, Peltolan, Värtön ja Laanilan kaupunginosien väliin rajautuvalla alueella. Rajauksessa on huomioitu tieltä avautuvat näkymät.

¹⁵³ <http://www.oulunkaupunki.fi/liikenne/ker9.html> (16.12.2014).

¹⁵⁴ Lahti 2006, 96.

Pohjantie, Kontinkangas - Laanila

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

PYHÄJOEN SUUN KULTTUURIMASEMA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Pyhäjoen suu. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue (*Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997).

Kunta: Pyhäjoki

Kuvailu

Maisema-alueeseen kuuluu Pohjanlahteen laskevan Pyhäjoen suistossa sijaitseva Pyhäjoen taajama. Pyhäjoki jakautuu suistoalueella kahteen suurempaan haaraan, Etelähaaraan ja Pohjoishaaraan sekä useampiin niitä kapeampiin jokihaaroihin. Niiden väliin rajautuu erikokoisia saaria. Joessa on useita koskipaikkoja. Kokonaisuutena jokimaisema on monimuotoinen.

Rannikolla maastonmuodot ovat laakeita ja tasaisia. Taajaman kaakkoispuolella Pyhäjokilaaksoa reunustavat loivasti kumpuilevat kangasmaat. Maisemassa kohoumina erottuvat Ilomäki, Tolpankangas, Tupakkikivenkangas ja Käymäkalliot. Rannikkoalueilla ja jokisuiston saarilla on laajoja rantaniittyjä. Tuhkasennokan-Isorannan merenrantaniitty ja Hyytämän rantaniitty ovat paikallisesti arvokkaita perinnemaisemia.

Pohjois-Pohjanmaan jokiseudun ja rannikon maisema-alueelle ominaiseen tapaan viljelysalueet ja asutus ovat aikanaan keskittyneet viljaville maille jokilaaksoon, joen varsille ja suistoalueen saarille. Maisema-alueen keskuksena on Pyhäjoen kirkonkylä, Pyhäjoen kunnan keskustaajama, joka on rakennut maisemallisesti ja liikenteellisesti keskeiselle paikalle jokisuistoon ja jokiuomien keskelle rajautuville suurille saarille.

Taajaman keskustassa rakentaminen tukeutuu vanhaan ties-töön. Taajamarakenteen runkona on vanha maantie, Vanhatie,

joka on osa 1600-luvulla rakentunutta Pohjanmaan rantatietä. Keskusta-alueella vanhan päätien varrella eri-ikäiset liikerakennukset reunustavat tiealuetta paikoin yhtenäisenä nauhana. Rakennetulle kulttuuriympäristölle on ominaista kerroksellisuus. Vanhat ja uudemmat rakennukset muodostavat mittakaavaltaan pääpiirteissään varsin yhtenäisen kokonaisuuden. Taajamakuvan mielenkiintoisuutta ja eloisuutta lisäävät jokiuomien yli kulkevat sillat, jotka jakavat taajamarakennetta erillisiin osiin.

Taajaman keskusta-alueetta ympäröivät asuinalueet. Aivan keskustan tuntumassa jokivarsilla on myös perinteistä kylämäistä maaseutuasutusta ja viljelyskäytössä olevia peltoalueita. Rannikolla on metsäisiä alueita, luonnonympäristöä ja vapaa-ajanasutusta. Keskusta-alueen sivuitse kulkee valtatie 8. Maisema-alueelle ovat ominaisia valtatieltä jokimaisemiin avautuvat vaihtelevat näkymät.

Maisema-alueella sijaitsevat valtakunnallisesti arvokkaiksi rakennetuiksi kulttuuriympäristöiksi (RKY 2009) määritellyt kohteet Etelänkylän Isosilta, kokonaisuuteen Pyhäjoen kalarannat kuuluvat Jokipuojin kalaranta ja Kaukon kalalanssi sekä kokonaisuuteen Pohjanmaan rantatie kuuluva Vanhatie. Maakunnallisesti arvokkaita, rakennettua kulttuuriympäristöä edustavia aluekokonaisuuksia ovat Kiiskilän raitti sekä Pyhäjoen kirkonmäki. Lisäksi maisema-alueella on maakunnallisesti arvokkaita rakennuksia ja pihapiirejä.

Arviointiteksti

Pyhäjoen taajama on maisemakvaltaan hieno, arvokas ja mieleen jäävä kokonaisuus. Alueella on paitsi maisemallista arvoa, myös rakennettuun kulttuuriympäristöön liittyviä arvoja. Kokonaisuus on maakunnallisesti arvokas, ja sen arvo ylettyy lähes valtakunnallisesti arvokkaan kohteen tasolle.

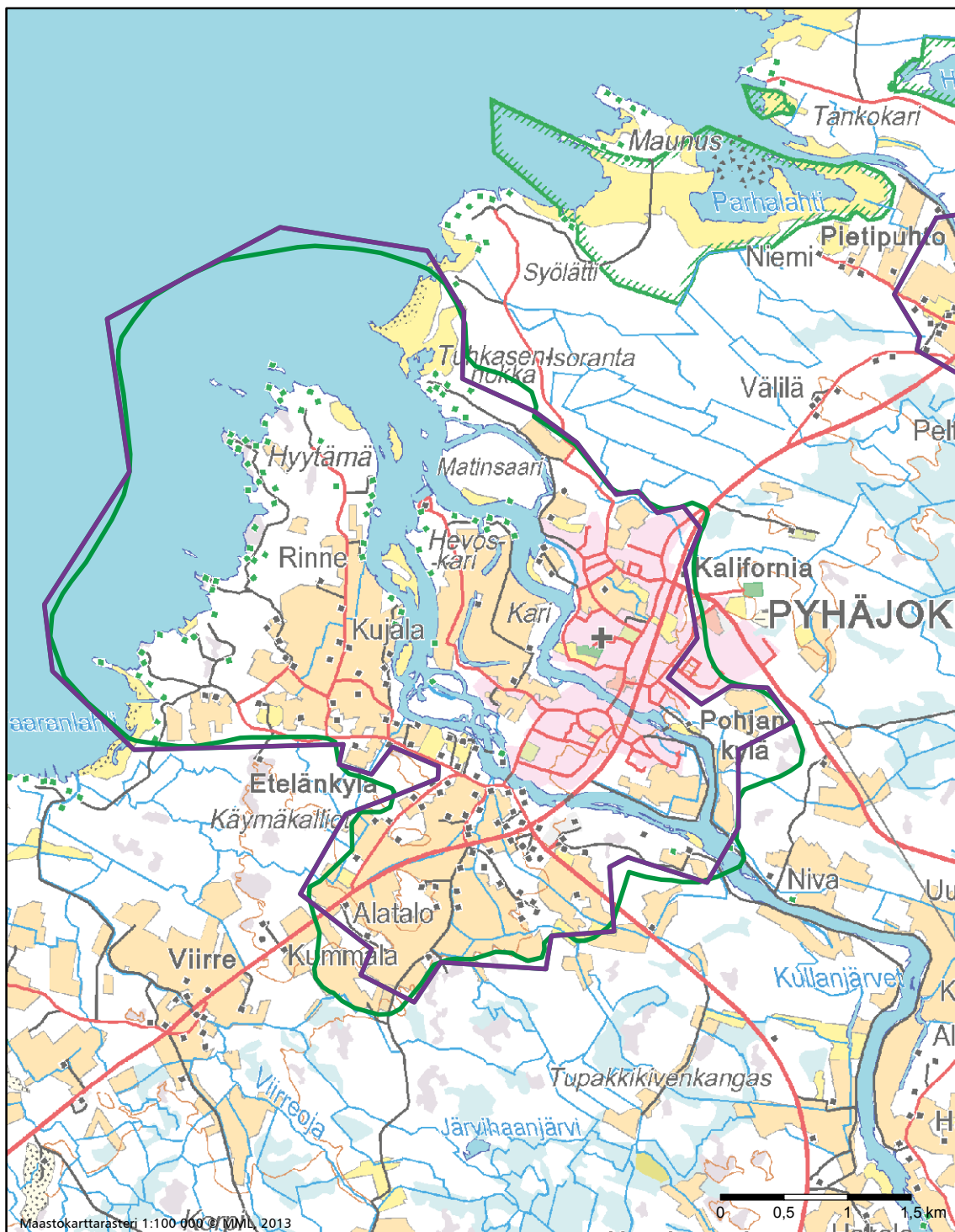
Maisema-alueella monimuotoiset jokimaisemat, taajamamaisema, perinteiset maaseudun viljelymaisemat sekä rannikkoalueiden luonnonmaisemat ja loma-asutus yhdistyvät ja liittyvät toisiinsa omaleimaiseksi ja arvokkaaksi kokonaisuudeksi. Maisemakokonaisuus on havainnollinen ja hieno esi-

merkki perinteisestä ja edelleen elävästä maaseutukirkonkylästä. Kulttuurimaiseman ominaispiirteet kertovat alueen pitkästä historiasta. Maisema-alueella on paljon kulttuurihistoriallisesti arvokasta rakennuskantaa. Vahvana omaleimaisuutta luovana erityispiirteenä Pyhäjoella hahmottuvat suistoalueen jokinäkymät.

Rajaus

Maisemakokonaisuuteen kuuluvat Pyhäjoen suistoalue, Pyhäjoen taajama ja sitä ympäröivät viljelyalueet, suistoaluetta ympäröivät rannikkoalueet ja suistoalueen edustalla sijaitsevat merialueet.

Pyhäjoen suun kulttuurimaisema

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

PYHÄNKOSKEN KULTTUURIMASEMA PYHÄJOKIVARRESSA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Pyhäkoski. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue (*Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997).

Kunta: Merijärvi, Pyhäjoki

Kuvailu

Maisemakokonaisuus tukeutuu Pyhäjokeen. Joessa on maisema-alueella lukuisia koskia: Alasalon ja Yläsalon saarten kohdalla Turvakkokoski, Somerokoski ja Nikkakoski, niiden yläpuolella Karhukoski, Tolpankoski ja Pyhäkoski. Pyhäkosken eteläpuolella Pyhäjokeen laskee kapea Hiito-oja. Maisema-alueen pohjoisosassa pitkän ja kapean Alasalon saaren kohdalla jokiuomaa reunustavat molemmin puolin penkkeet. Maisema-alueen eteläosassa jokirannat ovat korkeita ja kallioisia. Pyhäkosken kohdalla joki virtaa kallioseinäisessä kanjonissa. Koskiin liittyy myös kulttuurihistoriaa: Pyhäkosken jylhillä kalliorannoilla kuvattiin vuonna 1943 otoksia ensimmäiseen Edvin Laineen ohjaamaan elokuvaan Yrjänän emännän synty.

Pyhäjoen saaret Alasalo ja Yläsalo olivat aikanaan Helaakosken kylän asukkaiden aktiivisessa maatalouskäytössä. Alasalo oli lähes kokonaan peltona, syksyisin laitumena. Yläsalo oli pääosin lammaslaitumena, osin myös peltona. Joen yli saariin johti Helaakosken kylän puolelta renkkusillat, jotka purettiin syksyisin pois. Nykyisin paikalla on uimaranta. Saaret ovat sittemmin metsittyneet, Alasalossa on lehtipuustoa, Yläsalossa kuusikkoja.¹⁵⁵

Jokilaakso on varsin kapea. Sitä rajaavat suoalueet ja karut selännealueet. Maisema-alueen pohjoisosissa maastonmuodot ovat alavampia ja tasaisempia kuin eteläosissa, missä jokilaakson maisema on kumpuilevaa ja sen ympärillä on kallioisia selännealueita. Pyhäkosken kohdalla jokilaaksoa rajaavat lännessä Juntinkalliot ja Ristivuori, etelässä Pyhäjoen ja Hiito-ojan välissä Heikkilänkallio ja idässä Hiukkaharju ja Äijänkallio.

Maisema-alue edustaa perinteistä jokivarren viljelysmaisemaa. Asutus levisi Pyhäjokivartta myöten Merijärven seudulle 1400-luvulla. Pyhäkoskella oli aikanaan teollista toimintaa: Pyhäkosken niskalla sijaitsi Haglundin mylly, jonka yhteydessä toimivat myös saha ja sähkölaitos. Haglundin kookas myllyrakennus on purettu.¹⁵⁶

Jokilaaksossa joen partailla on muutamia kivikautisia asuinpaikkoja. Jokilaaksoa reunustavilla kallioisilla selänneillä on pronssikautisia ja rautakautisia röykkiöitä.

Nykyään viljelysalueet sijaitsevat jokivarressa kapeana ja katkonaisena nauhana. Peltoalueet sijaitsevat joen varsilla alavimmilla paikoilla, niiden väliin rajautuu kallioisia alueita ja kangasmaita. Asuinpaikat sijaitsevat yksittäisinä pihapiireinä sekä useiden pihapiirien muodostamina ryhminä ja katkel-

155 *Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997, 84.

156 *Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997, 84.

mallisina nauhoina peltoalueiden ympäröiminä joen törmillä. Maisema-alueella on perinteistä talonpoikaista rakennuskantaa. Pihapiireissä on myös uudempia rakennuksia. Eri-ikäiset rakennukset muodostavat mittakaavaltaan ja ominaispiirteiltään hyvin yhteensopivan kokonaisuuden.

Arviointiteksti

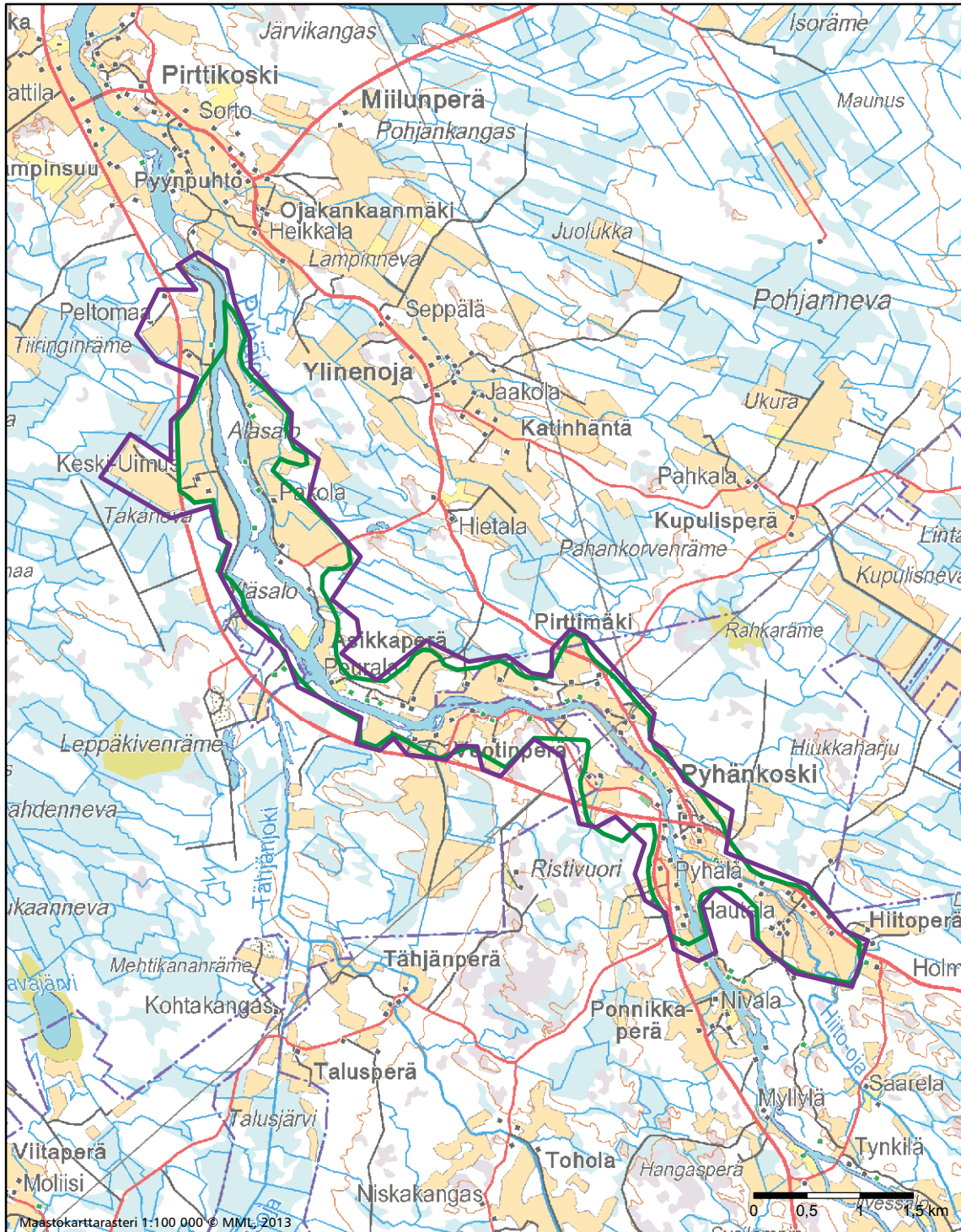
Maisema-alue on maisemakuvaltaan hieno esimerkki Pohjois-Pohjanmaan jokiseutu ja rannikko -maisemamaakunnalle tyypillisistä jokivarsien kulttuurimaisemista. Pyhäjokivarsi koskineen ja jokilaaksossa sijaitsevine viljelysalueineen on identiteetiltään vahva kokonaisuus. Erityisesti Pyhäkosken

jyrkkäpiirteinen, paikoin kanjonimainen jokiuoma on merkittävä ja poikkeuksellinen maisemaelementti muuten tasaisessa jokilaaksossa. Maatilojen pihapiirejä rajaavat eri-ikäiset rakennukset muodostavat yhtenäistä ja miellyttävää miljöötä.

Rajaus

Maisemakokonaisuuteen kuuluvat Pyhäjokivarren kulttuurimaisemat Helaakosken pohjoispuolelta Hiitoperälle. Rajaukseen on otettu mukaan viljelysmaisemaa rajaavien selännealueiden reuna-alueet. Rajaus on pääpiirteissään sama kuin vuoden 1997 inventoinnin pohjalta laadittu rajaus, sitä on paikoin tarkennettu olemassa olevan tilanteen pohjalta.

Pyhäkosken kulttuurimaisema Pyhäjokivarressa

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivytysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

RAAHEN SAARISTO JA RANTAMAISEMAT

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Vanha Meri-Raahe. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue (*Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997).

Kunta: Raahе

Kuvailu

Raahen kaupunki sijaitsee Perämeren rannikolla. Kaupungin edustalla sijaitsevat Pitkäkari, Ulko-Fantti ja Maa-Fantti. Lähinnä rannikkoa sijaitsevat suurimmat saaret, Preiskari-Louekari-Uniletto, Ämmä-Äijä, Pikku-Kraaseli ja Iso-Kraaseli. Niiden lisäksi saaristoon kuuluu paljon pienempiä saaria. Kauimpana rannikosta, Suomen sisäisten aluevesien ulkorajan tuntumassa, sijaitsevat Kalla ja Tasku.

Rannikkoalue on monimuotoinen, se muodostuu niemistä ja niiden suojaamista lahdista. Raahen kaupungin vanha keskusta, Vanha Raahe, sijaitsee Pitkäkarin ja Maa-Fantin suojaaman Pikkulahden itärannalla.

Raahen saaristo on suurimmaksi osaksi Natura-aluetta. Valtaosa saaristosta kuuluu rantojensuojeluohjelmaan. Rannoilla ja saarissa on arvokkaita uhanalaisia ja vaarantuneita kasvilajeja¹⁵⁷.

Raahen kaupungin perusti Pietari Brahe vuonna 1649. Kaupunki sai tapulioikeuden, eli oikeuden harjoittaa ulkomaankauppaa, vuonna 1791. Kaupunkia rakennettiin 1600-luvun lopulla vuonna 1650 valmistuneen ruutuasemakaavan mukaan. Kaava uusittiin vuoden 1810 kaupunkipalon jälkeen

laajentamalla kaupunkia etelään ja itään. Raahen Rantatorin paikka ja mittakaava sekä Vanhan Raahen katutilojen mittakaava periytyvät 1600-luvulta, pääosa vanhasta rakennuskannasta ja keskustori, Pekkatori, 1800-luvulta.¹⁵⁸

Rantakatu rakennuksineen on kaupungin edustava merijulkisivu, joka kertoo Raahesta 1800-luvun huomattavana laivanvarustajakaupunkina. Raahen merellisyydestä kertovat myös ruutukaava-aluetta laajemman, Ruottalosta Heiniemeen ulottuvan rantavyöhykkeen sekä Raahen saariston lukuisat kulttuurihistoriallisesti arvokkaat kohteet. Raahen saariston maisemassa näkyvät varhaisten elinkeinojen, kuten kalastuksen, laidunnuksen ja merenkulun, jäljet. Alueella on vanhoja kalastukseen liittyviä rakennuksia ja rakennelmia, perinnemaisemia sekä merenkulkuun liittyviä rakennuksia ja rakennelmia. Aiemmin kalastus-, laidun- ja varastokäytössä olleet saaret ja rannat alkoivat 1800-luvun loppupuolelta lähtien muuttua huvila-alueiksi. Alueella on edelleen jäljellä edustavia huvilakauden kohteita.¹⁵⁹

Maisema-alueella on erittäin paljon kulttuurihistoriallisesti arvokasta rakennuskantaa. Iso-Kraaselin ja Taskun tunnusmajakat sekä Raahen Pekkatori ja ruutukaava-alueen puutalokorttelit ovat valtakunnallisesti merkittäviä rakennettuja kulttuuriympäristöjä (RKY 2009). Maisema-alueella sijaitse-

157 *Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997, 78.

158 *Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997, 78.

159 *Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997, 78.

vista kohteista Preiskarin huvilat ja Ulko-Fantti on määritelty aluekokonaisuuksina maakunnallisesti arvokkaiksi rakennetuiksi kulttuuriympäristöiksi. Alueella on paljon myös yksittäisiä maakunnallisesti arvokkaita kohteita.

Raahen kaupunki ja ranta-alueet sen molemmin puolin muodostavat kaupunkijulkisivun ja rannikkoalueen julkisivun, joka avautuu saaristoon ja merelle. Kokonaisuutena rannikkoalue hahmottuu mereltä käsin suurmaisemana. Rannikkosieluissa korkeimmalle kohoavat rakennukset erottuvat maamerkkirakennuksina kauas. Kaupunkia mereltä käsin lähestyttäessä rannikkomaiseman yksityiskohdat tarkentuvat: maisemassa erottuvat toisistaan kaupungin puistomaiset ranta-alueet, keskustaa ympäröivät asuinalueet, loma-asutuksen alueet ja teollisuusalueet. Laajana kokonaisuutena merelle näkyvä rantamaisema on kenties näkyvin ja kaupungin imagon kannalta merkittävin Raahen kaupungin julkisivuista.

Arviointiteksti

Raahen kaupungin ranta-alueet ja kaupungin edustalla sijaitseva saaristo muodostavat kulttuurihistoriallisesti merkittävän ja maisemallisesti arvokkaan kokonaisuuden, jolle on ominaista historiallinen kerroksellisuus. Alueeseen liittyy mm. kaupunkitoiminnan, kaupankäynnin ja kaupunkirakentamisen

historiaa sekä merenkulun historiaa. Kaupungin ranta-alueet avautuvat laajana ja kauas näkyvänä aluejulkisivuna saaristoon ja merelle.

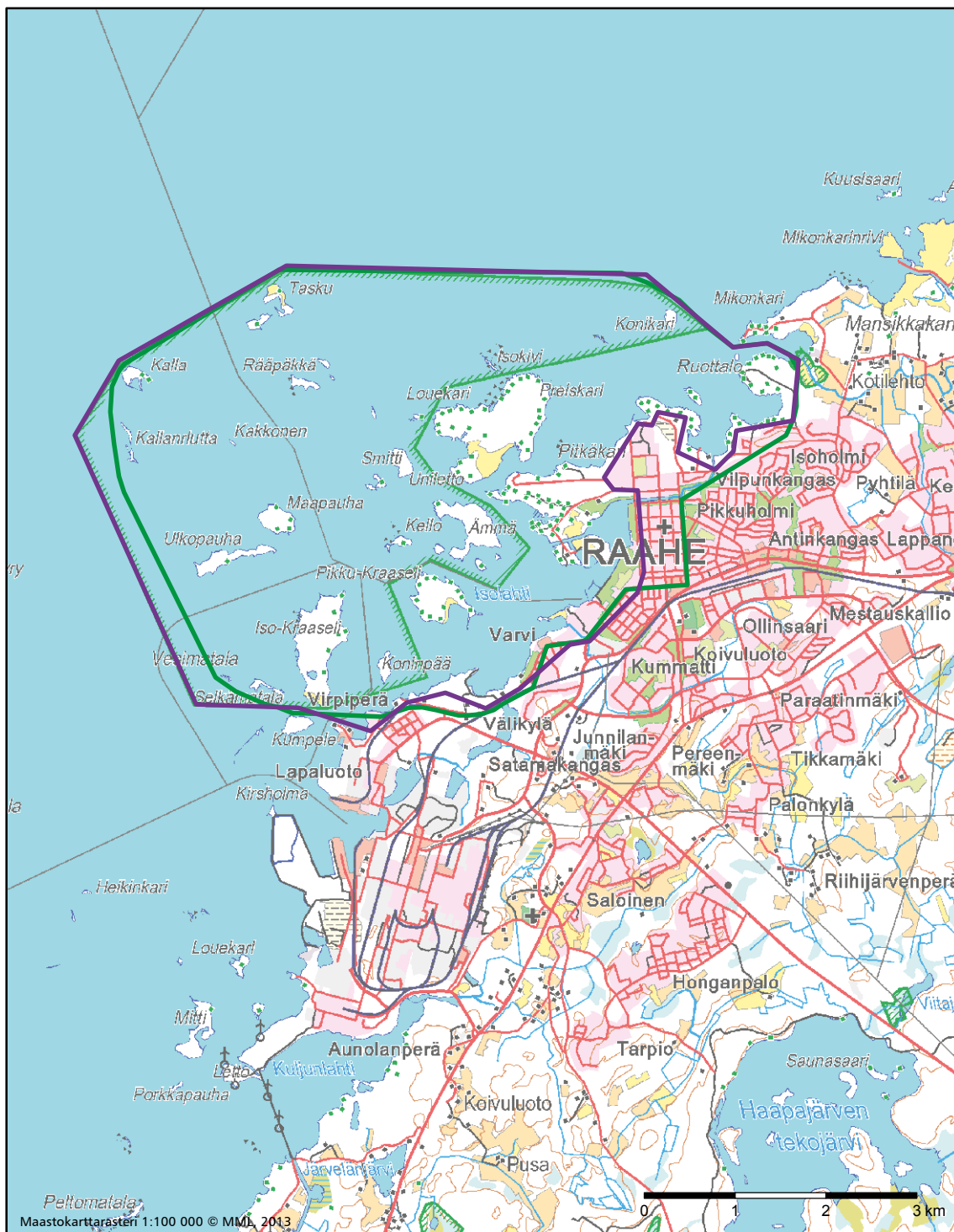
Maisema-alueella on paljon kulttuurihistoriallisesti arvokkaita rakennuksia ja rakennelmia, jotka kertovat alueella aikojen kuluessa harjoitettujen elinkeinojen historiasta. Arvokkaita kohteita ovat mm. Raahen kaupungin ranta-alueilla säilyneet vanhat rakennukset sekä rannoilla ja saaristossa sijaitsevat huvilat, kalastajien tukikohtien rakennukset sekä merenkulkuun liittyvät rakennukset ja merimerkit.

Rajaus

Maisema-aluekokonaisuuteen kuuluvat Raahen kaupungin ranta-alueet ja Raahen edustan saaristo. Alueen rajaukseen on otettu mukaan kaupunkia ympäröivät ranta-alueet Virpi-perältä Mikonkarinlahdelle.

Alueen rajaus noudattaa pääpiirteissään vuonna 1997 julkaisussa Pohjois-Pohjanmaan arvokkaiden maisema-alueiden luettelossa esitettyä rajausta. Siitä poiketen RKY 2009-kohde Raahen seminaari on kokonaisuudessaan ja Raahen Pekkatori ja ruutukaava-alueen puutalokorttelit valtaosaltaan rajattu maisema-alueen ulkopuolelle.

Raahen saaristo ja rantamaisemat

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

REVONLAHDEN KULTTUURIMASEMA SIIKAJOKIVARRESSA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Revonlahti. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue (*Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997).

Kunta: Siikajoki

Kuvailu

Maisema-alue tukeutuu Siikajokeen. Siikajoki ja sen rinnalla kulkeva vanha, osittain jo maatonuon joen rinnakkainen uoma erottavat keskelleen kookkaan saaren, Huhansaaren. Siikajoesa on maisema-alueella useita pieniä koskia. Alue on maastonmuodoiltaan verraten tasaista jokivarren kulttuurimaisemaa. Jokea molemmin puolin ympäröivillä viljelysalueilla maastonmuodot ovat tasaisia ja alavia. Maisemakuvaa elävöittävät monin paikoin viljelysalueiden keskelle työntyvät metsäiset, rakentamattomat kumpareet ja kankaat. Jokilaaksoa ympäröivät suovaltaiset selännealueet.

Revonlahden seutu on vanhaa, perinteistä viljelysalueutta. Vakinainen asutus sijoittui viljaille maille kulkuväylänä tärkeän joen varrelle, hyvien riistamaiden läheisyyteen. Historiatietojen mukaan Revonlahdella oli vuonna 1548 neljä talollista. Uudisasutus lisääntyi 1560–1580-luvuilla niin, että vuosisadan lopulla Revonlahdella oli jo 25 taloa. Uudisasukkaat saapuivat seudulle mm. Siikajoelta, Limingasta ja Savosta.¹⁶⁰

Alueeseen liittyy sotahistoriaa. Alueella käytiin Suomen sodan aikana vuonna 1808 sodan kulkuun merkittävästi vaikuttanut Revonlahden taistelu. Maisema-alueella on taistelusta kertova muistomerkki.¹⁶¹

Asuinpaikat sijaitsivat yksittäisinä viljelysalueiden keskellä ja jokirannassa ja useiden asuinpaikkojen muodostamina nauhoina joen molemmin puolin kulkevien teiden varsilla. Asutustihentymänä erottuu Revonlahden kirkonkylä, entisen Revonlahden kunnan keskustaajama. Nauhamainen taajama sijaitsi Siikajokivarressa joen molemmin puolin, jokiuomaa myötäilevien teiden varsilla. Taajaman keskustan poikki kulkee Raahesta Liminkaan johtava valtatie 8. Siikajoen etelärannalla kulkee kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti merkittävä Revonlahti – Siikajoki -tie.

Kulttuuriympäristössä on näkyvissä jäänteitä alueelle vanhaan tyyppillisistä ja merkittävistä elinkeinoista. Vesivoiman käytön historiaan liittyvät Kirkkokosken, Ylivaskurin ja Martikkalan saha- ja myllylaitokset.¹⁶² Maisema-alueella on paljon perinteistä rakennuskantaa ja maakunnallisesti arvokkaiksi määritellyjä kohteita. Martikkala on aluekokonaisuutena määritelty maakunnallisesti arvokkaaksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi. Siikajoen länsirannalla on hautapaikka esihistorialliselta ajalta. Alueella sijaitsee paikallisesti arvokas perinnemaisema Hentilän lammaslaidun¹⁶³. Jokivarsilla on myös uusia omakotitaloja. Uudisrakentamista ja rakennusten sijoittumista maisemaan olisi hyvä ohjata esimerkiksi rakentamistapaohjeiden avulla.

¹⁶⁰ *Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997, 92.

¹⁶¹ *Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997, 92.

¹⁶² *Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997, 92.

¹⁶³ Vainio & Kekäläinen (toim.) 1997, 196–197.

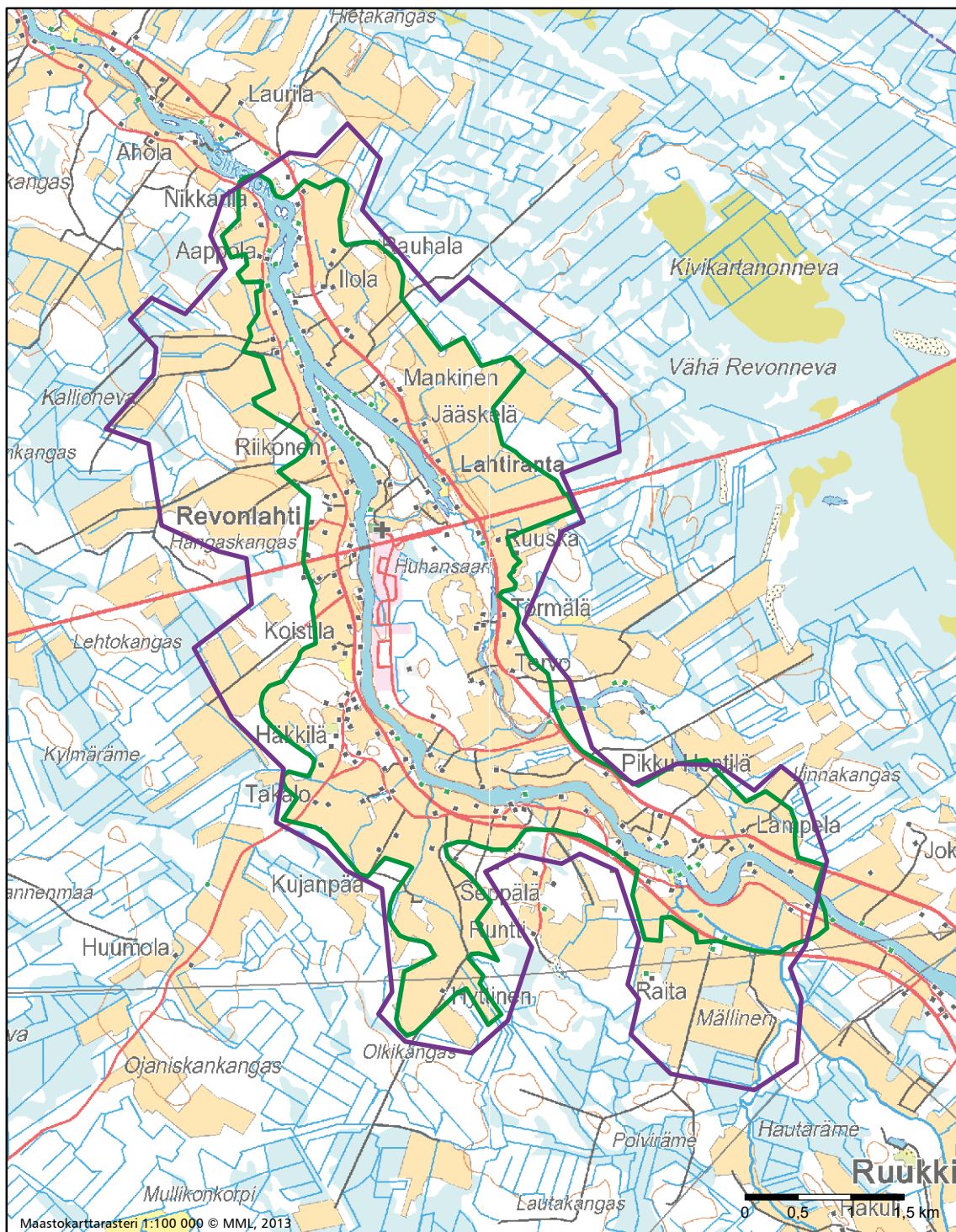
Arviointiteksti

Maisema-aluekokonaisuus on esimerkki Pohjois-Pohjanmaan jokiseutu ja rannikko-seudulle ominaisista jokilaaksojen kulttuurimaisemista. Maisema-alueella yhdistyvät maaseudun kulttuurimaisemille ja taajamamaisemille tyypilliset piirteet. Alueelle tyypillisiä piirteitä ovat viljavat jokivarressa sijaitsevat viljelysalueet sekä perinteiset, kulttuurihistoriallisesti arvokkaat rakennukset. Kulttuurimaisemassa on merkkejä vanhoista elinkeinoista, mm. kulttuurihistoriallisesti merkittäviksi kohteiksi määritellyt saha- ja myllylaitokset.

Rajaus

Maisemakokonaisuuteen kuuluu Siikajokea ympäröivä kulttuurimaisema Revonlahdella. Maisema-alueella sijaitsevat Revonlahti ja Lahtiranta. Maisema-alueen rajaus noudattaa pääpiirteissään edellisen, 1990-luvulla tehdyn inventoinnin yhteydessä määritellyä rajausta. Rajausta on paikoin tarkennettu, maisema-alueeseen on rajattu mukaan viljelysmaiseman taustamaisemina merkittävät selännealueet.

Revonlahden kulttuurimaisema Siikajokivarressa

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

SANGINJOKIVARREN KULTTUURI- JA LUONNONMAISEMAT

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Sanginjokivarsi. Maakunnallisesti arvokas kohde (*Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1993*).

Kunta: Oulu, Muhos

Kuvailu

Maisema-alueeseen kuuluvat Oulujokeen laskevaa Sanginjokea ympäröivät alueet. Sanginjärvestä alkava Sanginjoki on kapea ja mutkainen. Joki virtaa syvällä uomassa, tiiviin puuston reunustamana. Joessa on lukuisia koskipaikkoja. Paikoin jokiuoma avautuu suvantopaikoiksi tai lammiksi. Niistä suurin on Lamminkylän kohdalla sijaitseva Sankilampi. Aittokylän itäpuolella Sanginjokeen yhtyy Koivujoki.

Jokea ympäröivät kumpuilevat kangasmaat. Kankaiden väliin rajautuu tasaisia suovaltaisia metsäalueita. Maisema-alueen länsiosissa jokilaaksoa rajaavat tiiviisti metsäisten selänteiden ja kumpareiden muodostamat jonot ja rykelmät. Maastonmuodot loiventuvat kohti itää. Alueen itäosissa jokea ympäröivät laajat, tasaiset suoalueet, joiden keskellä kohoaa matalia kumpareita.

Maisema-alueella yhdistyvät maaseudun kulttuurimaisema ja luonnonmaisema. Maisema-alueen runkona ovat Sanginjoki sekä jokiuomaa ja maastonmuotoja myötäillen mutkitteleva tie. Monin paikoin tie kulkee hyvin lähellä jokea, ja tieltä avautuu näkymiä joelle. Maisemassa vuorottelevat tietä ja jokea tiiviisti rajaavat metsäalueet sekä pienet kylät viljelysalueineen. Jokivarressa erillisinä kokonaisuuksina erottuvat Mikonmäki, Peräkylä, Holtinkylä, Kinnunen, Jylhänkylä, Lamminkylä, Sanginjoki ja Aittokylä. Asuinpaikat sijaitsevat pääasias-

sa joen pohjoispuolella. Joen varrella on myös loma-asutusta.

Viljelyskäytössä olevat peltoalueet sijaitsevat jokivarressa kapeina nauhoina ja pieninä lohkoina. Paikoin maisema avautuu metsän rajaamiksi pieniksi viljelysaukeiksi. Viljelysmaisema on pienipiirteistä ja idyllistä. Maatilojen pihapiirit sijaitsevat jokitörmillä ja viljelysalueiden keskellä joen ja tien välissä. Joen yli johtaa muutamia hienoja pieniä siltoja. Maisema-alueella on paljon perinteistä, arvokasta rakennuskantaa. Jokivarsilla on myös vanhoja, piirteiltään ja yksityiskohdiltaan huvilamaisia rakennuksia, jotka erottuvat omaleimaisuutta luovina kohteina. Jokisuussa on uusia omakotitaloja, jotka sopivat hyvin maisemaan.

Sanginjokivarressa on useita esihistoriallisia suojelukohteita, kiviröykkiöitä ja kivikautisia löytöpaikkoja.¹⁶⁴

Sanginjokiympäristö on myös retkeily- ja ulkoilualueena merkittävä. Jokivarressa on useita luontopolkuja.

Arviointiteksti

Sanginjokivarsi on maakunnallisesti arvokas maisema-alue. Alueella yhdistyvät toisiinsa pienipiirteinen maaseudun viljelysmaisema ja luonnonmaisema. Kapea ja mutkainen Sangin-

¹⁶⁴ Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1 1993, 59.

joki, maastomuotoja myötäilevä vanha tie sekä tietä ja jokea ympäröivät kumpuilevat metsämaisemat, viljelysalueet ja asutus ovat monimuotoinen ja mielenkiintoinen, maisemakuvaltaan vaihteleva ja omaleimainen kokonaisuus.

Alueeseen liittyy paitsi maisemallisia, myös rakennushistoriallisia arvoja. Sanginjokivarressa on runsaasti arvokasta rakennuskantaa.

Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluvat Sanginjokivarren maisemat jokisuistosta (Oulujoelta) Aittokylään saakka. Maisema-alueen rajaukseen on otettu mukaan kapeaa jokilaaksoa reunustavien selännealueiden reuna- ja lakialueet. Sankivaaran golfkenttä on rajattu maisema-aluekokonaisuuden ulkopuolelle.

Sanginjokivarren kulttuuri- ja luonnonmaisemat

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

SIIKAJOEN SUUN KULTTUURIMASEMA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Siikajoen suu. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue (*Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997).

Kunta: Siikajoki

Kuvailu

Siikajoen suistoalueella ja joen alajuoksulla maisema on maastonmuodoiltaan varsin tasaista. Omaleimaisena piirteenä maisema-alueen ympärillä rannikon tuntumassa erottuvat hiekkakankaat ja rantaviivan suuntaiset, jokiuomaan nähden poikkittaiset rantavallit, jotka ovat muodostuneet maankohoamisen seurauksena.

Maisema-alue tukeutuu Perämereen laskevaan Siikajokeen. Siikalatvan kunnan alueelta useiden pienten latvajokien yhtymäkohdasta alkava Siikajoki on pituudeltaan 152 km. Siikajoen suun maisema-alueella joki laskee noin 24 m. Joessa on useita koskia: Kärnänkoski, Nikolankoski, Patokoski, Pekkalankoski, Rialankoski, Ukkolankoski ja Toppilankoski. Jokiuoma muodostui nykyiselle paikalleen 1500–1600-lukujen tienoilla kevättulvan ja jäidenlähdon seurauksena, joen vanha uoma sijaitsi aikanaan nykyisen Putaalanojan paikalla. Suis-toalueella on joen kuljettaman hiekan ja maannouseman yhteisvaikutuksesta syntyneitä säikkiä.¹⁶⁵ Siikajoen suualue kuuluu Natura-alueeseen Siikajoen lintuvedet ja suot sekä lintuvesiensuojeluohjelmakohteeseen Merikylänlahti, Siikajokisuu, Säikänlahti ja Hietaniitynlahti. Joessa on muodoltaan pitkäomaisia saaria, joista useat ovat toimineet laidunsaarina. Laidunkäyttö näkyy nimistössä edelleen, alueella sijaitsevat mm.

Konisaari ja Lammassaari. Syvällä kapeassa uomassaan virtaava Siikajoki ei juuri näy maisemassa. Paikoin näkymiä peittää jokirannassa tuuhea puusto.

Siikajoki on historiansa aikana toiminut kulkureittinä, uittoväylänä ja vesivoiman lähteenä. Joessa uitettiin enimmillään vuonna 1938 lähes 200 000 kiinto-m³ puuta. Vuonna 1824 Siikajoessa oli yhteensä 9 vesimyllyä. Ensimmäinen merkittävä sahalaitos perustettiin Siikajokeen vuonna 1840. Nykyään joen alajuoksu kuuluu koskiensuojelulain piiriin.¹⁶⁶

Siikajoen kirkkopitäjä erotettiin Salon suurpitäjästä 1600-luvun lopulla. 1700-luvulla Siikajoki oli Siikajoen suurpitäjän suurin kylä. Kylän kehitykseen vaikutti jokisuiston soveltuvuus kalastukseen, metsästyksen ja maatalouteen.¹⁶⁷

Siikajoen suualueella kirkon vierestä joen yli kulkee Pohjanmaan rantatie, joka oli ensimmäinen maantieyhteys Perämeren rannikkoa pitkin Turusta Tukholmaan. Tien linjaus näkyy vuonna 1806 laaditulla Suomen tiekartalla, johon on merkattu myös Siikajoen suulla sijaitsevat kestikievarit, Certtula ja Färja. Mainitut tilat, Kerttula ja Väri, ovat edelleen olemassa. Väri (Färja) on entinen lossipaikka, joen yli kuljettiin tältä paikalta mm. Suomen sodan aikana. Väriin aitan seinässä on Suo-

165 *Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997, 80.

166 *Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997, 80.

167 *Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997, 80.

men sodan aikaisia tykinkuulia.¹⁶⁸ Joen etelärannalla kulkee kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti merkittävä Revonlahti – Siikajoki -tie. Maastonmuotoja myötäillen kaartuilevat vanhat tiet ovat olennainen ja näkyvä osa kulttuuriympäristöä. Tietä myöten avautuu sarja vaihtelevia näkymiä.

Nykyään viljelyskäytössä olevat peltoalueet reunustavat Siikajokea kapeana, metsäalueiden rajaamana ja katkomana nauhana. Yksittäiset, peltoalueiden ympäröivät pihapiirit sijaitsevat joen rannassa sekä joen molemmin puolin paikoin hyvin lähellä jokiuomaa kulkevien teiden varsilla. Suurimpana asutuskeskittymänä erottuu Siikajoen kunnan vanha keskustajama, Siikajoenkylä. Maisema-alueella sijaitsevat maakunnallisesti merkittävä perinnemaisemakohde Yli-Patokosken joenrantalaidun ja paikallisesti merkittävä perinnemaisemakohde Hiirosoen joenrantalaidun¹⁶⁹.

Maisema-alueella on paljon kulttuurihistoriallisesti arvokkaita aluekokonaisuuksia ja rakennuksia. Nikolän umpipiha ja Siikajoen kirkko ympäröineen sekä kokonaisuuteen Pohjanmaan rantatie kuuluvat Vanha maantie-Kirkkotie ja Klingsporintie on määritelty valtakunnallisesti merkittäviksi rakennetuiksi kulttuuriympäristöiksi (RKY 2009). Komppalinnan alue on maakunnallisesti arvokas aluekokonaisuus. Lisäksi maisema-alueella on paljon maakunnallisesti arvokkaita rakennuksia ja pihapiirejä. Osa vanhoista rakennuksista on huonossa kunnossa. Alueella on paikoin myös uutta rakentamista. Uudisrakentamista olisi hyvä ohjata esimerkiksi rakentamisaopohjeilla, joissa annetaan ohjeita mm. rakennusten ominaispiirteistä, pihapiirien muodostumisesta ja rakennusten sijoitumisesta maisemaan.

Siikajoen suistoalue on luonnonsuojelulailla suojeltua aluetta Siikajoen lintuvedet ja suot. Alue sisältyy valtakunnalliseen lintuvesiensuojeluohjelmaan. Suistoalue kuuluu kansainvälisesti tärkeään lintualueeseen Oulun seudun kerääntymisalue.

Arviointiteksti

Siikajoen suistoalueella ja joen alajuoksulla jokivarren kulttuurimaisema on pienipiirteistä. Kulttuurimaiseman ominaispiirteet vaikuttavat esim. Kalajokilaakson laajoihin viljelysmaisemiin verrattuna jopa vaatimattomilta. Maisemakokonaisuus on maakunnallisesti arvokas. Pienialaiset viljelysalueet sijaitsevat metsäalueiden katkomana nauhana Siikajoen varsilla. Maisema-alueelle tyypillisiä ovat jokea myötäileviä vanhoja teitä myöten sekä teiltä viljelysalueille avautuvat vaihtelevat näkymät. Paikoin avautuu näkymiä joen yli rannalta toiselle.

Kulttuuriympäristölle on ominaista historiallinen kerroksellisuus. Maisema-alueella on runsaasti merkkejä alueen his-

toriasta sekä kulttuuriympäristössä että alueen nimistössä. Muun muassa joessa olevien saarten nimet, kuten Meijerisaari, Lukkarinsaari, Lohisaari, Konisaari ja Lammassaari, kertovat monipuolisesta elinkeinojen historiasta. Siikajokivarressa on paljon kulttuurihistoriallisesti arvokkaita aluekohteita ja rakennuksia.

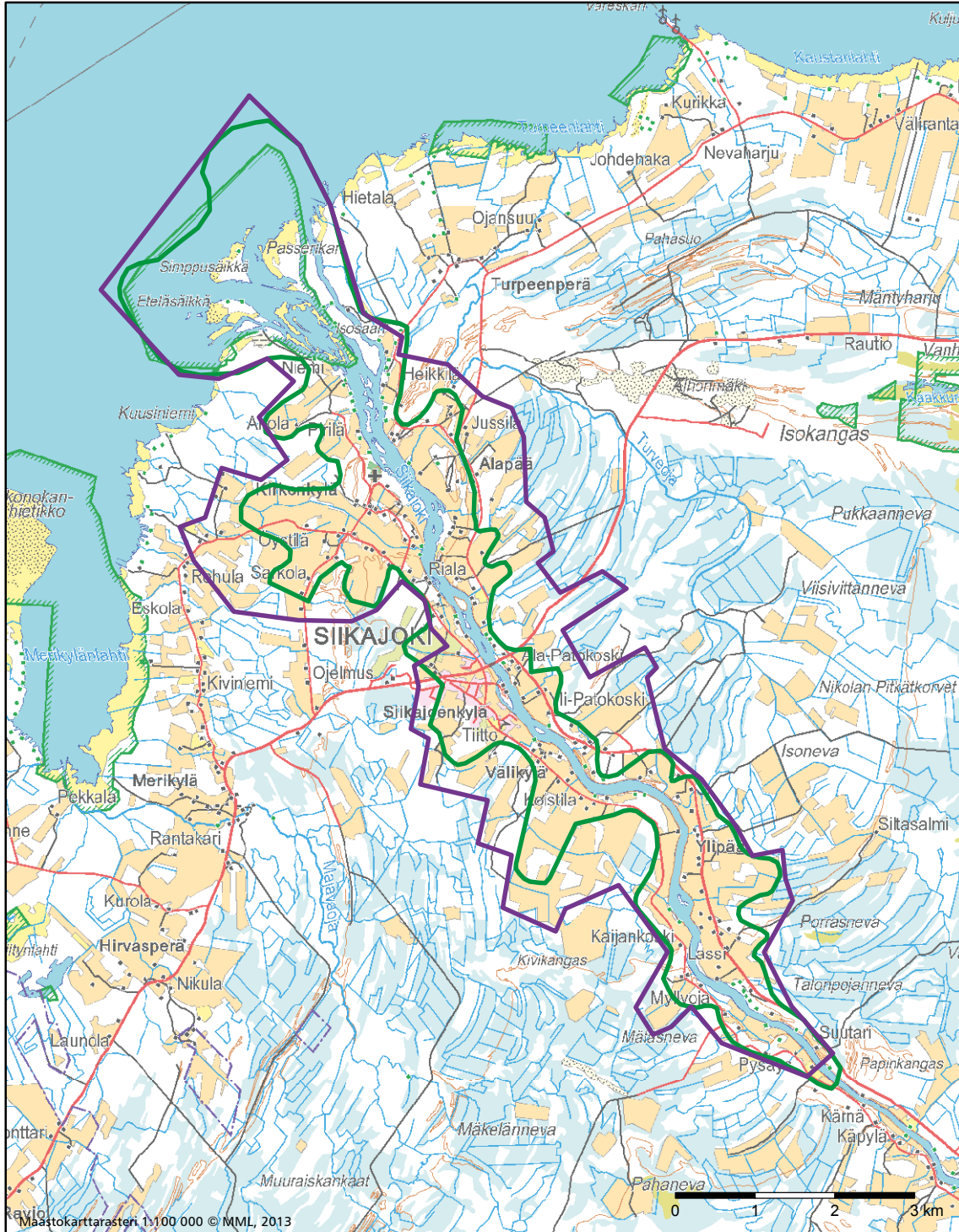
Rajaus

Maisemakokonaisuuteen kuuluu Siikajokea joen suistoalueella ympäröivä kulttuurimaisema. Maisema-alueella sijaitsevat Siikajoen Kirkonkylä, Keskikylä, Alapää, Välikylä ja Ylipää. Maisema-alueen rajaus noudattaa pääpiirteissään vuonna 1997 julkaistussa Pohjois-Pohjanmaan arvokkaiden maisema-alueiden luettelossa esitettyä rajausta. Paikoin rajausta on tarkennettu olemassa olevan tilanteen mukaiseksi, maisema-alueeseen on otettu mukaan jokea ympäröivät viljelysalueet sekä viljelysmaisemaa rajaavien, taustamaisemina merkittävien se-
läänalueiden reuna- ja lakialueet.

¹⁶⁸ Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 80.

¹⁶⁹ Vainio & Kekäläinen (toim.) 1997, 201–204.

Siikajoen suun kulttuurimaisema

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

VAITINIEMEN KULTTUURIMASEMA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Vaitiniemi. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue (*Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997).

Kunta: Haapavesi

Kuvailu

Vaitiniemen kylä viljelyalueineen sijaitsee Osmankijärven lounaisrannalla, Osmanki- ja Ainalijärvien väliin rajautuvalla kannaksella. Järviä yhdistää toisiinsa kapea Sonnilanoja. Maisema on maastonmuodoiltaan tasaista. Järviä ympäröivät laajat, soiset metsäalueet. Osmankijärvi kuuluu kansainvälisesti merkittävään lintujärvikokonaisuuteen Haapaveden lintujärvet.

Vaitiniemen kylässä asutus keskittyy matalalle kumpareelle Osmankijärven rannalle. Pihapiirit sijaitsevat kylän päätien varrella polveilevana rykelmänä. Kylää ympäröivät suurehkoina lohkoina tilojen viljelyksessä olevat peltoalueet. Kylän rakennuskanta koostuu valtaosaltaan vanhoista, talonpoikaista rakennusperintöä edustavista rakennuksista.

Arviointiteksti

Vaitiniemen kylä on pienikokoinen, pienipiirteinen ja selkeästi rajautuva maaseudun kulttuurimaisemia edustava kokonaisuus. Omaleimaisia piirteitä kylässä ovat yhtenäiseksi polveilevaksi nauhaksi kylätien varrelle sijoittuvat pihapiirit sekä avoimet, pienialaiset viljelyalueet. Kauniisti kaartuilevalta kylätieltä avautuu monimuotoinen sarja näkymiä maisemaan ja pihapiireihin.

Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluvat Osmankijärven lounaisrannalla sijaitseva Vaitiniemen kylä viljelyalueineen, järven kaakkoisrannat sekä järven itäpuolella sijaitseva Osmankivuori. Maisema-alueen rajausta on muutettu päivitysinventoinnin yhteydessä ja se poikkeaa maisema-alueiden inventoinnin yhteydessä 1990-luvulla laaditusta rajauksesta: Ainalijärven rannalla sijaitseva Säynäjaniemen kylä ei hahmotu maakunnallisesti arvokkaana maisema-alueena, joten se rajautuu maisemakonaisuuden ulkopuolelle.

Vaitiniemen kulttuurimaisema

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

VATJUSJÄRVEN KULTTUURIMAISEMA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Vatjusjärvi. Maakunnallisesti arvokas kohde (*Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1993*).

Kunta: Haapavesi

Kuvailu

Maisema-alueeseen kuuluvat neljä järveä – Iso Vatjusjärvi, Pieni Vatjusjärvi, Kurranjärvi ja Valkeinen – sekä niitä ympäröivät viljelysalueet ja asutus. Maisema-alueella maastonmuodot ovat melko tasaisia ja alavia. Järviä ympäröivät laajat asumattomat metsä- ja suoalueet. Maisema-alueen länsipuolella on laajoja suoalueita, pohjoisessa ja idässä matalia kangasmaita.

Viljelysalueet ja asutus tukeutuvat Ison Vatjusjärven ja Pienen Vatjusjärven länsipuolelta kulkevaan Nivalasta Haapavedelle johtavaan pohjois-eteläsuuntaiseen maantiehen. Tien varrelle muodostuu nauhamainen Vatjusjärven kylä. Kylässä on paljon maisemallisesti arvokkaita peltoja ja ennen 1960-lukua rakentuneita pihapiirejä. Maisemalle ovat ominaisia järvenrantanäkymät. Järvien ympärillä on myös loma-asutusta.

Vatjusjärvellä oli 1890-luvulla 33 taloa ja noin 60 torppaa, mikä näkyy edelleen pihapiirien rakennuskannan vaatimattomuutena. Alueen rakennuskanta on pääosin paikallisesti arvokasta tai tavanomaista. Vatjusjärven vuosina 1903 ja 1924 sekä Ete-lälähden vuonna 1954 valmistuneet koulut edustavat aikansa hyvää maalaiskouluarkkitehtuuria.

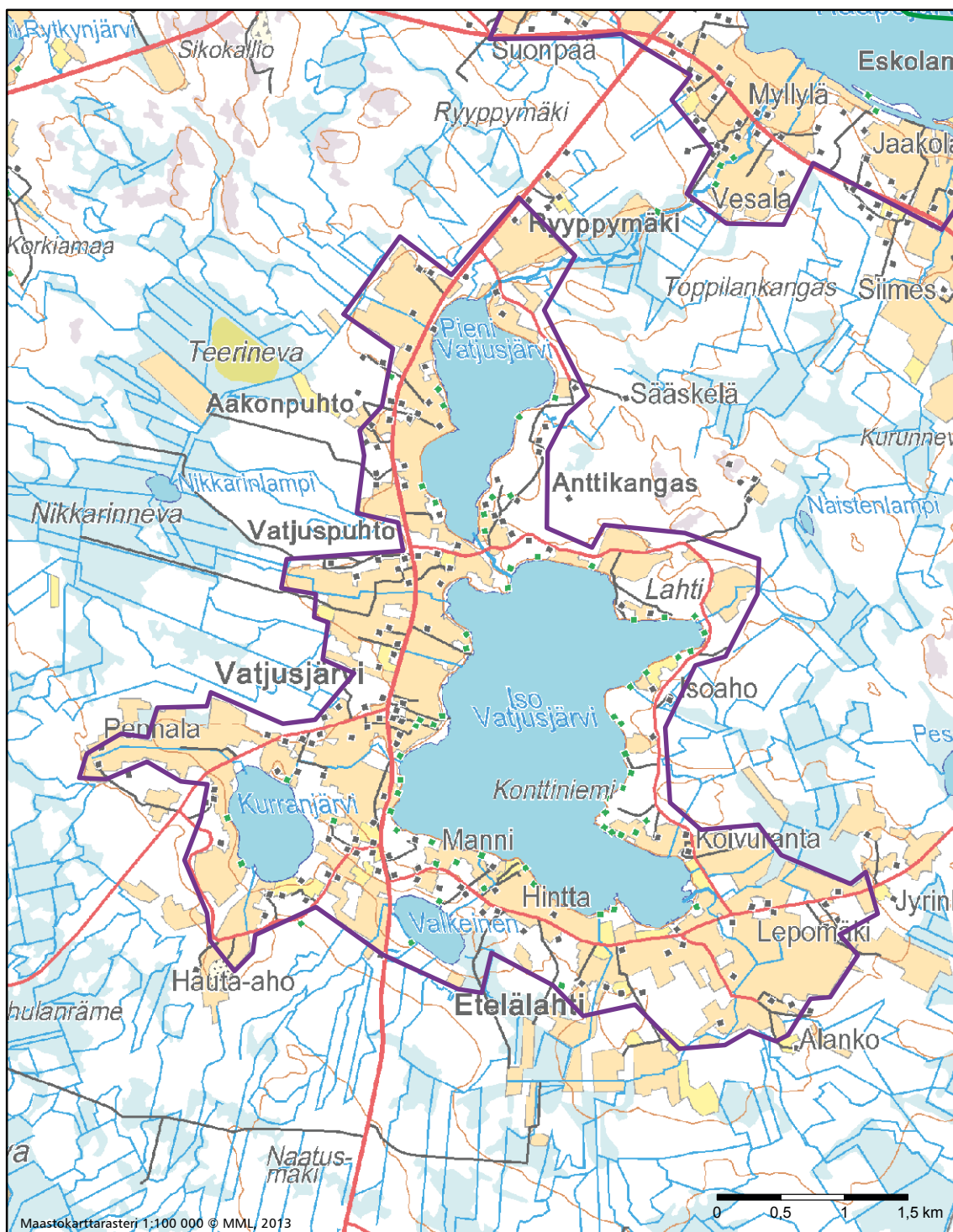
Arviointiteksti

Vatjusjärven kulttuurimaisema on maisema-alueena maakunnallisesti arvokas. Arvojen perustana on neljän järven ja niitä ympäröivien viljelysmaisemien muodostama kokonaisuus. Maisema-alueelle ovat tyypillisiä viljelyksessä olevien avoimien peltojen yli järville avautuvat laajat näkymät.

Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluvat järvet, Iso Vatjusjärvi, Pieni Vatjusjärvi, Kurranjärvi ja Valkeinen, sekä niitä ympäröivät viljelysmaisemat.

Vatjusjärven kulttuurimaisema

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

VIITASTENJÄRVEN RANTAMAISEMA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Viitanen. Maakunnallisesti arvokas kohde (*Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1993*).

Kunta: Siikalatva

Kuvailu

Maisema-alueen keskuksena on Viitastenjärvi. Se on pieni, laajojen asumattomien metsä- ja suoalueiden ympäröimä järvi. Järveä ympäröivät kangasmaat, Makkosenkangas, Ahonkangas, Hautakangas ja Hyttikangas. Niitä ympäröivät laaja-alaiset suovaltaiset metsäalueet. Järven kaakkoispuolella on Vassikkanevan suoalue.

Viitastenjärven maisema-alueella yhdistyvät maaseudun kulttuurimaisemat ja loma-asutus. Järven länsi- ja pohjoisrannoilla on edelleen viljelyskäytössä olevia pienialaisia peltoalueita ja vanhaa asutusta. Pihapiireissä on myös kulttuurihistoriallisesti arvokkaita rakennuksia. Lisäksi järven ympärillä on loma-asutusta.

Leimaa-antava piirre maisemassa on järven rantoja myötäillen kulkeva tie, joka kiertää lähes koko järven ympäri. Tieltä avautuu hienoja näkymiä järvelle ja sen yli.

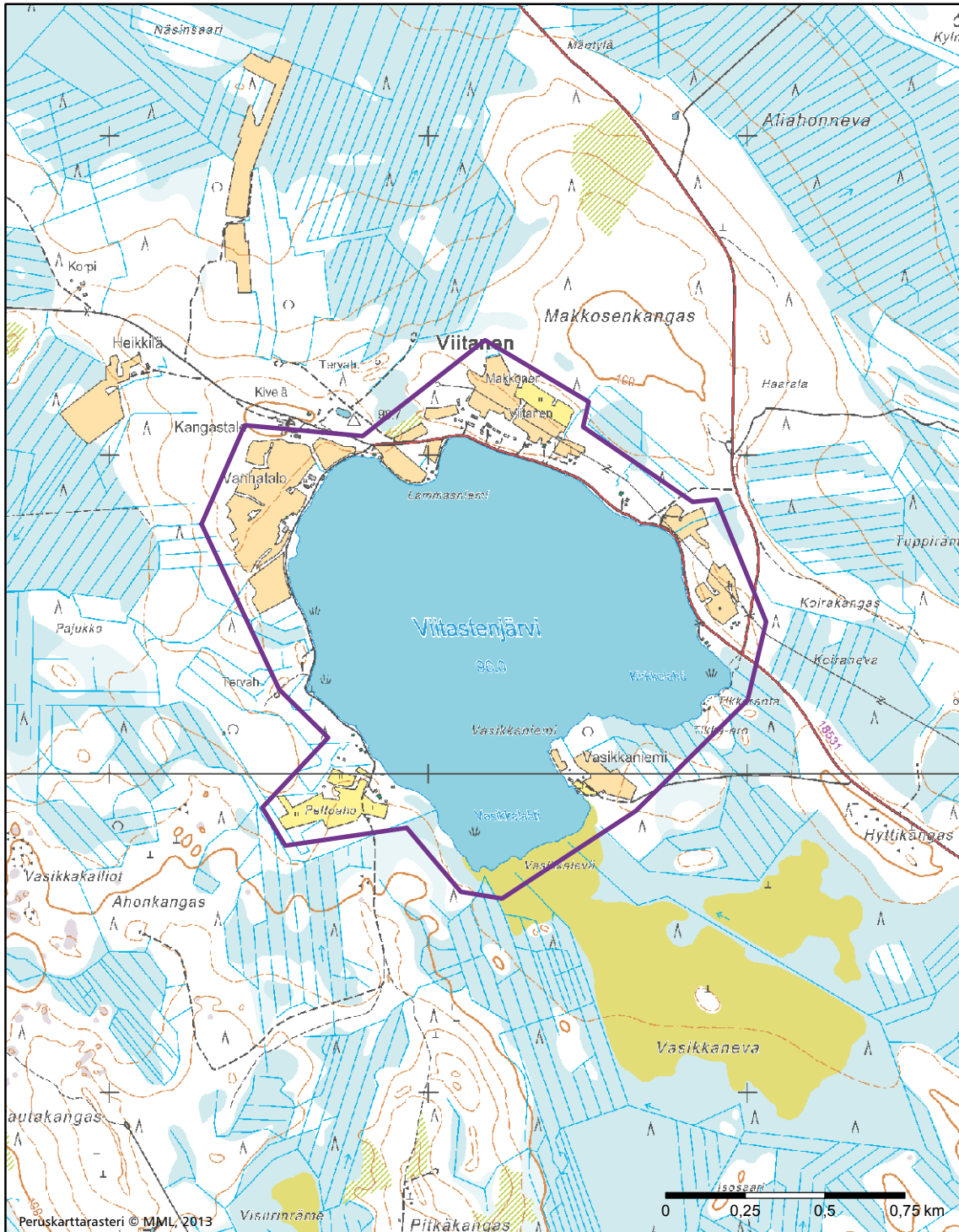
Arviointiteksti

Viitastenjärven rantamaisema on pieni, hieno ja omaleimainen maisemakokonaisuus. Maisemassa yhdistyvät maaseudun kulttuurimaisemat, loma-asutus ja järvimaisema.

Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluu Viitastenjärvi ja sitä ympäröivät ranta-alueet.

Viitastenjärven rantamaisema

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

YLIPÄÄN KULTTUURIMASEMA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Ylipää. Maakunnallisesti arvokas kohde (*Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet* 1993).

Kunta: Lumijoki

Kuvailu

Ylipään kulttuurimaisema sijaitsee Lumijoen ja siihen laskevan Haarasuonojan varsilla Lumijoen taajaman lounaispuolella, valtakunnallisesti arvokkaaksi maisema-alueeksi ehdotetun Limingan lakeuden kulttuurimaiseman tuntumassa. Maastonmuodot ovat tasaisia ja alavia. Maisema-alueetta ympäröivät laajat suoperäiset alueet. Tasaisessa maisemassa erottuu paikoin rannikon suuntaisia pitkiä ja kapeita rantavalleja sekä matalia kankaita ja mäkiä.

Ylipään talot on asuttanut siirtoväki Karjalasta ja Kuusamosta. Sotien jälkeen Etelä-Pohjanmaan ruotsinkieliset kunnat ostivat vastiketiloja mm. Lumijoen Ylipään kylästä. Näin kunnat estivät vieraan väestön pääsyn omalle alueelle.¹⁷⁰

Maisema-alue on voimakasta perinteistä maatalousaluetta hyvin hoidettuine tiloineen. Tasaiset, avoimet viljelysalueet reunustavat maiseman halki kiemurtelevia kapeita jokiuomia yhtenäisenä leveänä nauhana. Joet erottuvat maisemassa puuston reunustamina nauhoina, mutta kapeat jokiuomat eivät itsessään juuri näy.

Asutus tukeutuu selkeästi jokiin. Maatilojen talouskeskukset sijaitsevat harvana nauhana jokien varsilla. Paikoin pih-

piirit sijaitsevat joen molemmin puolin vastapäätä toisiaan, ja joen yli johtaa siltoja. Pihapiireissä sijaitsevat rakennukset eivät välttämättä ole itsessään erityisen arvokkaita, mutta niiden yhdessä muodostama kokonaisuus on kerroksellisen ja mielenkiintoinen, mittakaavaltaan ja ominaispiirteiltään yhteensopiva.

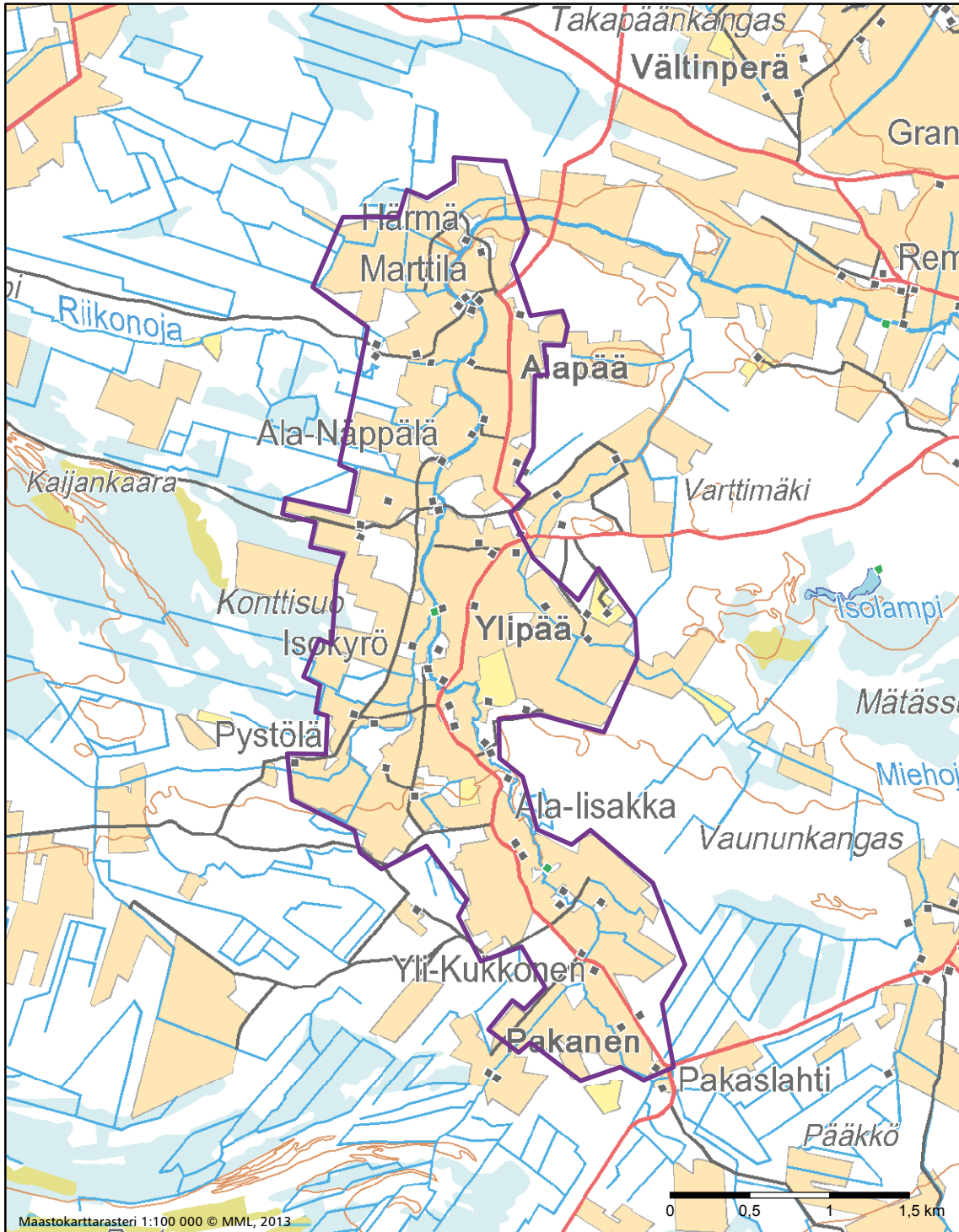
Arviointiteksti

Ylipään kylä on kulttuurimaisemana maakunnallisesti arvokas. Kokonaisuuden muodostavat kapeat ja mutkaiset jokiuomat, niitä molemmin puolin reunustavat laajat ja elinvoimaiset maatalousalueet sekä jokiin tukeutuva, peltoalueiden ympäröimistä pihapiireistä muodostuva nauhamainen asutus.

Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluu Ylipään kylä viljelysalueineen.

170 *Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet* 2 1993, 47.

Ylipään kulttuurimaisema

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

ÄNGESLEVÄN YLIPÄÄN KULTTUURIMASEMA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Ängeslevän Ylipää. Valtakunnallisesti merkittävä kulttuurihistoriallinen ympäristö RKY 1993 (*Rakennettu kulttuuriympäristö 1993*).

Ängeslevän Ylipää. Maakunnallisesti arvokas kohde (*Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1993*).

Kunta: Tyrnävä

Kuvailu

Ylipään kylä sijaitsee tiukkoina mutkina kiemurtelevan kaapeassa ja syvässä uomassa virtaavan Ängeslevänjoen varrella. Kylän itäpuolella kulkee Ängeslevänjokeen laskeva kapea Keskusojaa. Kylää ympäröivä maisema on tasaista ja alavaa. Kylän länsipuolella on laajoja suoalueita, itäpuolella Pyrrinkankaiden alueella jääkauden aikana syntyneitä rantavalleja. Kylän kaakkoispuolella tasaisessa maisemassa erottuu matala Kukkolanvaara.

Viljelysalueet sijaitsevat Ängeslevänjokea ja Keskusojaa ympäröivillä alavilla mailla yhtenäisinä, metsäalueiden ympäröiminä lohkoina. Asuinpaikat sijaitsevat jokien ja teiden varilla toisistaan erillisinä, viljelysalueiden ympäröiminä kokonaisuuksina.

Maisema-alueella sijaitsee paikallisesti arvokas perinnemaisemakohde Ängeslevän Ylipää/Uusitalo.¹⁷¹ Ylipää kuuluu osittain kansainvälisesti tärkeään lintualueeseen Oulun seudun kerääntymisalue.

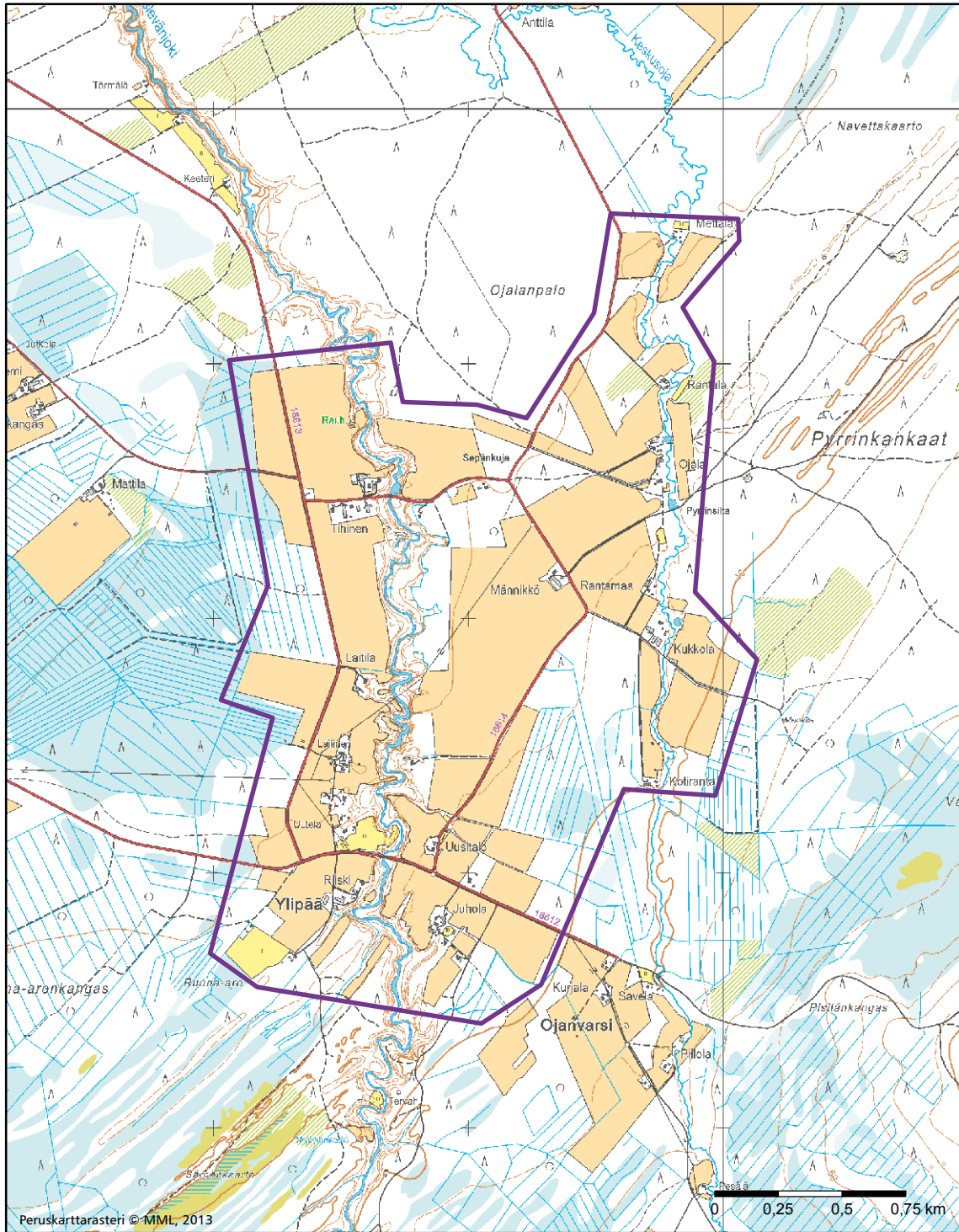
Arviointiteksti

Ylipää on edustava ja maakunnallisesti arvokas esimerkki lakeuden alueelle tyypillisestä perinteisestä maaseudun kulttuurimaisemasta. Maisema-alueella on vanhaa, talonpoikaista rakentamisperinnettä edustavaa rakennuskantaa.

Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluu Ylipään kylä viljelysalueineen. Maisema-alue sijaitsee Limingan lakeuden valtakunnallisesti arvokkaan maisema-alueen lähituntumassa, sen jatkeena.

171 Vainio & Kekäläinen (toim.) 1997, 225.

Ängeslevän Ylipään kulttuurimaisema

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

5.4. POHJOIS-POHJANMAAN NEVALAKEUDEN SEUTU

AHMASJÄRVEN KULTTUURIMASEMA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Ahmas – Rokua. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue (*Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997).

Kunta: Muhos, Utajärvi

Kuvailu

Maisema-alueen keskuksena on Ahmasjärvi, joka sijaitsee Rokuanvaaran pohjoispuolella noin kolmen kilometrin etäisyydellä Oulujoesta. Järvi on yhteydessä Oulujokeen Lähtevän ojan kautta. Matalarantainen ja rehevöitynyt Ahmasjärvi on vesilintujen suosima vesistö, joka kuuluu valtakunnalliseen lintuvesien suojeluohjelmaan. Järveä ympäröivät mäntyvaltaisat sora- ja hiekkaharjut, jotka ovat tärkeitä pohjaveden muodostumisalueita. Ahmaskankaan Revonhautojen alue on suositua ulkoilualuetta. Sieltä kerätään myös jäkälää.¹⁷²

Alueen maiseman ominaispiirteissä näkyvät selvästi jääkauden jäljet: maisemalle ovat tyypillisiä harjut, dyynit ja rantavallit. Ahmasjärvi sijaitsee Rokuanvaaran ja Ahmaskankaan väliin rajautuvassa laakeassa painanteessa. Järveä ympäröivillä viljelysalueilla maisema on tasaista. Asutuksen sijoittumiseen Ahmasjärven seudulle on aikanaan vaikuttanut maanviljelykseen sopiva maaperä, Oulujoen kulkuyhteydet ja kalakanta sekä asuinympäristönä miellyttävät rantamaisemat.¹⁷³ Nykyään viljelysalueet ja asutus sijaitsevat Ahmasjärven ympärillä. Järven etelä- ja itärannoilla viljelysalueet sijaitsevat leveänä vyöhykkeenä järven ja Rokuanvaaran väliin rajautuvalla tasaisella alueella, järven pohjois- ja länsirannoilla kapeana nauhana järven ja kangasmaiden välissä. Maisemassa vaihtelevat pellot ja metsäsaarekkeet. Pihapiirit sijaitsevat yksittäisinä viljelysalueiden keskellä sekä rykelminä ja nauhoina rannan tuntumassa ja teiden varsilla.

Ahmasjärven rannoilla on kivikautisia asuinpaikkoja Raatelahden rannalla ja Kivarin talon vieressä.¹⁷⁴ Maisema-alueen halki kulkee Keisarin tie, joka on valtakunnallisesti arvokas

rakennettu kulttuuriympäristö (RKY 2009). Tie kulkee järven sivuitse sen länsipuolelta, jatkuu etelässä Rokuanvaaran lounaisrinnettä myötäillen Neittävään ja edelleen Kentänkylään, pohjoisessa kulkee Kormunkylän ja Murronkylän kautta Muhosperälle.

Arviointiteksti

Ahmas on edustava esimerkki Pohjois-Pohjanmaan nevalakeuden maisemaseudulle tyypillisestä järvikylästä. Maisema-alueella yhdistyvät maaseudun kulttuurimaisema ja jääkauden muovaama luonnonmaisema, mikä antaa alueelle omaleimaisuutta. Ahmasjärven ympärillä viljelyksessä olevat peltoalueet avautuvat paikoin alaviksi ja avoimiksi, metsäalueiden rajaamiksi viljelytasangoiksi. Viljelysalueiden keskellä sijaitsevien pihapiirien rakennukset näkyvät avoimessa maisemassa kauas. Peltojen yli avautuu monin paikoin näymiä järvelle ja sen yli vastarannalle. Järven pohjois- ja länsipuolella sijaitseva Ahmaskangas on omaleimainen jääkauden muokkaama alue.

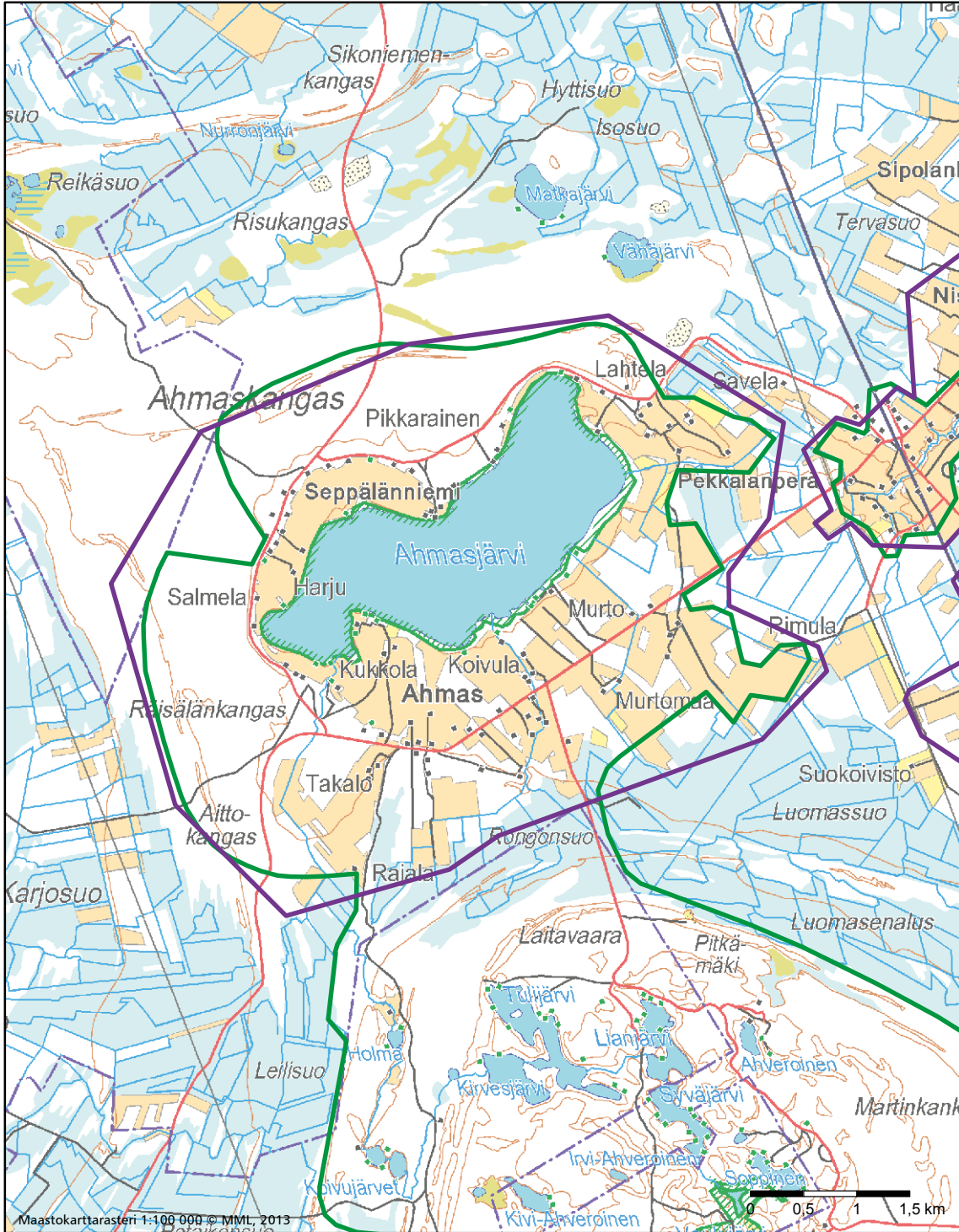
Rajaus

Maisemakokonaisuuteen kuuluu Ahmasjärveä ympäröivä kulttuurimaisema. Maisema-alueella sijaitsevat Ahmas, Sepälänniemi ja Pekkalanperä. Maisema-alueen rajausta on muutettu. Maakunnallisesti arvokkaaksi maisema-alueeksi määriteltiin kokonaisuuteen Ahmas – Rokua kuuluva Rokuanvaara on omana kokonaisuutenaan määritelty valtakunnallisesti arvokkaaksi maisema-alueeksi. Maakunnallisesti arvokkaan maisema-alueeseen kuuluvat Ahmasjärvi ja sitä ympäröivä kulttuurimaisema. Maisema-alueeseen kuuluvat myös Ahmasjärveä ympäröiviä viljelysalueita lounaassa ja luoteessa rajaavat selännealueet, Ahmaskangas ja Räisälänkangas.

¹⁷² *Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997, 110.

¹⁷³ *Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997, 110.

¹⁷⁴ *Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997, 110.

Ahmasjärven kulttuurimaisema

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

HIRVISUO

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Uusi kohde

Kunta: Oulu, Pudasjärvi

Kuvailu

Hirvisuo sijaitsee Oulusta Kuusamoon johtavan valtatie 20 varrella. Maisema on hyvin tasaista. Laajaa suoaluetta reunustavat matalat kaakko-luode-suuntaiset harjanteet, koillisessa Petäjäjärvenkangas, Kuivikkoharju ja Salmenlammenkangas, ja luoteessa Ahvenselkä ja Hautamaa. Suoalueen keskellä on useita pieniä lampia. Suurimpina erottuvat Särkilampi, Hirvilampi ja Iso Ahvenjärvi.

Hirvisuo on Pohjanmaalle tyypillistä avointa aapasuota. Alueella on myös karuja, allikkoisia keidassoita. Suot ovat pääosin puuttomia, vain laajan avosualueen ja metsäsaarekkeiden reunoilla on puustoisia rämeitä.

Hirvisuo on soidensuojelualuetta. Suolla on merkitystä retkeily- ja matkailukohteena. Se on linnustollisesti erittäin arvokas alue ja tunnettu linturetkikohde. Suolla on lintutorni ja kaksi luontopolkua. Suomalaismaan liittyy myös perinteistä elinkeinotoimintaa, suo on tärkeä porojen kesälaidunalue.

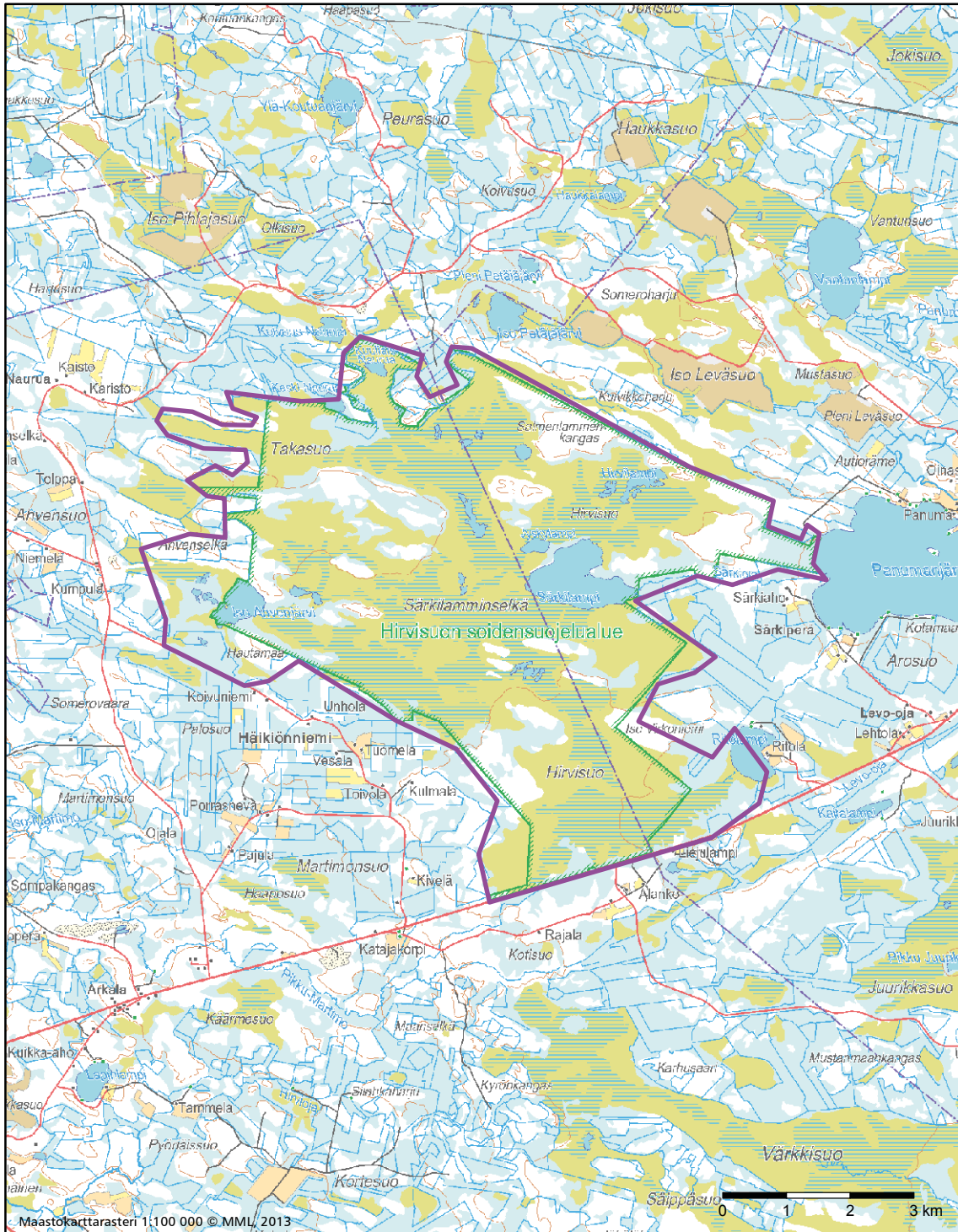
Arviointiteksti

Hirvisuo on edustava ja arvokas esimerkki Pohjois-Pohjanmaan nevalakeuden alueen suomaisemista. Alue on maisemallisesti ja linnustollisesti erittäin merkittävä. Suolla on merkitystä myös retkeilykohteena.

Tiemaisemassa Hirvisuo hahmottuu arvokkaana ja mieleen jäävänä maisemanähtävyytenä. Laaja, tasainen ja avoin, puuton suomalaisema avautuu vaikuttavana kokonaisuutena valtatielle 20.

Rajaus

Maisema-alueen rajaus noudattaa pääpiirteissään Hirvisuon soidensuojelun alueen rajausta.

Hirvisuo

 Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014

 Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

JOKI-KOKON KULTTUURIMASEMA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Joki-Kokko. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue (*Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997).

Kunta: Oulu

Kuvailu

Maisema-alue sijaitsee Kiiminkijoen varrella, jokiuoman teke­män jyrkän kaarteen ympäröimällä mäellä. Maisema on kum­puilevaa. Kylää ympäröivät pohjoisessa ja idässä Jäkälämaa, Myllykangas ja Halme. Niistä kylän koillispuolella sijaitseva Myllykangas on kylän taustamaisemana merkittävä. Kangas­maiden ja kumpareiden väliin rajautuu soisia alueita.

Kylän länsipuolelta kulkee Ylikiimingistä Nuorittaaan ja edel­leen Hetekylään johtava maantie. Tieltä avautuu komeita nä­kymiä kohti kumpareella sijaitsevaa, viljelysalueiden ympäröimää kylää.

Kiiminkijoessa on kylän koillispuolella Kukonkoski. Joki on suosittu melontareitti. Kiiminkijoen vesistö on suojeltu kos­kiensuojelulain nojalla.

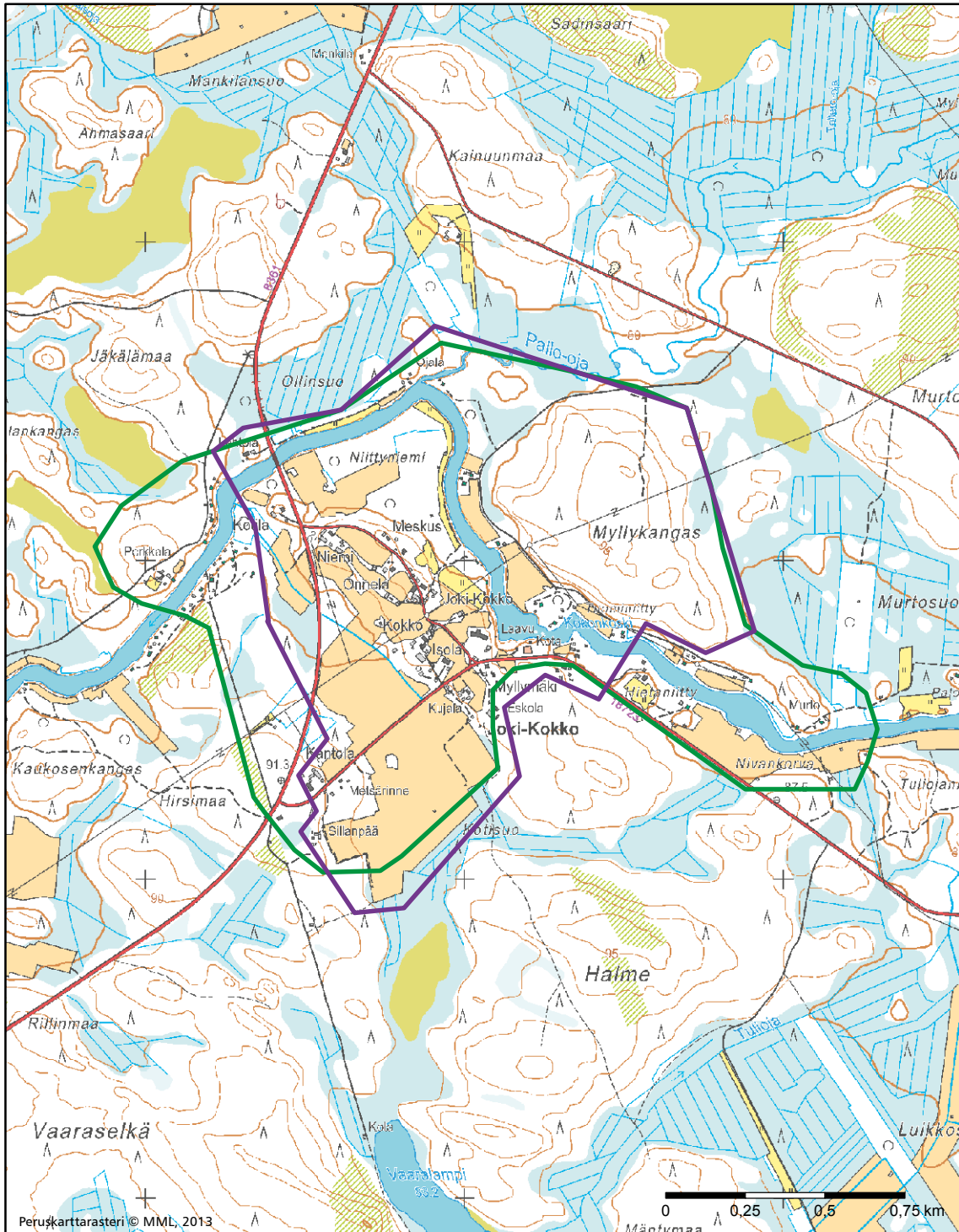
Pihapiirit sijaitsevat nauhamaisena kokonaisuutena kylän halki kulkevan vanhan tien varsilla. Kylän keskellä tie kulkee pihapiirien halki. Kylässä on paljon vanhaa rakennuskantaa. Vaikka yksittäiset rakennukset ovat ominaispiirteiltään vaati­mattomia, ne ovat osa maisemakuvaa. Kylässä on myös uusia omakotitaloja. Niistä kaikki eivät sovi maisemaan parhaalla mahdollisella tavalla.

Arviointiteksti

Joki-Kokko on hieno pieni kyläkokonaisuus. Se on melko vaa­timaton mutta silti edustava ja maakunnallisesti arvokas esi­merkki harvaan asutuilla alueilla Kiiminkijokivarressa sijait­sevasta maaseudun kulttuurimaisemasta. Kokonaisuus on pie­ni­piirteinen ja selkeästi rajautuva. Siihen kuuluvat Kiiminki­joki, kumpareella kylänraitin varrella sijaitsevat rakennukset ja niitä ympäröivät viljelysalueet. Rakennetulle kulttuuriym­päristölle on ominaista kerroksellisuus, kylässä on sekoittu­neena vanhaa ja uutta rakennuskantaa.

Rajaus

Maisemakokonaisuuteen kuuluvat Kiiminkijoen varrella si­jaitseva Joki-Kokon kylä viljelysalueineen sekä kylän koillis­puolella sijaitseva Myllykangas. Alueen rajaus noudattaa pää­piirteissään Pohjois-Pohjanmaan arvokkaiden maisema-aluei­den inventoinnissa 1990-luvulla määriteltyä rajausta.

Joki-Kokon kulttuurimaisema

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

JUOPULIN KULTTUURIMAISEMA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Juopuli. Maakunnallisesti arvokas kohde (*Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet* 1993).

Kunta: Oulu

Kuvailu

Juopulin kylä viljelyalueineen sijaitsee Juopulinjärven etelärannoilla. Maastonmuodot ovat kumpuilevia. Kylää ja järveä ympäröivät metsäiset kangasmaat: Vaaraselkä, Metelinkangas, Kiviharju, Suthovinkangas ja Hiirimaa. Juopulinjärvi kuuluu koskiensuojelulaille ja vesilaille suojeltuun Kiiminkijoen vesistöön.

Viljelyalueet sijaitsevat järven etelä- ja lounaisrannoilla, järveä kohti viettävillä loivilla rinteillä. Asuinpaikat keskittyvät rykelmiksi viljelyalueiden ympäröimille kumpareille. Pihapiireihin johtavat kauniisti kaartuilevat soratiet. Teiltä avautuu vaihtelevia näkymiä viljelymaisemaan, järvelle ja pihoilille. Järven pohjoisrannoilla on loma-asutusta.

Kylän rakennukset edustavat varsin tavanomaista maaseudun perinteistä rakennuskantaa. Kylässä ei ole erityisiä yksittäisiä maakunnallisesti arvokkaiksi määriteltäviä kohteita tai kokonaisuuksia. Pihapiireissä on kuitenkin esim. hienoja aittoja. Rakennusten ja maiseman muodostama kokonaisuus on maakunnallisesti arvokas.

Arviointiteksti

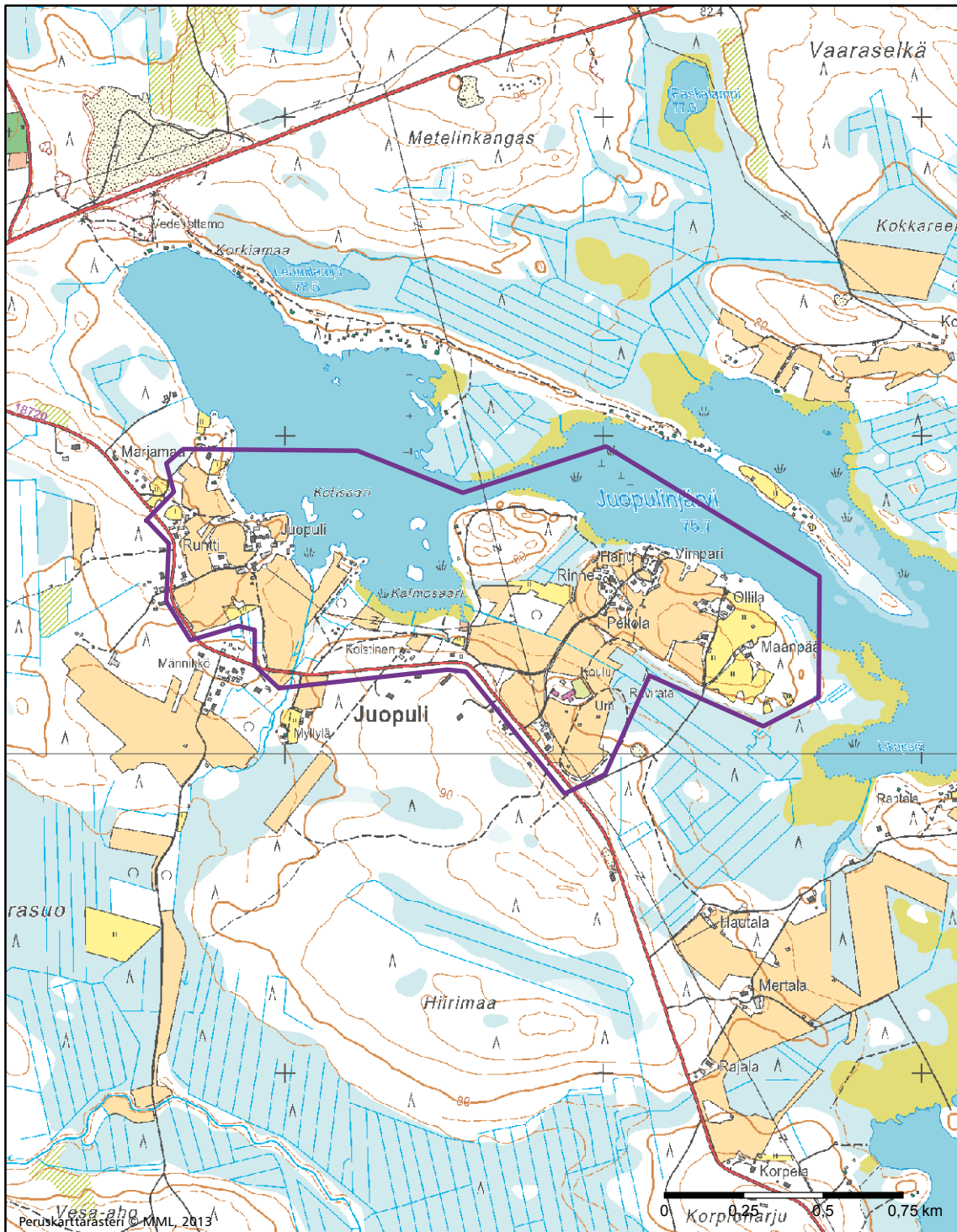
Juopuli on maisema-alueena maakunnallisesti arvokas kokonaisuus. Kumpuilevat maastonmuodot, pienialaiset viljely-

alueet, niityt ja laidunmaat sekä perinteinen rakennuskanta muodostavat pienipiirteisen, idyllisen kokonaisuuden. Kylän ohitse sen eteläpuolelta kulkevalta maantieltä avautuu paikoin hienoja näkymiä viljelyalueille ja niiden yli järvelle. Maisemakuvassa korostuvat kumpareilla sijaitsevat, avoimen viljelymaiseman ympäröimät rakennusryhmät.

Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluvat Juopulinjärven eteläpuolella sijaitsevan Juopulin kylän asutus ja viljelymaisema.

Juopulin kulttuurimaisema

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

JUORKUNAN KULTTUURIMASEMA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Juorkuna. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue (*Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997).

Kunta: Utajärvi

Kuvailu

Maisema-alue sijaitsee Kiiminkijoen vesistöön kuuluvien järvien, Juorkunan ja Mätäsjärven, ympärillä. Kiiminkijoen vesistö on Natura-alue ja se on suojeltu koskiensuojelulailla. Järviä ympäröivät alavien, soisien alueiden ympäröivät kumpareet ja harjanteet. Juorkunaa ja Mätäsjärveä ympäröivät Tolpankangas, Koskikangas, Korkiaharju, Harmaalankangas, Susilehto, Hattelankangas, Kalliomaa, Kannasmaa ja Kemilänmaa.

Maisema-alueella on kolme asutuskeskittymää, jotka sijaitsevat Holapantörmällä Mätäsjärven ja Juorkunan välisellä niemellä, Juorkunan kaakkoisrannalla sekä Juorkunan koillisrannalla Määtänvirran pohjoispuolella. Asutuksen rakenteessa näkyy selkeästi maastonmuotojen vaikutus: asutus ja viljelysalueet sijaitsevat järvien rannoilla, raivaamattomien soisten alueiden toisistaan erottamalla kumpareilla. Pihapiirit sijaitsevat väljästi rakentuneina rykelminä kumpareiden rinneillä. Asutusta ympäröivät pienialaiset viljelysvyöhykkeet. Järvien rannoilla on jonkin verran loma-asutusta.

Holapantörmällä on kivikautinen asuinpaikka, Kiviniemessä hautapaikka historialliselta ajalta, Määtänvirrassa lapinpato ja sen pohjoisrannalla lapinkenttä, asuinpaikka historialliselta ajalta. Juorkunassa sijaitseva pieni Kalmusaari on entinen kap-

pelihautausmaa¹⁷⁵. Maisema-alueella on vanhaa, talonpoikaista rakentamisperinnettä edustavaa rakennuskantaa. Alueella on myös maakunnallisesti arvokkaita kohteita.

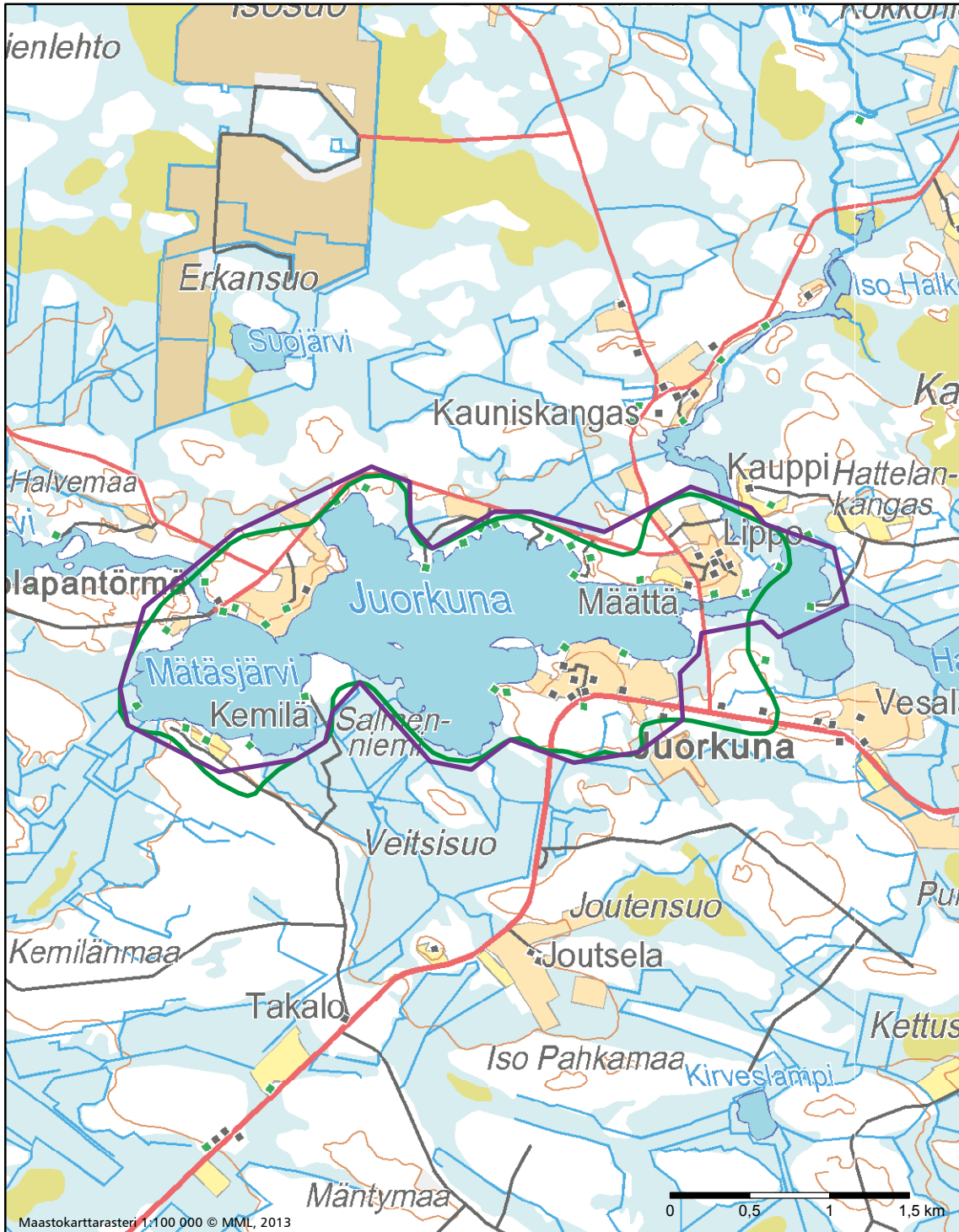
Arviointiteksti

Maisema-alue on pienialainen, pienipiirteinen järvenranta-kylä Kiiminkijoen latvavesillä. Maisema-alueella on pienialaisia viljelysalueita ja vanhaa, kulttuurihistoriallisesti merkittävää rakennuskantaa. Maisematyyppinsä edustajana se on ominaispiirteiltään melko vaatimaton, mutta silti kokonaisuutena maakunnallisesti arvokas.

Rajaus

Maisema-alueen rajaus noudattaa pääpiirteissään 1990-luvulla tehdyn maisemainventoinnin yhteydessä määriteltyä rajausta.

175 *Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997, 104.

Juorkunan kulttuurimaisema

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

KEMILÄN KULTTUURIMASEMA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Kemilä. Maakunnallisesti arvokas kohde (*Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet* 1993).

Kunta: Utajärvi

Kuvailu

Maisema-alueen runkona on Utosjoki. Kapea, mutkainen jokuoma kaartaa maisema-alueella idästä kohti etelää. Joessa on useita koskipaikkoja. Maisema-alueella ovat mm. Niskankoski, Heljankoski, Rakankoski, Saarenpääkoski, Piirovankoski ja Vääräkoski. Paikoin jokuoma jakautuu kahtia, jokihaarojen väliin rajautuvat suuret saaret, Etusaari ja Piirovansaari.

Jokea ympäröivät laajat tasaiset suovaltaiset alueet. Maisemassa kohoumina erottuvat kallioiset muodoltaan pitkänomaiset kaakko-luode-suuntaiset selännealueet ja kangasmaat. Jokea rajaavat pohjoisessa Välitalonkangas ja Jokikangas, ja niitä vastapäätä joen etelärannalla Kemilänkangas.

Maisema-alueella on paikoin vanhaa asutusta. Pihapiirit sijaitsevat jokitormillä toisiaan vastapäätä. Asutus on harvaa, pihapiirien väleihin rajautuvilla alueilla on pienialaisia viljelys-alueita sekä rakentamattomia metsä- ja suoalueita. Paasikonlammen ympärillä jokivarsilla on myös uutta rakentamista.

Arviointiteksti

Kemilän kulttuurimaiseman merkitys maakunnallisesti arvokkaana kohteena perustuu ennen muuta jokimaisemaan ja sen ominaispiirteisiin. Suomaisemien halki harjanteiden lomitse kiemurteleva Utosjoki pienine koskineen on hieno ja moni-

muotoinen kokonaisuus. Alueella sijaitsee maakunnallisesti arvokas kohde Kemilä.

Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluu Utosjokiympäristö Kemilän kylän kohdalla.

KOLLAJAN KULTTUURIMAISEMA IJOKIVARRESSA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Kollaja. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue (*Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997).

Kunta: Pudasjärvi

Kuvailu

Maisema-alue sijaitsee Pohjois-Pohjanmaan nevalakeuden seudulla, missä maisema on loivapiirteistä ja tasaista, soiden osuus maa-alasta on suuri. Maisema-alue sijaitsee Iijoen varrella. Maisemalle leimaa-antava piirre on jokiuoman vierellä kulkeva pohjois-eteläsuuntainen harjuselänne. Kollajanniemen ja Kollajan kylät sijaitsevat selänteen poikki kulkevan Iijoen jyrkästi kaartuvan mutkan lounaispuolella joen molemmin puolin. Kylien eteläpuolella Iijokea ympäröivät kapeat sivu-uomat sekä joen varsille muodostuneet lammet. Maisema-aluetta ympäröivät laajat, tasaiset suoalueet.

Iijokivarressa on ollut asutusta jo kivilaudella. Kollajanniemellä on ajoittamaton muinaisjäännös sekä latomus historialliselta ajalta. Hämmäläiset tekivät eräretkiä alueelle yli tuhat vuotta sitten, ja Perämeren rannikon asukkaat käyttivät aluetta eräretkillään 1200-luvulta alkaen. Iijoki oli vienalaisten ja pohjalaisten käyttämä merkittävä kulkuväylä. Ennen tieyhteyksien rakentamista Iijoki oli tärkeä kuljetusreitti. Iijoella uittettiin puutavaraa vuoteen 1988 saakka, ja tätä varten koskia on aikanaan perattu. Koskia on uiton loppumisen jälkeen kunnostettu, nykyään koskiala on 90 % ennen kunnostusta olleesta tilanteesta. Puutavaran lisäksi myös tervatynnyreitä on laskeutu jokea pitkin Ouluun.

Iijokivarressa pysyvä asutus muodostui jokea ympäröiville vil-

jelyskelpoisille maille. Kollajanniemelle alkoi syntyä pysyvää asutusta 1600-luvulla. 1900-luvun alussa Kollaja oli Pudasjärven suurimpia kyliä, tuolloin siellä oli 104 taloa ja 51 torppaa.¹⁷⁶

Nykyään asutus keskittyy Iijoen länsipuolelle Kollajanniemelle sekä joen itäpuolelle Kollajan harjulle ja Kantolanharjulle. Kollajanniemen kylä on rakenteeltaan tiivis, talouskeskukset ovat kiinni toisissaan. Kylässä on paljon vanhaa rakennuskantaa. Kollajanniemelle rakennettiin kiinteä tieyhteys vasta vuonna 1982. Siihen saakka kulku kylälle tapahtui kesäisin veneellä Kantolanharjusta ja talvella jäätä myöten. Kantolanharjulla on maanviljelystä ja avoimia peltoalueita, kyläkuvassa näkyy harvinaisia pystykatajia. Maisemassa vuorottelevat peltoaukeat ja metsäsaarekkeet. Kollajan harjulla asutus sijaitsee harjun laella kulkevan tien varrella, maasto viettää jyrkästi kohti syvällä uomassaan virtaavaa jokea. Kollajan harjulla Iijoen ja Naisjärven väliin rajautuvalla alueella asutus on hyvin harvaa. Alueella sijainneet viljelysalueet ovat suurimmaksi osaksi kadonneet edellisen, 1990-luvulla toteutetun inventoinnin jälkeisenä aikana. Jokea kohti viettävällä jyrkällä rinteellä on uudehkoja vapaa-ajanasuntoja. Harju näkyy kylämaisemassa korkeana mäntykankaana, joka laskee paikoin jyrkkänäkin rinteensä Iijoelle ja Naisjärvelle.

¹⁷⁶ *Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997, 102.

Kulttuurimaiseman ominaispiirteet ovat muuttuneet ja osittain kadonneet edellisten vuosikymmenien kuluessa. Esimerkiksi joen rannoilla vielä 1990-luvulla olleet kapeat viljelysalueet ovat kadonneet maisemasta 1990- ja 2000-lukujen kuluessa. Kollajan harjulla maaseudun kulttuurimaisemasta ovat kadonneet sille aikaisemmin ominaiset piirteet. Viljelysalueet ovat kasvaneet umpeen ja vanhaa rakennuskantaa on kadonnut maisemasta. Harju on kuitenkin maisemallisesti arvokas osa kokonaisuutta.

Kollajan kylä ja Kollajanniemi on aluekokonaisuuksina määriteltä maakunnallisesti arvokkaiksi rakennetuiksi kulttuuriympäristöiksi. Maisema-alueella sijaitsevat paikallisesti arvokkaat perinnemaisemat Kollajan Pajuniemi ja Kollajan niitty. Kollajan niityllä kasvaa uhanalasta pulskaneilikkaa.¹⁷⁷

Arviointiteksti

Iijoki ja Kollajan harju sekä Kollajan ja Kollajanniemen kyli-

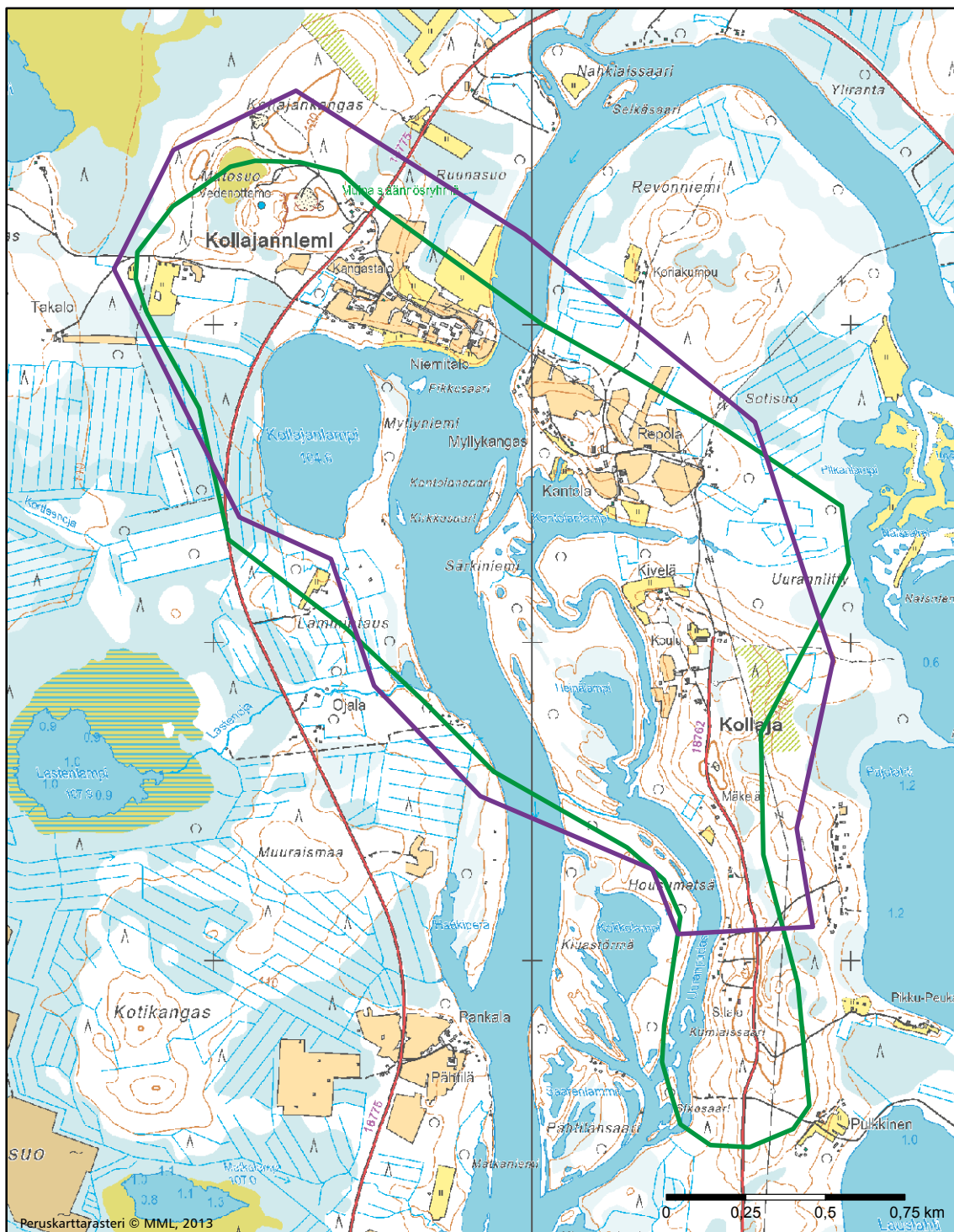
177 Pohjois-Pohjanmaan perinnemaisemat 1997, 166–172.

en viljelysalueet ja asutus muodostavat maisemallisesti hienon kokonaisuuden. Joen varsilla vastapäätä toisiaan sijaitsevat kylät hahmottuvat pienipiirteisenä maisemakokonaisuutena. Kulttuurimaisema ilmentää alueelle tyypillisiä piirteitä: asutus on harvaa, kylät ovat pieniä ja viljelysalueet sijaitsevat pihapiirien ympärillä pienikokoisina lohkoina. Kylissä on runsaasti vanhaa ja arvokasta rakennuskantaa.

Rajaus

Maisemakokonaisuuteen kuuluvat Kollajanniemen ja Kollajan kylät Iijoen molemmin puolin. Maisema-alueen rajausta on tarkennettu, ottaen huomioon viljelysalueilla tapahtuneet muutokset.

Kollajan kulttuurimaisema lijkivarressa

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

KURIMON RUUKIN ALUE

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Kurimon ruukin alue. Valtakunnallisesti merkittävä kulttuurihistoriallinen ympäristö RKY 1993 (*Rakennettu kulttuuriympäristö* 1993).

Kuuluu kohteeseen Särkijärvi. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue (*Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997).

Kunta: Utajärvi

Kuvailu

Kiiminkijoen Kurimuksen kosken varrella toimi vuosina 1854–1878 rautaruukki, johon kuului mm. masuuni, putlaus- ja hitsauslaitos, kankirauta-, sulain- ja nippuvasara sekä valimo.¹⁷⁸ Valimo pystyi valmistamaan kaikkia mahdollisia valutuotteita hellanlevyistä hautaristeihin saakka. Oulussa toimi ruukin oma myymälä. Ruukin toiminnan loistokausi oli 1860-luvulla. Tuolloin tuotanto oli 1 700 000 kg erilaisia rautatarvikkeita. Ruukissa kokeiltiin tuolloin myös teräksen valmistamista järvi- ja suomalmista. Ruukki ajautui vaikeuksien jälkeen vararikoon ja toiminta loppui vuonna 1878.¹⁷⁹

Rautaruukki rakennuksineen ja työpajoineen sijaitsi Kiiminkijoen pohjoisrannalla luonnonkauniilla paikalla. Edustalla virtasi vuolas joki ja ympärillä levittäytyivät laajat korpimetsät. Joen pohjoisrannalla niemen poikki kaivetun kanavan varrella oli verstaas, jossa olivat putlaus- ja hitsausuunit, valssi ja sulainvasara. Sen pohja on vielä näkyvässä. Kanavan toisella puolella

oli masuuni, josta ovat muistona vain peruskivet. Verstaalta johti tie ylös törmälle, jossa oli ruukinpatruuna Axel Backmanin rakennuttama Kurimon päärakennus. Nurkittain Herrgårdin eli Herkoolin kanssa pihassa oli navettarakennus ja työtupa. Kahdelta sivulta pihaa reunusti upea kuusiaita. Lahden pohjukassa hiukan kauempana Herrgårdista oli koulu, toisella puolella lahdelmaa taas puisto, jonne oli istutettu harvinaisia puita ja pensaita. Pihamaalta lähtevää tietä reunustivat myös monet rakennukset: työväen asunnot, tallit ja vajat. Niiden joukossa oli ”Ristipyntinki”, joka toimi ruukin konttorina.¹⁸⁰

Ruukista on maastossa jäljellä vähäisiä rakennelmia, mm. kanava, kuonakasoja sekä kartanon paikka ja sitä rajaava kuusi-aita. Alueella on metsähallituksen pystyttämiä rakennelmia, kuten laavu.

Kiiminkijoki on suojeltu koskiensuojelulailla ja vesilailla. Kurimonkosken niityt ovat suojeltua Natura-aluetta.

¹⁷⁸ *Rakennettu kulttuuriympäristö* 1993, 252.

¹⁷⁹ *Kurimon ruukin vaiheita*. <http://kirjastovirma.net/utajarvi/kurimo/#a02> (27.10.2014).

¹⁸⁰ *Kurimon ruukin vaiheita*. <http://kirjastovirma.net/utajarvi/kurimo/#a02> (27.10.2014).

Arviointiteksti

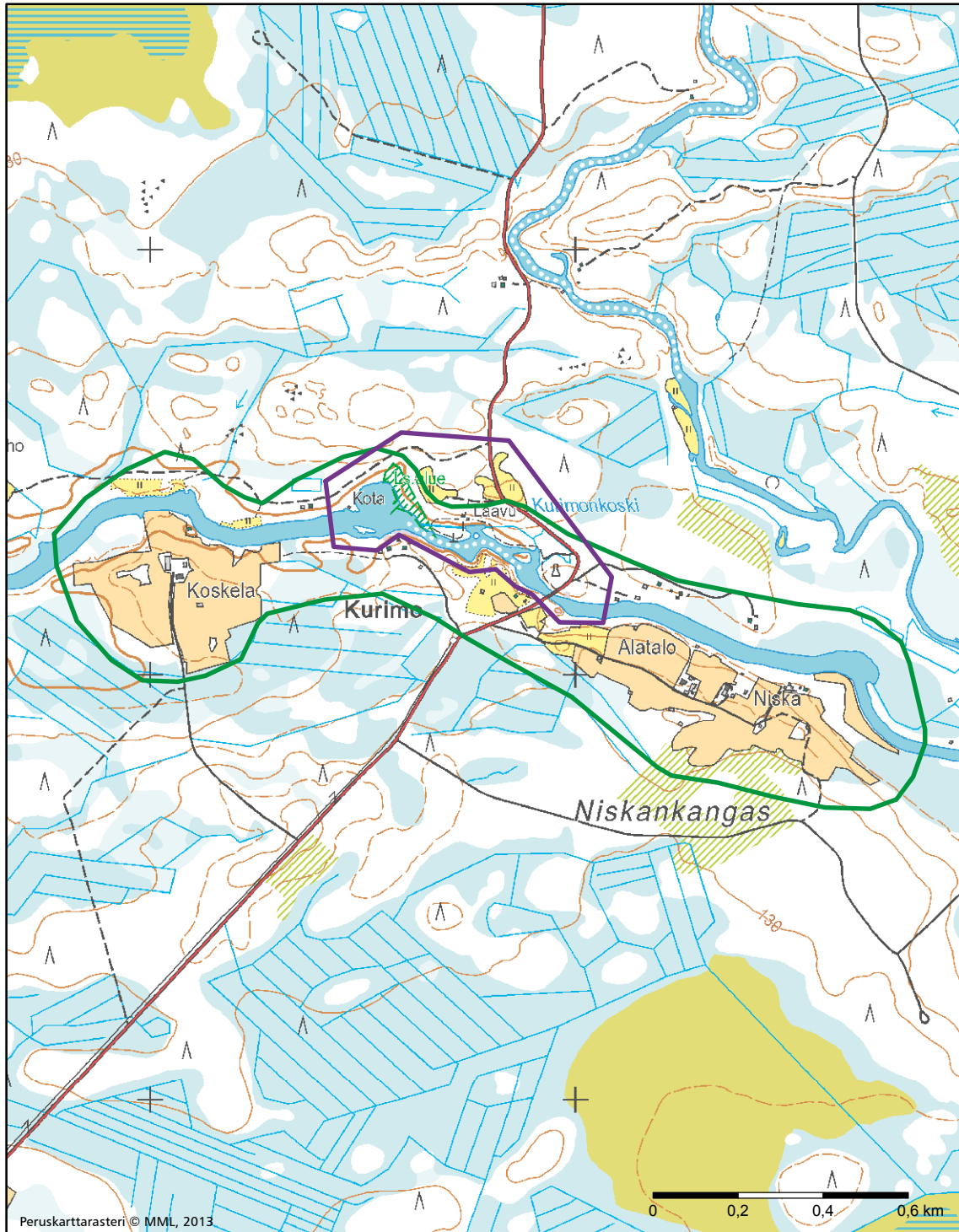
Kurimon ruukin alue on maakunnallisesti arvokas maisema-alue. Se on arkeologinen maisemakokonaisuus, jolla on merkitystä myös matkailu- ja retkeilykohteena. Alue on paitsi historiallisesti arvokas, myös maisemallisilta arvoiltaan merkittävä.

Kurimon ruukin alue on esimerkki maakunnan teollisuuden historiasta. Maisemassa on edelleen olemassa jäänteitä alueella aikanaan toimineesta rautaruukista.

Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluu Kiiminkijoen Kurimonkoski ja sitä ympäröivät ranta-alueet sekä joen pohjoisrannalla sijaitseva Kurimon ruukin alue.

Kurimon ruukin alue

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

OULUJOKIVARREN JA LÄHTEVÄNOJAVARREN KULTTUURIMAISEMAT

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Oulujokivarsi – Lähtevänoja. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue (*Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997).

Kunta: Utajärvi

Kuvailu

Maisema-alue tukeutuu Oulujokeen ja siihen laskevaan Lähtevänojaan. Jokiuoma avautuu paikoin lammiksi ja lahdelmiksi, maisema-alueella sijaitsevat Kurtinlampi ja Liisanlahti. Joesa on paikoin muodoltaan pitkänomaisia saaria. Jokeen laskee useita kapeita, kiemurtelevia oja. Jokea ympäröivä maisema on tasaista ja paikoin loivasti kumpuilevaa, jokea reunustavat suovaltaiset metsäalueet ja matalat kumpareet. Maisema-alueen lounaispuolella kohoaa Rokuanvaara.

Oulujokivarressa on harvakseltaan kivikautisia asuinpaikkoja. Jokivarsi on hyvin vanhaa viljelysseutua. Nykyään viljelyksessä olevat peltoalueet reunustavat jokea kapeana, metsäalueiden monin paikoin katkomana nauhana. Asuinpaikat sijaitsevat peltoalueiden keskellä, paikoin lähes yhtenäisinä nauhoina jokitormillä, paikoin joen ja sen molemmin puolin kulkevien maanteiden väliin rajautuvilla alueilla. Kyläkokonaisuuksina erottuvat Ala-Niska, Alasuvanto, Sipolankylä, Kurttila ja Keski-Niska.

Oulujokivarren maisema on muotoutunut voimalaitosten rakentamisen seurauksena. Oulujokeen rakennettiin kaikkiaan kahdeksan vesivoimalaitosta 1950-luvun kuluessa. Maisema-alueen pohjoispuolella sijaitsee vuonna 1957 rakennettu Utanen. Se ei kuulu maisema-alueeseen.

Lähtevänojan varressa pihapiirit sijaitsevat kiemurtelevan ojan varsilla. Viljelysalueet reunustavat ojaa yhtenäisenä nauhana. Tihentymänä erottuu Kylmästä Oulujokivarteen johtavan maantien ja rautatien risteyskohdan ympärillä sijaitseva Ojakylä.

Oulujoen ja lähtevänojan varsilla on paljon kulttuurihistoriallisesti arvokasta rakennuskantaa. Oulujokivarressa sijaitseva Sipolankylän raitti on aluekokonaisuutena maakunnallisesti arvokas rakennettu kulttuuriympäristö.

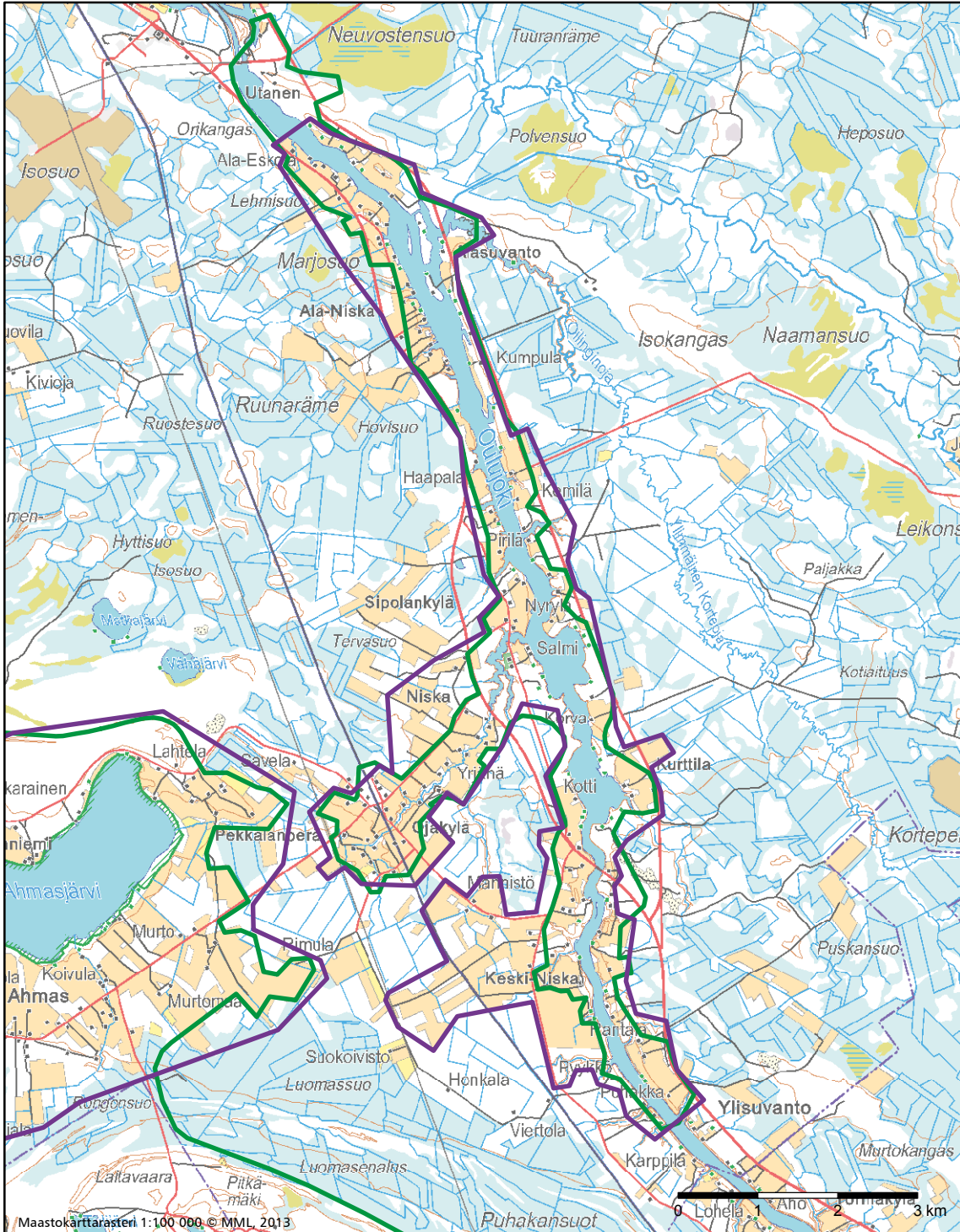
Arviointiteksti

Kokonaisuutena Oulujokivarren ja Lähtevänojavarren kulttuurimaisemat ovat maakunnallisesti merkittävä kokonaisuus. Oulujokivarren kulttuurimaisema on pääpiirteissään vanhaa mutta ominaispiirteiltään aika tavanomaista jokivarren viljelysmaisemaa. Monin paikoin jokea ympäröivät metsäalueet. Oulujokivarressa maisema-alueen arvot perustuvat nimenomaan Oulujokeen ja sille tyypillisiin, omaleimaisiin erityispiirteisiin.

Oulujokeen laskevan kapean ja mutkittelevan Lähtevänojan varsilla sijaitsevat peltoalueet ja asutus muodostavat maakunnallisesti arvokkaan kokonaisuuden. Alueella on paljon kulttuurihistoriallisesti arvokasta rakennuskantaa.

Rajaus

Maisemakokonaisuuteen kuuluvat Oulujokivarsi Utasen voimalaitoksen yläpuolelta etelään sekä Oulujokeen laskevaa Lähtevänojaa ympäröivä kulttuurimaisema. Maisema-alueen rajaus noudattaa pääpiirteissään Pohjois-Pohjanmaan arvokkaiden maisema-alueiden luettelossa esitettyä rajausta.

Oulujokivarren ja Lähtevänojavarren kulttuurimaisemat

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

SANGINKYLÄN KULTTUURIMASEMA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Sanginkylä. Maakunnallisesti arvokas kohde (*Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1993*).

Kunta: Utajärvi

Kuvailu

Sanginkylän kulttuurimaisema sijaitsee Sanginjärven rannalla järven kaakkoispuolella. Vastarannalla järven luoteisrannalla on maakunnallisesti arvokkaaksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi määritelty Lahden kylä viljelysalueineen. Sanginkylän sivuitse kulkee Utajärveltä Juorkunan ja Särkijärven kautta Puolangalle johtava maantie.

Maisema-alue on pieni ja selkeästi rajautuva. Kylä viljelysalueineen sijaitsee järven niemenä työntyvällä harjanteella. Kylän lounaispuolella on Kaminkangas. Kylän koillispuolella on Itäojaa ympäröivä laakea suoalue, Vaarnikkasuo, ja kaakkoispuolella turvetuotantoalue. Ympäröivillä alueilla vuorottelevat tasaiset suovaltaiset alueet ja kaakko-luode-suuntaiset harjanteet.

Sanginkylä on pienipiirteinen kokonaisuus. Asuinpaikat sijaitsevat ryhminä harjanteella järven rantojen tuntumassa ja viljelysalueet niiden ympärillä pienehköinä lohkoina. Peltoalueiden väleissä kulkevat maastonmuotoja myötäillen kauniisti kaartuilevat kapeat soratiet. Kylässä on paitsi vanhoja, talonpoikaista rakentamisperinnettä edustavia rakennuksia, myös runsaasti uudempia, 1900-luvun puolivälin jälkeen rakennettuja omakotitaloja ja loma-asuntoja. Valtaosa rakennuksista on varsin vaatimattomia, mutta kylässä on myös maakunnallisesti arvokkaita kohteita. Suurin osa kylän pelloista on ke-

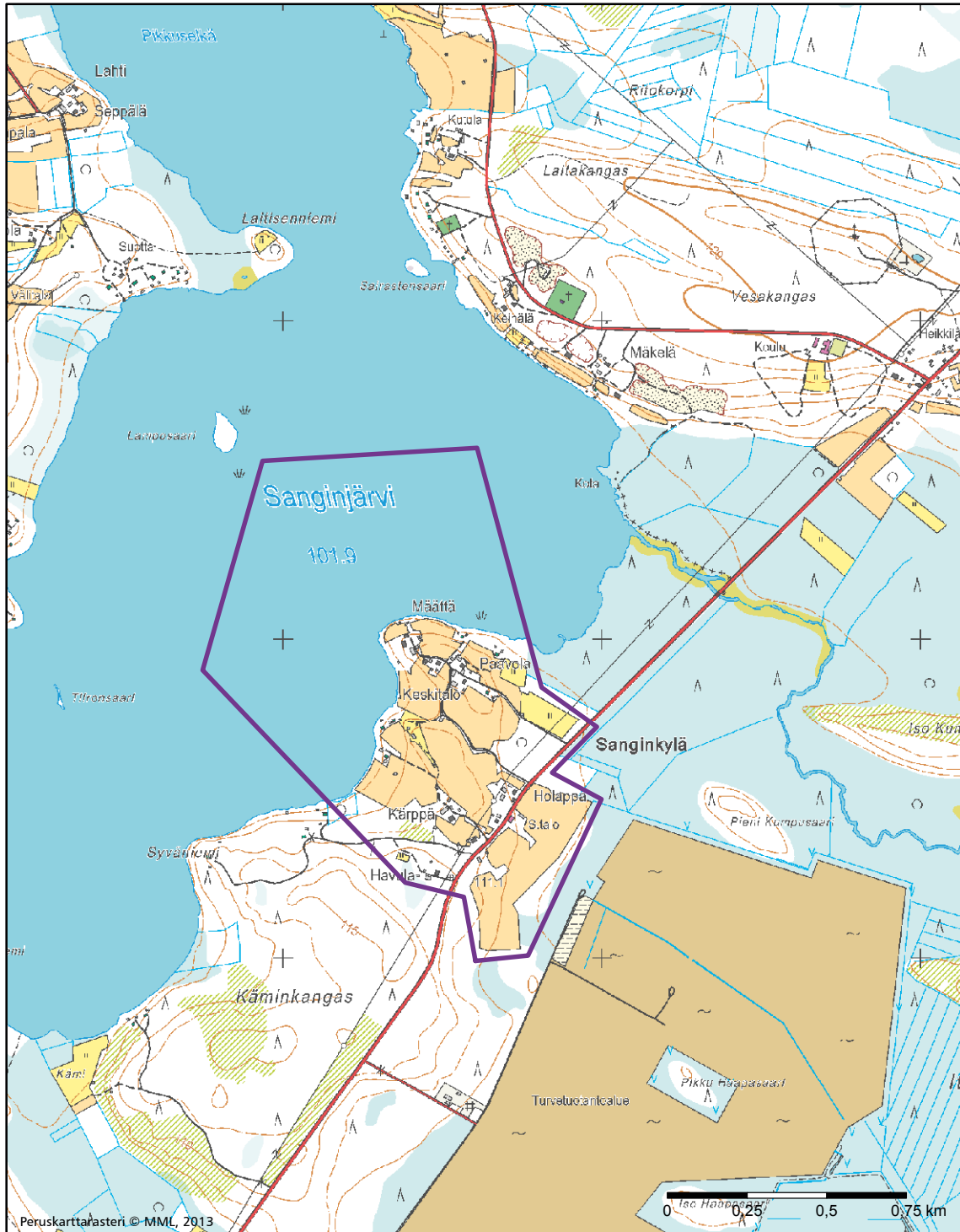
sannolla. Viljelyksen loppumisen jälkeen maisemakokonaisuutta uhkaa umpeenkasvu.

Arviointiteksti

Sanginkylä on maisemakvaltaan hieno, pienipiirteinen ja idyllinen esimerkki harvaanasutun Pohjois-Pohjanmaan nevalakeuden seudun perinteisestä järvenranta-asutuksesta. Alueen arvot pohjautuvat ennen muuta viljelysmaisemalle tyypillisiin piirteisiin. Olenainen osa kokonaisuutta ovat peltoalueiden yli Sanginjärvelle ja sen yli avautuvat laajat näkymät. Myös rakennuskantaan liittyy maisemallisia ja kulttuurihistoriallisia arvoja.

Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluu Sanginkylä viljelysalueineen.

Sanginkylän kulttuurimaisema

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

SÄRKIJÄRVEN KULTTUURIMASEMA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Särkijärvi. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue (*Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997*).

Kunta: Utajärvi

Kuvailu

Maisema-alue sijaitsee Pohjois-Pohjanmaan nevalakeuden maisemaseudun ja Kainuun vaaraseudun vaihtumisalueella, mikä näkyy maiseman ominaispiirteissä. Maastonmuodot ovat lievästi kumpuilevia. Järven ympärillä on matalia kumpareita ja kankaita. Korkeimpina erottuvat järven luoteispuolella sijaitsevat Herkkulankangas, Revonaho ja Jurvalankangas. Maisema-aluetta ympäröivät laajat suovaltaiset alueet.

Kyläasutus on aikanaan syntynyt viljavien rantamaiden, kalavesien ja metsästysmaiden äärelle. Kylän historiaan liittyy noin 4 km päässä Kiiminkijoen Kurimonkosken rannalla sijainnut rautaruukki, joka oli toiminnassa 1800-luvun jälkipuoliskolla.¹⁸¹

Maisema-alueen keskuksena on Särkijärvi. Se kuuluu Kiiminkijoen vesistöön, joka on Natura-aluetta ja suojeltu koskien-suojelulain nojalla.

Särkijärven rannat ovat lähes kauttaaltaan viljelykäytössä. Monin paikoin avoimet viljelysalueet ulottuvat rantaan saakka. Asutus tukeutuu maastonmuotoihin, pihapiirit sijaitsevat joko yksittäisinä tai useamman pihapiirin muodostamina ryhminä matalien kumpareiden järveä kohti viettävillä rinteillä ja teiden varsilla. Järven ympäri kiertää järven muotoa myötäilevä tie. Tieltä avautuu monin paikoin hienoja näkymiä järvelle ja sen yli vastarannan maisemaan.

Särkijärvellä on paljon vanhaa rakennuskantaa. Valtaosa rakennuksista on melko tavanomaisia esimerkkejä talonpoikaisesta rakentamisperinteestä. Kylässä on myös uusia rakennuksia, jotka sopeutuvat suhteellisen hyvin maisemaan.

Arviointiteksti

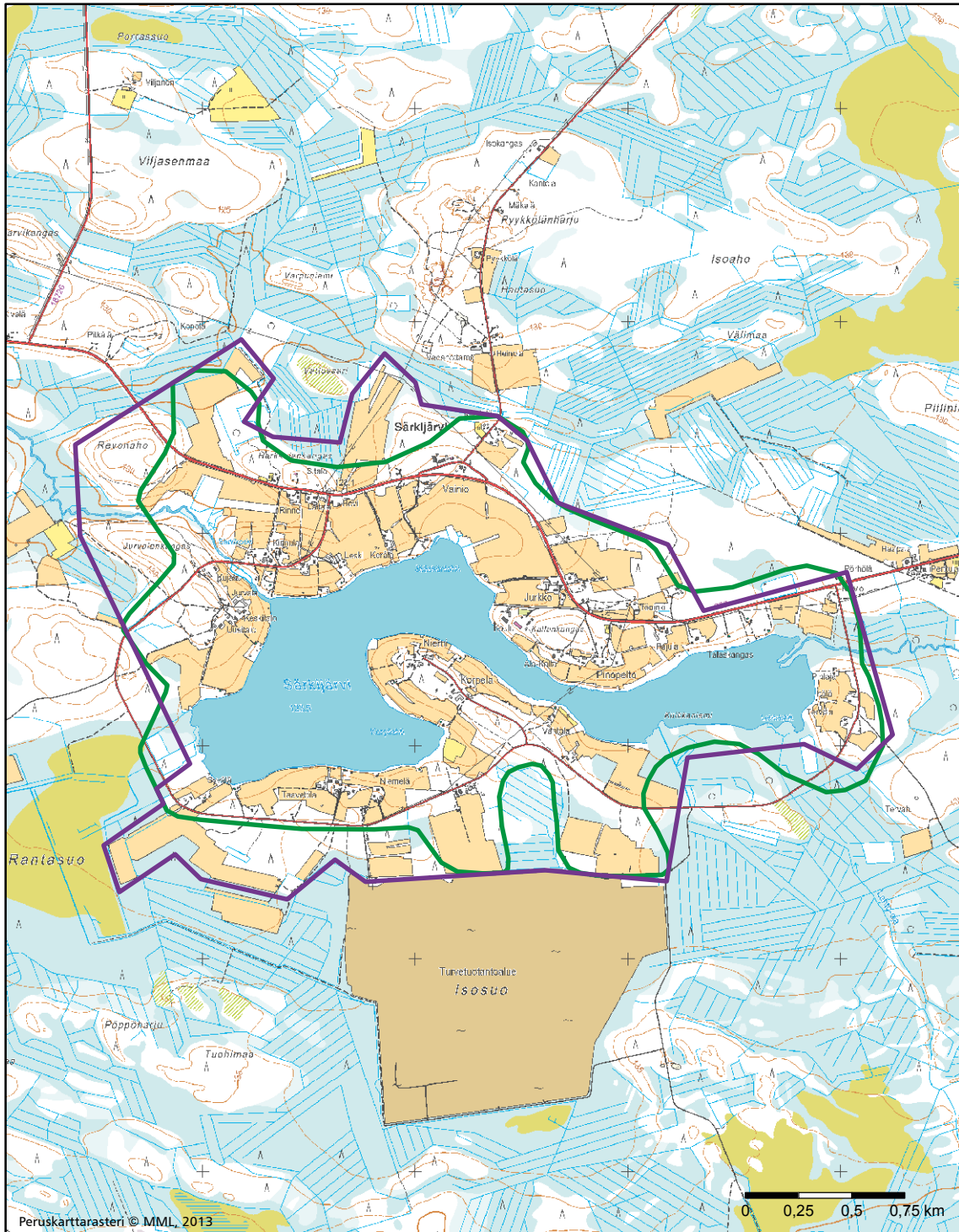
Särkijärven kulttuurimaisema on maakunnallisesti arvokas. Se on edustava esimerkki järvenranta-asutuksesta. Järveä ympäröivät viljelysalueet, vanhat talonpoikaista rakennusperinnettä edustavat rakennukset sekä järvelle ja sen yli avautuvat vaihtelevat näkymät muodostavat omaleimaisen ja mieleen jäävän kokonaisuuden. Maisemassa ovat monin paikoin säilyneet maaseudun kulttuurimaisemille vanhastaan tyypilliset piirteet. Maisemakuvaa elävöittävät esim. maastonmuotoja myötäillen kulkevaa tietä paikoin rajaavat puurivistöt.

Rajaus

Maisema-alueen rajaus on pääpiirteissään sama kuin Pohjois-Pohjanmaan arvokkaita maisema-alueita esittelevässä julkaisussa esitetty rajaus. Rajausta on paikoin tarkennettu ja laajennettu, maisema-alueeseen on rajattu mukaan viljelysmaisemaa reunustavia, taustamaisemina merkittäviä selännealueita.

Kiiminkijoen varressa sijaitseva Kurimon ruukin alue on rajattu maisema-aluekokonaisuuden ulkopuolelle. Se ei hahmotu osaksi maisema-aluetta. Kurimon ruukin alue on päivytysinventoinnin yhteydessä otettu mukaan luetteloon erillisenä kohteena. Se on maakunnallisesti arvokas maisema-alue ja esimerkki arkeologisesta maisemasta.

181 *Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997*, 108.

Särkijärven kulttuurimaisema

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

TAIPALEENHARJUN KULTTUURIMASEMA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Taipaleenharju. Valtakunnallisesti merkittävä kulttuurihistoriallinen ympäristö RKY 1993 (*Rakennettu kulttuuriympäristö 1993*).

Taipaleenharju ja tuulimyllyt. Maakunnallisesti arvokas kohde (*Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1993*).

Kunta: Pudasjärvi

Kuvailu

Taipaleenharjun kylä sijaitsee muodoltaan pitkänomaisella luode-kaakko-suuntaisella, ympäristöstään selkeästi erottuvalla harjanteella, Kotikankaalla. Kotikankaan luoteispuolella on sitä pienempi ja matalampi harjanne, Kankaanpäänkangas. Harjanteita ympäröivät alavat suovaltaiset alueet. Kylää ympäröivät järvet ja lammet, kylän pohjoispuolella sijaitsevat Mustalampi, Taipaleenlampi ja Paskonlampi, ja kylän eteläpuolella Aittojärvi, Iso Kivijärvi ja Pikku Kivijärvi.

Kotikankaan Aittojärveä kohti viettävällä kaakkoisrinteellä on muinaisjäännöskohteenä kivikautinen asuinpaikka.

Viljelyksessä olevat peltoalueet ja asutus sijaitsevat Kotikankaalla: asutus sijaitsee harjanteen korkeimmalla kohdalla, viljelysalueet harjanteen koilliseen ja lounaaseen viettävillä rinteillä. Kylässä on paljon talonpoikaista rakentamisen perinnettä edustavaa vanhaa rakennuskantaa, johon liittyy kulttuurihistoriallisia ja arkkitehtonisia arvoja. Paikallisena erityispiirteenä kylässä ovat näkyvillä paikoilla harjanteella sijaitsevat, avoimen viljelysmaisema ympäröimät vanhat tuulimyllyt. Kylässä on myös uutta rakentamista, joka ei kaikilta osin sopeudu maisemaan.

Kylän sivuitse kulkee Oulusta Kuusamoon johtava valtatie 20. Valtatieltä avautuu edustavia näkymiä kylään, kylä hahmottuu tielle maamerkinomaisena kokonaisuutena. Tyyliymlyt hahmottuvat valtatielle paikallista omaleimaisuutta luovina maamerkkirakennuksina.

Arviointiteksti

Taipaleenharjun kylä on omaleimainen kulttuurimaisemakokonaisuus, johon liittyy maisemallisia ja rakennushistoriallisia arvoja. Vahvoja omaleimaisuutta luovia erityispiirteitä Taipaleenharjun kylässä ovat sen maisemalliset erityispiirteet sekä rakennuskannalle tyypilliset erityispiirteet. Kotikankaan laella sijaitseva Taipaleenharjun kylä erottuu maisemassa kauas. Se näkyy maamerkinä valtatielle 20. Kylässä on vanhaa, arvokasta rakennuskantaa, johon kuuluvat maamerkkirakennuksina maisemassa erottuvat kolme vanhaa tuulimyllyä.

Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluu Taipaleenlammen ja Aittojärven väliin rajautuva Taipaleenharjun kylä. Rajauksessa on otettu huomioon kylää ympäröivät vesistöt ja selännealueet.

Taipaleenharjun kulttuurimaisema

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

YLI-VUOTTON KULTTUURIMASEMA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Yli-Vuotto. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue (*Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997).

Kunta: Oulu

Kuvailu

Yli-Vuotton kylä sijaitsee Iso-Vuotungin järven rannalla Kii-
minkijoen eteläpuolella. Maisema on varsin tasaista ja suoval-
taista. Järveä ympäröivät loivapiirteiset kankaat.

Asutus ja viljelysalueet sijaitsevat järven pohjoisrannalla Yli-
kiiminkiin johtavan maantien varrella, keskelle järveä työnty-
vällä niemellä sekä järven länsirannalla. Viljelyskäytössä olevat
peltoalueet sijaitsevat järven rannoilla, pihapiirit viljelysaluei-
den keskellä ja teiden varsilla. Järven pohjoisrannalla rakenta-
minen tukeutuu maantiehen muodostaen nauhamaisen koko-
naisuuden. Alueella on vanhoja, kulttuurihistoriallisesti mer-
kittäviä rakennuksia. Kylässä on myös uusia asuinrakennuksia,
jotka poikkeavat vanhoista rakennuksista ominaispiirteistään.

Yli-Vuotton kylässä viljelyskäytössä olevien peltoalueiden
määrä on jossain määrin vähentynyt edellisen maisemain-
ventoinnin jälkeen, 1990- ja 2000-luvuilla. Näin on tapahtu-
nut varsinkin maisemallisesti parhaimpana kohtana edellises-
sä inventoinnissa määritellyllä Iso-Vuotungin keskelle työn-
tyvällä niemellä. Vähä-Vuotungin järvi ei erotu maisemassa.

Arviointiteksti

Yli-Vuotto on esimerkki järvenranta-asutuksesta Pohjois-Poh-
janmaan nevalakeuden seudulla. Kylä on maisemallisesti hyvä
kokonaisuus ja maakunnallisesti arvokas maisema-alue.

Rajaus

Maisema-alueen rajaus noudattaa pääpiirteissään edellisen
maisemainventoinnin yhteydessä määriteltyä rajausta. Rajausta
on paikoin tarkennettu, ottaen huomioon kulttuurimaise-
massa tapahtuneet muutokset. Vähä-Vuotton kylän alueel-
la järvien väliin rajautuvalla kannaksella rajausta on hu-
mattavasti supistettu. Vähä-Vuotungin järven rannalla vielä
1990-luvulla sijainneet viljelysalueet ovat edellisen inventoin-
nin jälkeen miltei kokonaan kadonneet, ja alue ei enää hah-
motu arvokkaana kulttuurimaisemana.

Yli-Vuotton kulttuurimaisema

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

5.5. KAINUUN VAARASEUTU

JOKIJÄRVEN KULTTUURIMAISEMAT

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Tyrjäjärvi – Jokijärvi. Valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokas maisema-alue (*Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997).

Kunta: Taivalkoski

Kuvailu

Maiseman ominaispiirteissä näkyy selvästi mannerjäätikön aiheuttama luode-kaakko-suuntaisuus. Maisemassa erottuu mannerjäätikön kulkusuunnassa poikittaisia lounas-koillisuuntaisia harjanteita. Yksi niistä kulkee Jokijärven Välipe- rältä koilliseen.

Maisema-alueella ovat näkyvissä Kainuun vaaraseudulle omi- naiset piirteet. Maisemarakenne muodostuu vaaroista ja kum- pareista sekä niiden väliin rajautuvista alavista suomaista ja vesistöalueista. Tyrjäjärven pohjoispuolella korkeimpina vaa- roina erottuvat Isovaara, Hiltusenvaara, Tyrävaara ja Vasikka- vaara, Koviöjärven pohjoispuolella sijaitsevat Koviövaara, Soi- dinkumpu ja Joutenaho. Jokijärven pohjoispuolella kohoavat Käkikangas, Peräkangas, Ulkukangas, Soidinvaara, Välimaa, Jylkky, Pyyvaara ja Lamminkangas.

Alueella on suuria reittimäisiä järvesistöjä, pienempiä jär- viä, puroja ja jokia. Maisema-alueeseen kuuluva Jokijärvi on muodoltaan monimuotoinen järvi, joka jakautuu niemien toi- sistaan erottamiin osiin, Väliperään, Kauhaperään ja Murhi- perään. Jokijärvi laskee Iijokeen Vääräjoen sekä Lummelam- men ja Kurtinlammen kautta. Iijossa on useita pieniä koskia. Jokijärven länsipuolella Iijoen yhtymäkohdassa on harjusaa- rekkeita. Jokijärveen laskevat Tyrjäjärvi Tyrälammen sekä ka- pean ja mutkittelevan Tyräjoen kautta sekä Murhijoki Mur- hiperän kautta. Vesistöt kuuluvat Iijoen vesistön keski- ja ylä- osaan, joka on suojeltu koskiensuojelulla.

Jokijärven alueella on runsaasti muinaisjäännöksiä. Järven rannoilla on kivikautisia asuinpaikkoja ja kuoppia. Kirkko- saarella on hautapaikka historialliselta ajalta. Jokijärven län- sipuolella asuinpaikat sijaitsevat nauhana jokiuomien väliin rajautuvalla harjanteella.

Jokijärven Hilturannalla sijaitsi Taivalkosken ensimmäinen kirkko, jonka ”yläpitäjäläiset” jokijärvisten johdolla raken- nuttavat vuosina 1847–1848. Kirkko siirrettiin Taivalkosken kirkonkylään Anninpalonmäelle vuosina 1877–1878. Kirkko siirrettiin uittamalla jokea pitkin kesällä 1877.¹⁸²

Alue on harvaan asuttua. Asutus sijaitsee vesistöjen rannoilla, kumpareilla ja vaarojen rinteillä. Jokijärven ympärillä asutus ja viljelysalueet keskittyvät Väliperän ja Kauhaperän sekä Kau- haperän ja Murhiperän väliin rajautuville niemille, Väliperän länsirantaa myötäilevän tien varrelle sekä Iijoen rannoille ka- pean Tyräjoen suualueen ympärille. Viljelysalueet ovat pieniä ja asumattomien erämaisten alueiden toisistaan erottamia. Pel- lot sijaitsevat vesistöjen rannoilla pieninä lohkoina. Viljelys- käytössä olevien peltoalueiden määrä on monin paikoin sel- västi vähentynyt edellisen, 1990-luvulla tehdyn inventoinnin jälkeen. Näin on tapahtunut varsinkin Väliperän länsirannalla.

Maisema-alueella on perinteistä maaseudun rakennuskantaa. Jokijärven etelärannalla on kirjailija Kalle Päätalon lapsuu- denkoti Kallioniemi, joka on historiallisesti arvokas kohde.

Arviointiteksti

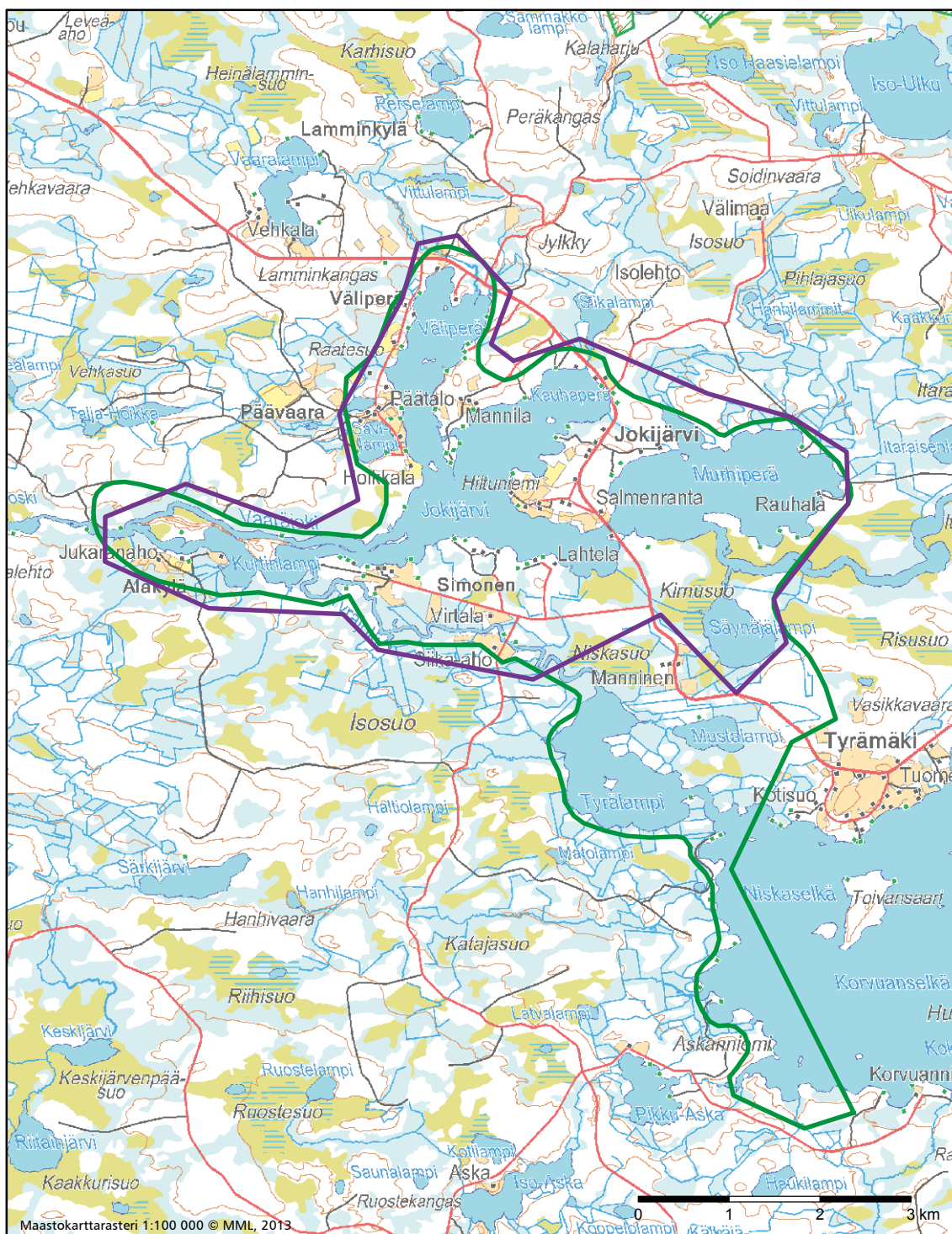
Jokijärven maisema-alue on maakunnallisesti arvokas koko- naisuus. Se on edustava esimerkki Kainuun vaaraseudun har- vasta, vesistöihin tukeutuvasta ja erämaiden ympäröimästä asutuksesta. Jokijärven maisemat ovat Päätalon kirjallisen tuo- tannon myötä saamassa kansallisomaisuuden luonteen ja niil- lä on myös matkailullista merkitystä.

Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluvat Jokijärveä ympäröivät viljelys- alueet ja asutus sekä erämaa-alueet. Rajauksessa on otettu huomioon maisema-aluetta rajaavat selännealueet. Kaakos- sa maisema-alue rajautuu valtakunnallisesti arvokkaaksi eh- dotettuun maisema-alueeseen Tyrjäjärven kulttuurimaisema.

182 *Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997, 126.

Jokijärven kulttuurimaisema

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivytysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

KORENTOJÄRVEN RANTAMAISEMAT

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Uusi kohde

Kunta: Pudasjärvi

Kuvailu

Maisema-alueeseen kuuluvat Korentojärvi ja sen rantamaisemat. Järven pohjois- ja länsipuolilla rannoilla on viljelysalueita ja harvaa asutusta. Etelä- ja itäpuolilla järveä on laajoja asuuttomia metsä- ja suoalueita. Pohjoisesta järveen laskee Iinattijoki ja koillisesta suoalueiden ympäröimä kapea Nikuoja. Lounaassa järvi laskee Hirvasjoen kautta Iijokeen.

Maisemassa näkyvät Kainuun vaaraseudulle tyypilliset piirteet. Maisemalle ovat ominaisia vaarat ja niiden väliin rajautuvat laajat tasaiset suoalueet. Luoteessa järveä rajaa lounas-koillisuuntainen pitkänomainen harjanne, Korentokangas. Idässä, etelässä ja lounaassa järveä ympäröivät alavat suoalueet. Niiden taustalla kohoavat Myllyvaara, Rumavaara ja Lapinkangas. Viljelysalueet sijaitsevat rantojen tuntumassa pieninä lohkoina ja kapeina nauhoina. Asuinpaikat sijaitsevat järven pohjoisrannalla Korentokankaan rinteillä. Alue on asuinpaikkana hyvin vanha, rinteillä on nykyisten asuinpaikkojen lomassa useita kivikautisia asuinpaikkoja. Rantojen tuntumassa järven länsirannalla on myös loma-asutusta.

Korentojärven pohjoispuolitse Korentokangasta myöten kulkee Oulusta Kuusamoon johtava valtatie 20. Tieltä järvelle avautuvat komeat näkymät tekevät maisemakokonaisuudesta maakunnallisesti merkittävän.

Korentokylässä sijaitsevat rakennukset ovat varsin tavanomaisia ja lähinnä paikallisesti arvokkaita. Niillä on merkitystä osana maisemakokonaisuutta.

Arviointiteksti

Korentojärvi, valtatieltä 20 järvelle ja sen yli avautuvat näkymät ja järven taustalla näkyvät vaaramaisemat muodostavat yhdessä maakunnallisesti arvokkaan kokonaisuuden. Järvi ja sen rantamaisemat erottuvat tiemaisemassa maamerkinomaisena maisemakokonaisuutena. Maisema-alue on edustava esimerkki Kainuun vaaraseudulle tyypillisestä järvenranta-asutuksesta.

Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluvat Korentojärvi ja sitä ympäröivät kulttuuri- ja luonnonmaisemat. Järven taustalla kaukomaisemassa näkyvät vaarat, mm. Myllyvaara, Rumavaara ja Lapinkangas, ovat taustamaisemana olennaisia, vaikka ne eivät kuulu maisema-alueen rajaukseen.

SYÖTTEEN MAISEMATIE

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Uusi kohde

Kunta: Pudasjärvi

Kuvailu

Syötteen vanha maantie, Syötteen maisematie, kulkee Kainuun jylhissä vaaramaisemissa Iso-Syötteen ja Lotjan vaarojen väliin rajautuvalla alueella. Tie johtaa Iinattijärveltä pohjoiseen kulkevalta maantieltä Naamangan kylän ja Pikku-Syötteen ohitse Syötekylään. Maisemalle ovat ominaisia vaarat ja niiden väleihin rajautuvat kapeat jokilaaksot ja pienialaiset suoalueet.

Tie kulkee maastossa Naamanganjoen uoman tuntumassa, matalien vaarojen muodostamaa selännettä myötäillen. Tien varrella on paikoin loma-asutusta. Naamankajärven eteläpuolella, pienen Pölläjärven ja Hoikkalammen välisellä kannaksella, on valtakunnallisesti arvokkaaksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi (RKY 2009) määritelty Naamangan kylä.

Tiemaisemalle ovat ominaisia vaaramaisemaan avautuvat, moninaiset, vaihtelevat ja hienot näkymät. Tieltä avautuu näkymiä vaaroille, niiden väliin rajautuville suoalueille, jokilaaksoihin ja järville. Maisemassa erottuvat mm. Niskavaara, Kotivaara, Lotja ja Petäjä-Lotja, Tolpanvaara, Kettumaa, Pitämävaara, Keihäsvaara ja Pikku-Syöte. Vaarojen metsäiset rinteet muodostavat näkymien taustamaisemaa. Myös kaukomaisemassa näkyvät vaarat, jotka jäävät maisema-alueen rajauksen ulkopuolelle, ovat taustamaisemana merkittäviä.

Tiemaisema-alueelle ulottuu Naamankaharjun-Pytkynharjun

harjunsuojelualue. Se on myös osa Syötteen-Salmitunturin linnustonsuojelualuetta.

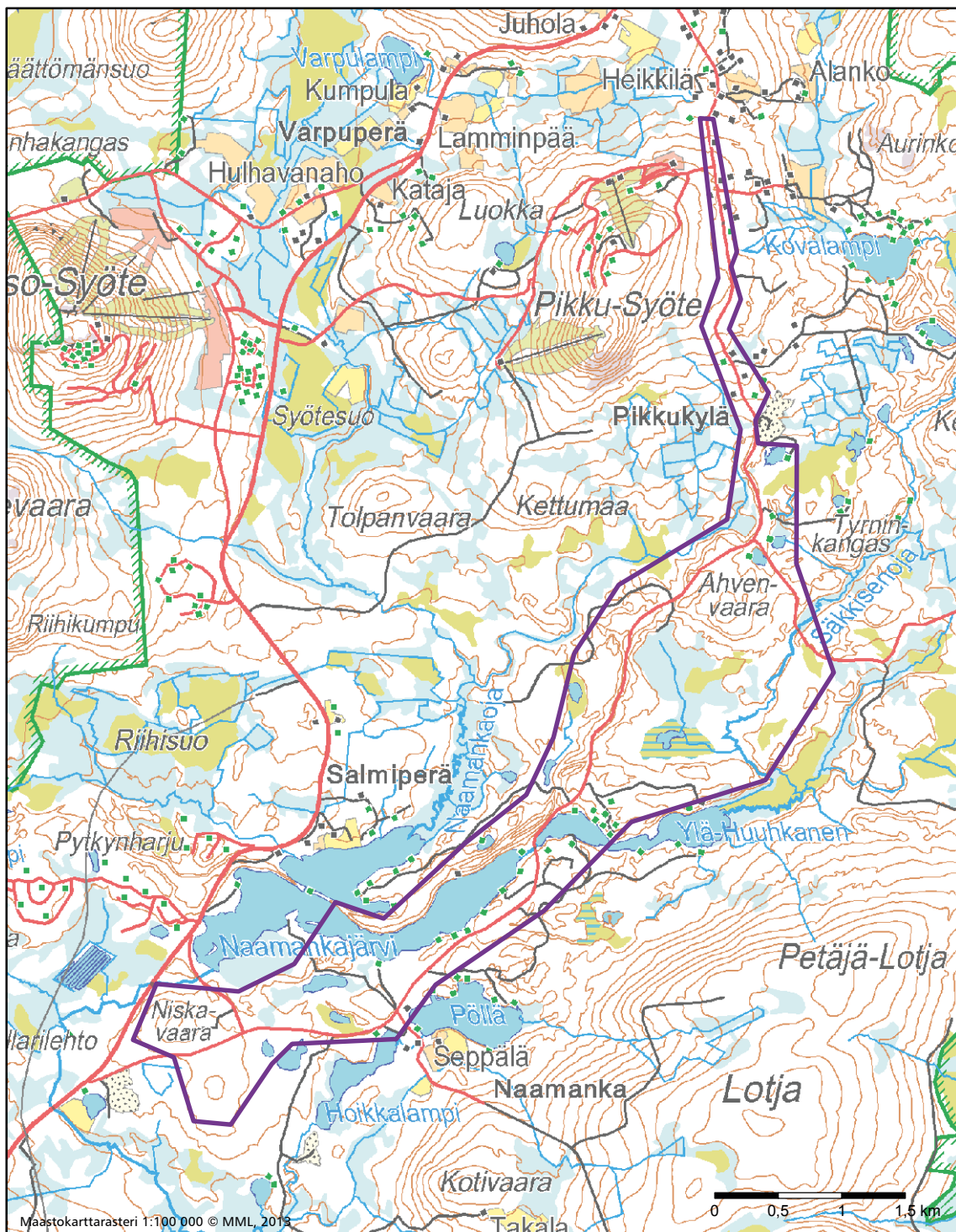
Tien varressa on paikoin soranottoalueita, jotka erottuvat maisemavaurioiden. Ne on rajattu maisemakokonaisuuden ulkopuolelle.

Arviointiteksti

Syötteen maisematie on hieno ja arvokas esimerkki Kainuun seudun jylhistä vaaramaisemista. Alueen arvojen perustana ovat vaaramaisemassa maastonmuotoja myötäillen sekä pystyettä sivusuunnissa kaarrellen kulkeva maantie ja tieltä ympäröivään suurmaisemaan avautuvat moninaiset ja vaihtelevat näkymät.

Rajaus

Tiemaisemakokonaisuuteen kuuluu tiealue lähiympäristöineen. Alueen rajauksessa on huomioitu tieltä avautuvat näkymät ja näkymien taustamaisemina kohoavat selänteet ja vaarat.

Syöteen maisematie

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

TAIVALKOSKEN KIRKONKYLÄ

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Taivalkosken kirkonkylä. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue (*Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997).

Kunta: Taivalkoski

Kuvailu

Taivalkosken kirkonkylä sijaitsee Taivalvaaran kupeessa, Iijoen ja siihen laskevan Kostonjoen uomien rajaamalla alueella. Vesistöjen monimuotoisuus on vahvasti paikallista omaleimaisuutta luova piirre: jokien uomat kiemurtelevat vaarojen ja kankaiden väleistä, jokimaisemassa vaihtelevat kosket ja suvantopaikat. Iijoki kiertää mutkitellen Taivalvaaran ympäri. Joki laajentuu Taivalvaaran koillispuolella Pesiölammeksi. Kaakossa kirkonkylää rajaa Kostonjokeen laskeva Siikalampi. Kirkonkylän kohdalla Iijossa on Taivalkoski. Kirkonkylää ympäröivät vaarat ja kankaat, joista korkeimpana erottuu maisemaa hallitseva Taivalvaara. Taivalvaaran korkeus Alasuvantoon verrattuna on noin 90 m¹⁸³.

Alueella on ollut asutusta jo esihistoriallisella ajalla: Pesiölammen rannoilla on kaksi kivikautista asuinpaikkaa. Seudulle syntyi pysyvää asutusta 1600-luvun paikkeilla. Iijoen koski, Taivalkoski, mainittiin ensimmäisen kerran kirjallisesti 1600-luvulla, kuningas Kaarle IX:n teettämässä Pohjanmaan jokien kulkukelpoisuutta kuvaavassa selvityksessä. Jyrkkyytensä vuoksi koski ei ollut veneellä kuljettavissa, vaan sen ohi jouduttiin taivaltamaan maitse. Alueen asukkaat velvoitettiin pitämään kunnossa kosken ohi rakennettua veto- eli telatietä. Kirkonkylän syntyyn vaikutti vesisahan valmistuminen Taivalkosken vuonna 1840. Sahan yhteydessä oli myös mylly. Kosken ympärille kasvoi 1870-luvulle mennessä tiivis kylä, jossa asui toista sataa henkeä. Taivalkoskesta tuli kirkonkylä 1870-luvun lopulla, kun aiemmin Jokijärvellä sijainnut kirkko siirrettiin Anninpalonmäelle vuosina 1877–1878. Samalla paikalla sijaitsee nykyään vuonna 1933 rakennettu kirkko.¹⁸⁴

Nykyään kirkonkylä sijaitsee Taivalkoskea ympäröivillä alueilla, Taivalvaaran ja Kotivaaran Iijokea kohti viettävillä rinteillä. Kirkonkylän keskusta sijaitsee Iijoen ja Siikalammen väliin rajautuvalla alueella. Keskustassa liikerakennukset reunustavat kirkonkylän vanhaa päätietä harvana nauhana. Keskusta-alueetta ympäröivät asuinalueet. Vaara- ja jokimaiseman ominaispiirteet luovat paikallista omaleimaisuutta, mutta rakennuskanta on pääosin varsin tavanomaista maaseututaajamille tyypillistä rakentamista.

Kirkonkylässä on myös kulttuurihistoriallisesti arvokasta

rakennuskantaa. Keskellä kirkonkylää sijaitsevat Jalavan ja Karvosen kauppakartanot. Jakkilanmäellä on vanhaa asutusta, mm. kylän vanhimpiin taloihin kuuluvan Jakkilan rakennukset.

Vuoden 1996 kartalla näkyvät, kirkonkylän keskustan tuntumassa sijaitsevat viljelysalueet ovat kadonneet edellisen maisemainventoinnin jälkeen, 1990- ja 2000-lukujen kuluessa, lähes kokonaan. Kirkonkylän keskustan sivuitse kulkee Oulusta Kuusamoon johtava valtatie 20, joka oikaistiin Jurmusta Taivalkosken kirkonkylän kautta kulkevaksi 1950–1960-lukujen vaihteessa.

Arviointiteksti

Taivalkosken kirkonkylä sijaitsee maisemallisesti kauniilla ja omaleimaisella paikalla, Taivalvaaran, Iijoen ja Kostonjoen uomien sekä Siikalammen ja Pesiölammen rajaamalla alueella. Maisemalle ovat monin paikoin tyypillisiä pitkät näkymät vesistöjen yli ja taajaman laidalta toiselle.

Taivalkosken kirkonkylä on maisemakokonaisuutena maakunnallisesti arvokas. Vaikka kirkonkylän keskusta on monin paikoin rakennuskannaltaan ja taajamarakenteeltaan varsin tavanomainen kunnan keskustaaajama, kokonaisuus on kuitenkin arvokas ja mieleen jäävä. Alueen arvot pohjautuvat vahvasti nimenomaan maisemalle ominaisiin erityispiirteisiin. Kirkonkylä sijaitsee maisemallisesti poikkeuksellisen hienolla paikalla. Taajama erottuu maamerkinomaisena kohteena valtatielle 20.

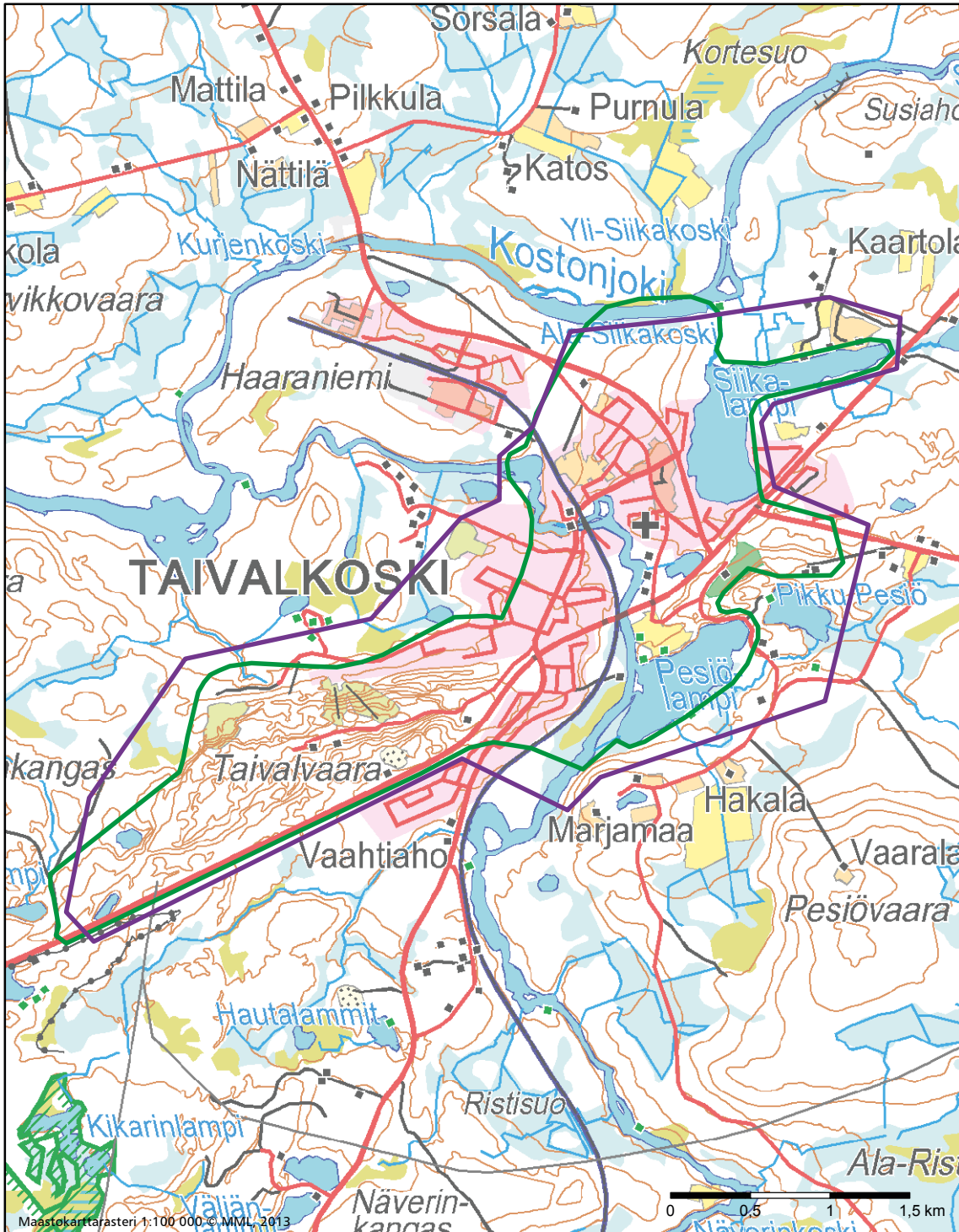
Kirkonkylässä on useita kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti merkittäviä rakennuksia. Taajamaympäristön hoitoon on edeltäneiden vuosien aikana kiinnitetty paljon huomiota, mikä on parantanut huomattavasti ympäristön laatua. Ympäristön ilmettä on monin paikoin kohennettu paikallista identiteettiä tukevalla tavalla.

Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluvat Taivalkosken kirkonkylä ja sitä ympäröivät vesialueet (Siikalampi, Pesiölampi ja Pikku-Pesiö) sekä vaarat (Taivalvaara, Kaakkurivaara ja Kotivaara). Rajauksessa on huomioitu taustamaisemina merkittävät selännealueet.

¹⁸³ *Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997, 126.

¹⁸⁴ *Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997, 126.

Taivalkosken kirkonkylä

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

VIRKKUSEN KULTTUURIMASEMA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Virkkunen. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue (*Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997*).

Kunta: Taivalkoski

Kuvailu

Alueen maisemalle leimaa-antavia ovat Latvavaaran, Kortevaaran, Kuusivaaran, Soidinvaaran ja Viitavaaran muodostama pohjois-eteläsuuntainen vaarajono sekä niiden länsipuolella sijaitsevien pienten järvien, Kortejärven, Luokanjärven ja Virkkusenjärven, ryhmä.

Virkkusenjärven rannat ovat olleet pitkään asuttuina. Järven lounaisrannalla Isoniemellä on kiviakautinen asuinpaikka. Nykyään viljelysalueet ja asutus keskittyvät järven etelä- ja koillisrannoille. Viljelysalueet ovat huomattavasti vähentyneet edellisen inventoinnin jälkeen, 1990- ja 2000-lukujen mittaana. Kylässä on talonpoikasta rakentamisen perinnettä edustavia rakennuksia sekä maisemallisesti vaikuttavalla ja näkyvällä paikalla sijaitseva koulurakennus 1940-luvulta. Koulu hahmottuu kylässä maamerkkirakennuksena.

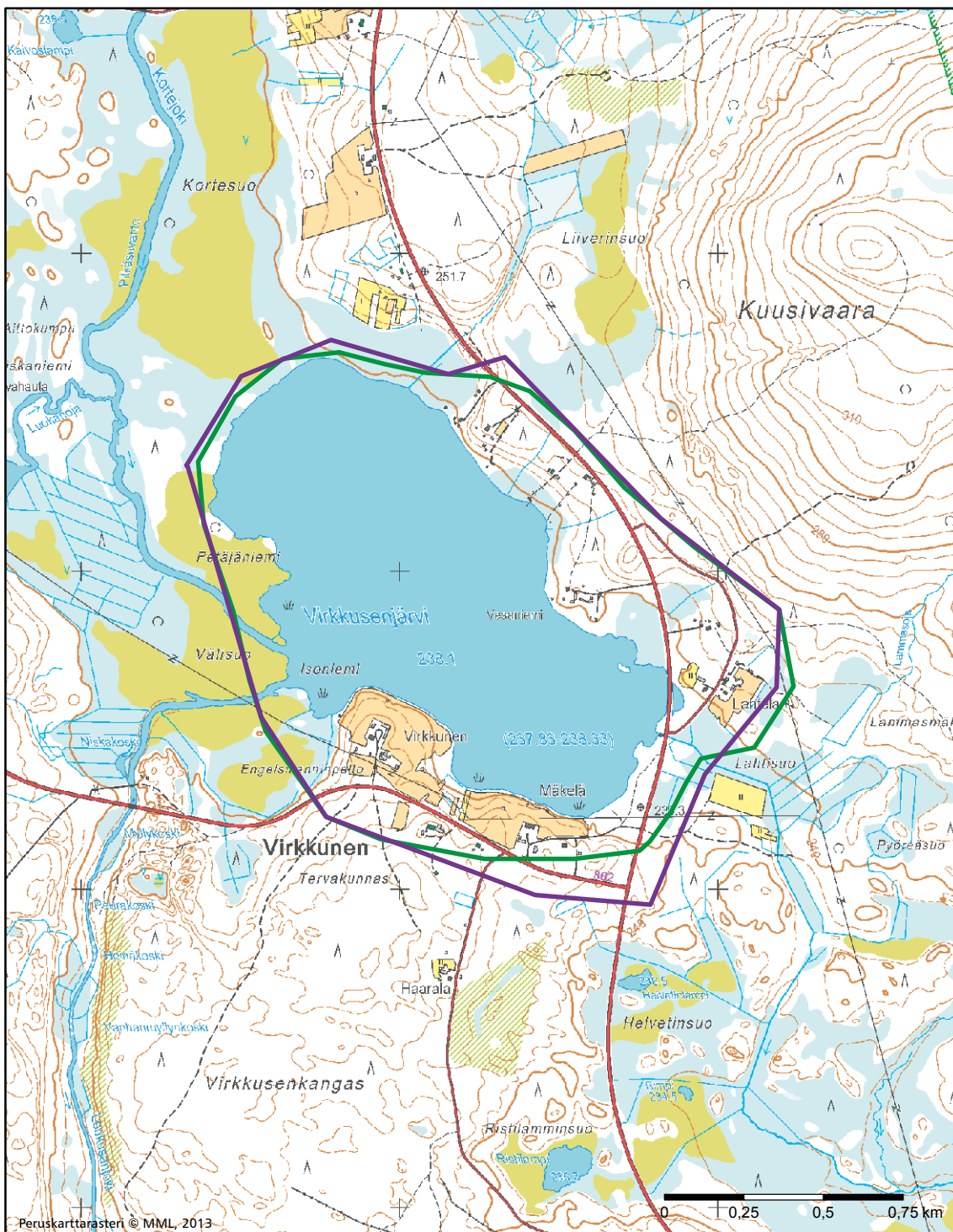
Arviointiteksti

Vaaramaiseman ympäröimä pieni Virkkusenjärvi on hieno, pieni maisemakokonaisuus. Järven rannoilla on viljelyskäytössä olevia peltoalueita sekä muutamia vanhoja, kulttuurihistoriallisesti arvokkaita rakennuksia. Maisemakokonaisuus on edustava ja maakunnallisesti arvokas esimerkki Kainuun vaaraseudulle ominaisesta järvenranta-asutuksesta. Järvimaisema erottuu tiemaisemassa maamerkkikohteena.

Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluvat Virkkusenjärvi ja sitä ympäröivät ranta-alueet. Rajauksessa on huomioitu taustamaisemina merkittävät selännealueet.

Virkkusen kulttuurimaisema

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

5.6. KUUSAMON VAARASEUTU

HEIKKILÄN KULTTUURIMASEMA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Heikkilä. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue (*Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997*).

Heikkilä. Maakunnallisesti arvokas kohde (*Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1993*).

Kunta: Kuusamo

Kuvailu

Heikkilän kylä sijaitsee Kuusamon vaaraseudulla. Maisemassa näkyy selvästi mannerjäätikön vaikutuksesta syntynyt luode-kaakko -suuntaisuus. Maisemassa vuorottelevat vaarat ja harjanteet ja niiden väleihin rajautuvat järvet ja suoalueet.

Maisema-alue sijaitsee Kiitämäjärven ja Kirpistöjärven välisellä sijaitsevalla kapealla, pitkänomaisella kannaksella, Kirpistöön liittyvän Kotilahden pohjoisrannalla.

Heikkilän kylässä on kiviakautisia asuinpaikkoja. Ne sijaitsevat Kirpistön ja Kotilahden rannoilla sekä Isosaassa. 1700-luvun jälkipuoliskolla Heikkilän kylässä oli 26 tilaa. Teerinie-mestä on löydetty kaksi vanhaa asuinpaikkaa. Siellä on myös kodanpohjaesiintymiä. Kiitämäjärven ja Kirpistön välisestä purosta on vesiliikenteen vuoksi kaivettu kanava.¹⁸⁵

Heikkilä on kooltaan pieni ja selkeästi maastonmuotojen mukaan rajautuva kokonaisuus. Viljelysalueet ja asutus sijaitsevat pitkänomaisena, nauhamaisena kokonaisuutena järvien välisellä kapealla harjanteella. Harjanteella kulkee tie. Viljelysalu-

eet sijaitsevat etelään kohti Kirpistöjärven kuuluvaa Koti-lahtea viettävällä rinteellä. Maatilojen pihapiirit sijaitsevat tien ja Kotilahden väliin rajautuvalla alueella. Kylältä avautuu kau-niita, pitkälle ulottuvia näköaloja Kirpistölle.

Arviointiteksti

Heikkilä on Kuusamon vaaraseudulle tyypillinen kannaskylä. Se on edustava esimerkki järvien välisellä kannaksella sijaitsevasta kylästä viljelysalueineen. Maisemaan tukeutuva kyläkokonaisuus on selkeästi hahmottuva ja rajautuva. Kylässä on vanhaa, arvokasta rakennuskantaa.

Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluvat Kirpistön ja Kiitämän välisellä kannaksella sijaitseva asutus ja viljelysalueet. Maisema-alueen rajaus on pääpiirteissään sama kuin aikaisemman inventoinnin yhteydessä määritelty rajaus. Maisema-alueeseen on rajattu mukaan kylän eteläpuolella sijaitsevat, Koti-lahtea rajaavat vaarat, Teerikangas ja Korkeamaa.

185 Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997, 146.

Heikkilän kulttuurimaisema

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

IIVAARA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Iivaara. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue (*Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997).

Kunta: Kuusamo

Kuvailu

Iivaara, korkeudeltaan 471 metriä, on Kuusamon korkein ja Etelä-Kuusamon korkein luonnontilainen vaara.¹⁸⁶ Iivaaraa ympäröivät sitä matalammat pienet vaarat ja harjanteet, Ahvenvaara, Penikkavaara ja Suokannanvaara, sekä järvet, Naamankajärvi, Ahvenjärvi ja Penikkajärvi. Iivaaran ympäri kieturtelee kapea Matalajoki. Iivaaralta näkyvät kaukomaisemassa mm. Venäjän puolella sijaitsevat Rohmoiva ja Nuorunen¹⁸⁷.

Iivaaralla on maantieteelliseen sijaintiin nähden vaateliasta ja rehevää lehtokasvillisuutta, mikä johtuu maaperän kalkkipitoisuudesta. Iivaaran – Matalaojan lehdot kuuluvat valtakunnalliseen lehtojensuojeluohjelmaan.¹⁸⁸

Iivaara on matkailu- ja virkistyskäytössä. Vaaran läheisyydessä on matkailua palvelevia rakenteita, mm. polkuverkosto, tulentekopaikkoja, laavuja ja autiotupa.¹⁸⁹

Arviointiteksti

Iivaara on maisemallisesti arvokas, kaukomaisemassa kauas erottuva kokonaisuus, johon liittyy myös luontoarvoja. Se on

maisemanähtävyytenä edustava esimerkki Kuusamon vaara-seudulle tyypillisistä vaaramaisemista.

Rajaus

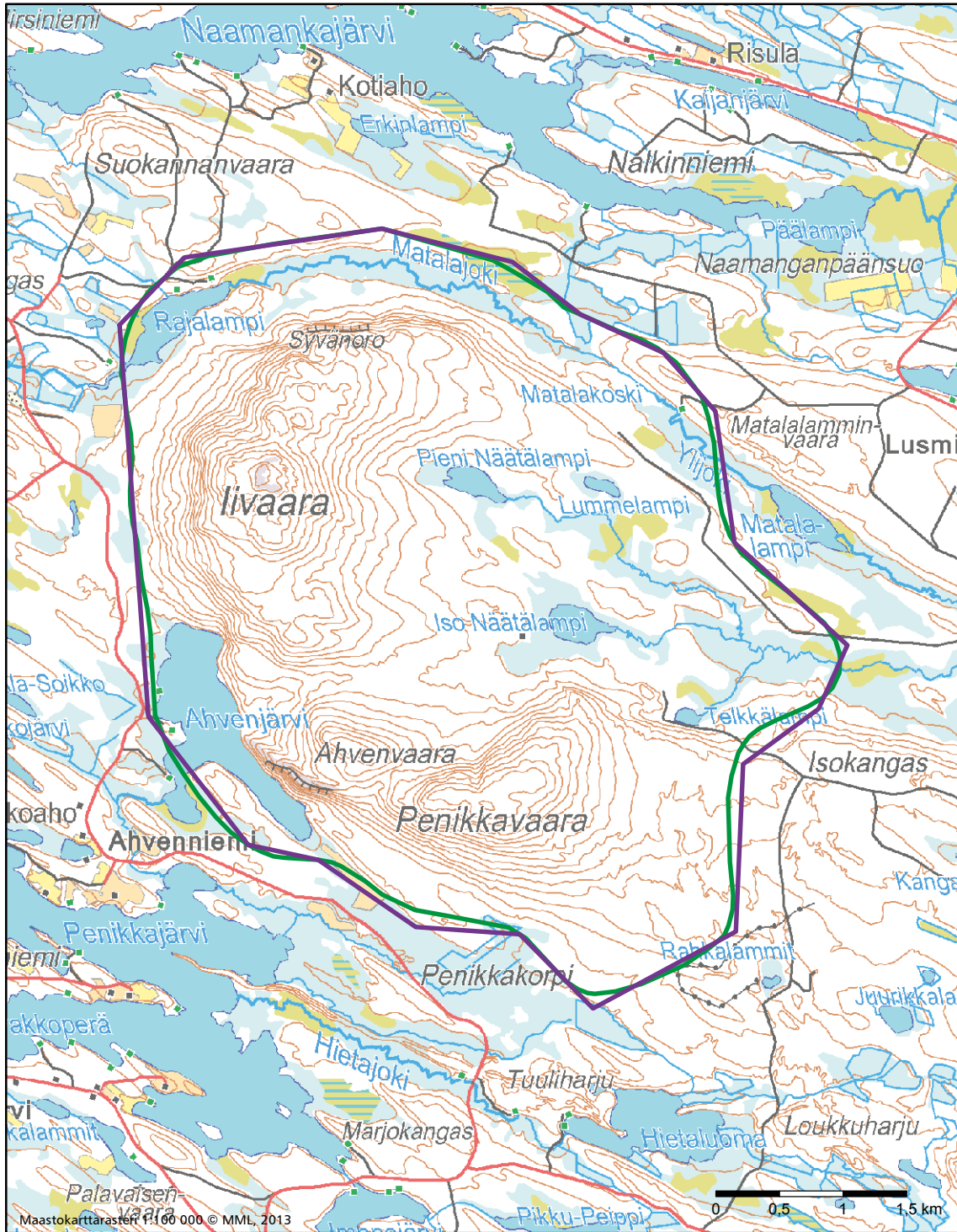
Maisema-alueeseen kuuluu Iivaaran, Ahvenvaaran ja Penikkavaaran muodostama kokonaisuus. Maisema-alueen rajaus on sama kuin edellisen inventoinnin yhteydessä määritelty rajaus.

¹⁸⁶ *Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997, 150.

¹⁸⁷ *Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997, 150.

¹⁸⁸ *Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997, 150.

¹⁸⁹ *Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997, 150.

Iivaara

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

JUUMAN KULTTUURIMASEMA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Oulanka – Kitka. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue (*Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997*).

Kunta: Kuusamo

Kuvailu

Juuman kylä sijaitsee Suopalammen, Yli-Juumajärven, Ala-Juumajärven ja Jyrävänjärven ympäröimällä Juumavaaralla. Maastonmuodot ovat Kuusamon vaaraseudulle ominaiseen tapaan jyrkkäpiirteisiä ja järvien rikkomia. Kylässä maisema on vaihtelevaa ja voimakkaasti kumpuilevaa. Kylästä avautuu vaihtelevia näkymiä ympäröivään järvimaisemaan. Järvien rannoilla on kivistä asuinpaikkoja.

Juuman kylässä asutus ja viljelysalueet sijaitsevat Juumavaaran kaakkoon ja etelään kohti Ala-Juumajärveä viettävillä rinteillä. Kylä on pienikokoinen ja selkeästi rajautuva, maastonmuotoihin tukeutuva kokonaisuus. Viljelysalueet ovat pienikokoisia ja rikkonaisia. Asutus sijaitsee vaaran rinteellä, rinteiden puolivälissä, viljelysalueiden keskellä sekä nauhana järven pohjoisrannalla. Maisemakuvassa hahmottuvat monin paikoin maaseudun viljelysmaisemalle vanhastaan tyypilliset ominaispiirteet.

Rakennuskannalle on ominaista kerroksellisuus. Kaikki uudisrakennukset eivät asetu maisemaan parhaalla mahdollisella tavalla. Uudisrakentamista olisi hyvä ohjata esim. rakentamistapaohjeiden avulla.

Arviointiteksti

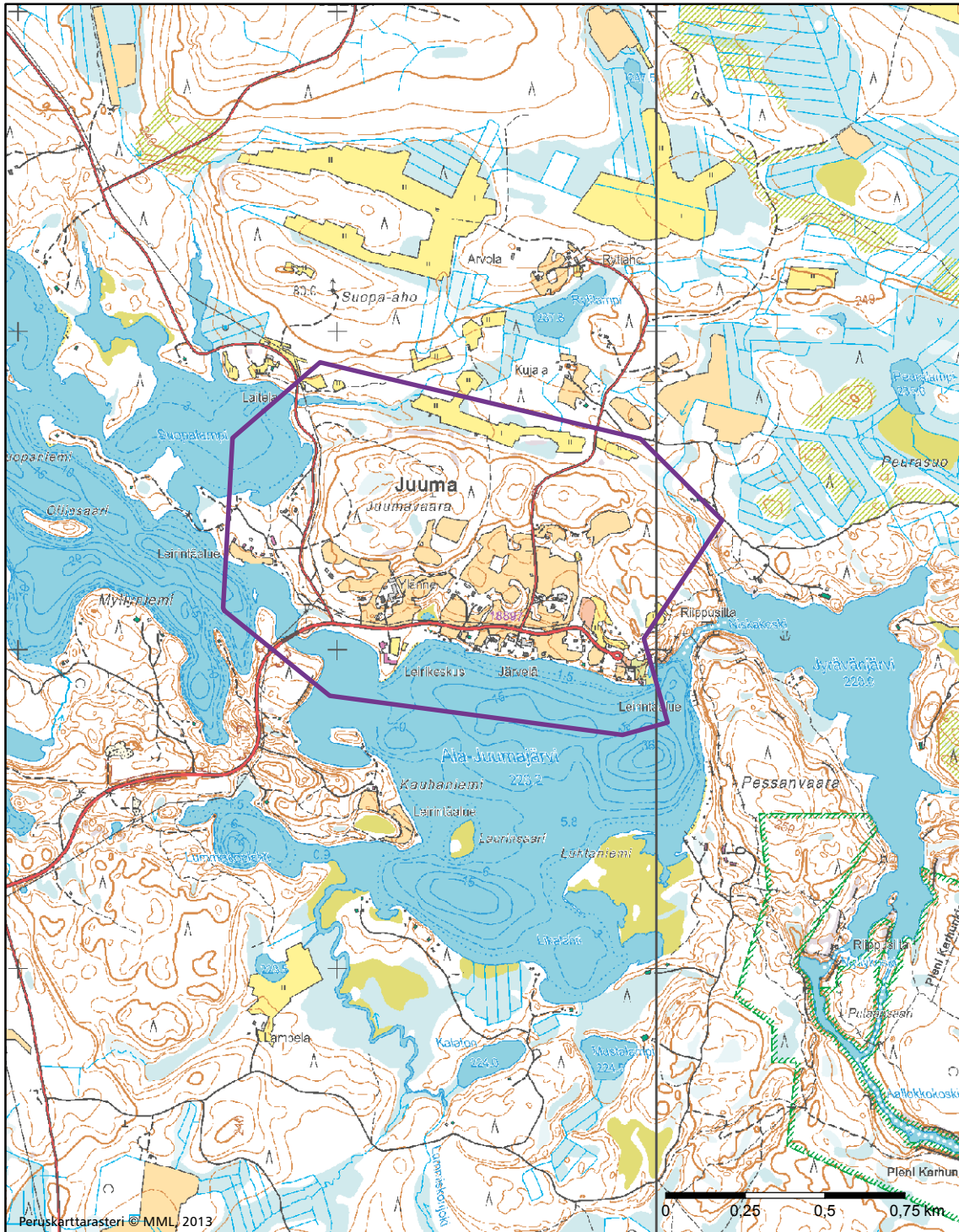
Juuman kulttuurimaisema on pienipiirteinen, monimuotoi-

nen ja mieleen jäävä kokonaisuus. Kuusamon vaaraseudulle tyypilliseen tapaan asutus ja pienialaiset viljelysalueet sijaitsevat vaaran rinteellä. Juumassa on myös matkailuun ja retkeilyyn liittyvää rakentamista ja rakenteita. Matkailu- ja retkeilytoiminta ovat alueen elinvoimaisuuden kannalta merkittäviä elinkeinoja, mikä näkyy luontevasti myös maisemakuvassa.

Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluu Juuman kylä viljelysalueineen. Maisema-alue liittyy valtakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen Oulankajoen ja Kitkajoen koskimaisemat.

Juuman kulttuurimaisema

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

KANTOKYLÄN JA TÖRMÄSENVAAARAN KULTTUURIMAISEMAT

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Kantokylä – Törmäsenvaara. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue (*Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997).

Kunta: Kuusamo

Kuvailu

Alueen maisemassa näkyy selkeästi mannerjäätikön vaikutuksesta syntynyt luode-kaakkosuuntaisuus. Maisemalle luonteenomaisia ovat laajat, muodoltaan rikkonaiset järvet, vaarat ja kankaat ja niiden väleihin rajautuvat suoalueet.

Maisema-alue sijaitsee Kuusamojärven rannalla. Järvi on perushahmoltaan monimuotoinen, sille ovat ominaisia pitkänomaiset teräväkärkiset niemet, kapeat lahdet ja pitkänomaiset, luode-kaakko-suuntaiset saaret. Kylät ovat vesistöjen ympäröimiä. Kantokylä sijaitsee Kuusamojärven työntyvällä leveällä niemekkeellä, kylää ympäröivät Penikkalahti ja Kantolahti, kylän keskellä on Tontinlampi. Törmäsenvaaran kylä sijaitsee Kuusamojärven ja Muojärven välisellä kannaksella, kylän länsipuolella on lahdesta lammeksi puristunut Kotilampi – Niittilampi – Ristilampi.

Tontinlampi ja Kantolahti ovat linnuston suosimia. Kantolampi kuuluu valtakunnalliseen lintuvesien suojeluohjelmaan.¹⁹⁰

Järvien rannoilla on kivikautisia asuinpaikkoja, jotka sijaitsevat maisema-alueen rajojen ulkopuolella. Asumismuotona puhtaasti maatalouteen perustuvan vaara-asutuksen katsotaan syntyneen 1500–1600-luvuilla. Kuusamon vaaraseutu edustaa vaara-asutuksen pohjoisinta esiintymisaluetta.¹⁹¹

Kantokylässä ja Törmäsenvaaralla viljelysalueet ja asutus sijaitsevat etelään kohti Kuusamojärveä viettävillä valoisilla, pienilmastollisesti lämpimillä ja maisemakovaltaan kauniilla rinteillä. Asutus on harvaa. Pihapiirit sijaitsevat yksittäisinä tai pieninä ryppäinä harjanteilla ja kumpareilla maiseman korkeimmilla kohdilla. Viljelysalueet ympäröivät asutusta pienikokoisina lohkoina. Viljelyksessä olevien peltoalueiden määrä on selvästi vähentynyt edellisen, 1990-luvulla toteutetun inventoinnin jälkeen. Näin on tapahtunut varsinkin Törmäsenvaaran kylässä.

Kantokylässä sijaitseva Kantoniemi on rakennettuna kulttuuriympäristökokonaisuutena maakunnallisesti arvokas.

Arviointiteksti

Kantokylän ja Törmäsenvaaran kylät ovat edustavia esimerkkejä maisemaseudulle tyypillisestä, rinteessä sijaitsevasta vaara-asutuksesta. Maisema on pienipiirteistä, kumpuilevaa viljelysmaisemaa. Kyliä ympäröi loivapiirteinen vaaramaisema.

Rajaus

Maisemakokonaisuuteen kuuluvat Kantokylän ja Törmäsenvaaran kylät. Rajauksessa on otettu huomioon kylien taustamaisemana erottuvat vaarat ja selännealueet. Kantokylän pohjoispuolella sijaitseva Penikkavaara on rajattu mukaan maisema-aluekokonaisuuteen.

¹⁹⁰ *Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997, 138.

¹⁹¹ *Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997, 138.

Kantokylän ja Törmäsenvaaran kulttuurimaisemat

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

KURKIJÄRVEN KULTTUURIMAISEMAT

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Kurkijärvi. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue (*Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997*).

Kunta: Kuusamo

Kuvailu

Kurkijärvi sijaitsee Kuusamon vaaraseudulle tyypillisessä vaaramaisemassa. Maisemassa näkyy selkeästi mannerjäätikön luode-kaakko-suuntainen kulutus-korkokuva. Maisema-alueen keskuksena on Kurkijärvi, joka on kapea ja lähes 20 km pitkä järvi. Järven rantaviiva on monimuotoinen, sille ovat ominaisia niemet ja lahdet. Järvessä on useita pieniä saaria. Järveä ympäröivät harjanteet ja kumpareet.

Kurkijärven etelä- ja pohjoisrannoilla on asutusta ja pienikokoisia viljelysalueita, jotka sijaitsevat tyypillisesti järven työntyvillä niemillä ja kannaksilla. Asutus on hyvin harvaa. Asutus ja viljelysalueet sijaitsevat rantojen tuntumassa pienialaisina, luonnonmaisemien ja erämaamaisemien toisistaan erottamina kokonaisuuksina.

Maatalouselinkeinon harjoittamisen vähentymisen seurauksena järven rannoille entisille maatalousmaille on rakennettu loma-asutusta. Järven pohjoisrannoilla on yksityisiä loma-asuntoja, ja Kouluniemellä yhteisöjen loma-asuntoja.¹⁹² Viljelyksessä olevien peltoalueiden määrä on edelleen huomattavasti supistunut edellisen, 1990-luvulla laaditun inventoinnin jälkeisenä aikana. Alueella näkyy myös porotalouden merkitys perinteisenä elinkeinona. Esimerkiksi Kurkijärvellä

sijaitseva Kestilä on vanha porotila, ja sen lähistöllä sijaitsevan Kaarelan lähellä on mm. poroaitaus 1900-luvun alusta.¹⁹³

Kurkijärven pohjoisrannalla sijaitsevat ranta-asutustilat on aluekokonaisuutena määritelty maakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi. Kurkijärven itäpäässä on valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi (RKY 2009) määriteltyyn kokonaisuuteen Pyramidikattoiset kesänavetat kuuluva Salmela.

Arviointiteksti

Kurkijärven maisema-alue on maakunnallisesti arvokas maisema-alue, jonka ominaispiirteet ilmentävät Kuusamon vaaraseudulle tyypillisiä maisemapiirteitä. Maisema-alueella yhdistyvät maaseudun kulttuurimaisemat ja erämaamaisemat. Alueella on myös sekä valtakunnallisesti että maakunnallisesti arvokasta rakennusperintöä.

Rajaus

Maisema-alueeseen kuuluvat Kurkijärvi ja sitä ympäröivät maaseudun kulttuurimaisemat ja erämaamaisemat. Rajaukseen on otettu mukaan järveä ympäröivät vaarat.

192 *Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet 1997*, 140.

193 *Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet I 1993*, 179.

Kurkijärven kulttuurimaisemat

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

LIIKASENVAARANTIE

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Uusi kohde

Kunta: Kuusamo

Kuvailu

Liikasenvaarantie kulkee Käylästä Oulangan kansallispuiston kautta Liikasenvaaran kylään. Tietä ympäröivät Kuusamon vaaraseudun jylhät vaaramaisemat. Tiemaisemassa vaihtelevat pienet maaseutukylät viljelysalueineen ja asumattomat, erämaiset vaaramaisemat. Käylän kylän koillispuolella tie kulkee Kallunkijärven rantoja myötäillen, ja tieltä avautuu laajoja näkymiä suurelle järvelle.

Tiemaisema on näkymiltään vaihteleva ja mielenkiintoinen. Tie on linjaukseltaan monimuotoinen, se kulkee maisemassa maastonmuotoja sekä pysty- että vaakasuunnassa myötäillen. Tiemaisemalle tyypillisiä, omaleimaisuutta luovia piirteitä ovat kapea tiealue ja paikoin varsin jyrkätkin kaarteet ja mäet. Katutila on paikoin selvästi ja tiiviisti rajautuva, paikoin taas tieltä avautuu pitkiä ja laajoja näkymiä ympäröivään maisemaan. Väliin tiemaisemassa on useita peräkkäisiä ylämäkien ja alamäkien sarjoja, kun tie kulkee pitkänomaisten, tien suunnassa poikittaisten harjanteiden ylitse.

Liikasenvaarantie kulkee valtakunnallisesti arvokkaaksi ehdotetun maisema-alueen Oulankajoen ja Kitkajoen koskimaisemat läpi. Vaarojen rajaama Oulankajokilaakso erottuu tiemaisemassa maamerkinomaisena paikkana.

Arviointiteksti

Liikasenvaarantie on maakunnallisesti arvokas, monimuotoinen ja omaleimainen tiemaisemakokonaisuus. Tie kulkee osittain Oulangan kansallispuiston alueella. Se on Oulangan kansallispuiston pääsisääntuloväylä, joten tiemaisemalla on merkitystä myös matkailumaisemana ja käyntikorttina kansallispuistoon saapuville.

Rajaus

Kokonaisuuteen kuuluu Liikasenvaarantie ja tietä ympäröivät alueet Käylän ja Liikasenvaaran kylien väliin rajautuvalla alueella. Rajauksessa on huomioitu tiemaisemalle ominaiset näkymät.

Liikasenvaarantie

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

PURNUVAARAN KULTTUURIMAISEMA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Purnuvaara. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue (*Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997).
Purnuvaara. Maakunnallisesti arvokas kohde (*Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet* 1993).

Kunta: Kuusamo

Kuvailu

Purnuvaaran kylä sijaitsee luonnonmaisemaltaan komealla paikalla Iso-Purnujärven koillisrannalla. Iso-Purnujärveä ja siihen yhdistyvää Pikku-Purnujärveä ympäröi kumpuileva vaaramaisema. Järvien ympärillä sijaitsevat Purnuvaara, Pettäjäselkä, Niemivaara. Kylää ympäröi erämaamaisema.

Alueelle alkoi syntyä pysyvää asutusta 1700-luvun puolivälin tienoilla.¹⁹⁴ Nykyään viljelysalueet ja asutus sijaitsevat maisemallisesti komealla paikalla Iso-Purnujärven koillispuolella sijaitsevalla vaaralla ja sen lounaaseen kohti järveä viettävällä rinteellä. Kylän keskellä Purnuvaaran laella korkeusero Iso-Purnujärveen on noin 50 metriä. Kylältä avautuvat kaukaiset näköalat Purnujärven yli läheisille vaaroille.

Viljelysalueet sijaitsevat vaaran rinteellä pienialaisina lohkoina. Asuinpaikat sijaitsevat vaaran laella sekä vaaran etelä- ja länsirinteillä rannan tuntumassa. Viljelyksessä olevien peltoalueiden määrä on selvästi vähentynyt edellisen, 1990-luvulla tehdyn inventoinnin jälkeen. Maisemalle on ominaista puskikoituminen, avoin viljelysmaisema on vähitellen kasvamsa umpeen.

Kylässä on vanhaa rakennuskantaa. Monet rakennuksista ovat huonokuntoisia, jotkut niistä ovat sortuneet. Kylässä on myös uutta lomarakentamista.

Arviointiteksti

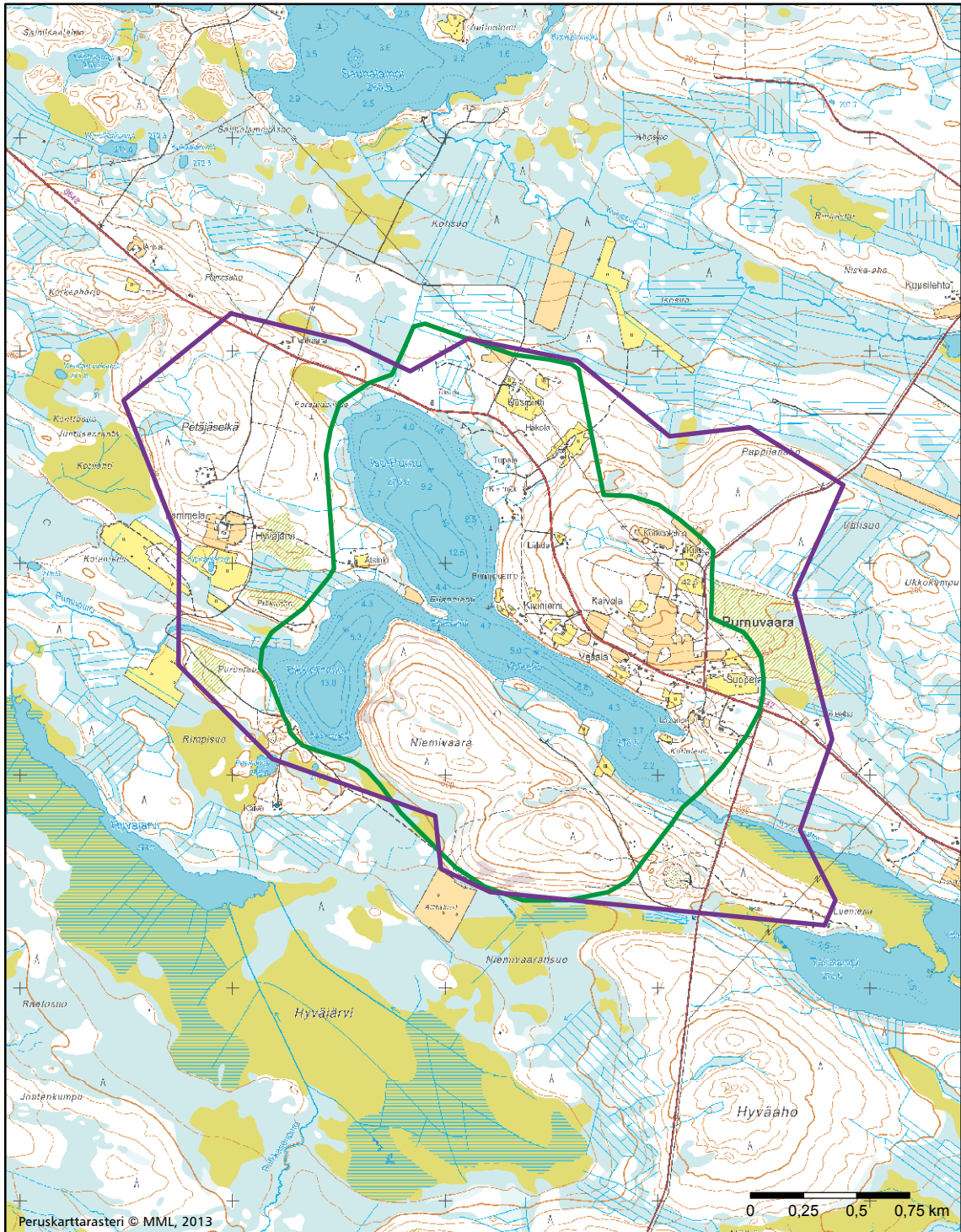
Purnuvaaran kylä on edustava esimerkki Kuusamon vaara-seudulle tyypillisestä vaara-asutuksesta. Se edustaa vaara-asutuksen laki- ja rannesijainnin välimuotoa. Kauniissa vaaramaisemassa sijaitseva kylä on pienipiirteinen kokonaisuus. Purnuvaaralta avautuu näkymiä järville ja niitä ympäröiville vaaroille.

Maisemassa uhkatekijänä on viljelysalueiden umpeenkasvu, joka muuttaa maiseman luonnetta ja näkymiä.

Rajaus

Kokonaisuuteen kuuluvat Purnuvaaran kylä sekä Iso-Purnua ja Pikku-Purnua ympäröivät vaarat. Rajausta on paikoin tarkennettu, maisema-alueeseen on otettu mukaan maisemakokonaisuuteen kuuluvat vaarat järvien ympärillä.

194 *Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997, 144.

Purnuvaaran kulttuurimaisema

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

VASARAPERÄN KULTTUURIMASEMA

Kohteen aikaisempi nimi ja arvoluokka

Vasaraperä. Maakunnallisesti arvokas maisema-alue (*Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997).

Kunta: Kuusamo

Kuvailu

Maisema-alue sijaitsee Kuusamon vaaraseudun maisemassa. Vasaraperän kylä sijaitsee Yli-Kitkaan ulottuvan kapealla ja pitkällä niemellä. Kylän pohjoispuolella on Kotivaara, joka on korkeudeltaan 85 metriä järven pinnasta. Etelässä kylä rajautuu Naatikkalahteen, jota Yli-Kitkasta erottaa pitkä ja kapea Vasaraniemi.

Alueelle syntyi vakinaista asutusta 1600-luvun lopulla. Vuonna 1767 Vasaraperällä oli 19 tilaa. Ne sijaitsivat maisema-alueita laajemmalla alueella. Suurin osa asutuksesta keskittyi tuoloin kuitenkin Naatikkalahden pohjukkaan.¹⁹⁵

Nykyään Vasaraperän kylän viljelysalueet ja asutus sijaitsevat etelään kohti Naatikkalahtea viettävässä rinteessä. Nauhamainen kylä tukeutuu maastonmuotoihin sekä rinteiden myötäisesti kulkevaan maantiehen. Asutus sijaitsee lähes yhtenäisenä nauhana tien varrella, viljelysalueet rinteellä tien molemmin puolin. Kylässä on perinteistä, kulttuurihistoriallisesti arvokasta rakennuskantaa.

Arviointiteksti

Vasaraperä on esimerkki Kuusamon vaaraseudun rinneasutuksesta. Nauhamainen kylä on selkeästi rajautuva, edusta-

va kokonaisuus. Viljelyskäytössä olevien peltoalueiden hienoisesta vähentymisestä huolimatta kylä on edelleen varsin elinvoimainen. Kylässä on runsaasti vanhaa, arvokasta rakennuskantaa.

Rajaus

Maisema-aluekokonaisuuteen kuuluvat Vasaraperän kylän kulttuurimaisemat sekä Naatikkalahtea reunustavat ranta-alueet. Maisemakokonaisuuteen on rajattu mukaan Vasaraperän kylän pohjoispuolella sijaitseva Kotivaara, joka hahmottuu kylän taustamaisemana.

Naatikkalahden pohjukassa sijaitseva Haatajan kylä on rajattu pois maisema-alueesta. Se ei hahmotu osaksi maisemakokonaisuutta. Haatajan kylässä viljelyksessä olevien peltoalueiden määrä on huomattavassa määrin vähentynyt edellisen inventoinnin laatimisen jälkeen 1990- ja 2000-lukujen mitta. Valtiosa vanhoista peltoalueista on kasvamassa umpeen.

Naatikkalahtea etelässä rajaavan Vasaraniemen eteläranta on linnuston suosima, soistunut rantaniittyalue, jossa on tyypillistä rantakasvillisuutta. Alue kuuluu valtakunnalliseen soijensuojelun perusohjelmaan.¹⁹⁶ Suojelualueet eivät hahmotu osaksi maisema-aluekokonaisuutta, joten ne eivät kuulu maisema-alueeseen.

195 *Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997, 142.

196 *Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet* 1997, 142.

Vasaraperän kulttuurimaisema

- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, päivitysinventointi 2014
- Maakunnallisesti arvokas maisema-alue, Pohjois-Pohjanmaan liitto 1997

Lähteet

Arvokkaat maisema-alueet. Maisema-aluetyöryhmän mietintö II. Ympäristöministeriö, Ympäristönsuojeluosasto, mietintö 66/1992, Helsinki, 1992

Hirvonen, Sari. *Kärsämäen Miilurannan asutustilakylän asuinrakennusten korjaustapaohjeita ja kyläkuvan kohentamishdotuksia.* Taajamien vetovoimaisuus-hankkeen internet-sivut, <http://www.oulu.fi/taajamat/p8.htm> (12.8.2013)

Hämeenaho, Raimo; Markkola, Juha; Ohtonen, Arvo; Ojanen, Mikko; Pessa, Jorma & Siira, Jouko. *Liminganlahti.* Pohjoinen, Oulu, 1993

Inventointiohje. Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventoinnit. Maaseudun kulttuurimaisemat ja maisemanähtävyydet. Ympäristöministeriö, MAPIO-työryhmä, 10/2010. http://www.maaseutumaisemat.fi/wp-content/uploads/2011/09/inventointiohje_fi_300910.pdf (7.10.2013)

Kalajoen kunnan internet-sivut, <http://www.visitkalajoki.fi/fi/meren-kavijoille/kalajoen-meriselitys/hiekkasarkkien-historia#II> (16.10.2013)

Kalajokilaakson kotiseutulukemisto. Kalajokilaakson kotiseutuliitto, 2004

Kaukoniemi, Tapani & Tikkanen, Hannu. *Kulttuurimaiseman kasvot. Nivalan Kotila.* Ympäristöministeriö, Alueidenkäytön osasto, Suomen ympäristö 14, Helsinki, 1996

Kemi, Asta (toim.). *Kylä keskelle korpea.* Miilurannan kyläyhdistys, Jyväskylä, 1998

Keski-Pohjanmaan arvokkaat maisema- ja kulttuurialueet. Keski-Pohjanmaan liitto, Sigma Konsultit Oy, Kirjapaino Antti Välikangas Oy, 2001

Koitelin internet-sivut, <http://www.koiteli.fi/> (18.12.2014)

Kuorilehto, Markku. *Limingan asutuksen synty keskiajalta 1600-luvulle.* Oulun yliopiston historiatieteet, Suomen ja Skandinaavian historia, Pro gradu -tutkielma, 2013. <http://herkules.oulu.fi/thesis/nbnfioulu-201302221051.pdf> (27.9.2013)

Kurimon ruukin vaiheita. <http://kirjastovirma.net/utajarvi/kurimo/#a02> (27.10.2014)

Kyllönen, Matti. *Kalajoen ja Raution historia 1865–1975.* Kalajoen kunta, 1980

Lackman, Matti; Tervonen, Antero; Vahtola, Jouko & Hiltunen, Mauno. *Muhoksen kunnan historia 1865–1995.* Muhoksen kunta, Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä, 2002

Lahti, Juhana. *Arkkitehti Aarne Ervin moderni kaupunkisuunnittelu pääkaupunkiseudulla.* Taidehistoriallisia tutkimuksia 34. Taidehistorian seura, Helsinki, 2006

Maijala, Juha (toim.). *Reisjärven kirja.* Gummerus oy kirjapaino, Jyväskylä, 1987

Maisemanhoito. Maisema-aluetyöryhmän mietintö I. Ympäristöministeriö, Ympäristönsuojeluosasto, mietintö 66/1992, Helsinki, 1992

Merilä, Eino. *Toisten nurkista. Hailuodon kulttuuriympäristöohjelma.* Hailuodon kunta, Pohjois-Pohjanmaan ympäristökeskus, Pohjois-Pohjanmaan liitto, 2003

Oulu – Kajaani -maantie Oulussa ja Muhoksella 1785. Tieinventointi, Muhoksen kunta, Tekniset- ja ympäristöpalvelut, Oulun kaupunki, Keskusvirasto, Suunnittelupalvelut, 2004

Oulun kaupungin internet-sivut, <http://www.oulunkaupunki.fi/liikenne/ker9.html> (16.12.2014)

Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet. Pohjois-Pohjanmaan liitto, Oulu, 1997

Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1. Oulun kaupunkiseutu, Iijokisuu, Oulujokilaakso, Koillismaan seutukunta. Pohjois-Pohjanmaan seutukaavaliitto, Oulu, 1993

Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 2. Lakeus, Siikalatva, Raahen seutukunta. Pohjois-Pohjanmaan seutukaavaliitto, Oulu, 1993

Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 3. Oulaisten-Haapaveden seutukunta, Ylivieskan seutukunta, Haapajärven-Pyhäsalmen seutukunta. Pohjois-Pohjanmaan seutukaavaliitto, Oulu, 1993

Rakennettu kulttuuriympäristö. Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 16. Museovirasto, Ympäristöministeriö, Helsinki, 1993

Salmela, Anneli. *Lakeuden kulttuurimaisema.* Lakeuden seutukunta, Liminka, Lumijoki, Rantsila, Temmes, Tyrnävä, 1996

Selkospitäjästä luonto- ja matkailukaupungiksi. Kuusamon kulttuuriympäristöohjelma. Kuusamon kaupunki, Kuusamo, 2006

Tikkanen, Hannu; Hongell, Harri & Polso, Anne. *Keski-Pohjanmaan perinnebiotoopit.* Alueelliset ympäristöjulkaisut 112. Länsi-Suomen ympäristökeskus, Kokkola, 1999

Vainio, Maarit & Kekäläinen, Hannele (toim.). *Pohjois-Pohjanmaan perinnemaisemat.* Alueelliset ympäristöjulkaisut 44. Pohjois-Pohjanmaan ympäristökeskus, Oulu, 1997

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY. http://www.rky.fi/read/asp/r_default.aspx (7.10.2013)

Valtioneuvoston periaatepäätös valtakunnallisesti arvokkaista maisema-alueista ja maisemanhoidon kehittämisestä 1.5.1995. http://www.ymparisto.fi/fi-FI/Luonto/Maisemat/Arvokkaat_maisemaalueet (7.10.2013)

Pohjois-Pohjanmaan Liitto
Council of Oulu Region

Sepänkatu 20,
90100 OULU, Finland

Puh. +358 (0)40 685 4000
Fax. +358 (0)8 3113 577

info@pohjois-pohjanmaa.fi
www.pohjois-pohjanmaa.fi